T.C.
ANKARA YILDIRIM BEYAZIT ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

9 MART 1971 DARBE GİRİŞİMİNİN FİKRİ, SİYASİ VE ORGANİZASYONEL YAPISININ İNCELENMESİ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Süleyman İNANIR

TARİH ANABİLİM DALI

ANKARA, 2023

T.C.
ANKARA YILDIRIM BEYAZIT ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

9 MART 1971 DARBE GİRİŞİMİNİN FİKRİ, SİYASİ VE ORGANİZASYONEL YAPISININ İNCELENMESİ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Süleyman İNANIR

TARİH ANABİLİM DALI

Tez Danışmanı
Doç. Dr. Tekin ÖNAL

ANKARA, 2023

ONAY SAYFASI

Süleyman İNANIR tarafından hazırlanan "9 Mart 1971 Darbe Girişiminin Fikri, Siyasi ve Organizasyonel Yapısının İncelenmesi adlı tez çalışması aşağıdaki jüri tarafından oy birliği /oy çokluğu ile Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı'nda Doktora/Yüksek Lisans tezi olarak kabul edilmiştir.

<table>
<tr><th colspan="2">UNVANI – AD SOYADI</th><th>Kurumu</th><th>İmza</th></tr>
<tr><td colspan="2">Danışman
Doç. Dr. Tekin ÖNAL</td><td rowspan="2">AYBÜ/İTBF</td><td rowspan="2"></td></tr>
<tr><td>☐ Kabul</td><td>☐ Red</td></tr>
<tr><td colspan="2">Dr. Öğretim Üyesi Nuri SALIK</td><td rowspan="2">AYBÜ/İTBF</td><td rowspan="2"></td></tr>
<tr><td>☐ Kabul</td><td>☐ Red</td></tr>
<tr><td colspan="2">Doç Dr. Bahattin DEMIRTAŞ</td><td rowspan="2">AHBVÜ/PFEF</td><td rowspan="2"></td></tr>
<tr><td>☐ Kabul</td><td>☐ Red</td></tr>
</table>

Tez Savunma Tarihi: 08.05.2023

Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı'nda Doktora/Yüksek Lisans tezi olması için şartları yerine getirdiğini onaylıyorum.

Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürü Prof. Dr. Yaşar YİĞİT

BEYAN

Bu tez çalışmasının kendi çalışmam olduğunu, planlanmasından yazımına kadar bütün aşamalarda patent ve telif haklarını ihlal edici etik dışı davranışımın olmadığını, bu çalışmadaki bütün bilgileri akademik ve etik kurallar içinde elde ettiğimi, bu çalışmada kullanılmış olan tüm bilgi ve yorumlara kaynak gösterdiğimi beyan ederim. …,./…./2023

İmza

Süleyman İnanır

TEŞEKKÜR

İlk olarak bu tezin oluşmasında en büyük emeğe sahip olan, sabrıyla, anlayışıyla desteğini her zaman arkamda hissettiğim, bilgisinden istifa etmekten onur duyduğum muhterem hocam Doç. Dr. Tekin Önal'a sonsuz teşekkür ediyor, ilmi önünde saygıyla eğiliyorum. Bu çalışma neticeye kavuşabildiyse eğer kendisi sayesindedir. Tez jürimde bulunan, lisans dönemimden hocam, Doç. Dr. Bahattin Demirtaş'a çok teşekkür ederim. Verdiği manevi desteği hiçbir zaman unutmayacağım. Yüksek lisans ders döneminde kendisinden ders alamadığım için derin üzüntü duyduğum fakat tez jürimde olması hasebiyle ilminden istifade edebildiğim değerli hocam Dr. Öğretim Üyesi Nuri Salık'a şükran borçluyum. İlkokul öğretmenlerim Ali Korkmaz ve Selda Gül Öztepe'ye, tarihçi olmamdaki en büyük destekçim kıymetli hocam Bedriye Kiraz Can'a, üniversitede öğrencileri olmaktan onur duyduğum Fatih Özen, Ayşegül Altınova Şahin, Ayşegül Nihan Erol Şahin, Hüsnü Yücekaya'ya emekleri için teşekkür ediyor, saygılar sunuyorum.

Ayrıca tez sürecinin neredeyse tüm çilesini birlikte sırtladığımız, sınıf arkadaşlarım, kıymetli dostlarım İrem, Gamze ve Bahar'a da çok teşekkür ederim.

Bu tezi, eğitim hayatım boyunca desteklerini esirgemeyen, sevgili annem ve babama ithaf ediyorum. Kendilerine minnettarım.

ÖZ

Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluş aşamasında ana rolü oynayan ordu, ilerleyen süreç içerisinde kendini devletin ve rejimin teminatı olarak görmüştür. Bu dönemden itibaren Ordu'nun, siyasi mecrada hep aktif ve etkin durumda olmayı tercih ettiği bir dönem başlamıştır. 1960'lı yıllarda Türkiye'deki geniş çaplı toplumsal değişim süreci Türk Silahlı Kuvvetleri'ne de tesir etmiştir. Darbe yaparak yönetimi ele alma düşüncesinin ilk kez gerçekleştirildiği 27 Mayıs 1960 Darbesi sonrası da bu düşünce rağbet görmeye devam etmiş, 1962 ve 1963 yıllarında Talat Aydemir liderliğinde iki darbe girişimi başarısızlıkla sonuçlanmıştır. Sosyalist olduğunu açıklayan Türkiye İşçi Partisi'nin 1965 seçimleri sonrası ilk kez Meclis'e girmesi, özelde Avrupa'da başlayan Amerika karşıtı gençlik hareketlerinin Türkiye'de de etkisini göstermesiyle birlikte, 1960'lı yılların sonunda ülkede tansiyon yükselmiş, öğrenci ve işçilerin kendilerini ön plana çıkarmaları, düzen karşıtı söylemleri ile birlikte Türkiye'de daha evvel karşılaşılmayan hadiseler meydana gelmiştir. 1965'te iktidara gelen Süleyman Demirel liderliğindeki Adalet Partisi'nden, dönemin sonuna doğru orduda bir memnuniyetsizlik hali baş göstermeye başlamıştır. Faruk Gürler'in Kara Kuvvetleri Komutanı, Muhsin Batur'un Hava Kuvvetleri Komutanı olmasıyla ordu içindeki müdahale eğilimi güç kazanmış ve bu iki generalin liderliğinde kurulan cunta idareyi ele almak için çalışmalara başlamıştır. Cumhurbaşkanı ve Genelkurmay Başkanı dışında gelişen bu cuntanın iki lideri arasında ilerleyen süreçte anlaşmazlıklar çıkmış, 9 Mart'ta müdahale edilmesi kararlaştırılmışken, Faruk Gürler'in vazgeçmesi sebebiyle bu müdahale gerçekleştirilememiştir. 12 Mart'ta ise hükümete bir muhtıra verilmiş, akabinde Faruk Gürler ve Muhsin Batur hariç 9 Mart hareketinin içinde bulunan birçok subay ve general emekli edilmişlerdir.

Anahtar Kelimeler: Muhtıra, Ordu, 9 Mart, Doğan Avcıoğlu, Cunta.

ABSTRACT

During the establishment phase of the Republic of Turkey, the military played a key role and saw itself as the guarantor of the state and the regime as the process progressed. From this period onwards, the military preferred to remain active and influential in the political sphere. The extensive social transformation in Turkey during the 1960s also affected the Turkish Armed Forces. Following the coup on May 27, 1960, which marked the first successful attempt to seize control of the government, the idea of taking power through coups continued to gain popularity. Two coup attempts led by Talat Aydemir in 1962 and 1963 resulted in failure. The entrance of the Turkey Workers' Party, which declared itself socialist, into the Parliament for the first time after the 1965 elections, along with the influence of anti-American youth movements that emerged primarily in Europe, led to increased tension in the country by the end of the 1960s. Events that had not been seen before occurred in Turkey, with students and workers coming to the forefront and expressing their anti-establishment views. Dissatisfaction within the army began to emerge towards the end of the period, particularly towards the Justice Party led by Süleyman Demirel, which came to power in 1965. With Faruk Gürler as the Chief of the Army and Muhsin Batur as the Chief of the Air Force, the tendency for intervention within the military gained strength, and these two generals initiated efforts to take control of the government through a coup. Disagreements arose between the leaders of this junta, excluding the President and the Chief of the General Staff, and while intervention was decided to take place on March 9, it couldn't be carried out due to Faruk Gürler's withdrawal. On March 12, a memorandum was presented to the government, and subsequently, many officers and generals involved in the March 9 movement, except for Faruk Gürler and Muhsin Batur, were forced to be retired.

Keywords: Memorandum, Army, 9 March, Doğan Avcıoğlu, Junta.

İÇİNDEKİLER

ÖZ i
ABSTRACT ii
İÇİNDEKİLER iii
KISALTMALAR DİZİNİ v
1. GİRİŞ 1
1.1. Kaynakların Analizi ve Yöntem 14
2. TÜRKİYE'DE ASKER-SİYASET İLİŞKİSİNİN TARİHSEL GELİŞİMİ 16
2.1. Demokrat Parti Dönemi Asker-Siyaset İlişkisi 16
2.2. 27 Mayıs 1960 Darbesi 25
2.3. 27 Mayıs Sonrası Türk Silahlı Kuvvetleri 29
2.4. 22 Şubat ve 21 Mayıs Ayaklanmaları 31
3. 1960'LI YILLARIN İKİNCİ YARISINDA TÜRKİYE'DE ORDU 39
3.1. Ordu Komuta Kademesinin İşleyişi 39
3.2. Cevdet Sunay'ın Cumhurbaşkanlığı 43
3.3. Süleyman Demirel-Muhsin Batur-Faruk Gürler İlişkisi 47
3.4. Doğan Avcıoğlu'nun Ordu'daki Etkisi 56
4. 9 MART 1971 DARBE GİRİŞİMİ 72
4.1. Ordu-Hükûmet Anlaşmazlığının Sebepleri 72
4.2. Cuntaların Kuruluşu 84
4.2.1. Sivil Grubun (Madanoğlu Grubu) Ortaya Çıkışı 87
4.2.2. Asker Orijinli Şahıslardan Müteşekkil Grubun Ortaya Çıkışı 106
4.2.3. Asker Grubun Ortaya Çıkışı 108
4.2.4. Muhsin Batur-Faruk Gürler Cuntası 109
4.2.5. 9 Mart Toplantısı 135
4.2.6. 9 Martçıların Tasfiyesi 147
5. SONUÇ 154
6. KAYNAKÇA 157
7. EKLER 164
Ek-1: Kara Kuvvetleri Komutanı Orgeneral Cemal Tural'ın Genelkurmay Başkanlığına Tayini 164
Ek-2: Genelkurmay Başkanlığına Memduh Tağmaç'ın Atanmasının Cumhurbaşkanlığı'na Teklif Edilmesi 165

Ek-3: Genelkurmay Başkanlığına Getirilen Orgeneral Memduh Tağmaç Yerine Orgeneral Fikret Esen'in Kara Kuvvetleri Komutanlığına, Millî Savunma Bakanlığı Müsteşarı Orgeneral Faruk Gürler'in Genelkurmay II. Başkanlığı'na Tayini 166
Ek-4: Genelkurmay Başkanlığına Orgeneral Faruk Gürler'in Tayini 169
Ek-5: Türkiye Cumhuriyeti Devrim Anayasası 170

KISALTMALAR DİZİNİ

AP	:	Adalet Partisi
CHP	:	Cumhuriyet Halk Partisi
CKMP	:	Cumhuriyetçi Köylü Millet Partisi
CMP	:	Cumhuriyetçi Millet Partisi
CMP	:	Cumhuriyetçi Millet Partisi
DGK	:	Devrim Genel Kurulu
DİSK	:	Devrimci İşçi Sendikaları Konfederasyonu
DP	:	Demokrat Parti
MBK	:	Milli Birlik Komitesi
MGK	:	Millî Güvenlik Kurulu
OYAK	:	Ordu Yardımlaşma Kurulu
TODAİE	:	Türkiye ve Ortadoğu Amme İdaresi Enstitüsü
TÜİK	:	Türkiye İstatistik Kurumu
TÜRK-İŞ	:	Türkiye İşçi Sendikaları Konfederasyonu
TÜSİAD	:	Türk Sanayicileri ve İş İnsanları Derneği

1. GİRİŞ

Türkiye Cumhuriyeti Döneminde demokrasi sürecinin işleyişi neredeyse on yılda bir tekrarlanan darbeler ve darbe teşebbüsleriyle kesintiye uğramıştır. Osmanlı Tarihi'ne dönüp bakıldığında ise farklı toplumsal ve politik bağlamlarda da olsa askeri sınıfın politikaya müdahalesinin neredeyse eski bir gelenek olduğunu söylememek imkansızdır. Osmanlı Devleti'nde de özellikle merkezde bulunan maaşlı askerler birçok defa sultanlara isyan ederek saltanat yönetimine müdahalede bulunmuştur. Erhan Afyoncu'nun aktardığına göre otuz altı Osmanlı padişahının üçte biri yani otuz altı padişahtan on ikisi tahtlarını askeri müdahale aracılığıyla kaybetmiştir. Bu isyanlar padişahların tahttan indirilmesi ve çoğunlukla öldürülmesi, sultanın mutlak vekili olan sadrazamların ve diğer yüksek dereceli devlet yöneticilerinin de aynı kaderi paylaşmak zorunda kalmasına neden oluyordu. Bu isyanlar sebebini devletin bekâsı ve adaletin sağlanması fikrinden almakta ve şeyhülislamlardan alınan fetvalarla da şer'i meşruiyeti sağlanmaktaydı. (Afyoncu, Önal ve Demir, 2010: 7-8) Osmanlı Tarihi'nde askeri isyan ve darbeler İkinci Mehmed'in birinci hükümranlık döneminde 1446 yılında yaşanan Buçuktepe İsyanı ile başlamış ve devletin son dönemlerine kadar askeri sınıfın iktidara ortak olma süreçleri devam etmiştir. Vakayı Hayriye olarak bilinen Yeniçeri Ocağı'nın kaldırılması ile bu dönemin son bulduğu düşünülse de Devlet'in son dönemlerinde de askeri sınıflar, yönetimden memnuniyetsizliği dile getirmeye ve aksiyon almaya devam etmişlerdir. (Afyoncu, 2010: 244-248) Sultan Abdülmecid Islahat Fermanı'nı (1856) ilân ettikten sonra gayrimüslim ve Müslümanlar arasındaki geleneksel toplumsal denge sarsılmıştır. Bu sebeple Devlet'in farklı şehirlerinde isyanlar baş göstermiş ve yabancı devletlerin Osmanlı Devleti'nin içişlerine müdahaleleri gerçekleşmiştir. Bu durumda ulema ve mülkiye memurlarının desteğiyle bir grup asker müdahale yoluna girişse de bu girişimleri başarılı olmamıştır. (Afyoncu, 2010: 252-254) Sultan Abdülaziz'in meşruiyeti, Âli ve Fuat Paşa'nın ölümünden sonra baltalanmış, Bâb-ı Ali mensupları ve askeri sınıfın iş birliği ile bir darbeyle Sultan Abdülaziz devrilmiştir. Ölümü intihar olarak lanse edilmiş olsa da olayın cinayet olduğu konusunda ciddi şüpheler bulunmaktadır. Onun yerine V. Murad tahta geçmiş; ancak ruhsal sorunları hasebiyle Osmanlı Devleti'nin yönetimi, deyim yerindeyse Sultan Abdülaziz'i tahttan indiren cunta yönetiminin eline geçmiştir. (Afyoncu, 2010: 262-263) V. Murad sonrası tahta çıkan II.

Abdülhamid, Kanun-i Esasi'yi ilan etme talepleri konusunda teminat alınarak tahta çıkarılmıştır. Kanun-i Esasi ilan edilse de bir süre sonra askıya alınmış ve otuz yıllık istibdat denilen bir süreç başlamıştır. Sultan Abdülhamid'in açtığı okullarda yetişen askerler müstebid olarak nitelendirdikleri Sultan Abdülhamid'e Kanun-ı Esasi'yi yeniden ilan ettirmek için çeşitli girişimlerde bulunmuş ve başarılı olmuşlardır. (Kansu, 2001: 37; Karpat, 2017: 104) 1909 yılında gerçekleşen karşı devrim girişimi bastırılmış, Osmanlı'nın son güçlü hükümdarı olarak bilinen Sultan Abdülhamid'in hükümranlığı sona ermiş ve V. Mehmet Reşad tahta geçmiştir. (Afyoncu, 2010: 268) Bu dönemde Kanun-ı Esasi'de yapılan değişikliklerle padişahın yetkileri iyiden iyiye sınırlandırılmıştır. Yetkileri elinde toplayan Hükûmet 1913 yılında Enver Bey ve Talat Bey liderliğinde İttihat ve Terakki Cemiyeti üyesi bir grup tarafından gerçekleştirilen Bâb-ı Ali baskınıyla devrilmiş, Mahmut Şevket Paşa Hükûmeti kurulmuştur. (Afyoncu, 2010: 269) Birinci Dünya Savaşı süreci boyunca İttihat Terakki'nin yönetim üzerindeki etkisi sürmüştür. Savaşın yenilgiyle sonuçlanmasından sonra ülkeden ayrılan İttihat Terakki liderleri geride alt kadroları bırakmışlar, bu kişilerin büyük çoğunluğu gerek İstanbul'da gerekse Anadolu'da Millî Mücadele'ye çeşitli şekillerde destek olmuşlardır. Bilindiği üzere Türkiye Cumhuriyeti'nin kurucu kadrosunda bulunan isimler de geçmişte ya bu İttihat ve Terakki'nin parçası olmuşlar, yeterince tanınma fırsatı bulmuşlardır. Sultan Abdülhamid dönemi, Meşrutiyet dönemi, I. Dünya Savaşı ve Mütareke yıllarını gören kurucu kadronun büyük çoğunluğu askeri kariyere sahiptir (Karpat, 2017: 119-123).

Osmanlı Devleti'nin tarih sahnesinden çekildiği döneme bakıldığında ise, Türk Silahlı Kuvvetleri, taşımış olduğu misyon, tarihsel birikim ve gücü sebebiyle Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nin kurucu unsuru olma özelliğini gösterir. Kurucu kadronun tamamına yakınının asker veya asker kökenli kişiler olması bu düşünceyi ortaya çıkarmaktadır. Kurucu unsur olma özelliği sebebiyle Ordu, Türk siyasetinde uzun süre belirleyici etken olmuş, siyaset kurumunu yönlendirmiş, siviller üzerinde bir baskı mekanizması oluşturmuş, çeşitli defalar direkt veya dolaylı yoldan idareye müdahale etmiştir.[1] Hatta yakın dönem Türkiye Cumhuriyeti Tarihi'nin bir bakıma askerî darbeler ve müdahaleler tarihi olduğunu söylemek çok da yanlış olmayacaktır.

[1] Kurtuluş Kayalı, ordunun önemine Gazali'ye atıfla şöyle değinmektedir: Gazali'nin "Memleket durumunun kötü olduğu hallerde ordu kime bağlı olduğunu söylerse halife o olur" düşüncesi ordunun bütünsel anlamdaki etkisini gösterir. Kayalı Kurtuluş, **Ordu ve Siyaset 27 Mayıs-12 Mart**, İletişim Yayınları, 2018, s. 34.

Türkiye Cumhuriyeti Tarihi'ne bakıldığında gerek müdahaleler ile gerekse askerî vesayet anlayışının kanıksanmış olması sebebiyle asker kişiler uzun süre boyunca devlet yönetiminde en üst düzey görevlerde bulunmuşlardır. Askerlerin etkisini somut olarak dile getirmek gerekirse, ilk Cumhurbaşkanı Mustafa Kemal Atatürk'ten itibaren Çankaya Köşkü'nde Cumhurbaşkanı olarak ekseriyetle asker kişilerin bulunduğu görülmektedir. Köşkün sivilleşmesi için Turgut Özal'ın Cumhurbaşkanı seçildiği 1989 yılına kadar beklenecektir. Mustafa Kemal Atatürk'ten Turgut Özal'a kadar Cumhurbaşkanlığı yapanlar arasında Celal Bayar dışında tüm isimler asker kişilerdir.[2]

Müttefik grubun galip tamamladığı İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra totaliter rejimlerin birer birer tarih sahnesinden silinmesiyle birlikte dünyada demokrasilere geçiş hızlanmış ve bu akımdan Türkiye Cumhuriyeti de etkilenmiştir. Cumhurbaşkanı İsmet İnönü savaşın bitimiyle birlikte Türkiye'nin çok partili demokrasiye geçişi hususunda çeşitli sinyaller vermiş ve bu aşamada birçok yeni siyasi parti kurulmuştur. Kurulan ilk yeni siyasi parti Mehmet Nuri Demirağ'ın kurucusu olduğu Milli Kalkınma Partisi'dir. MKP'nin kurulmasıyla birlikte tek parti döneminin fiilen bittiğini söylemek yerinde olacaktır. Bununla birlikte tek parti idaresi dönemi hâlâ devam etmektedir. Parti 18 Temmuz 1945 tarihinde İstanbul'da kurulmuş, 1958 yılına kadar faaliyet göstermiştir. 1957 yılında Mehmet Nuri Demirağ'ın vefat etmesi sebebiyle kurucusunu yitiren parti, kongresini toplamadığı gerekçesiyle 22 Mayıs 1958 tarihinde feshedilmiştir (Avşar-Kaya, 2012: 118, 125).

Türkiye'nin başarısız 1924 ve 1930 denemelerinden sonra üçüncü defa çok partili hayata geçmeyi denediği bu süreçte kurulan en önemli parti ise hiç kuşkusuz Demokrat Parti'dir. Türk siyasetinde derin izler bırakacak olan Demokrat Parti, iktidarda olan Cumhuriyet Halk Partisi'nden ayrılan Celal Bayar, Adnan Menderes, Fuat Köprülü ve Refik Koraltan tarafından, Bayar'ın başkanlığında 7 Ocak 1946 tarihinde kurulmuştur. DP ve diğer muhalefet partilerinin henüz vücut bulduğu 1946'nın Nisan ayında CHP, belediye seçimlerini öne alarak DP'yi hazırlıksız yakalamak istemiş, DP ise CHP'nin anti-demokratik uygulamalarını ve partinin ülke çapındaki teşkilatlanmasını henüz tamamlamadığını öne sürerek seçime katılmamıştır. (Akandere, 2010: 442-444) DP'nin aynı yıl yapılacak olan genel seçimlere de katılıp katılmayacağı tartışma konusu olmuş fakat seçime katılma kararı alınmıştır. TBMM'nin 8. Dönem milletvekillerini belirlemek amacıyla 21 Temmuz 1946

[2] Atatürk'ten sonra Özal'a kadar sırasıyla İsmet İnönü (1938-1950), Celal Bayar (1950-1960), Cemal Gürsel (1961-1966), Cevdet Sunay (1966-1973), Fahri Korutürk (1973-1980), Kenan Evren (1982-1989) Cumhurbaşkanlığı makamında bulunmuşlardır.

tarihinde gerçekleştirilen seçimlere CHP ve DP'nin yanı sıra, Millî Kalkınma Partisi, Liberal Demokrat Parti, Türkiye İşçi ve Çiftçi Partisi ve Yalnız Vatan İçin Partisi olmak üzere dört siyasî parti daha katılmıştır. (Kaynar-Kalkan, 2022: 44) 1946 seçimleri Türk Siyasi Tarihi'ne hileli, şaibeli seçimler olarak geçmiştir.

Türkiye Cumhuriyeti Tarihi'nde 1924 ve 1930 yıllarındaki çok partili hayata geçiş tecrübelerinin kısa sürmesi muhalefet mefhumunun tam idrak edilememesine yol açmıştır. Bu duruma sebep olarak, demokratikleşmenin milletten gelen talep doğrultusunda değil, üst yönetimin ve bürokrasinin uygun gördüğü çerçeve içerisinde gerçekleştirilmeye çalışılması, bir nevi tepeden inmeci bir anlayışa sahip olunması gösterilebilir. (Avşar- Kaya 2012: 117)

Toplumlarda demokratik anlayışın yerleşmesi önemli bir tarihsel birikim ve süreç gerektirir. Türk tarihindeki ilk meclis 1876'da Osmanlı Devleti döneminde açılmıştır. Türkiye'nin meclis kurumuna demokrasiyi benimsemiş Avrupalı devletlere nispeten çok daha geç bir tarihte kavuşmasının demokratik anlayışa sahip olunması konusunda bir eksiklik meydana getirdiği söylenebilir. Dolayısı ile bu eksiklik 20. yüzyıla da miras kalmıştır.

Tek parti dönemi alışkanlıklarının sürdüğü bu dönemde taşradaki bürokratların, idarecilerin yerlerini kaybetme endişesi güttükleri görülmektedir. Bürokrat ve idarecilerin birtakım yolsuzluk ve usulsüzlüklere girişmeleri, seçim kanununa göre uygulanan "*Açık oy, gizli tasnif*" usulünün demokratik bir seçime müsaade etmeyeceği göz önünde bulundurulduğunda, 1946 seçimlerinin siyasi tarihe bu şekilde geçmesi sürpriz değildir. DP'nin gösterebildiği aday sayısı itibariyle seçimlerde aritmetik üstünlük sağlaması mümkün olmadığı gibi, partinin ana amacı belirli isimlerin milletvekili seçilmesini sağlamak ve olabildiğince fazla sandalye sayısı ile Meclis'te var olabilmektir. Sonuç itibariyle seçimlerden CHP ezici bir üstünlükle çıkmış ve iktidarını sürdürmüş, DP ise 1946-1950 arasında ilk kez Meclis'te muhalefet tecrübesi yaşamıştır.

1950 genel seçimlerinden önce Demokrat Parti ve Cumhuriyet Halk Partisi seçim sisteminin değiştirilmesi konusunda uzlaşmışlardır. 1950 genel seçimlerine kadar uygulanan *"açık oy, gizli tasnif*" uygulaması terkedilmiş ve yerine *"gizli oy, açık tasnif"* uygulaması getirilmiştir. Bu değişiklik sayesinde Türkiye Cumhuriyeti Tarihi'ndeki ilk demokratik seçim olma özelliğini taşıyan 1950 genel seçimlerinde Demokrat Parti %55,2 oyla iktidara gelmiş ve 27 yıllık tek parti idaresi dönemi sona ermiştir. Bu sonuç siyasi literatüre "beyaz

ihtilal" olarak geçmiştir. Seçim zaferinin ardından DP kurucularından Adnan Menderes Başbakan, Celal Bayar ise Cumhurbaşkanlığı görevini üstlenmişler ve 10 yıl boyunca görevde kalmışlardır. DP'nin iktidara gelmesiyle birlikte Türkiye'de yeni bir dönemin başladığı söylenebilir. (Bulut, 2009: 126) Yeni iktidar 1950 seçimleri öncesinde, Varlık Vergisi'nin kaldırılması, işçilere grev hakkı ve özellikle Arapça ezan yasağının sona erdirilmesi gibi oldukça iddialı söylemlere sahip bir seçim kampanyası yürütmüştür. (Eroğlu, 2021: 98-99) Söylemleri itibariyle kentli kesimlerden ziyade köylü, küçük tüccar ve özellikle eşraf diye tabir edilen kesimlerin desteğine sahip olarak, oldukça önemli bir oy oranıyla iktidara gelen DP'nin ilk yaptığı icraat ise vadettiği gibi Arapça ezan yasağını kaldırmak olmuştur (Avşar-Kaya, 2017: 128).

DP'nin iktidara gelmesinin Ordu içinde bulunan bazı subaylar tarafından memnuniyetle karşılandığı görülmektedir. Bu duruma tek parti idaresi döneminde uygulanan birtakım politikalardan doğan rahatsızlıklar sebep olmuştur. İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra tercihini Batı Bloğundan yana kullanan Türkiye'de, Ordu'nun Amerikan subaylar tarafından dizayn edilmeye başlanması, Amerikan subayların zaman zaman Türk subaylar üzerinde tahakküm oluşturma çabaları, ordu alt kademelerindeki kadro şişkinliği ve bu şişkinlik sebebiyle terfî sürelerinin uzaması subayların başlıca dertleridir. Tek parti idaresi döneminde subayların içinde bulunduğu ciddi ekonomik sıkıntıların da hesaba katılması, DP'nin iktidara gelişindeki memnuniyeti anlaşılır kılmaktadır. Bir bakıma subaylar CHP'ye karşı DP'yi umut olarak görmüşlerdir (Özdağ, 2004: 21).

Arkasında ciddi bir kitle desteği ile iktidara gelen DP, kurulduğu 1946 yılından iktidara geldiği 1950 yılına kadar Ordu'ya yönelik söylemlerine dikkat etmiştir. Çünkü DP, Ordu'nun İsmet Paşa'nın başında bulunduğu CHP'ye sempati duyduğunu bilmekte ve siyasi hamlelerini bu duruma endeksli olarak geliştirmekteydi. 1946 yılındaki genel seçimlerden sonra TBMM'de gerçekleştirilen Cumhurbaşkanlığı seçiminde İsmet Paşa'nın karşısına DP'nin adayı olarak Mareşal Fevzi Çakmak gibi Cumhuriyet ile özdeşleşmiş sembol bir ismin çıkarılması bu minvalde değerlendirilmelidir. Doğan Akyaz'ın bu konudaki yorumu dikkate değerdir. Akyaz "Mareşal Çakmak gibi DP tarafında bulunan generallerin devletten gelebilecek bir tehlikeye karşı sigorta görevi gördüklerini" ifade etmiştir (Akyaz, 2002; 64).

DP'nin iktidarının başında karşı karşıya kaldığı sorunlardan bir diğeri de yine Ordu ile ilgili olmuştur. 14 Mayıs 1950 genel seçimlerinden sonra bir grup General Ankara'da toplanıp İsmet İnönü'yü ziyaret etmişler ve iddiaya göre İnönü'ye bir emri olup olmadığını

sormuşlardır. Generallerin bu ziyareti DP'ye iktidarı devredip devretmeme konusunda İnönü'nün nabzının yoklanması olarak yorumlanmış fakat İnönü bu iddiaları reddetmiştir (Özdağ, 1997, 26). İnönü'nün damadı olan gazeteci Metin Toker kitabında bu ziyaretin söylenti olduğunu ileri sürmektedir. Toker'in aktardığına göre İsmet Paşa; *"Ne onlar böyle bir iş için bana gelebilirdi, ne de ben onlardan istekte bulunabilirdim"* demiştir (Toker, 1991, 23-24). Generaller tarafından gerçekleştirilen ve büyük yankı uyandıran bu ziyaret çok çarpıcı sonuçlar ortaya koyduğu gibi CHP ve DP arasında Meclis'te ciddi tartışmalara sebep olmuştur.

1950 seçimlerinden sonra 1954 ve 1957 seçimlerini de kazanan fakat iktidarının ilk günlerinden itibaren başta Ordu olmak üzere çeşitli zümrelerde rahatsızlık uyandıran Demokrat Parti 10 yıl boyunca iktidarda kalmıştır. DP'nin iktidarı boyunca Adnan Menderes liderliğinde dinamik bir siyasi metot benimsediği görülmektedir. 1950'den sonra Türkiye'de üretim artmış, ekonomik anlamda büyüme sağlanmış ve buna bağlı olarak gelir artışı yaşanmıştır. Örneğin Türkiye, DP iktidarının ilk yıllarında rekor buğday üretimi gerçekleştirmiş ve bu konuda dünyada ilk sırada gelen ülkeler arasına girmiştir. DP'nin bu olumlu icraatlarının yanında özellikle 1954 seçimlerinin ardından otoriter bir yapıya büründüğü söylenebilir. Bu durumu, DP'nin seçimlerden %58,4 (TÜİK, 2012: 117) gibi çok yüksek bir oy oranı ile galip çıkmasıyla ilişkilendirmek mümkündür. Türkiye'nin ilerleyen yıllarında da karşı karşıya geleceğimiz "gelenin gidenden intikam alma duygusuyla hareket etmesi" gibi siyasi tarihimize hastalık olarak miras kalan anlayışın DP iktidarının başında ortaya çıktığı, 1954 sonrası ise hızla arttığı görülmektedir. Türkiye'nin çok partili düzene geçişi hazmetmeye başladığı, iktidar-muhalefet ilişkilerinin ilk kez tecrübe edildiği bu dönemde DP ve CHP'nin birçok olumsuz uygulaması siyasi tarihimizde maalesef kalıcı hale gelmiştir. Örneğin DP, 27 yıllık tek parti idaresi dönemi ile hesaplaşma içine girmiş, CHP'nin varlığını tehdit edici siyasi hamleler peşi sıra gelmiştir. DP'nin bu hâl tarzı CHP'ye de yansımış, CHP de yıkıcı muhalefet yoluna gitmiştir. Yaşanan bu tür hadiseler, Türk siyasi geleneğinde olumsuz eleştirilerin hoş görülmemesine ve yapıcı muhalefet geleneğinin oluşmamasına neden olmuştur.

DP-CHP hesaplaşması CHP'nin tek parti idaresi döneminde sahip olduğu mal varlıkları konusunda başlamıştır. DP'nin aldığı karar doğrultusunda halkevlerinin mal varlığının tamamının ve CHP'ye ait malların bir kısmının hazineye devredilmesi sağlanmıştır. CHP'nin kalan mal varlığına ise 9 Aralık 1953'te çıkarılan "CHP'nin Haksız

İktisaplarının[3] Hazineye Devri Kanunu" ile el konmuştur. (Bakan, Özdemir, 2013: 385) DP, 1950 seçimleri öncesinde yaptığı propagandalarda tek parti idaresi döneminin anti-demokratik uygulamalarına olumsuz eleştiri getirmiştir. Fakat DP, iktidarı döneminde de benzer uygulamaları kendisi gerçekleştirmiş, özellikle basına karşı hiç de hoşgörülü davranmamıştır. İntikam duygusu ile hareket etme durumuna 1954 seçimlerinde CHP'ye destek veren Malatya'ya bağlı Adıyaman'ın il yapılması, CMP'ye destek veren Kırşehir'in ilçe yapılarak Nevşehir'e bağlanması örnek olarak verilebilir (Gülen, 2021: 364).

DP ayrıca muhalefet partilerine radyoda konuşma yapmayı da yasaklamıştır. Bir yasal düzenleme ile seçimlerde muhalefet partilerinin birleşmesinin önüne geçilmiş, gazete kâğıdı temininin devlet tekeli hâline getirilmesiyle basın üzerinde denetim iyiden iyiye artmıştır. 1954 sonrası otoriter yönetimin arttığı görülen Türkiye'de, bu siyasi zeminde 1957 seçimlerine gidilmiştir. Muhalefetin gücünü artırarak çıktığı seçimlerde DP oyları %48,6'ya (TÜİK, 2012, 117) düşmüştür. Fakat oylarının düşmesi DP'yi otoriter yönetim tarzından vazgeçirmemiş, aksine vites artırarak 27 Mayıs ile son bulacak bir toplumsal rahatsızlık sürecinin hız kazanmasına sebep olmuştur. 1957 seçimlerinin ardından DP'nin yıpranmış olduğu görülmektedir. DP'nin bu dönemde en çok eleştirilen politikalarının başında muhalefete yönelik çok sert tutumu gelmektedir. CKMP Genel Başkanı Osman Bölükbaşı bu süreçte tutuklanmış, CHP Genel Sekreteri Kasım Gülek ise gözaltına alınmıştır. (Artvinli, 2004: 72) 1957 seçimlerinde DP'nin oy kaybı, CHP'nin oy artışı yaşaması Mecliste CHP'yi daha güçlü hâle getirmiş ve CHP kaybettiği kitle desteğini arkasına almaya başlamıştır. DP'nin aşırı otoriter yönetiminden şikayetçi olmaya başlayan başta Ordu olmak üzere basın yayın organları ve üniversiteler artık seslerini üst perdeden duyurmaya başlamışlar ve gelişmeler CHP'nin bu konudaki elini güçlendirmiştir. İsmet İnönü'nün yurt gezisi esnasında Uşak'ta saldırıya uğraması, Kayseri'ye giderken trenin durdurulması, bazı illere girişinin engellenmeye çalışılması gibi uygulamalar da DP'nin eleştirilen uygulamaları arasındadır. 1958 ve 1959 yıllarına gelindiğinde görülmektedir ki DP tanınmaz haldedir. Bu dönemde CHP DP'yi Sultan II. Abdülhamid dönemine atıfla "istibdat idaresi" kurmakla suçlamakta, DP ise CHP'yi ihtilâl kışkırtıcılığı ile itham etmektedir. (Bakan-Özdemir, 2013: 390) 1960 yılına gelindiğinde ise DP belki de kendi sonunu getirecek bir karar vermiş ve gerginliğin had safhada olduğu günlerde TBMM'de "Tahkikat Komisyonu" kurulmuştur. Komisyon gazete kapatma ve sansür getirme, her türlü toplanma faaliyetleri ile siyasi

[3] İktisap: kazanma, edinme. Devellioğlu, Ferit (2013) Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lügat, Ankara, Aydın Kitabevi, s. 508.

gösterileri yasaklama, muhalifleri tutuklama yetkileriyle donatılmıştır. Elbette bu gelişmeler o dönemde muhalefetin tasfiye edileceği izleniminin ortaya çıkmasına neden olmuştur. Tahkikat Komisyonu'nun kurulmasını takip eden süreçte Türkiye'de siyasal bir kaos yaşanmış ve 27 Mayıs Darbesi'nin ayak sesleri ilk bugünlerde duyulmuştur. CHP'nin gençliği göreve çağırması yurt çapında organize protestoları beraberinde getirmiştir. Nisan ayında özellikle İstanbul ve Ankara'daki öğrenci olayları bir devrin bittiğine dair işaretleri içerisinde barındırmaktadır. Hatta Harp Okulu öğrencileri bile yürüyüş yapmışlar, son gelişmelere ve DP'nin otoriter iktidarına karşı protestolarda bulunmuşlardır (Nalbant, 2019: 197-215; Aydemir, 2016: 13-15).

DP'nin yukarıda bahsettiğimiz 1957 sonrası otoriter tutumu toplumun birçok kesiminde olduğu gibi uzun süredir Ordu'da da ciddi rahatsızlıklara sebep olmuştur. Bu rahatsızlık içinde yaşanan cunta faaliyetleri sonucunda Türk Silahlı Kuvvetleri bünyesinde oluşan Milli Birlik Komitesi 27 Mayıs 1960 tarihinde darbe yaparak ülkenin idaresini ele almış ve 10 yıllık Demokrat Parti iktidarı son bulmuştur. Bu darbe, Türkiye Cumhuriyeti Tarihi'nde başarıya ulaşmış ilk darbe olma özelliğini taşır ve Türkiye'de sosyo-kültürel, ekonomik, idari, askerî birçok alanda çeşitli değişikliklere sebep olması bakımından önemli bir olay olarak değerlendirilir. Emir-komuta zinciri dışında gerçekleştirilen bu darbe sonrası orduda da ciddi sorunlar baş göstermiş, her kademede ciddi bir tasfiye yaşanmıştır. Dikkat edilirse Cumhuriyet Tarihimizde 27 Mayıs'tan başka emir-komuta zinciri dışında gerçekleştirilen bir askerî müdahale yoktur. Çünkü Ordu bu yöntemin doğurmuş olduğu olumsuz sonuçları görmüştür. Darbe sonrası yürürlüğe konulan 1961 Anayasası ile TSK'nın devlet yönetimi ve siyaset kurumu üzerindeki var olan etkisi, yeni oluşturulan kurumlar olan Milli Güvenlik Kurulu ve OYAK ile daha da artmıştır. Bu durumu askeri vesayet olarak nitelendirmek mümkün olacaktır (Akyaz, 2002: 347, 384-385).

27 Mayıs sonrası 15 Ekim 1961 tarihinde yapılan serbest genel seçimlerde, darbe sonrası kapatılan Demokrat Parti'nin devamı olduğunu açıkça ifade etmekten çekinmeyen Adalet Partisi (AP)[4] %34,8 oy ile 158 milletvekili, Yeni Türkiye Partisi (YTP) %13,7 oy ile 54 milletvekili çıkarmıştır. Osman Bölükbaşı'nın başında bulunduğu Cumhuriyetçi Köylü Millet Partisi (CKMP) ise aldığı %14 oy ile 65 milletvekili çıkararak meclise girmiştir. İsmet

[4] Bu tarihte Adalet Partisi'nin genel başkanlığını Genelkurmay Eski Başkanı Emekli Orgeneral Ragıp Gümüşpala yapmaktadır. Gümüşpala, 27 Mayıs darbesi sonrasında Haziran'da Genelkurmay Başkanı olmuş, Ağustos'ta Milli Birlik Komitesi tarafından resen emekli edilmiştir. Gümüşpala genel başkanlığı döneminde izlediği ılımlı siyaset ile AP ve Ordu arasında bir paratoner görevi görmüştür.

İnönü'nün genel başkanlığındaki Cumhuriyet Halk Partisi (CHP) 27 Mayıs sonrası meydanlarda gördüğü desteği sandıkta görememiş ve oy oranı %36,7'te, vekil sayısı ise 173'te kalmıştır (TÜİK, 2012: 117). Sonuç itibariyle Demokrat Parti'nin mirasını sahiplenen iki partinin toplam %48,5 oy alması, seçmenin bu partilere hükümet olma şansı tanıdığı, CHP ve CKMP'nin ise muhalefette kalmasının uygun görüldüğü düşüncesini akla getirmektedir (Çakmak, 2006: 35).

Seçime giren üç sağ parti olan AP, YTP ve CKMP toplam %60'ın üzerinde oy almış, özellikle Ordu'nun beklenti içinde olduğu CHP ise 1957 seçimlerinde aldığı %40'lık oy oranının bile gerisine düşmüştür. Bu tablo, DP'yi iktidardan eden Ordu içindeki radikal kesimlerde ciddi rahatsızlık ve tedirginliklere sebep olmuştur. 27 Mayıs'ın getirmiş olduğu emir-komuta dışında müdahale eğiliminin Ordu içinde ciddi bir karşılık bulduğu o günlerde, birçok subay ve general seçim sonuçlarının getirmiş olduğu bu rahatsızlık içerisinde bir hareket tarzı belirlemek için bir araya gelmiştir. 27 Mayıs'ın amacına ulaşmadığını düşünen bu askerler tekrar müdahale etmek için kolları sıvamışlar ve neticede tarihe 21 Ekim Protokolü olarak geçen bir belge imzalanmıştır. Türk Silahlı Kuvvetleri'nde komuta kademesi dışında bulunan 10 general/amiral ve 25 albayın imzaladığı bu protokole göre Meclisin açılacağı 25 Ekim 1961 tarihinden önce derhal müdahale edilecek, seçim sonuçları tanınmayacak, Milli Birlik Komitesi lağvedilecek ve idare ele alınacaktı. Gelişmelerden anbean haberdar olan Genelkurmay Başkanı Orgeneral Cevdet Sunay ise bu protokolü doğru bulmamıştır. Darbeden yeni çıkmış bir ordunun bir müdahalede daha bulunmasının yanlış olacağını savunan Sunay, Çankaya'da bir toplantı yapılmasını önermiş ve bu toplantıda Cemal Gürsel'in Cumhurbaşkanlığı, İsmet İnönü'nün Başbakanlığa getirilmesi yoluyla durumun halledilmesinin doğru olacağını belirtmiştir. Darbe sonrasının Devlet Başkanı Cemal Gürsel ve CHP lideri İsmet İnönü de bu protokole karşı çıkanlar arasında olmuş, İnönü Meclis'in açılmamasının Türkiye'nin demokratikleşmesi yolunda ciddi bir yol kazasına daha sebep olacağını düşünerek 21 Ekim Protokolü sürecini bu anlayış temelinde idare etmeye gayret göstermiştir. Bu çerçevede Sunay'ın önerisi makul bulunmuş ve 24 Ekim'de Devlet Başkanı Orgeneral Cemal Gürsel'in başkanlığında parti liderleri, komuta kademesi ve üst düzey generallerin katılımıyla Çankaya Köşkü'nde bir toplantı gerçekleştirilmiştir. 24 Ekim'deki toplantıda siyasîler askerlerin rahatsız oldukları konularda onlara güvence vermişlerdir. Örneğin 27 Mayıs'a sadık kalınacağının garanti edilmesi, darbe sonrası ordudan uzaklaştırılan subayların orduya geri dönmemeleri ve eski DP'li kişilerin affedilmemeleri gibi konularda verdikleri yazılı garanti askerî kanat ile uzlaşmayı

sağlamıştır. Netice itibariyle bir gün sonra TBMM açılmış, Cemal Gürsel Cumhurbaşkanı seçilmiştir (Akyaz, 2002: 171-173).

Mecliste yapılan Cumhurbaşkanlığı seçimi öncesinde Türk siyasetinde yer eden bir olay meydana gelmiştir. Ordu'nun arkasında olduğunu bilen Cemal Gürsel'in Cumhurbaşkanlığı'na hazırlandığı o günlerde karşısına beklenmedik bir aday çıkmıştır; Ord. Prof. Dr. Ali Fuat Başgil. Başgil kapatılan DP'ye yakın bir hukuk profesörüdür. 21 Ekim Protokolü sebebiyle gündemin henüz çok sıcak olduğu o günlerde, Ordu'nun DP'li olduğu bilinen birinin Cumhurbaşkanlığı'na getirilmesini istemeyeceği ve bunun için aksiyon alacağı açık olmasına rağmen Başgil adaylıkta ısrarcı olmuştur. Fakat Başgil'in bu ısrarı uzun sürmemiştir. MBK üyelerinin kendisini Başbakanlık'ta beklediği haberini alan Başgil, davete icabet ederek MBK üyeleri Sıtkı Ulay ve Fahri Özdilek ile görüşmüştür. Sıtkı Ulay bu görüşmede Başgil'in adaylıktan çekilmesi için ölümle tehdit edildiğini gazeteci Mehmet Ali Birand'ın hazırladığı 12 Mart Belgeseli'nde açıkça ifade etmiştir.

Ulay ek olarak MBK'nin artık iktidarda olmadığını, yeni bir Silahlı Kuvvetler Birliği (SKB) kurulduğunu ve onların isteklerinin aynen yerine getirildiğini ifade etmiştir. Bu isteklerden birinin de Gürsel'in Cumhurbaşkanlığı'na getirilmesi olduğunu öğrenen Başgil, tehditler karşısında çareyi adaylıktan çekilip ülkeyi terk etmekte görmüştür. (Birand-Dündar-Çaplı, 1997: 32-32) Türkiye'nin darbeden henüz çıktığı, askerî vesayetin her kademede yoğun şekilde hissedildiği o günlerde Ordunun sivil bir Cumhurbaşkanı istememesi ve Başgil'in "süngü zoruyla" adaylıktan vazgeçirilmesi demokrasiyle bağdaşmayan fakat dönemin siyasî atmosferi göz önünde bulundurulduğunda anlaşılır bir durumdur.

Türkiye'de 1960'lı yıllar siyasetçiler ve askerler arasında zaman zaman ılımlı, zaman zaman sert ilişkilere sahne olmuştur. Örneğin, Başgil'in Cumhurbaşkanı adaylığından vazgeçirilmesi konusunda Ordu sert bir tavır göstermiş fakat 21 Ekim Protokolü'nde ise müdahaleden vazgeçerek geri adım atmış, Meclis'in açılmasına bir anlamda "izin" vermiştir. İsmet İnönü, Türkiye'nin adeta darbe ile demokrasi arasında gidip geldiği bu süreci Gürsel ve Sunay'dan daha ön planda yer alarak deyim yerindeyse "Orgeneral İsmet İnönü" sıfatıyla idare etmiştir. İnönü askerî titrini ve Ordu üzerindeki ağırlığını kullanarak TBMM'nin açılmasını ve Türkiye'nin demokrasi serüveninin daha fazla kesintiye uğramamasını sağlamıştır. 1924, 1930 ve 1946'da çok partili demokrasiye geçmenin denendiği Türkiye'de, bu yıllardaki denemelerin hepsinde en önde gelen isimlerden biri olan İnönü'nün sergilediği

tutum kendi içinde oldukça tutarlı gözükmektedir. Fakat bu protokolde ılımlı yaklaşım sergileyerek geri adım atanlar ekseriyetle Gürsel ve Sunay gibi emekli ya da muvazzaf[5] generallerdir.

21 Ekim Protokolü'ne imza atanların çoğunluğunun subay olduğu, Ordu içindeki çeşitli cunta faaliyetlerinde de başını subayların çektiği düşünüldüğünde askerî kanat ile siyasî kanadın uzlaşmasının subayları, özellikle Albayları ne kadar memnun ettiği tartışmaya açık bir konudur. Subayların rahatsızlığının sürdüğünü 1960'lı yılların başlarında içinde bulundukları aksiyonel faaliyetler net şekilde gösterecektir.

Darbe sonrasının olaylı günlerinin geride kaldığı ve TBMM'nin açıldığı 25 Ekim 1961 tarihinde, 27 Mayıs'ın uygulayıcısı MBK de tarihe karışmıştır. Eski komite üyeleri 27 Mayıs sonrası yürürlüğe konan 1961 Anayasa'sına göre kurulmuş olan Cumhuriyet Senato'sunda Tabii Senatör görevi üstlenmişlerdir. Meclisin açılmasını takip eden günlerde ise CHP-AP ortaklığında Türkiye Cumhuriyeti Tarihi'nin ilk koalisyon hükümeti kurulmuş ve CHP Lideri İsmet İnönü Başbakan olmuştur. Gürsel'in Cumhurbaşkanı, İnönü'nün Başbakan olduğu 1961 sonu itibariyle 27 Mayıs Darbesi'nin üzerinden iki yıla yakın bir süre geçmiş olmasına rağmen Türkiye henüz tam anlamıyla istikrara kavuşamamıştır. Ekim ayında siyasi liderler ile Ordu komuta kademesinin uzlaşısı sayesinde bir yeni darbe girişimi önlenebilmiştir fakat bu tehlikenin varlığını koruduğu bilinmektedir. Türkiye'nin o süreçte her güne yeni bir darbe söylentisi ile uyandığını söylemek mümkündür. Hatta o günleri "sabah erken kalkanın darbe yaptığı" günler olarak nitelemek çok da yanlış olmayacaktır.

27 Mayıs öncesi kızgın siyasi ortamın bu iki düşman tarafının darbe sonrası bir koalisyonda buluşacak olması, siyasetin yumuşaması için önemli bir adım sayılsa da reel politikte bu zıt kutupların uyum içinde çalışma ihtimalinin çok da yüksek olmadığı görülmektedir. Nitekim öyle olmuş, 1961 Anayasası ile birlikte gerçekleştirileceği vadedilen bir dizi reformların CHP-AP uyumsuzluğu sebebiyle aksaması özellikle Silahlı Kuvvetler kamuoyunda rahatsızlık meydana getirmiştir.

Silahlı kuvvetlerdeki genel rahatsızlığın sebeplerinin başında seçim sonuçlarının geldiği bilinmekle beraber, Anayasa'da öngörülen siyasi, sosyal ve ekonomik sistemlere dair düzenlemelerin hayata geçirilmesinde yaşanan aksaklıklar da önemli bir etken olmuştur. Daha net bir ifadeyle Ordu, 27 Mayıs'ın amacına ulaşmadığını düşünmektedir. Bununla

[5] Muvazzaf: Vazifeli. Askerlik mesleği yapan, kendisine vazife verilen. (Devellioğlu, 2013: 832)

birlikte 27 Mayıs öncesi yaşanan CHP-DP gerginliğinin darbe sonrası CHP-AP şeklinde devam ediyor olması, AP'ye yakın basın-yayın araçlarının DP dönemine yönelik olarak methiyeler düzmeleri, Meclis'te ve Senato'da AP üyelerinin Ordu'ya yönelik olumsuz sözleri Ordu'yu rahatsız etmektedir. Bu dönemde ülkenin gidişatından memnun olmayan ve harekete geçmeye hazırlanan cuntalar bulunmaktadır. Bu cuntaların içinde ise en göze çarpanı Kurmay Albay Talât Aydemir'in başını çektiği gruptur. (Eryaman, 2020: 52) İlerleyen bölümlerde bu konuya değinilecektir.

Müdahale yanlısı albayların ve statükoyu korumak gerektiğini savunan generallerin birbirleriyle olan mücadeleleri dikkate alınırsa, bu kertede Ordu'nun iç yapısının ne kadar heterojen olduğu görülmektedir. Ordu'nun durumu bu iken yukarıda bahsedildiği üzere yapılamayan reformlar, AP'li kişi ve kurumların faaliyetleri Ordu'yu kışkırtmış ve özellikle alt rütbeli subayları hesapsız ve sonu belli olmayan birtakım maceralara sürüklemiştir.

İsmet İnönü, 27 Mayıs'tan sonra yapılan 1961 Genel Seçimlerinden sonra Başbakan olmuş ve 1965 Genel Seçimlerine kadar Başbakanlık görevini sürdürmüştür. Başbakan İsmet İnönü, 27 Mayıs Darbesi'nden sonra adeta cam kırığına dönen ülkeyi ve sürekli darbe hesapları yapan radikal grupların bulunduğu Ordu'yu düzene sokmuştur. Bu sancılı süreci "İsmet Paşa" olarak idare etmiş, ülkede iç istikrar bir nebze de olsa sağlanmıştır. En azından artık kimse darbe lafı etmemektedir. İnönü'nün Başbakanlığı döneminde Türkiye ilk kez koalisyon tecrübesi yaşamış ve bu süreçte dış politikada 1962 füze ve İncirlik krizi, Kıbrıs Sorunu, ünlü Johnson Mektubu, içerde ise Ordu'daki problemlerle birlikte bazı hükümet buhranları yaşanmış ve artık 80'li yaşlarına gelen İsmet İnönü'nün başkanlık ettiği koalisyon hükümetleri ciddi derecede yıpranmıştır.

1964 yılında ise Türkiye'de ülkenin geleceğine doğrudan etki edeceğini belki de kimsenin tahmin edemeyeceği bir gelişme yaşanmıştır. 27 Mayıs sonrası kapatılan DP'nin mirasçısı olarak kurulan AP'nin Genel Başkanı emekli Orgeneral Ragıp Gümüşpala vefat etmiş, bu vefat Türkiye'nin önündeki kırk yılına damga vuracak bir siyasetçiyi sahneye çıkartmıştır. Bu kişi Süleyman Demirel'den başkası değildir. Demirel yapılan genel başkan seçimini ciddi bir farkla kazanarak AP Genel Başkanı seçilmiştir.

1965 yılına gelindiğinde Türkiye'de, bu ortam içerisinde genel seçimler yapılmış ve bu seçimler Türkiye'de bir devrin sonunu getirmiştir. Çeşitli iç ve dış problemlerle yıpranan CHP 1965 Genel Seçimlerinde yine umduğunu bulamayarak 134 milletvekili kazanabilmiş,

oyu %28,7'de kalmıştır. Seçim sonuçları göstermektedir ki yorgun İnönü için 1950 sonrası olduğu gibi muhalefet vakti gelmiştir. Demirel'in genel başkanlığı devraldığı AP ise ciddi bir sıçrama yaparak %52,9 oy ve 240 milletvekili ile tek başına iktidar olmuştur. Siyasi yelpazenin sağında bulunan ve eski DP oylarına talip olan partilerden Osman Bölükbaşı'nın Millet Partisi (MP) %6,3 oy ile 31 milletvekili, Ekrem Alican'ın başında bulunduğu YTP %3,7 oy ile 19 milletvekili çıkarabilmiştir. Sonuçlara göre eski DP'nin oylarının 1965 seçimlerinde ana ırmağa yani AP'ye aktığı görülmektedir. 1965 seçimleri ile Türkiye bir ilki de yaşamıştır. Türkiye İşçi Partisi (TİP) %11 ile 14 milletvekili çıkarmış ve ilk kez TBMM'de temsil hakkı elde etmiştir. (TÜİK, 2012: 117-120)

Meclis'te ilk defa sosyalist bir partinin bulunacak olması 1960'lı yılların Türkiye'si için önemli bir gelişme sayılmış, dünyada yükselen sol hareketlerin Türkiye'ye de etki ettiği görülmüştür. Bu etki tezimizin konusunu teşkil eden 9 Mart darbe girişiminin yaşandığı 1971 yılına kadar kendini net biçimde gösterecektir. Özellikle 1960'lı yılların ikinci yarısından itibaren sol düşüncenin çeşitli renklerinin sade vatandaştan akademisyenlere, öğrencilerden subaylara, gazetecilerden işçilere kadar toplumun birçok kesimini makul ya da uç şekillerde etkilediği görülmüştür.

9 Mart 1971 Darbe Girişimi konusu Türkiye Cumhuriyeti Tarihi araştırmalarında üzerinde yeterince durulmamış, önem verilmemiş bir konu olarak göze çarpmaktadır. Oysa ki konu, Türkiye'de asker-siyaset ilişkileri bakımından oldukça müstesna bir yere sahiptir. Aynı zamanda, 12 Mart Muhtırası ile neticelenen 9-12 Mart süreci, Türk Siyasi Tarihi açısından da çok büyük öneme sahiptir. 27 Mayıs ile başlayan emir-komuta zinciri dışında müdahale etmek arzusu, son olarak 9 Mart sürecinde kendini göstermektedir. Türkiye'de daha sonra yapılan tüm askeri müdahaleler emir-komuta zinciri gözetilerek gerçekleştirilmiştir.

Daha evvel 9 Mart Darbe Girişimi konusu ile ilgili olarak sadece bir adet akademik çalışma yapılmıştır. Adı geçen çalışmanın Erkan Şen tarafından, İstanbul Ticaret Üniversitesi'nde Kamu Hukuku alanında yapıldığı tespit edilmiştir. Çalışmanın, Tarih bilimi dışındaki bir bilim dalı programında yapılmış olması, çalışmayı dezavantajlı göstermektedir. Bu durum, konunun tarafımızdan çalışılmasını daha uygun hale getirmiştir. O dönemi yaşayan kişilerden olan Uluç Gürkan ile yaptığımız görüşmelerden elde ettiğimiz bilgiler, birçoğu daha evvel herhangi bir çalışmada yer almamış olması hasebiyle, çalışmamızı bu açıdan özel kılmaktadır. Bu sayede literatüre katkı sağlanması amaçlanmıştır.

1.1. Kaynakların Analizi ve Yöntem

Eserin yazımında, telif ve tetkik eserler, yerli gazeteler, arşiv belgeleri, resmî yayınlar ve pek çok hatıratta yer alan bilgilerin tasnif edilerek, karşılaştırılmalı şekilde tahlil edilmesi yöntemi benimsenmiştir. Ayrıca dönemin şahitlerinden Uluç Gürkan ile görüşme fırsatımız olmuş, kendisinden döneme ait orijinal bilgiler edinilmiş, bu sayede çalışma zenginleştirilmeye çalışılmıştır.

Arşiv Belgeleri

Konunun bir askeri darbe girişimi gibi oldukça ehemmiyet arz eden ama aynı zamanda da gizlilik esası mühim bir konu olması sebebiyle, arşiv belgelerine ulaşmak konusunda zorluk yaşanmıştır. Örneğin 9 Mart 1971 tarihinde Hava Kuvvetleri Komutanlığı Karargâhında bir toplantı gerçekleştirilmiştir. Bu toplantı konumuz için temel teşkil etmektedir fakat toplantıya ait herhangi bir yazılı evraka ulaşılamamıştır. Bu durum tezimizin kısıtlılıkları arasındadır.

Resmî Yayınlar

Resmî Gazete: Çeşitli değişikliklerle günümüze kadar yayımlanmaya devam eden Resmî Gazete, Cumhurbaşkanlığı İdari İşler Başkanlığı Hukuk ve Mevzuat Genel Müdürlüğü tarafından resmî tatil günleri haricinde her gün yayımlanmaktadır. Mühim siyasi ve adli bilgilerin bulunduğu gazete, çalışmamıza katkı sağlamıştır.

Süreli Yayınlar: Çalışmamızda yerli süreli yayınlar kullanılmıştır. Cumhuriyet, Tercüman, Milliyet, Akşam ve Devrim gibi gazeteler taranmış, konumuza ilişkin haber ve bilgiler çalışmaya dahil edilmiştir. Ayrıca Yön Dergisi de çalışma içerisinde bulunan önemli süreli yayınlardandır.

Hatıratlar: Hatıratlar, bilimsel çalışmalarda her ne kadar güvenirliliği tartışmaya açık kaynaklar arasında yer alsa da Cumhuriyet Tarihi araştırmaları için kullanılması elzem kaynaklardandır. Çalışmamızda özellikle dönemin en önemli figürlerinden olan Celil Gürkan'ın *12 Mart'a Beş Kala*[6] adlı hatıratı ve Muhsin Batur'un *Anılar ve Görüşler*[7] adlı hatıratı karşılaştırılmalı olarak ele alınmıştır. Dönemin şahitlerinden Erol Bilbilik'in *Öncesi*

[6] Gürkan Celil, **12 Mart'a 5 Kala**,1. Baskı, Tekin Yayınevi, Ankara, 1986.

[7] Batur Muhsin, **Anılar ve Görüşler**, 3. Baskı, Milliyet Yayınları, İstanbul, 1985

ve Sonrasıyla 9 Mart-12 Mart Süreci isimli hatıratı[8] verdiği bilgiler bakımından önemlidir. Hasan Cemal'in anılarını anlattığı *Kimse Kızmasın Kendimi Yazdım* adlı eseri[9] de çalışmamızda yer alan önemli hatıratlardandır. Dönemin aktif isimlerinden olan Vedii Bilget'in *Girdap*[10] adlı hatıratı, döneme ışık tutmaktadır.

Araştırma Eserleri: Çalışmamıza kuşkusuz en önemli katkıyı yapan kaynaklar arasında araştırma eserleri de yer almaktadır. Mehmet Ali Birand'ın 1994 yılında yayınladığı 12 Mart Belgeseli ve ardından yayımlanan belgesel kitabı 12 Mart Bir İhtilalin Pençesinde[11], içerdiği röportajlar bakımından çok sıkça başvurduğumuz bir kaynak olmuştur. Doğan Akyaz'ın *Askerî Müdahalelerin Orduya Etkisi Hiyerarşi Dışı Örgütlenmeden Emir Komuta Zincirine* adlı çalışması Türkiye'de asker-siyaset ilişkilerinin anlaşılması bakımından eşine az rastlanır bir çalışma olarak dikkat çekmektedir. Gökhan Atılgan'ın, *Yön-Devrim Hareketi Kemalizm ile Marksizm Arasında Geleneksel Aydınlar*[12] adlı çalışması, Yön Grubu'nun fikri ve organizasyonel yapısını idrak noktasına benzersiz bir katkı sunmuştur. Ayrıca çalışmamızda Doğan Avcıoğlu'nun eserleri hiç şüphesiz başat rolü oynamıştır. Yayımlandığı tarihte Türkiye'de başucu kitabı olan Türkiye'nin Düzeni[13] adlı eseri, Avcıoğlu'nun fikir dünyasının anlaşılmasını sağlamıştır.

---

8 Bilbilik Erol, **Öncesi ve Sonrasıyla 9 Mart-12 Mart Süreci,** 1. Baskı, Profil Yayıncılık, İstanbul, 2013.

9 Cemal Hasan, **Kimse Kızmasın Kendimi Yazdım**, 2. Baskı, Everest Yayınları, İstanbul, 2012

10 Bilget Vedii, **Girdap**, 1. Baskı, Kastaş Yayınevi, İstanbul, 2002.

11 Birand Mehmet Ali, Dündar Can, Çaplı Dündar, **12 Mart İhtilalin Pençesinde Demokrasi**, 4. Baskı, Ankara, 1997

12 Atılgan Gökhan, **Yön-Devrim Hareketi Kemalizm ile Marksizm Arasında Geleneksel Aydınlar,** 2. Baskı, Yordam Kitap, İstanbul, 2008.

13 Avcıoğlu Doğan, **Türkiye'nin Düzeni Dün-Bugün-Yarın,** 5. Baskı, Bilgi Yayınevi, Ankara, 1969.

2. TÜRKİYE'DE ASKER-SİYASET İLİŞKİSİNİN TARİHSEL GELİŞİMİ

2.1. Demokrat Parti Dönemi Asker-Siyaset İlişkisi

DP'nin kurulduğu 1946 yılından itibaren Türkiye'de tek parti idaresi dönemi bitmiştir. Fakat tek parti idaresi dönemi devam etmektedir. 1950 genel seçimleri DP'nin zaferiyle sonuçlanmış, Türkiye'nin siyasi tarihinde büyük etki bırakacak olan 10 yıllık kesintisiz DP iktidarı başlamıştır. DP'nin iktidara gelişi Türk siyasetinde "merkez sağ" kavramının da ortaya çıkmasına vesile olmuştur. DP büyük bir oy oranıyla iktidara gelmiştir ama parti iktidarın kendilerine verilip verilmeyeceğine dair endişeler taşımaktadır. Sonuç itibariyle CHP 27 yıldır iktidardadır ve parti-devlet bütünleşmesi sağlandığı için bu 27 yıllık süreçte Devlet demek CHP demektir. Devletin çeşitli kurumsal güçleri olarak siyaset kurumu, Ordu ve bürokrasi çok partili düzene hele ki yeni bir iktidara hiç alışkın değildir. Özellikle Ordu'nun bu yeni iktidara karşı ne çeşit bir aksiyon alacağı kestirilememektedir. 1950 seçimlerinin hemen ardından bazı Generallerin İsmet İnönü'yü ziyaret etmeleri ve iktidarı vermemek için nabız yoklamaları Ordu içindeki bazı kliklerin DP'ye ve çok partili düzene yönelik endişelerini göstermesi bakımından önemlidir. İnönü'nün Generaller tarafından kendisine yapılan "teklifi" reddetmesiyle birlikte, iktidar kansız ve kavgasız olarak el değiştirmiştir.

DP, kurulduğu 1946 yılından iktidara geldiği 1950 yılına kadarki muhalefet döneminde devletin kurucu unsuru ve varlığının teminatı sayılan Ordu ile ilgili söylemlerine dikkat etmiştir. Bunun en temel sebeplerinden biri İnönü'dür. DP, Ordu'nun İsmet Paşa gibi Devlet'in kurucularından olan, sembol haline gelmiş tarihi bir kişinin başında bulunduğu CHP'ye yakın olduğunu bilmekte ve Ordu ile olan iletişimini bu duruma endekslemektedir. Ayrıca DP, Ordu içinde kendisine yakın olan subaylar ve Generaller olduğunun da farkındadır. Devlet ile organik bağı bulunmayan ve yeni bir parti olan DP, bu desteği kaybetmek istememiştir. Bu süreçte CHP ve DP arasında Ordu'da hakimiyeti artırma çabası olduğu görülmektedir. Bu sebeple, DP'nin iktidara geldikten sonra da Ordu ile alakalı söylem ve eylemlerine muhalefet döneminde olduğu gibi dikkat etmediği görülmektedir.

DP'nin 14 Mayıs 1950'de iktidara gelmesinin ardından 22 Mayıs 1950'de kurulan 1. Menderes Hükûmetinde asker kökenli iki bakan bulunmaktadır. Emekli Korgeneral Fahri Belen Bayındırlık, emekli Kurmay Albay Seyfi Kurtbek ise Ulaştırma Bakanlığı görevlerine getirilmişler, Kurtbek daha sonra kurulan 2. Menderes Hükûmeti'nde Milli Savunma Bakanı olmuştur. (Nalbant, 2019: 59) DP'nin kabinede iki asker kökenli bakana yer vermesi Ordu'yu kendi yanında görmek istemesiyle ilişkilendirilebilir. Daha önce bahsettiğimiz Generallerin İnönü'yü ziyaretinin iktidar tarafından haber alınması, DP'yi harekete geçirecektir. DP İnönü'nün Ordu'yu iktidar aleyhine kışkırttığını düşünmektedir.

Başbakan Adnan Menderes 13 Haziran 1950'de DP grubuna şöyle seslenmiştir:

"Size esefle bildirmek isterim ki, iktidara geldiğimiz henüz bir ayı bulmadığı halde, bazı zaruri değişiklikleri mesele ittihaz[14] *ederek Cumhuriyet Halk Partisi, orduyu aleyhimize tahrik etmek yoluna sapmıştır. Cumhuriyet Halk Partisi eğer başarılı bir çalışmaya girmek istiyorsa, başlarındaki iktidar hastalarını atmalıdır.* (Aydemir, 2011, III. Cilt, 44)

Aslında daha evvel yaşanan bir gelişme Menderes'i bu konuşmayı yapmaya sevk etmiştir. Generallerin İnönü'yü ziyaretleri hadisesinin gündemde tazeliğini koruduğu ve gerginliğin devam ettiği süreçte, 5 Haziran 1950'de bir Albay Menderes'i ziyaret ederek 8-9 Haziran'da İnönü'ye bağlı Generallerin darbe yapacaklarını ihbar etmiştir. Bu durum üzerine Başbakan Adnan Menderes derhal Milli Savunma Bakanı Refik İnce ve Cumhurbaşkanı Celal Bayar ile görüşmüştür. Görüşme sonucunda 6 Haziran 1950'de o güne kadar benzeri görülmemiş bir tasfiye operasyonu gerçekleştirmiştir. Genelkurmay Başkanı Nafiz Gürman ve kuvvet komutanları dahil olmak üzere 16 General ve 150 Albayın emekli edildiği bu operasyonun yıllardır Ordu içinde süregelen CHP-DP çekişmesinin bir neticesi olduğu açıktır. (Akyaz, 2002, 63-66) Bu çekişmede galip gelen taraf ise komuta kademesini dahi tasfiye edebilen DP olmuştur. Menderes'in konuşmasında bahsettiği *"zaruri değişiklikler"* sözünden kastı bu tasfiye operasyonudur.

DP'nin yaptığı bu keskin tasfiyenin ardından Başbakan Menderes şöyle demiştir: *"Bizim bütün çalışmalarımız, memleketimizde demokrasiyi perçinlemeye matuftur."* (Aydemir, 2011, III. Cilt, 44)

[14] İttihaz: Kabul etme, sayma. (Devellioğlu, 2013: 564)

Böylesine büyük bir tasfiyenin Silahlı Kuvvetler bünyesinde rahatsızlık uyandıracağı akla gelen ilk ihtimallerden biridir. Buna karşılık Ordu'nun o günlerde büyük çaplı bir tepki göstermemesi yeni iktidarın bu operasyonunun şimdilik hasıraltı edildiği düşüncesini akla getirmektedir.

Tasfiye operasyonunda etkili olduğu düşünülen Seyfi Kurtbek 8 Kasım 1952'de Millî Savunma Bakanlığı'na getirilmiştir. Ordu'da görev aldığı süreçte Kurtbek, İkinci Dünya Savaşı yıllarında İnönü aleyhtarı olarak ona karşı darbe yapmak istemiş ve bu doğrultuda "Hücum Ordusu" adlı bir cunta teşkilâtı kurmuştur. (Çimenli, 2019: 202) Radikal görüşleri olan, reformcu olarak bilinen Kurtbek'in Ordu üzerinde köklü değişiklikler yapacağı söylentileri özellikle üst düzey generalleri kuşkulandırmış ve endişelendirmiştir.

30 Mayıs 1949 tarihinde kabul edilen 5398 Sayılı Kanun'a göre, Genelkurmay Başkanlığı statü olarak Millî Savunma Bakanlığı'na bağlı bulunmaktadır. Savaşta ve barışta Ordu'nun hazırlanması ve idaresi görevi Millî Savunma Bakanı'na verilmiştir. Ayrıca kanuna göre Genelkurmay Başkanı, kuvvet komutanları, ordu komutanları, ordu müfettişleri ile Orgeneral ve Oramiral rütbesindeki askerlerin görevlere atanmaları Millî Savunma Bakanı'nın teklifi üzerine Bakanlar Kurulu tarafından sağlanmaktadır. (Akyaz, 2002: 335) Peki Kurtbek'in Millî Savunma Bakanlığı'na atanması ne demektir? Albaylıktan emekli olan Kurtbek Bakan sıfatıyla hiyerarşik olarak, Orgeneral rütbesindeki Genelkurmay Başkanı'ndan bile üstün durumdadır. Bir Albayın Orgenerallerden üstün durumda olup emir verebilmesi elbette Ordu'da çok ciddi rahatsızlık yaratmıştır.

Kurtbek, Fevzi Çakmak'ın uzun süren Genelkurmay Başkanlığı döneminde, Ordu üst kademesinin sivil bürokrasinin oldukça üzerine çıktığını ve bunun değişerek Ordu'yu sivillerin kontrol etmesi gerektiğini düşünmüştür. Bayar ve Menderes de bu fikre uzak olmamışlar, Ordu'yu ıslah etmek istemişlerdir. Zaten Kurtbek kabineye bu amaçlarla alınmıştır. Kurtbek'in hazırlamış olduğu reform planı Ordu komuta kademesini gençleştirmeyi öngörmüştür. Yaşlı Generaller ya emekli edilecekleri ya da yetkilerinin kısıtlanacağı hususunda endişelenmişlerdir. Dolayısıyla bu plan Generaller tarafından destek görmemiş, fakat genç subaylar bu planı ciddi anlamda desteklemişlerdir. Reform planını çok beğenen Menderes, planı Sultan III. Selim dönemine atıfla İkinci Nizam-ı Cedid olarak nitelendirmiştir. (Nalbant, 2019: 60)

Genç subayların bu planı desteklemelerini tek parti idaresi döneminde terfi sürelerinin uzun olması sebebiyle kadrolardaki yoğun yığılma gibi sorunları DP'nin çözeceğine olan inanç ile açıklamak mümkündür. Subaylar başta Başbakan Menderes olmak üzere, bazı kabine üyelerine çeşitli mektuplar yazmışlar, bu mektuplarda komuta kademesinden ordu komutanlıklarına, kolordu komutanlıklarından tümen komutanlıklarına varana kadar birliklere atanacak komutanların profil, yaş grubu, Ordu'daki hakimiyet derecesine kadar açıklamalar getirmişler ve isim isim önerilerde bulunmuşlardır. Subay sınıfına mensup çeşitli rütbelerde bulunan asker kişilerin Başbakan'a ve bakanlara bu taleplerini bildirebiliyor olmaları Ordu'nun devlet içinde ne kadar nüfuz sahibi olduğunu ispat eder niteliktedir ve bu hadise ile askerlerin cüret ve cesaretlerinin sebebi de anlaşılmaktadır. Ayrıca Başbakan'a gönderilen bu mektuplardan biri "*Ordumuz bu dikkat, taktik, tasfiye ve tahlile ne kadar muhtaç ise hükümet ve parti şefi olarak siz de buna o nispette muhtaçsınız zannederiz"* şeklinde sona ermiş ve bu cümle karşılıklı menfaat hesapları yapıldığı zannını doğurmuştur. (Akyaz, 2002: 72) Kurtbek'in geniş çapta olduğu görülen reform planı ciddi bir kesimden destek almasına rağmen hiçbir zaman uygulamaya konamamıştır. Buna sebep olarak, DP'nin önceliği tarımda sulama, yol yapımı ve çeşitli yatırımlara vermesi, Milli Savunma konularını arka plana atması gösterilmektedir. Ayrıca DP Ordu komuta kademesinde zaten tasfiye yapmıştır. Menderes için önemli olan nokta Ordu'nun yararı için reform yapmak değil komuta kademesinin sadakatini sağlamaktır. Başbakan Menderes'in bu sadakati sağlama zorunluluğu hissetmesine, DP iktidarının ilk günlerinden itibaren kendini gösteren darbe endişesinin sebep olduğu söylenebilir. Menderes bu anlayışla Kurtbek'e reform planını erteleme kararı aldığını bildirmiş, Kurtbek de Menderes'e istifasını sunmuştur. Menderes'in bu süreçte Generallerle iyi anlaşma yoluna gittiği görülmektedir. Başbakan Ordu'yu Generaller sayesinde elinde tutabileceğini düşünmüş fakat genç subaylar üzerinde yarattığı hayal kırıklığını hesap edememiştir. İşte o genç subaylar 1950'li yılların ilk yarısından itibaren müdahaleyi düşünmüşler ve bu amaçla Ordu içinde cunta faaliyetlerine girişmişlerdir.

Cunta faaliyetlerinin ilk olarak DP döneminde ortaya çıktığı söylenemez. Seyfi Kurtbek örneğinde gördüğümüz İnönü'ye karşı girişilen cunta faaliyetleri üzerinden daha tek parti idaresi döneminde bunların var olduğu anlaşılmaktadır. Alt subay gruplarında irili ufaklı birçok cunta kurulmuş ve bu cuntalar İkinci Dünya Savaşı sürecinde Genelkurmay Başkanı Fevzi Çakmak'ın etkisiz hale getirilerek görevden alınması sağlanmıştır. DP iktidarının başından itibaren geçerli olarak hikâyenin sonunda DP iktidarına son verecek

olan Ordu'daki kıpırdanmaların altında yatan birçok sebep bulunmaktadır. 1950'li yıllardaki cuntaların popüler askerî simalarından, 27 Mayıs'a giden yolda icraatları ile önemli bir kilometre taşı sayılan Dündar Seyhan bu sebepleri şu şekilde sıralamıştır;

1- *Partizan bir idare kurulması ve hukuk devleti vasfının ortadan kalkması*
2- *Plansız bir yatırım politikası kurulması ve suistimaller*
3- *İnflationiste bir mali politika ve hayat pahalılığı*
4- *Fikir hayatı üzerine baskı ve basın hürriyetini tehdit*
5- *Tek parti diktatoryasının kurulması ve Büyük Millet Meclisinin meşruluğunu kaybetmesi* (Seyhan, 1966: 42).

Dündar Seyhan'ın bahsettiği hayat pahalılığı üzerinde durulması gereken bir noktadır. 1954'ten sonra ülke ekonomisinin gitgide kötüleşmesi Ordu mensuplarını da etkilemiştir. Geçim sıkıntısı yaşayan subayların ek işler yapmak zorunda kaldığı bilinmekle beraber, sayısı hiç de az olmayan bu subaylar ekonomik sebeplerle toplum içindeki itibarlı mevkilerini kaybettiklerini düşünmüşlerdir. Yıllar boyu süren bu olumsuz tablo, 27 Mayıs Müdahalesi'nin sebeplerinden birini teşkil etmektedir.

Ekonomik sebepler yanında, DP'nin 1954 seçimlerinden rekor bir oy oranıyla çıkması sebebiyle anayasaya aykırı biçimde otoriterleşmeye başlaması, buna CHP'nin de yıkıcı muhalefet anlayışıyla karşılık vermesi de Ordu üzerinde hayal kırıklığına sebep olmuştur. Zaten 1946'dan 1950'ye kadarki süreçte özellikle Ordu komuta kademesinde çok partili hayata geçiş konusunda bazı endişeler vardır. Generallerle birlikte bu endişeyi paylaşan subaylar da olduğu gibi, İnönü'nün varlığının bir anlamda rejim için teminat addedilmesi bu endişelerin giderilmesini sağlamıştır. Fakat 1954 sonrası gergin siyasal zemin Ordu'yu ciddi anlamda hem rahatsız etmiş hem de politize olunmasını sağlamıştır. Ek olarak DP'nin iktidarının başında Arapça ezan yasağını kaldırması iktidarın Atatürk devrimlerinden uzak bir zihniyete sahip olmasına yorulmuş ve DP'ye yönelik güven ortamı henüz 1950'de zedelenmeye başlamıştır. Ordu ayrıca DP'nin ABD'yi eksen alan dış politikasından ve dış yardımlar çerçevesinde Türk Silahlı Kuvvetleri'ni dizayn için Türkiye'ye gelen ABD'li subayların Ordu'daki tahakkümünden de rahatsız olmuştur.

İktidara geldikten sonra DP'nin özellikle alt kademedeki mensuplarının çeşitli zamanlarda subaylara karşı çok sert ve hakaretamiz tavırları olmuştur. DP'li Milletvekili Ahmet Kocabaş Meclis'te *"Emir erleri subayların yatak odalarından çıkarılmalıdır"* demiştir. 27 Mayıs'ı gerçekleştiren MBK içinde bulunan subaylardan Dündar Taşer, bu sözü 27 Mayıs'ın en önemli iki sebebinden biri olarak göstermektedir. Diğeri ise Menderes'in sarfettiği *"Battal Gazi Ordusu"* sözüdür. Taşer'e göre bu iki tahkir edici söylem, DP ile Ordu arasındaki ipleri tamamen koparmıştır. Ayrıca Menderes 1951 veya 1952'de Samsun'da *"Paşalar saltanatını yıkacağım, ben bu Ordu'yu yedek subaylarla da idare ederim"* demesi de iktidarının ilk yıllarından itibaren Ordu ile ters düşmeye başlamasına sebep olmuştur. (Arıkan, 1997: 301) Başka bir örnekte Menderes'in, 6-7 Eylül Olaylarından[15] sonra Mecliste DP grubuna yönelik olarak *"Siz, isterseniz hilâfeti bile geri getirirsiniz."* sözü ihtilâl kazanlarının kaynamasına yol açmıştır. Atatürk'ün Selanik'teki doğduğu eve bomba atıldığı haberinin alınması üzerine İstanbul'daki Rumların evlerinin, işyerlerinin, kiliselerinin ve mezarlıklarının saldırıya uğradığı 6-7 Eylül 1955 Olaylarında birçok kişi hayatını kaybetmiştir. Olaylardaki can kaybının önlenmesi Ordu'nun sahaya inip müdahale etmesi sayesinde olmuştur.

Başka bir olay Ankara'da meydana gelmiş, iki DP'li Milletvekili Ulus semtinde askerî araçları durdurarak nereye gittiklerini sormuşlardır. Milletvekilleri, subayların milletin parasını nasıl ve niçin harcadıklarını denetlediklerini öne sürmüşlerdir. (Nalbant, 2019, 130) Bu seviyesiz ve nezaket dışı söylem ve eylemler, görülmektedir ki Ordu'nun DP'ye karşı nefret duymasına ve müdahale eğilimlerinin güç kazanmasına sebep olmuştur.

DP'nin seçim zaferleri, özellikle 1954 seçimlerinde aldığı %58,4'lük rekor oy bir güç zehirlenmesine yol açmıştır. Bu durum elbette seçim sistemiyle ilgilidir. Çoğulcu değil çoğunlukçu anlayışla oluşturulan seçim sistemi küçük partilere temsil hakkı vermemiş, birinci parti olan DP ise Meclisteki sandalye sayısının yaklaşık %94'üne sahip olmuştur. Sayılarla gördüğümüz üzere DP'nin sistem içerisindeki elde etmiş olduğu üst düzey güç, parti yöneticilerine özgüven getirmiş ve DP 1954 sonrası itidalden uzak olarak şedit[16] ve otoriter bir yönetim sergilemeye başlamıştır. Bunda 1954'e kadarki iyi ekonomik düzenin de etkisi olsa gerektir.

[15] 6-7 Eylül 1955 Olayları için bknz: Gürcan GÜRHAN, 6-7 Eylül 1955 Olayları, Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 2006.

[16] Şedit: Şiddet. (Devellioğlu, 2013: 1176)

Cumhuriyet dönemi siyasi iktidarların intikam alma duygusuyla geçmiş ile hesaplaşma içine girmesi, bir nevi "devr-i sabık" yaratılması 1950'li yıllarda ortaya çıkmış ve siyasi geleneğimizde kalıcı hale gelmiştir. DP iktidarının ilk günlerinde Menderes "*devr-i sabık yaratmayacağız*" demesine rağmen ilerleyen yıllarda bu söylemin tam tersi uygulamaların olduğu görülmektedir.

Evvelden beri süregelen CHP-DP gerginliği artık bir hesaplaşmaya dönmüştür. 9 Aralık 1953'te çıkarılan "CHP'nin Haksız İktisaplarının Hazineye Devri Kanunu" ile CHP malları CHP Genel Merkezi ve Ulus Gazetesi dahil olmak üzere hazineye devredilmiştir. CHP'nin mallarının hazineye devredilmesi suretiyle, devletin kurucusu olan partinin varlığının tehlikeye girdiği görülmektedir. Öyle ki DP, CHP'nin kapatılması gerektiğini düşünmektedir ve bu yolda çeşitli adımlar atılmaktadır. DP'nin hışmına uğrayan elbette sadece CHP olmamış, 1954 seçimlerine gidilen süreçte 4 Temmuz 1953 tarihinde, Millet Partisi "din, mezhep ve tarikat esaslarına dayanan bir dernek" sayılarak kapatılmıştır. (Limoncuoğlu, 2018: 150) Kapatılan Millet Partisi'nin yerine Osman Bölükbaşı tarafından Cumhuriyetçi Millet Partisi (CMP) kurulmuştur (Yılmaz, 2010: 542-543).

DP'nin bu otoriterleşme sürecinde özellikle bazı kesimlere yönelik sert ve uzlaşmaz politikaları görülmektedir. Bu kesimler; mallarına el konan ve kapatılan siyasal muhalefetin temsilcisi CHP ve CMP, tasfiyeye uğrayan askerî ve sivil bürokrasi, her türlü sansürle karşı karşıya olan basın ve aydın kesim ile üniversitelerdir.

1954 seçimleri sonrası Cumhurbaşkanı Celal Bayar'ın seçim değerlendirme toplantısında söylediği bir söz DP'nin seçim sonrası otoriter siyasetini anlamak açısından önemlidir. Bayar bürokrasideki üst düzey memur kişilerin CHP listelerinden seçimlere girmelerine ve kazanamayınca görevlerine dönmelerine karşıdır. Bunun önlenmesi için gerekiyorsa yeni kanunların çıkarılmasını savunmuş ve toplantıda *"Artık bundan sonra ince demokrasiye paydos!"* demiştir. (Temel, 2019: 201) Bu söz DP'nin iç politikadaki sert tavrının habercisi niteliğindedir.

CMP de DP'nin gadrine uğrama konusunda nasibini almıştır. Seçimlerde CMP Genel Başkanı Osman Bölükbaşı'nı destekleyerek milletvekili olmasını sağlayan Kırşehir, DP tarafından cezalandırılarak ilçe yapılmış ve Nevşehir'e bağlanarak 3 yıl ilçe statüsünde kalmıştır. Kırşehir'i cezalandıran bizzat Bayar'dır. 27 Mayıs Müdahalesi sonrası kurulan Yassıada mahkemelerinde Kırşehir meselesi sorulduğunda Menderes *"ne yapayım*

yukarıdaki böyle istiyor" diyecek ve suçu Bayar'a atacaktır. Ek olarak Menderes mahkemede Kırşehir meselesini *"fahiş bir hata"* olarak değerlendirmiştir. (Yılmaz, 2010: 549) İlerleyen süreçte Bölükbaşı bu uygulamayı sert biçimde eleştirmiş ve neticede tutuklanmıştır. Yine 1954 seçimlerinde İnönü'nün memleketi olan Malatya'da CHP birinci parti olmuş, şehir bu tercihinin bedelini ikiye bölünerek ödemiştir.

Ordu içinde DP'ye yönelik rahatsızlıkların iktidarının başından itibaren başladığı görülmekle birlikte bu rahatsızlıklar ilerleyen yıllarda daha da artmıştır. Bu rahatsızlıkların iyiden iyiye arttığı 1954 sonrası da irili ufaklı cunta faaliyetleri başlamıştır. Subayların genelde "ne olacak bu memleketin hâli" söylemleri ile başlayan sohbetlerinde Hükûmete dair, Ordu komuta kademesine dair eleştiriler getirilmiş ve memleketin gidişatı tartışılmıştır. Onlara göre Ordu, yukarıda bahsettiğimiz iktidarın tahkir edici hareketleriyle birlikte halkın gözünde küçük düşürülmeye çalışılmakta, Atatürk İlke ve İnkılâpları terkedilmekte, memleket bir uçuruma sürüklenmektedir. Bu gidişatın böyle devam edemeyeceğini düşünen her subay kendi çapında memleketin kurtuluşuna dair çareler aramaktadır. (Akyaz, 2002: 100-102)

Bu anlayış yeni bir anlayış olmamakla birlikte Osmanlı Devleti'nin son yüzyılında da kendini göstermiştir. Genelde Türk modernleşmesinin, özelde ise Osmanlı modernleşmesinin Ordu'da başlayıp, yükseldiğini düşünecek olursak hem Osmanlı Devleti'nin son dönemlerinde hem de Türkiye Cumhuriyeti devrinde Ordu'nun her bireyi kendini, döneminin aydın kesimlerine ait hissederek rejimin, devletin ve hatta milletin koruyucusu addetmiştir. Dolayısıyla bu anlayış birbirinin devamı sayabileceğimiz iki devlet olan Osmanlı Devleti'nden Türkiye Cumhuriyeti Devleti'ne miras kalmıştır. Ülkenin parçalanmasını, milletin yok olmasını önlemek için öğrencilik dönemlerinden itibaren çareler üreten Jön Türklerin ve daha sonra İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin asker mensuplarından, Mustafa Kemal'ler, Enver'ler, İsmet'ler, Ali Fuat'lar, Kâzım'lar bu anlayış içerisinde yetişmişler ve bir devletin yıkıldığı, yeni bir devletin kurulduğu süreçte başı çekmişlerdir. Türkiye Cumhuriyeti Devleti askerî bürokratik bir elit grup tarafından kurulmuş ve Türk Milleti Atatürk'ün önderliğindeki yetişmiş bir kadro tarafından yapılan inkılâplar ile muasır medeniyet seviyesine çıkarılmaya çalışılmıştır. 1950'lilerde de her subay işte bu anlayışa sahip bir Türk askeri olarak yetişmekte ve ülkenin gidişatı hakkında kafa yormaktadır.

Ordu'nun vesayet odağı haline gelerek devletin kaderine hükmetmek üzere harekete geçmesi elbette kabul edilebilir bir şey değildir. Hele ki 20. Yüzyılın dünyasında, toplumun her kademesinde demokratik anlayışın kanıksandığı ve ideal demokrasinin uygulandığı ülkelerde askeri vesayet olmamalıdır. Fakat Türkiye Cumhuriyeti bu konuda müstesna bir konuma sahiptir. Tarihsel olarak bakıldığında Türkler ordu-millet anlayışına sahiplerdir. İlk Türk Devleti olan Asya Hun Devleti'nden beri bu anlayış süregelmiştir. Özellikle Osmanlı Devleti'nde Yeniçerilerin Devlet'e ne kadar hâkim oldukları bilinmektedir. Öyle ki 36 Osmanlı padişahının 12'si tahttan darbe ile indirilmiş, bunların 6'sı öldürülmüştür. Osmanlı Devleti'nin son 200 yılı darbelere sahne olmuş, daha Türkiye Cumhuriyeti'nin kurulmasından 14 sene evvel Sultan II. Abdülhamid İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin asker kanadı tarafından tahttan indirilmiştir. Dolayısıyla Ordu'nun devlet üzerindeki etkisi Cumhuriyet dönemine has bir özellik değildir, bu durum yüzyıllardır süregelen bir problemdir ve Cumhuriyet dönemine de miras kalmıştır. Ordu'nun anayasal sınırlar içerisinde kaldığı, profesyonel olarak sadece kendi alanıyla ilgilendiği devletler, bakıldığında demokrasi anlayışının toplumun her kesimince benimsendiği devletlerdir. Türk tarihinde ilk anayasanın 1876 gibi çok geç bir dönemde yürürlüğe konması -ki o da 1,5 yıl kadar yürürlükte kalabilmiştir- çok partili hayata Meşrutiyet'in yeniden ilân edildiği 1908 yılında geçilebilmesi demokratik bir toplum yapısının ortaya çıkmasında yaşanan gecikmeyi anlamak ve açıklamak bakımından önemlidir. Cumhuriyet dönemine gelindiğinde ise üç kez çok partili hayata geçiş denenmiş ancak 1950 tarihinde DP'nin iktidara gelmesiyle bu sağlanabilmiştir. İdeal demokrasi için ilk ve en önemli adım milletin eğitilmesi ve kültür seviyesinin belirli bir seviyenin üzerine çıkarılmasıdır. Cumhuriyetin ilânının üzerinden henüz dört yıl geçmiş olan 1927 yılında Türkiye Cumhuriyeti'nin nüfusu 13.648.270 (TÜİK, 2012: 5-18), okuma yazma oranı ise %10,6'dır. (Acuner, 1990: 162) Elbette Cumhuriyet idaresi yapmış olduğu eğitim seferberliği ile bu sayıyı yıllar geçtikçe katbekat artırmıştır. İşte bu şartlar altında, tarihsel miras itibariyle Ordu'nun Türk Devletleri içerisindeki konumu düşünüldüğünde hem Osmanlı Devleti hem de Türkiye Cumhuriyeti döneminde olan etkisi daha anlaşılır hâle gelmektedir.

2.2. 27 Mayıs 1960 Darbesi

1950'li yılların ikinci yarısında DP'nin Ordu'yu incitici uygulamalarının sayısının arttığı görülmektedir ve bu hâl tarzı karşısında Ordu içinde iktidarı devirmek için farklı zamanlarda ve farklı yerlerde birçok cuntanın kurulduğu bilinmektedir. 27 Mayıs'a giden süreçteki cuntaların hangisinin ilk olarak kurulduğu ve faaliyete geçtiği konusu muammadır. Bunun sebebi ise doğal olarak geriye yazılı hiçbir belge bırakılmamış olmasıdır. Bununla birlikte bilinen cuntaların başında Tuzla Uçaksavar Okulu Gizli Örgütü gelmektedir. 27 Mayıs'ın temelini oluşturan bu cunta 1954 sonbaharında sonraların ünlü simaları Yüzbaşı Dündar Seyhan ve Yüzbaşı Orhan Kabibay tarafından kurulmuştur. (Akyaz, 2002: 88-89) Ümit Özdağ ise 1950-1960 arası yedi farklı cuntanın varlığından bahsetmektedir. Seyhan ve Kabibay'ın kurmuş olduğu cunta, fikirlerinin uyuştuğu başka arkadaşlarının da katılımıyla kısa sürede büyümüş, sayıları 14 kişiye ulaşmıştır. Bu andan itibaren ise güvenlik amacıyla büyümeyi durdurmuşlar ve hücre sistemiyle hareket etmeye başlamışlardır. (Özdağ, 2004: 75-78)

Cuntaya dahil olan askerlerden, Ankara'da görev yapan Kurmay Binbaşı Sezai Okan, Kurmay Binbaşı Osman Köksal ve Kurmay Binbaşı Talat Aydemir, Okan'ın evinde bir araya gelmiştir. Toplantıda bulunmayan bir dördüncü arkadaşları daha vardır: Kurmay Binbaşı Adnan Çelikoğlu. Toplantıda Aydemir; Ordu'da reform yapılması gerekliliğini belirtmiş, Köksal ise DP iktidarının bir dikta rejimine gittiğini, sosyal dengeyi alt üst eden bir iç politika sergilendiğini, Atatürk İlke ve İnkılâplarının yok sayılıp, yıpratıldığını, Ordu'nun kanunların kendisine verdiği yetkiyi kullanıp memleketi ve Cumhuriyeti koruyup kollama vazifesi olduğunu belirtmiştir. Kurulan tüm cuntaların ortak amacı Cumhuriyeti, Atatürk İlke ve İnkılâplarını ve demokrasiyi korumaktır (Nalbant, 2019: 147).

1960 yılına yaklaşılan süreçte ülkede toplumsal gerginlik üst seviyeye tırmanmıştır. Ülkenin neredeyse her yerinde DP-CHP kavgası yaşanmakta, bu kavga sıradan vatandaşlar arasında bile görülmektedir. 1959 yılında İnönü Uşak'ta saldırıya uğrayarak başından yaralanmış ve bu olay, sonu darbeye varacak olan süreci hızlandırmıştır.

DP'nin özellikle 1957 sonrası Meclis'te kurmuş olduğu "Şiddet Tedbirleri Komisyonu" ile basın üzerinde kurduğu baskı yoğun şekilde hissedilmektedir. Tutuklamalar arka arkaya gelmekte, gazeteler birbiri peşi sıra kapatılmaktadır. 1957 seçimlerinin ardından, İsmet İnönü'nün damadı gazeteci Metin Toker dahi tutuklanmıştır. 1958 yılında Başbakan

Menderes tarafından "Vatan Cephesi"nin kurulduğunun açıklanması, ülkede iyiden iyiye kutuplaşmanın yaşanmasını beraberinde getirmiştir. Bu süreçte Vatan Cephesi'ne katılanların isimleri radyodan okunmuş, CHP'ye karşı ortak bir "cephe" oluşturulmuştur. (Aydemir, 2016: 12) Uşak'ta yaşanan hadiseye ek olarak, İnönü'nün Kayseri'ye girişi "sıkıyönetim" ilân edilerek engellenmeye çalışılmıştır. İnönü ise engellere rağmen şehre girmiştir. Bu durumdan Kara Kuvvetleri Komutanı Cemal Gürsel'i sorumlu tutan DP yönetimi emekliliğine 6 ay kalmasına rağmen Gürsel'i "izinli" sayarak İzmir'e göndermiştir (Önal, 2015: 521).

DP, CHP'nin anayasal sınırlar dışına çıkarak muhalefet ettiğini, haddini aştığını düşünmektedir. DP'nin CHP'yi ihtilâl borazanı öttürmekle suçlaması ise dikkate değerdir. Tahkikat Komisyonu 18 Nisan 1960 tarihinde Mecliste 15 DP'li milletvekilinden oluşturulmuş ve komisyon gazete kapatma ve sansür getirme, her türlü toplanma faaliyetleri ile siyasi gösterileri yasaklama, muhalifleri tutuklama yetkileriyle donatılmıştır. Ayrıca Tahkikat Komisyonu'nun aldığı kararlar kesinlik kazanmakta ve ilgililerin bir üst kurum ya da kurumlara itiraz hakkı bulunmamaktadır (Resmî Gazete, 1960: 1243). DP komisyona verdiği yetkileri bunlarla sınırlandırmamış, 27 Nisan 1960'da Tahkikat Komisyonu'na ek yetkiler veren bir yasa çıkarılmıştır. Yasaya göre Tahkikat Komisyonu, askeri ve sivil yargıda bulunan savcı ve hakimlerin tüm yetkilerine sahip olmuştur. İstediği ev ve kuruluşa baskın yaptırabilecek, uygun gördüğü tüm evraka el koyabilecektir (Bulut, 2009: 137-138). İnönü, Meclis'te yaptığı konuşmalarda Tahkikat Komisyonu'nun kurulmasının anayasaya ve demokrasiye aykırı olduğunu çok sert biçimde ifade etmiş ve şu sözü söylemiştir; *"şartlar tamam olduğu zaman milletler için ihtilal meşru bir haktır. Bu yolda devam ederseniz ben de sizi kurtaramam"* (Aydemir, 2016: 13). İnönü'nün damadı ve gazeteci Metin Toker bu açıklamayı; *İsmet Paşa bu sözleriyle ülkeyi başka türlü kurtarmak isteyip tekrar demokrasiye dönmeyi amaç edinen kuvvetlere yeşil ışık yakmasa bile sarı ışık yakmıştır"* şeklinde yorumlamıştır. İsmet Paşa'nın gündeme bomba gibi düşen sözlerini; *"Bu baskı rejimine, bu tedbirlere teşebbüs eden baskı takipçileri zannediyorlar ki Türk milleti Kore milleti kadar haysiyetli değildir… Artık sizi ben bile kurtaramam"* ifadeleri takip etmiş, bu sert söylemler ise DP tarafından cezasız bırakılmamıştır. İnönü, Meclis'te yapılan oylamalar sonucu 12 celse Meclis'ten çıkma cezası almıştır (Bulut, 2019: 139; Önal, 2015: 221). İnönü'nün kurucularından olduğu Meclis'ten "kovulması" DP'nin ne kadar sertleştiğinin çok açık bir göstergesi olmuştur.

Tahkikat Komisyonu'nun kurulmasıyla beraber gidişatın çığırından çıktığı görülmektedir. İşte bu aşamada Türk Silahlı Kuvvetleri tarihinde ilk defa olarak bir uygulamada bulunmuş ve Kara Kuvvetleri Komutanı Orgeneral Cemal Gürsel tarafından Hükûmete yönelik bir mektup yazılmıştır. Ordu içinde kurulan cuntanın liderliğini daha önceden kabul eden ve emekliliği yaklaşan Gürsel, bu durum sebebiyle iki mektup kaleme almıştır. Birincisi, en alt kademe birliklere kadar gönderilecek bir veda mektubudur. İkincisi ise Milli Savunma Bakanı Ethem Menderes'e yazılmış 13 maddelik muhtıra havasındaki mektuptur. Mektupta Orgeneral Gürsel, devletin tüm kötü gidişinin sorumlusunun Cumhurbaşkanı Bayar olduğunu söylemiş ve şöyle demiştir; *"Halk hâlâ Başbakan Menderes'i seviyor. Celal Bayar Cumhurbaşkanlığından çekilip Adnan Menderes'i Cumhurbaşkanı yaparsa iyi olur"* Fakat aynı Gürsel 9 Haziran'daki ikinci mektubunda ise Bayar'ı hedef tahtasına koymamış, Menderes'i suçlu bulmuştur (Taşpınar, 1996: 42).

Gürsel'in Ethem Menderes'e yazdığı ve bir muhtıra özelliği taşıyan bu mektup cuntada telaşa sebep olmuştur. Çünkü Gürsel'in yapılacak olan müdahalenin lideri konumunda olmasına rağmen izne çıkması bir anlamda müdahaleyi ertelemesi anlamına gelmektedir. Gürsel'in İzmir'e gitmesinin ardından başsız kalan cuntacılar yeni bir lider arayışı içerisine girmişler ve Cemal Madanoğlu'na liderlik teklifinde bulunmuşlardır, bu teklifi kabul eden Madanoğlu müdahalenin fiili lideri olacaktır (Tatlısu, 2021: 437). Madanoğlu'nun liderliği kabul etmesinin ardından cunta üyeleri toplantı düzenlemişler ve müdahale gününü 20 Mayıs'tan sonra 26 Mayıs'tan önce olmak üzere belirlemişlerdir (Taşpınar, 1996: 43).

Ülkede gerginliğin had safhada olduğu günlerde Ankara'da Harp Okulu öğrencilerinin başı çektiği bir protesto yürüyüşü gerçekleştirilmiştir. 21 Mayıs 1960 tarihindeki bu yürüyüş MBK üyelerinden Sıtkı Ulay'a göre "Harp Okulu Yürüyüşü" değil "Subaylar Yürüyüşü" dür. Yüksek rütbeli subayların da bulunduğu yürüyüş DP'ye karşı gerçekleştirilmiş ve "Hedef Çankaya", "Hedef İstifa" şeklinde sloganlar atılmıştır. Bu tür protestolara karşı DP'nin yıllardır olduğu gibi bu olaylar karşısında da yatıştırıcı değil tenkil[17] edici tedbirlere başvurması hem gerginliğin daha artmasına sebep olmuş hem de cuntada telaş başlamıştır. 26 Mayıs günü olarak belirlenen harekât günü, 24 Mayıs'ta Başbakan ve Dışişleri Bakanı'nın Yunanistan ziyaretlerinin ertelendiği bilgisinin gelmesi üzerine 27 Mayıs günü yapılabilecektir. Harp Okulu yürüyüşünün ardından durum değerlendirmesi yapmak üzere toplanan DP üst yönetimi bu olayın bir "ihtilâl provası" olduğunu anlamış ve Başbakan'ı

[17] Tenkil: Uzaklaştırma, örnek olacak bir ceza verme, tepeleme. (Devellioğlu, 2013: 1295)

tedbir almak konusunda ikna etmeye çalışmışlardır. Başbakan Menderes'in olayları ciddiye almadığı şu sözlerinden anlaşılmaktadır;*"Müsterih olunuz efendim, ordudan herhangi bir hareket gelmedi, gelmeyecektir. Kendileri ile konuştum. Mesele bir polisin, bir subayın yakasına sarılmasından ileri gelen bir tepkidir… Durmadan ihtilâl olacakmış diyorlar. Kim yapacakmış? Halk mı? Hayır, halk DP iktidarına karşı ihtilâl yapmaz. Asker mi? O da hayır. Asker siyasete karışmaz. Orduya karşı tam emniyetteyiz. Ordu bizimle beraberdir"* (Taşpınar, 1996: 45).

Menderes'in bu sözlerini iki şekilde yorumlamak mümkündür. Birincisi 10 yıllık iktidarın getirmiş olduğu güç zehirlenmesi. Bu durum özellikle 1957 sonrası kendini göstermektedir. İkincisi de Başbakan'ın olayları okumak karşısındaki eksikliği. Buna da kendine olan aşırı güvenin sebep olduğu söylenebilir. Muhakkaktır ki Başbakan'ın o tarihlerde alacağı bir seçim kararı, olayları yatıştırmaya yetecek ve makul bir tavır olarak değerlendirilecektir. Fakat Menderes bunu yapmamıştır. DP üst yönetimi Başbakan'a, seçime gitme, Tahkikat Komisyonu'nu lağvetme, basına hürriyet getirme gibi önerilerde bulunmuş, Menderes ise bunları ileride görüşmek üzere ertelemiştir. Fakat Başbakan'ın bu konuları görüşme ve karar verme fırsatı olmayacaktır.

Daha önceden 26 Mayıs'ı harekât günü olarak belirleyen cuntacıların hem İstanbul hem de Ankara kolları harekete geçmişlerdir. 26 Mayıs'ı 27 Mayıs'a bağlayan gece saat 02.30'da düğmeye basılmış ve belirlenen hedeflerin ele geçirilmesi için yarım saatlik bir süreç öngörülmüştür. İhtilâlin Ankara'daki karargâhı Harp Okulu olarak belirlenmiş, daha önceden ihtilâlin başına geçmeyi kabul eden Tümgeneral Cemal Madanoğlu'nun liderliğinde ihtilâlciler burada toplanmışlardır. Madanoğlu'nun teklifiyle yemin edilmiş ve ihtilâlin başarıya ulaşması halinde hiçbir görev alınmayacağına ve derhâl seçimlere gidileceğine dair mutabakata varılmıştır. İstanbul'da harekât 02.13'te başlamış ve kısa sürede tüm hedefler ele geçirilmiştir. Ankara'da ise biraz gecikmeli olarak tutuklanması gereken kişiler tutuklanmış, Radyoevi, PTT gibi önemli stratejik noktalar ele geçirilmiştir. Çankaya Köşkü'nde bulunan ihtilâlcilerden Osman Köksal'ın Muhafız Alayı'na hâkim olamaması ve Cumhurbaşkanı Celal Bayar'ın ikna olmaz tavrı sebebiyle sadece Bayar'ın tutuklanmasında gecikme yaşanmış, Albay Sami Küçük'ün köşke gelmesiyle Bayar da tutuklanmıştır. Bayar ile birlikte Ankara'da ele geçirilemeyen hiçbir hedef kalmamıştır. En nihayetinde Ankara'da saat 05.25'te ihtilâlin ilk sesi duyurulmuştur (Nalbant, 2019: 225-230).

Kurmay Albay Alparslan Türkeş radyondan Milli Birlik Komitesi Bildirisi'ni okumuş ve *"Bugün demokrasimizin içine düştüğü buhran ve son müessif hadiseler dolayısıyla ve kardeş kavgasına meydan vermemek maksadıyla Türk Silahlı Kuvvetleri memleketin idaresini eline almıştır"* sözleriyle ihtilâl tüm ülkeye duyurulmuştur. Başbakan Menderes'in de Eskişehir'de tutuklanması ile birlikte ihtilâl başarıya ulaşmış ve 14 Mayıs 1950'den beri süren 10 yıllık DP iktidarı son bulmuştur (Önal, 2015: 523).

2.3. 27 Mayıs Sonrası Türk Silahlı Kuvvetleri

27 Mayıs 1960'ta gerçekleştirilen askerî müdahale ile birlikte 38 kişiden müteşekkil MBK ülke idaresine el koymuştur. Müdahalenin fiili liderliğini Tümgeneral Cemal Madanoğlu yapmasına rağmen, MBK'nin başına asıl lider kabul edilen Kara Kuvvetleri Komutanı Orgeneral Cemal Gürsel geçmiştir. İdareyi ele alan MBK tarafından TBMM ve Hükûmet feshedilmiş, her türlü siyasî faaliyet yasaklanmıştır. Cumhurbaşkanı Celal Bayar, Başbakan Adnan Menderes, TBMM Başkanı Refik Koraltan, Hükûmet üyeleri ve DP'li milletvekilleri tutuklanarak Marmara Denizi'nde bulunan Yassıada'ya gönderilmişlerdir (Önal, 2015: 526). Tutuklamaların ardından da MBK'yi temsilen bir kabine oluşturulmuştur. İhtilâlin lideri Orgeneral Cemal Gürsel Devlet Başkanı, MBK Başkanı, Başbakan ve Başkomutan görevlerini üstlenmiş, Kurmay Albay Alparslan Türkeş Başbakanlık Müsteşarı, ihtilâl harekâtının uygulayıcısı Tümgeneral Cemal Madanoğlu Ankara Kumandanı görevlerine getirilmişlerdir (Sanlı, 2019: 63).

MBK'ye bakıldığında, yekpare görüşlere sahip bir oluşum değil, farklı görüşleri barındıran heterojen bir oluşum göze çarpmaktadır. Bu farklılık ileride 13 Kasım Olayı'nın yaşanmasına sebep olacak ve MBK içinden 14 kişi tasfiye edilecektir. Bu tasfiye hareketinde iki grup vardır. Başta Gürsel ve Madanoğlu olmak üzere seçimleri yaparak iktidarı derhal sivillere devretmek isteyenler ve Türkeş'in öne çıktığı, belli bir süre askerin yönetimde kalmasını savunanlar. Gürsel ve Madanoğlu'nun görüşü ağır basmış ve neticede Türkeş'in de içinde bulunduğu 14 kişi yurtdışı görevlerine gönderilmek suretiyle MBK'den tasfiye edilmişlerdir (Tatlısu, 2021: 439).

MBK'nin idareyi ele aldıktan sonraki süreçte bir diğer icraatı da Ordu'da yapmış olduğu geniş çaplı tasfiyedir. 27 Mayıs müdahalesini takip eden süreçte 2 Ağustos 1960 tarihinde MBK tarafından 42 Sayılı Yasa çıkarılmış ve yasada bulunan *"subay, askeri memur astsubaylardan 25 fiili hizmet yılını dolduranlar emekliliklerini isteyebilecekleri gibi*

kurumlarınca da re'sen emekliye sevk edilebilirler" maddesi uyarınca Ordu'nun komuta kademesi tamamen değiştirilmiş ve 235 general ve amiral ile birlikte muvazzaf subayların yarısı emekliye sevk edilmişlerdir. Emekli edilen askerlerin toplam sayısı 5000'i bulmaktadır. Emekliye ayrılan askerler "EMİNSU" (Emekli İnkılâp Subayları) adı altında dernek kurarak sivil alanda faaliyetlerini sürdürmüşlerdir. MBK bu tasfiye ile birlikte Ordu'yu gençleştirme isteğini gerçekleştirebilmiş ve otoritesini artırmıştır (İlhan, 2015: 170-171; Sanlı, 2019: 71).

14'lerin tasfiyesinin ardından bir cunta daha kurulmuştur, Silahlı Kuvvetler Birliği. Bu cuntanın oluşmasındaki temel sebep bazı askerlerin MBK'ye girememeleri olmuştur. Kural gereği "harekâta katılan kişiler" komiteye alınmaktadır. 27 Mayıs müdahalesi esnasında Dündar Seyhan, Talat Aydemir, Sadi Koçaş, Halim Menteş, Nuri Hazer, Necati Ünsalan ve Faruk Güventürk gibi yıllardır cuntaların içinde yer alan çekirdek kadrodaki askerler yurtdışı görevinde bulunmaktadırlar ve dolayısıyla 38 kişilik MBK'ye girememişlerdir. Dışarıda kalan bu askerler Ordu içinde probleme sebep olmuşlar ve MBK'ye karşı çetin bir mücadele içine girmişlerdir (Özçelik-Güneş, 2018: 274).

SKB'nin bir diğer kurulma motivasyonuna bakıldığında MBK'nin faaliyetlerinden duyulan rahatsızlık, MBK üyelerinden bazılarının Tabii Senatörlük ya da Milletvekili olmak için çaba sarfetmeleri, öngörülen siyasi ve toplumsal reformların yapılmamış olması gibi sebepler de göze çarpmaktadır. SKB'nin bu anlayışla 1961 yılının Nisan ayında kurulduğu bilinmektedir ve ileride Genelkurmay Başkanı Cevdet Sunay'ın da SKB'ye dahil olduğu düşünüldüğünde, bu yapının gücü daha anlaşılır olmaktadır. MBK ile SKB'nin bazı önemli olaylarda karşı karşıya geldiği de görülmektedir. İktidarı sivillere devretme konusundaki görüşlerin ağır bastığı ve bu amaçla 14'leri tasfiye eden MBK zaman içinde güçlenen SKB'yi etkisiz hale getirmek için hamlelerde bulunmuştur. SKB'nin kuruluşunda önemli rol alan Hava Kuvvetleri Komutanı İrfan Tansel'in MBK tarafından NATO bünyesinde çalışmak üzere Washington'a gönderilmesi gündeme gelmiştir. Bu gelişmelerden haberdar olan SKB derhâl kendisine yakın birlikleri alarma geçirmiş ve Devlet Başkanı ve MBK Başkanı Cemal Gürsel'e bir ültimatom vermiştir. İrfan Tansel'in görevinde kalması hatta MBK'nin önemli isimlerinden Cemal Madanoğlu ve Osman Köksal'ın görevlerinden alınmasıyla sonuçlanan bu çekişmenin galip çıkanı SKB olmuştur. Bu durum artık iktidarın MBK'de değil SKB'de olduğunun anlaşılması bakımından önemlidir (Börklüoğlu, 2017: 21).

27 Mayıs müdahalesi Türkiye'de emir-komuta zinciri dışındaki müdahale geleneğinin başlangıcını teşkil etmektedir. 27 Mayıs müdahalesini gerçekleştiren cuntalar içerisinde homojen bir yapı olmadığı, farklı görüşlere sahip klikler olduğu görülmektedir. Öyle ki müdahalenin ardından MBK kurulmasına rağmen Ordu'daki rahatsızlıkların bitmediği ya da yeni rahatsızlıkların ortaya çıktığı bilinmekle beraber fiilen ülkeyi yöneten MBK'ye karşı yine Ordu içinde SKB kurulmuştur. Buradaki iktidar kavgasının sebebi kendi fikirlerini gerçekleştirebilme ya da en azından karşı grubun fikirlerinin uygulanmasını kısıtlama çabasıdır. 27 Mayıs ile beraber ülkenin çok da bir mesafe kat edemediği görülmektedir. Bunun temel sebebini ise deyim yerindeyse her kafadan ayrı bir sesin çıktığı, otoritesini benimsetmiş bir liderin olmadığı ve üyelerinin çeşitli görevler almak için birbirleriyle yarıştığı bir komitenin varlığına bağlamak mümkündür. MBK'nin bir tür "ara rejim" olarak değerlendirebileceğimiz iktidar sürecinde yapılması hedeflenen reformların yapılmamış ya da yapılamamış olması ilerleyen süreçte genelde Ordu özelde ise SKB içinde de rahatsızlıklara sebep olacak ve "27 Mayıs'ın yarım kaldığı" görüşüyle çeşitli müdahale girişimleri yaşanacaktır.

2.4. 22 Şubat ve 21 Mayıs Ayaklanmaları

27 Mayıs müdahalesi sonrası Ordu'da suların durulmadığı bilinmektedir. MBK'ye karşı SKB'nin kurulması, SKB'nin 21 Ekim Protokolü meselesinde müdahaleden son anda vazgeçirilmesi, yapılan çok geniş çaplı tasfiye operasyonları gibi olaylar gündemin ne kadar sıcak olduğunu gözler önüne sermektedir. Elbette bu olayların altında Ordu içinde bulunan çeşitli kliklerin birbirleriyle olan iktidar mücadeleleri de yatmaktadır. Bu karşılıklı güç yarışında MBK'nin zaman içinde etkisini yitirdiği ve Menderes, Polatkan ve Zorlu'nun idamlarında SKB'nin etkili olduğu açıktır.

Bu kertede Ordu içinde 27 Mayıs'ın amacına ulaşmadığını düşünen kişi sayısı az değildir. Öngörülen ekonomik, toplumsal ve siyasi reformların yapılmadığını düşünenler yeni bir müdahale için kolları sıvamışlardır. 27 Mayıs sonrası oluşan bu rahatsızlık içerisinde bazı klikler aksiyonel faaliyette bulunmuşlardır. Kapatılan DP'nin devamı sayılan AP'nin Ordu karşıtı söylem ve eylemleri, eski kinlerin hortlamasına sebep olmuştur. 10 yıl boyunca süren CHP-DP gerginliği 27 Mayıs sonrasında CHP-AP gerginliği olarak kendini göstermektedir. Bu iki partinin ülkenin sosyal tabanında geniş etki yaratması, partiler

arasındaki gerginliğin topluma yansıması sonucunu doğurmuştur. Hülasa[18], 27 Mayıs sonrasında ülkede ciddi bir düzelmenin olmadığı düşünenlerin Ordu içinde hareketlenmeye başladığı görülmektedir.

Söz konusu rahatsızlıkları yaşayanların silahlı kuvvetlerdeki o günkü temsilcisi ve sözcüsü olarak Kurmay Albay Talât Aydemir karşımıza çıkmaktadır. 1960'lı yılların Türkiye'sinde askeri ve siyasi arenada ciddi etki bırakan Aydemir, 27 Mayıs sonrasında kurulan, Genelkurmay Başkanı Orgeneral Cevdet Sunay'ın da lokomotif durumunda olduğu ve adı hiçbir resmî belgede geçmemesine rağmen varlığı her kademede hissedilen Silahlı Kuvvetler Birliği'nin bir üyesidir. Atılgan, pervasız, gözünü budaktan sakınmayan ve siyasete oldukça ilgili bir subay olarak bilinen Aydemir, Kore'deki Türk Tugayı'nda görev yaparken 27 Mayıs 1960 Askerî Müdahalesi gerçekleşmiştir. 27 Mayıs öncesi cunta faaliyetlerin tam göbeğinde yer alan ve cuntalarda çok önemli yeri olan Aydemir, müdahale sırasında Kore'de bulunduğu için MBK üyesi olamamıştır. 27 Mayıs sonrası Türkiye'ye dönmüş ve Ankara'da bulunan Kara Harp Okulu Komutanlığı görevine atanmıştır (Çakmak, 2008: 38).

27 Mayıs'tan 1,5 yıl sonra yapılan 1961 seçimleri sonrası CHP-AP ortaklığında kurulan Koalisyon Hükûmetinde Başbakanlık görevini İsmet İnönü üstlenmiştir. İhtilâl sonrası İsmet İnönü eski bir asker ve Ordu'yu iyi tanıyan biri olarak silahlı kuvvetleri toparlamaya ve birtakım sergüzeştlerin önüne geçmeye gayret etmiştir. Bu konuda dönemin Genelkurmay Başkanı Orgeneral Cevdet Sunay Başbakan'a destek olmuştur.

27 Mayıs sonrası siyasi ortam ve Ordu'daki genel vaziyet bu iken, Genelkurmay Başkanı Cevdet Sunay 19 Şubat 1962'de kuvvet komutanlarının, kolordu-ordu komutanlarının ve birçok albayın bulunduğu bir Genişletilmiş Komuta Konseyi toplamıştır. Elbette toplantının amacı darbe heveslilerinin bertaraf edilmesi ve Başbakan İnönü'ye destek olunmasıdır. Generaller Sunay'ın bu görüşünü desteklemişlerdir. Fakat başta Aydemir olmak üzere Albaylar Sunay'a kesinkes karşı çıkmışlar ve bir askerî müdahalenin daha gerekliliğini üst perdeden olarak savunmuşlardır. Toplantıda söz alan Jandarma Okulu Komutanı Kurmay Albay Necati Ünsalan *"Genelkurmay Başkanı ile aynı görüşte değilim, 80 yaşındaki bir lider bu memleketi kurtaramaz, fiziksel yapı itibariyle tükenmiş birine bel*

[18] Hülasa: Özet.

bağlanmaması gerekir" şeklinde bir söylem ile İnönü'ye hücum etmeyi tercih etmiştir (Aydemir, 2020: 84-85).

Aydemir'in 22 Şubat 1962 tarihindeki birinci darbe girişiminde yanında bulunan subaylardan biri olan Ünsalan'ın bu söyleminden Albaylar Cuntası'nın İnönü'ye karşı olduğu anlamı çıkmaktadır. Bu toplantıda bulunan Aydemir'in de Sunay'a yönelik şu çıkışı dikkate değerdir. *"Bu memlekette yüzde yüz ikinci bir ihtilâlin olacağına inanıyorum, hiyerarşik sisteme bağlı olmak üzere yapılan bir ihtilâl en az zayiat ve memlekete en az zararlı şekilde olur, Silahlı kuvvetler parçalanmaz. Orduda binbaşılar grubu, albaylar grubu, gençler grubu, havacılar grubu gibi gruplaşmalar olmuş."* Aydemir'in bu sözlerine Sunay *"Yoo! Beni mesuliyet altına sokma"* sözleriyle karşılık vermiştir (Aydemir, 2020,85-87). Albayların ihtilâlci ve atak, generallerin ise statükocu ve itidalli tavırları bu diyaloglarda kendini net şekilde göstermektedir. Aydemir'in Sunay'a Ordudaki parçalanmadan bahsettiği cümle, daha evvel bahsettiğimiz Ordu'nun 27 Mayıs sonrası karışık durumunu özetler niteliktedir. Ordu içinde irili ufaklı birçok cunta kurulmuş ve kurulmaya devam etmektedir. Bu cuntalaşma yeni ortaya çıkmış bir hâl tarzı olmamakla beraber kısa da sürmeyecek ve 27 Mayıs'tan 12 Mart 1971 Muhtırasına kadar Ordu'nun ve siyaset kurumunun gündeminde tazeliğini koruyacaktır.

Aydemir'in bu çıkışı aslında oldukça ilginç ve üzerinde durulması gereken detayları haiz bir çıkış olarak değerlendirilmelidir. Albay rütbesinde bir asker olan Aydemir, karşısında Genelkurmay Başkanı, kuvvet komutanları, kolordu ve ordu komutanlarının yani kendisinden rütbece çok üstte insanların bulunduğu bir toplantıda Genelkurmay Başkanı'na açıkça, çekinmeden ihtilâl isteğinde olduğunu söylemiş ve hatta o Genelkurmay Başkanı'na liderlik teklif etmiştir. Bu durumu Aydemir'in karakteristik özellikleriyle açıklamak da 27 Mayıs sonrası Ordu'daki karışık durum ile izah etmek de mümkündür.

Türkiye Cumhuriyeti'ni kuran kadro askerî bürokratik elitlerden oluşmuş ve dolayısıyla Ordu hep ön planda olmuştur. Bu kadroya mensup olan Kurtuluş Savaşı'nın Batı Cephesi Komutanı İsmet Paşa Ordu'yu çok iyi tanımaktadır ve çeşitli cuntaların varlığını bilmekte, suların ısındığını hissetmektedir. Başbakan İsmet İnönü bu duruma 21 Ekim Protokolü sürecinde olduğu gibi Orgeneral İsmet İnönü olarak el atmıştır. İnönü yaptığı konuşmalarda ikinci bir ihtilâle izin vermeyeceğini defaatle dile getirmiş ve Türkiye'nin müdahale tehlikeleriyle karşı karşıya kaldığı bu süreçte her ihtilâl konuşmasının içinde olan Aydemir'in görev yaptığı Kara Harp Okulu'na 9 Şubat 1962'de bir ziyaret

gerçekleştirmiştir. Bu ziyaret İnönü'nün Aydemir'e gözdağı vermesi olarak değerlendirilmiştir (Demir, 2006: 160).

İnönü'nün devreye girmesi ve Harbiye ziyareti cuntalarda telaşa sebep olmuş, müdahalenin güçleştiğini hisseden ihtilâlciler harekete geçerek hiyerarşik zincir içerisinde bir müdahale gerçekleştirmek için kolları sıvamışlardır. Lâkin hiyerarşik zincir demek Sunay'ın liderliği kabul etmesi demektir. Sunay başından beri böyle bir hareketin içinde olmayacağını hem toplantılarda dile getirmiş hem de İnönü'nün yanında olduğunu açıkça göstermiştir (Çakmak, 2008: 41).

İnönü tam bu aşamada Harbiye ziyareti sonrası ikinci bir tedbir olarak Sunay'dan Aydemir ve ihtilâlci olduğu bilinen Aydemir'e yakın subayların görevlerinden alınarak, doğu vilayetlerine tayin edilmelerini istemiştir. Aydemir ve arkadaşları Genelkurmay'a davet edilmiş fakat Aydemir bu davete gitmemiş, arkadaşlarını göndermiştir. Genelkurmay'a giden arkadaşlarının tutuklandığını öğrenen Aydemir, bir anlamda artık müdahale için düğmeye basmıştır. Müdahale kararını veren subay ve generallerin önemli kısmı, Sunay'ın liderliği kabul etmemesiyle hiyerarşik zincir kurulamadığı için ve ek olarak İnönü'nün ağırlığını koyması sonucu müdahale kararından vazgeçmişlerdir. Hava Kuvvetleri'nin de desteği sağlanamamış, Ankara ve İstanbul kolu olarak iki grup halinde bulunan ihtilâlcilerden İstanbul kolunun vazgeçmesi sonucu Ankara'da bulunan Talât Aydemir deyim yerindeyse yalnız kalmıştır (Demir, 2006: 161-163).

Fakat Aydemir için bu olumsuz tablo mühim değildir. Aklına koyduğunu yapan biri olarak tanınan Aydemir, 22 Şubat 1962'de darbe girişiminde bulunmuştur. Aydemir'in bir müdahale arzusunda olduğunu herkes gibi öteden beri bilen Sunay birtakım tedbirler alarak Meclis ve Genelkurmay'ın etrafını tanklarla güvenlik altına almıştır. Bazı birliklerin hükümetin, bazı birliklerin Aydemir'in yanında olduğu bu darbe girişimi çetin bir mücadeleye sahne olmuştur. Darbeciler için radyoevi o zamanın en önemli stratejik noktalarından biri olması hasebiyle ilk ele geçirilecek yerlerden biridir. Bir anlamda İnönü-Aydemir mücadelesi olarak da değerlendirilen bu darbe girişiminde radyoevi darbeciler tarafından kısa süreli olarak ele geçirilebilmiştir. Sonrasında Hükûmete bağlı birlikler radyoevini denetim altına almışlar ve Hükûmetin görevde olduğunu, darbe girişiminin başarısızlığa uğradığını ifade eden bir metin radyodan halka duyurulmuştur. Sonuç itibariyle radyoevinin ele geçirilememesi, Hükûmet tarafından okunan bildiri, Aydemir'e destek veren birliklerdeki başarıya inançsızlık, dolayısıyla çözülmelerin başlaması gibi etkenler

Aydemir'in başarısız olmasına sebep olmuştur. Sonuç alamayacağını gören Aydemir, emrindeki birliklere silah bırakılmasını emretmiş, Genelkurmay'a da harekâtı durdurduğunu bildirmiştir. Başarısız olan Talât Aydemir ve arkadaşları derhâl emekliye sevk edilmişlerdir (Çakmak, 2008: 40-45). Bu mağlubiyet Aydemir için bir pes etme değildir. Uslanmaz ihtilâlci Aydemir, yakın çevresine ve Harbiye'de emrinde bulunanlara uygun ortamı bulduğunda tekrar deneyeceğini söylemiştir.

Talât Aydemir'in başarısızlıkla sonuçlanan 22 Şubat 1962 darbe girişiminin ardından Meclis'te af tartışmaları başlamıştır. Aydemir ve arkadaşlarının affedilmeleri ve görevlerine iade edilmeleri için Meclis'e af tasarısı sunulmuş, buna karşılık hükümet ortağı AP ise siyasi yasaklı olarak Kayseri Cezaevi'nde bulunan eski DP'lilerin de en azından kısmen affedilmeleri ve serbest kalmalarını istemiştir. Meclis'te af tartışmaları sürerken 5 Mart 1962 tarihinde Cumhurbaşkanı Cemal Gürsel, Başbakan İnönü'den, Genelkurmay Başkanı Cevdet Sunay ile bazı komutanları emekliye sevk etmesini istemiştir. Gürsel'in düşüncesi, 22 Şubat Olayı'na yüksek rütbeli generallerin sebep olduğudur. İnönü ise, Gürsel'e *"22 Şubat'ı ben onlarla bastırdım"* diyerek, Cumhurbaşkanı Gürsel'in isteğini yerine getirmemiştir. İnönü tüm bunlar olurken, Aydemir'in darbe girişimi ve bastırılması, Meclis'teki af tartışmaları, parti çekişmeleri gibi sebeplerle hükümetin yara aldığını düşünerek istifa etmeyi uygun bulmuş ve 30 Mayıs 1962 tarihinde istifasını Gürsel'e sunmuştur. İnönü'nün istifası ile birlikte Türkiye'nin ilk koalisyon hükümeti çok bir icraatta bulunamadan 6. ayında dağılmıştır. Gürsel ise hükümet buhranının sebebi olarak AP'yi görmüş, hükümeti kurma görevini tekrar İnönü'ye vermiştir. Bu sefer AP'nin dışarıda kaldığı bir hükümet olarak CHP-YTP-CKMP koalisyonu kurulmuştur (Demir, 2006: 164).

Hükümetin dağılmasının sebeplerinden biri olarak gösterilen af meselesi 1960'lı yılların bitmeyen bir sorunu olarak bu on yılın sonuna kadar etkisini gösterecektir. AP grubunun istediği DP'liler için af kanunu kısmi olarak 1962 Ekim'inde çıkartılmıştır. DP'lerin affedilmesi 27 Mayıs'a destek veren kitleler üzerinde rahatsızlık meydana getirmiş yurt genelinde çeşitli gösteri ve protestolar düzenlenmiştir. Bu af kanunundan rahatsız olan kitlelerin en önemlisi elbette ki Silahlı Kuvvetler kamuoyudur. Ordu zaten 22 Şubat Olayından beri kaynayan bir kazan gibidir. Yukarıda bahsettiğimiz üzere artık Ordu içinde o kadar çok cunta vardır ki başkent devamlı surette cuntalar arası toplantıların merkezi haline gelmiştir. Kışlalar boğazına kadar politikaya batmıştır. Bu durumu 27 Mayıs ve 22 Şubat'ta aktif rol alan Kurmay Albay Emin Aytekin şu sözlerle dile getirmiştir.

"Ordu tamamen siyaset zemini üzerinde enfekte edilmişti, bunu tekrar pasivize etmek, Orduyu kendi aslî görevine sevk etmek büyük bir problem haline gelmişti. Çünkü ihtilâl süreci bizi hasta etmişti, ruhen meyus[19] insanlar haline gelmiştik. Bu süreç içerisinde ne kadar cuntalar kurulmuştu. Her 6-7 ayda bir, bir alt kademede bir cunta kuruluyor ve devletin kaderine hükmetmek için harekete geçiyordu" (Birand-Dündar-Çaplı, 1997: 74)

22 Şubat sonrası Talât Aydemir sivillerden de destek görmeye başlamıştır. Akademisyenler, bazı siyasetçiler ve gazeteciler Talât Aydemir lehinde konuşmalar yapmaya, yazılar yazmaya ve kendisini evinde ziyaret etmeye başlamışlardır. Bu gelişmeler yaşanırken Türkiye'nin önündeki 10 yıl boyunca basın yayın ve siyaset arenasında etkisini gösterecek olan sol tandansa sahip bir hareket doğmuştur, Yön hareketi.

1961 Anayasa'sının getirmiş olduğu toplumsal özgürlük ortamında ortaya çıkan Yön hareketi, Doğan Avcıoğlu'nun vitrinde olduğu Yön Dergisi etrafında şekillenmiş, özellikle sivil sol entelijansiya içinde bütünlük sağlamak amacıyla faaliyete başlamıştır. Yön hareketi bu dönemde ciddi sükse yapmıştır. Kazanılan popüleritenin başında ise Doğan Avcıoğlu'nun kaleme aldığı ateşli yazılar gelmektedir. Yasak olmasına rağmen Harp Okulları'nda dahi Yön Dergisi'nin okunduğu bilinmektedir. Avcıoğlu ve Yön Dergisi 12 Mart 1971 Muhtırası'na giden süreçte gerçekleştirecekleri ihtilâl girişiminin tohumlarını bu dönemde atmışlardır. Talât Aydemir'i destekleyen kesimlerden biri de Yön Dergisi'dir. Dergi Aydemir'i reformist olarak görmüş ve bir kurtarıcı gibi lanse etmiştir (Yön, 1962: 11).

22 Şubat Olayında Hükûmet kuvvetlerine karşı üstün duruma gelemeyeceğini gören Aydemir, çok kan dökületeğini öngörerek hareketi durdurma kararı vermiştir. Başbakan İsmet İnönü de Aydemir'le yapılan anlaşma gereği, kan dökülmediği için onları Divan-ı Harb'e vermemiş, emekli etmiştir. Arkadaşları da kendisi de Ordu'dan ayrılmak zorunda kalan Aydemir için bunun bir son olmadığı, yakın çevresine tekrar deneyeceğini söylediği bilinmektedir. Aydemir'e göre 22 Şubat 1962'den 21 Mayıs 1963'e gelinen süreçte ülkede gidişat daha kötüye gitmiştir. Örneğin askerlerin adını dahi duyduklarında tüylerini diken diken eden eski DP'li Cumhurbaşkanı Celal Bayar 1963 Mart'ında af ile serbest kalmış, Kayseri Cezaevi'nden Ankara'ya geldiğinde eski DP'lilerin ve mevcut AP'lilerin Ordu mensuplarına karşı hakaretamiz tavırları dikkatlerden kaçmamıştır. Eski DP'lilerin affedilmesi elbette Aydemir ile birlikte diğer ihtilâlci kişi ve grupları kızdırmıştır. Aydemir

[19] Meyus: Ümidi kesilmiş. (Devellioğlu, 2013:763)

bu gelişmeler üzerine 22 Şubat'ta başaramadığını bir yıllık aranın ardından 21 Mayıs 1963 tarihinde artık muvazzaf değil "emekli bir subay" olarak tekrar denemiş, bir darbe girişiminde daha bulunmuştur. Aydemir, çoğu kendisi gibi 22 Şubat'ta emekliye sevk edilmiş, bazıları da düşük rütbeli olan muvazzaf subay ve Harp Okulu öğrencileri ile 20 Mayıs gecesi ihtilâli başlatmıştır. Aydemir'in emrindeki kuvvetlerden bir grup Bahçelievler yoluyla radyoevine ilerlerken diğeri Hava Kuvvetleri Komutanlığı üzerinden Genelkurmay Başkanlığı'na gelmiştir. Tanklardan üç tanesi radyoevini zapt etmek üzere Meclis önüne, Kızılay'a ve Sıhhiye'ye gitmiş ve zor kullanmaya gerek kalmadan radyoevi ele geçirilmiştir. İhtilâlci askerler radyoevinde, Silahlı Kuvvetler Devrim Genel Karargâhı'ndan dedikleri Aydemir'in imzasını taşıyan bir bildiri okumuşlardır. Bildiri ile Silahlı Kuvvetlerin yönetimi devralmaya mecbur kaldığı, TBMM'nin feshedildiği ve siyasi faaliyetlerin yasaklandığı duyurulmuştur. (Eryaman, 2020: 66) 27 Mayıs'ı gerçekleştiren MBK üyelerinden Alparslan Türkeş, ihtilâl harekâtının başlamasından kısa süre evvel Aydemir'in darbe yapacağını duymuş ve Hükûmet yetkililerine ihbarda bulunmuştur. Zaten Aydemir'in ikinci bir girişimde bulunacağı Hükûmet ve Genelkurmay tarafından öngörülmüştür. Türkeş'in ihbarı ile malumun ilânı gerçekleşmiş sayılabilir. Hükûmet zaten muhtemel bir darbe girişimine yönelik bir süredir Ordu içinde çeşitli tedbirler almıştır. Harekât içinde Aydemir ve arkadaşlarının emekli olmaları sebebiyle birliklerin başında bulunmamaları ihtilâlci Harp Okulu öğrencilerinin komuta edilmelerinde problemler yaratmış, koordinasyon sorunu yaşanmıştır. Örneğin Harp Okulu öğrencileri şehre geç inmişler dolayısıyla şehri kontrol etmekte aksaklıklar meydana gelmiştir. Ayrıca 22 Şubat'ta olduğu gibi 21 Mayıs'ta da Hava Kuvvetleri Aydemir'in yanında yer almamıştır. Harekâtın başında ihtilâlcilerin radyoevini ele geçirmelerinden kısa bir süre sonra bu sefer hükümete bağlı birlikler radyoevine baskın düzenlemiş ve Hükûmet adına bildiri okunmuştur. Hükûmet adına bildiri okunmasının ardından 22 Şubat'ın tekrarı yaşanmış Aydemir'e destek veren birliklerde çözülmeler başlamıştır. Ayrıca 22 Şubat'ın aksine 21 Mayıs'ta Aydemir'in gücü birkaç 22 Şubat emeklisi subay, bir grup Harp Okulu öğrencisi ve radyoevine giden 3 tanktan ibarettir. Aydemir açısından esas kırılma noktası 22 Şubat'ta olduğu gibi radyoevinin elde tutulamaması olmuştur. İhtilâlciler ile Hükûmet birlikleri arasındaki çatışmalar gün ışıyana kadar sürmüştür. Sabah olduğunda Hükûmet birlikleri duruma tamamen hâkim olmuşlar ve isyanı bastırmışlardır. Aydemir ise çareyi kaçmakta görmüş fakat öğle saatlerinde yakalanıp tutuklanmıştır. Aydemir'in yakalanmasıyla 21 Mayıs Darbe Girişimi de kesin olarak bastırılmıştır. 22 Şubat'ın aksine 21 Mayıs kanlı neticelenmiş ve 8 kişi hayatını kaybetmiştir. 22 Mayısçılar 1963 yazı boyunca yargılanmışlar, Fethi Gürcan 27 Haziran 1964'te, harekâta

liderlik eden Aydemir ise 5 Temmuz 1964'te Başbakan İsmet İnönü'nün de onayı ile idam edilmişlerdir (Birand-Dündar-Çaplı, 1997: 85-95; Eryaman, 2020: 66-70; Demir, 2006: 167-169; TBMM, 2012: 376).

3. 1960'LI YILLARIN İKİNCİ YARISINDA TÜRKİYE'DE ORDU

3.1. Ordu Komuta Kademesinin İşleyişi

27 Mayıs İhtilali Türkiye'de sadece siyasal düzen üzerinde değil, Ordu'nun iç düzeninde de oldukça etkili olmuştur. 27 Mayıs'ın hiyerarşi dışı bir yapılanma ile gerçekleştirilmesi ilerleyen yıllarda Ordu içinde düşük rütbeli subayların dahi ihtilâl girişimlerinde bulunmalarına yol açmıştır. Talât Aydemir'in girişimleri buna örnek olarak verilebilir. 27 Mayıs sonrasında hiyerarşi dışı hareketlere olan eğilimin arttığı süreçte, Ordu komuta kademesi bu aykırı subayları Ordu'dan temizlemek için siyasilerle iş birliğine gitmiştir. 21 Ekim Protokolü'nde Genelkurmay Başkanı Sunay, İnönü ve diğer siyasi liderlerin ortak noktada buluşması sayesinde bir darbe önlenebilmiştir. 22 Şubat ve 21 Mayıs Olaylarında da Sunay ve İnönü'nün ortak anlayış ile Aydemir'in karşısında durabilmeleri ve başarısız olan Albay'ın idam edilmesiyle Ordu'da bozulan düzen bir nebze olsun sağlanmıştır.

27 Mayıs ile birlikte Türkiye'de halihazırda bulunan askerî vesayet anlayışı daha da güç kazanmış ve askerler siyaset kurumu üzerinde daha da etkili olmuşlardır. Örneğin siyasi liderler ihtilâlin lideri Cemal Gürsel'in Cumhurbaşkanı seçilmesi noktasında Ordu'dan gelen baskıya boyun eğmek zorunda kalmışlar ve Gürsel Cumhurbaşkanı seçilmiştir. Bu gelişme bir geleneği de başlatmış ve 1989'da Turgut Özal'ın Cumhurbaşkanı seçilmesine kadar geçen sürede görev yapan tüm Cumhurbaşkanları asker kişiler olmuşlardır.

27 Mayıs sonrası Genelkurmay Başkanlığı'nın statüsünde değişiklik yapılması gündeme gelmiştir. Bu düşüncenin ortaya çıkmasının en temel sebebi, DP iktidarı döneminde siyasilerin askerlere yönelik olan nezaketsiz ve küçük düşürücü tavırlarıdır. 10 yıllık DP iktidarı boyunca Genelkurmay Başkanlığı statü olarak Millî Savunma Bakanlığı'na bağlı kalmıştır. Bu dönemde sivil kişilerin ya da Seyfi Kurtbek gibi albaylıktan emekli bir subayın Orgenerallerin üzerinde bir makama gelmesi Ordu'da rahatsızlık yaratan bir diğer önemli etken olmuştur. 1961 Anayasası'nın başkomutanlık ve Genelkurmayı düzenleyen 110. Maddesi MBK'nın ısrarıyla kabul edilmiş ve maddede "Genelkurmay Başkanı Silahlı Kuvvetlerin Komutanıdır" ibaresine yer verilmiştir. Ayrıca Genelkurmay Başkanlığı Başbakanlığa bağlanmıştır. Savaş-barış ayrımı yapılmaksızın yetkinin Genelkurmay Başkanına verildiğini belirten bu madde askerî vesayet sisteminin daha da güç kazandığı anlamına gelmektedir. MBK istediğini almış gözükmektedir (Akyaz, 2002: 336-339).

27 Mayıs'ın hemen ardından 2 Ağustos 1960 tarihinde Genelkurmay Başkanlığı'na Orgeneral Cevdet Sunay atanmıştır. (Şahin, 2016: 2) Sunay, itidalli ve makul bir karaktere sahip olmakla birlikte, Genelkurmay Başkanlığı yaptığı 6 yıl boyunca Ordu'yu politikadan uzak tutmaya çalışmıştır. Aydemir ayaklanmaları sürecinde İnönü ile aralarındaki uyum, bu ayaklanmaların daha kolay bertaraf edilmesini sağlamıştır. 1966 yılına gelindiğinde Cumhurbaşkanı Cemal Gürsel'in sağlık durumunun kötü olması sebebiyle görevine devam edecek durumda olmadığı sağlık heyeti tarafından açıklanmış ve Gürsel'in görevine TBMM tarafından son verilmiştir. Bu gelişmelerden kısa bir süre sonra 14 Eylül 1966'da vefat eden Gürsel'in yerine TBMM'de yapılan seçimde Genelkurmay Başkanı Orgeneral Cevdet Sunay Cumhurbaşkanı seçilmiştir (Erdem, 2019:158, 179; Köprülü, 2018: 53).

Cevdet Sunay'ın Cumhurbaşkanı seçilmesi ile boşalan Genelkurmay Başkanlığı'na ise 15 Mart 1966 tarihinde Kara Kuvvetleri Komutanı Orgeneral Cemal Tural getirilmiştir (BCA, 30- 18-1-2 / 193-17-11).

Süleyman Demirel 1965 yılında Başbakan olmuş, 1966 yılında Gürsel'in rahatsızlığının ardından Genelkurmay Başkanı Cevdet Sunay'ın Cumhurbaşkanı olmasını sağlayarak iktidarının ilk aylarında karşılaştığı bu büyük krizi ustaca aşmayı başarmıştır. Demirel bu başarısıyla Ordu ile arasının düzelmesini en azından bozulmamasını sağlamıştır. Partisinde yoğun olarak hissedilen, daha doğrusu siyasi yelpazenin sağında herkesin hissettiği "zinde kuvvetler korkusu" şimdilik aşılabilmiştir. Sunay'dan sonra Genelkurmay Başkanı olan dönemin Kara Kuvvetleri Komutanı Orgeneral Cemal Tural'ın Genelkurmay Başkanlığına getirilmesi Demirel ve Sunay'ın anlaşması sayesinde gerçekleşmiştir. Demirel'in Sunay'a Cumhurbaşkanlığını teklif ettiği görüşmede sorduğu şu soru bu durumu kanıtlar niteliktedir;

"Sizden sonra kimi Genelkurmay Başkanlığına getirmemizi düşünürsünüz?"

Sunay da Demirel'e;

"Kara Kuvvetleri Komutanı Tural'ı salık veririm[20]. İyi de olur. Sert ve iyi bir askerdir. Orduyu disipline eder. Endişe etmeyiniz, size bir zorluk çıkarmaz." şeklinde cevap vermiştir (Selcik, 2003: 27).

[20] Salık vermek: Elverişli, iyi, uygun diye bildirmek.

Sunay, Tural'ı Genelkurmay Başkanlığına önermesine önermiştir ama Tural'ın AP ve Demirel'den hoşlanmayan bir General olduğu bilinmektedir. Bu cümleden olarak ilerleyen süreçte Tural ve Demirel karşı karşıya gelmişlerdir. Bu anlaşmazlığın sebeplerinden biri 1965 Seçimleri sonrasında AP'nin ülkede iç barışı sağlamak için çıkarmak istediği genel af yasasıdır. Bu af yasasına 27 Mayıs'tan sonra hapsedilen eski DP'liler ve Aydemir Ayaklanmaları sonrasında mahkûm olan 21 Mayısçılar da dahil edilmişlerdir. Ordu'nun ise bu iki kesimin adlarını dahi duymaya tahammülü yoktur (Birand-Dündar-Çaplı, 1997: 136-137).

AP'nin bu yasayı çıkarmaktaki asıl amacı devamı olduğu eski DP'nin milletvekili ve yöneticilerinin serbest kalmasını sağlamaktır. DP'nin seçmeninden oy alan ve DP mirasını sahiplenen AP'nin bunu istemesi parti menfaatini sağlama açısından zaruri gözükmektedir.

Genelkurmay Başkanı Orgeneral Cemal Tural, Kara Kuvvetleri Komutanı olduğu süreçten beri siyasî affa tamamen karşıdır. Tural, 24 Kasım 1965 tarihinde AP Hükûmetine yönelik, af tasarısına dahil olan siyasî suçlu olan kesimlerle ilgili bir mektup kaleme almıştır. Tural, mektupta af tasarısına karşı çıktığını ifade etmiştir. 1960'larda zirve yapan Ordu'nun politikaya karışma eğiliminin bir örneği Tural'ın Hükûmete yazdığı mektupta açıkça görülmektedir. Tural, Hükûmete mektup yazmakla bağlı bulunduğu Genelkurmay Başkanını da aşarak Ordu içi hiyerarşiyi de çiğnemiştir. Mektup hadisesine AP'li Hükûmet üyeleri ve Başbakan Demirel kendi içlerinde ciddi eleştiriler getirmişlerdir. Hatta Demirel, Sunay'a Tural'ın görevden alınmasını teklif etmişse de başarılı olamamıştır. AP üst yönetimi ve Başbakan, siyasî manada kan kaybına uğramamak için basın karşısında mektup meselesini önemsiz göstermişler ve üzerinde durmama yolunu seçmişlerdir (Çakır, 2022: 162-163). Bunun sebebi ise, Demirel'in Ordu ile iyi geçinme zorunluluğu hissetmesidir. Başbakan Ordu'nun kendisi ve partisi için tehlike olduğunu bilmektedir ve adımlarını buna göre atmak zorundadır.

Demirel'in iktidarda olduğu 6 yıllık süreçte (1965-1971) Ordu ile ilgili her kararda temkinli ve itinalı olduğu bilinmektedir. Demirel, Ordu'yu tamamen sivillerin denetimi altına almaya çalışmamış, komutanların idaresine bırakmıştır. Partisi içinde bulunan uç ve keskin fikirli kimseleri pasivize etmeyi başarmıştır. Demirel, asker-sivil ilişkilerinin mevcut hâlini kabul etmiş, bu ön kabul de Ordu ile ilişkilerinin ilk yıllarda ılımlı gitmesini sağlamıştır. Buna rağmen Demirel'in, otoriter ve ayakları yere sağlam basan bir Başbakanlık sergilemeye çalıştığı da bilinmektedir.

Tural'ın Genelkurmay Başkanlığı yaptığı 16 Mart 1966-16 Mart 1969[21] yılları arasında Hükûmetle olan ilişkileri inişli çıkışlı olmuştur. Antikomünizm konusunda Hükûmetle aynı çizgide olsalar da birtakım faaliyetleri zaman zaman ters düşmelerine sebep olmuştur. Görev alanı dışına çıkarak sürekli iç siyasetle ilgilenmesi, bankalar ve genel müdürlükleri teftiş etmesi ciddi rahatsızlık uyandırmıştır. Tural zaten Kara Kuvvetleri Komutanlığından beri görüşlerini açıklamaktan çekinmemiş, adeta bir siyasî gibi davranmıştır. Hükûmet kendisini defaatle uyarmıştır fakat Tural bu uyarıları dikkate almamıştır. Bu duruma sebep olarak Tural'ın sivil siyasî otoriteye ve o sisteme bağımlı olmayı reddetmesi gösterilmektedir (Akyaz, 2002: 239). Tural'ın ayrıca düzenli olarak askerî birlikleri gezmesi de darbe hazırlığı olarak değerlendirilmiştir. Demirel'in isteği, Sunay'ın da onaylaması ile Tural emekliye sevk edilmiş ve Yüksek Askerî Şura'ya çekilmiştir. Tural'ın ardından Genelkurmay Başkanlığına, Kara Kuvvetleri Komutanı Orgeneral Memduh Tağmaç getirilmiştir (Çakır, 2022: 251-254).

1969 yılı TSK'da yapılacak tayin-terfi işlemlerinde önemli bir yıl olarak öne çıkmaktadır. Bu yıl çeşitli görevlere gelen bazı Orgeneraller ilerleyen yıllarda siyasete yön verici birtakım faaliyetlerde bulunmuşlardır. Tayinler, bu faaliyetlere imkân tanıması açısından son derece önemlidir.

1- Orgeneral Cemal Tural'dan boşalan Genelkurmay Başkanlığına Orgeneral Memduh Tağmaç atanmıştır.[22]
2- Orgeneral Memduh Tağmaç'tan boşalan Kara Kuvvetleri Komutanlığına Orgeneral Fikret Esen atanmıştır.[23]
3- Orgeneral Fikret Esen'den boşalan Genelkurmay II. Başkanlığına Orgeneral Faruk Gürler atanmıştır. [24]
4- Orgeneral Reşat Mater'den boşalan Hava Kuvvetleri Komutanlığına Orgeneral Muhsin Batur atanmıştır. [25]

[21] https://www.tsk.tr/Sayfalar?viewName=GenelkurmayBaskanlari

[22] (BCA, 30- 18-1-2 / 231-17-1)

[23] (BCA, 30- 11-1-0 / 342-11-15)

[24] (BCA, 30- 11-1-0 / 342-11-15)

[25] https://www.hvkk.tsk.tr/ExCommander/Detail/hvkk?id=100&cmId=90

3.2. Cevdet Sunay'ın Cumhurbaşkanlığı

1965 Seçimlerinde tek başına iktidara gelen Süleyman Demirel liderliğindeki AP, iktidara gelişinin birinci yılı dolmadan büyük bir kriz ile karşı karşıya kalmıştır. 1966 yılına gelindiğinde 27 Mayıs'ın simge ismi, Cumhurbaşkanı Cemal Gürsel'in sağlık durumu gittikçe kötüleşmiş ve Gürsel tedavi için ABD Başkanı Johnson'un özel uçağıyla Amerika'ya götürülmüştür. Tedavinin olumsuz sonuç vermesi üzerine Gürsel'in Türkiye'ye getirilmesi kararı alınmış ve koma halindeki Cumhurbaşkanı Türkiye'ye getirilmiştir. 38 hekimden oluşan bir heyet Gürsel'in bitkisel hayatta olduğunu ve görevine devam edemeyeceğini bildirmiştir. Akabinde TBMM tarafından Gürsel'in görevine son verilmiştir. Doktor heyetinin 38 kişiden oluşması ilginçtir. Çünkü 27 Mayıs'ı gerçekleştiren MBK de 38 kişiden oluşan bir komitedir. Tarihin cilvesi sayılabilecek bu rastlantı için dönemin Başbakanı Süleyman Demirel şöyle demiştir:

"*Rapor geldi 38 imzalı, işin garibine bakın bu MBK de 38 kişiden müteşekkildir. Çok garip bir iştir bu. Biz 38 imza filan koyun demedik kimseye. Benim elime geldi ben taaccüp*[26] *ettim. Yani merhum Gürsel'i Cumhurbaşkanı yapan 38 imzadır, indiren de 38 imza"* (Birand-Dündar-Çaplı, 1997: 133).

Ülkede 27 Mayıs etkisinin hâlâ sürdüğü, Ordu'nun siyasî olaylara el atmayı artık neredeyse alışkanlık haline getirdiği bir dönemde, Cumhurbaşkanlığı gibi çok önemli bir makama kimin geleceği konusu elbette çok büyük bir tartışma konusu olmuştur. Ordu'yu bu konudan ayrı düşünmek elbette ki mümkün değildir. Bu sürecin nasıl gerçekleştiğini en iyi aktaranlardan biri olan Başbakan Demirel'in süreçle ilgili sözleri şu şekilde olmuştur;

"Şimdi orada biz düşündük, henüz yara kabuk bağlamamıştır. Yara açıktır. Yani henüz asker-halk kucaklaşması istediğimiz şekilde olmamıştır. Binaenaleyh[27]*, askerin saygı duyduğu bir kişi bulalım. Bir süre daha bir katalizör vazifesi görecek ve bu meselelerde bize yardımcı olabilecek, devlete yardımcı olabilecek birisini bulalım. Ama kimi bulalım?* (Birand-Dündar-Çaplı, 1997: 133).

[26] Taaccüp: Hayrete düşüren, şaşkınlık veren. (Devellioğlu, 2013: 789)

[27] Binaenaleyh: Bunun üzerine, bundan dolayı. (Devellioğlu, 2013: 132)

Süleyman Demirel'e göre Ordu'nun halk nazarında eski itibarına kavuşturulması gerekmektedir ve bu konuda kendilerine yardımcı olabilecek bir kişiye ihtiyaç vardır. Bu kişi dönemin Genelkurmay Başkanı Orgeneral Cevdet Sunay[28]'dan başkası değildir. Sunay 27 Mayıs'tan sonra Genelkurmay Başkanı olmuştur ve Ordu içinde MBK taraftarı olmayan subayların bulunduğu Silahlı Kuvvetler Birliği'nin lideridir. Ordu içinde nüfuz sahibi, sevilen bir komutan olan Sunay bir Genelkurmay Başkanı'ndan daha fazlasıdır. Ordu'nun politikaya dahil olmasını istemeyen bir karaktere sahiptir. Bu sebeple Aydemir ayaklanmalarında liderliği dahi kabul etmemiş ve Aydemir'in karşısında olmuştur (Birand-Dündar-Çaplı, 1997: 133-134).

Genelkurmay Başkanı Cevdet Sunay 22 Şubat ve 21 Mayıs'tan sonra suların durulduğu bir süreçte yapılan 17 Kasım 1963 Yerel Seçimlerinin ardından Ordu'ya hitaben bir genelge yayımlamıştır. Genelgede, demokrasinin hâkim olduğu ülkelerde Anayasal zeminde zaman zaman iktidar ve hükûmetlerin değişebileceğinin altı çizilmiştir. Rejimin doğası gereği bu tarz değişimlerin yaşanması mukadder olduğu ve gelişmiş bir toplum olabilmenin altında bu gibi değişiklikleri olağan karşılama sorumluluğun yattığı ifade edilmiştir (Erdem, 2019: 174). Sunay'ın iki darbe girişiminin ardından kaleme aldığı bu genelge, kendisinin demokrasiye inanmış bir insan olduğunu, Ordu'nun politikaya karışmasını istemediğini ifade etmesi bakımından oldukça önemlidir. Sunay bu düşüncelerini hem yaptıklarıyla hem yazdıklarıyla açıkça göstermiştir.

Sunay'ın Cumhurbaşkanlığına getirilmesi düşüncesi Demirel'in arzu ettiği bir şeydir. Fakat bu konuda Demirel'in partisini ikna etmesi, bir de İsmet Paşa'nın[29] nabzını yoklaması gerekmektedir. Bu iki aşamayı da olumlu yönde geçmiş ve sıra Sunay ile görüşmeye

[28] Cevdet Sunay, 10 Şubat 1899'da Erzurum'da dünyaya gelmiştir. I. Dünya Savaşı'nda görev almış, 1918'de Filistin cephesinde görev yaparken İngilizlere esir düşmüştür. Türkiye'ye döndükten sonra Millî Kurtuluş Savaşı'na katılıp Güney Cephesi'nde Maraş ve Antep'te Fransızlara karşı çarpışmıştır. Batı Cephesi'nde Kütahya-Eskişehir Muharebelerinde görev aldıktan sonra Sakarya ve Büyük Taarruz Meydan Muharebelerinde de Yunanlara karşı mücadele etmiştir. İlerleyen süreçte sırasıyla 1949'da Tuğgeneral, 1952'de Tümgeneral, 1955'te Korgeneral ve 1958 yılında Orgeneralliğe yükselen Cevdet Sunay, 27 Mayıs'tan kısa bir süre sonra Genelkurmay Başkanı olmuştur. Sunay, 6 yıldan fazla süren Genelkurmay Başkanlığı döneminin ardından 1966 yılında Cumhurbaşkanı seçilmiştir. (Erdem, 2019: 158)

[29] İnönü'nün 1919 yılından beri düzenli olarak tuttuğu günlüklerinde bu sürece dair önemli bilgiler bulunmaktadır. 29 Şubat 1966 günü İnönü günlüğüne "V. Dizdaroğlu'na Mehmet Turgut söylemiş, Orduyu hal edemiyorlarmış. C. Başkanı hasta imiş. Gidecekmiş. Bir hal olursa C. Sunay'ı düşünüyorlarmış." şeklinde yazmıştır. 1 Şubat 1966 günü için ise İnönü "Gürsel'i ziyaret. Bir daha çalışamayacak halde görünüyor" notunu düşmüştür. (İsmet İnönü, Defterler, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2017, s. 720,721)

gelmiştir. Bununla birlikte Demirel'in Sunay ile alakalı görüşleri de oldukça mühimdir. Demirel Sunay hakkında şu ifadeleri kullanmıştır;

"Bakın ne oldu, biz Şubat 1965'te merhum İnönü'yü istifaya mecbur ettik. Hükümet kurduk geldik. Hükümet kurduktan sonra geldiler selamlarını çaktılar. Niye? Kaide o. Demokrasinin askeriyim diyor. Demokrasi buysa onun askeriyim ben diyor. Binaenaleyh bu unutulacak şey değildir. Ondan sonra ben 1965'te Başbakan oldum, ben de Sunay'ın yarı yaşında bir adamım. Ertesi günü geldi kumandanlarıyla beraber, selamını verdi. Türkiye'nin meselelerini çözmeye hep beraber oturduk. Şimdi elimizde böyle bir değer var. Bundan Türkiye yararlanmalıydı" (Birand-Dündar-Çaplı, 1997: 134).

Demirel'in Sunay ile ilgili olumlu sözleri dikkate değerdir. Ordu'nun AP'den neredeyse hiç haz etmediği Demirel tarafından bilinmektedir. Ayrıca AP, ihtilâl ile devrilen DP'nin devamı niteliğindedir. Bunlara rağmen Ordu'nun en tepesindeki kişinin AP'li Başbakanın emrine girmeyi kabul etmesi, herhangi bir gerginliğe izin vermemesi Demirel tarafından memnuniyetle karşılanmıştır. Elbette Sunay'ın tavrı ideal demokrasilerde olması gereken bir tavırdır. Önemli olan nokta Türkiye'nin askerî vesayeti iliklerine kadar hissettiği bir süreçte bu tavrın sergilenmesidir. Demirel'in de bu durum dikkatini çekmiş olmalıdır ki Gürsel'in ardından Cumhurbaşkanlığı için aklına gelen ilk kişi Sunay olmuştur.

Demirel'den sonra AP'nin en güçlü ismi olan Sadettin Bilgiç, 1966 Şubat'ında basına verdiği demeçlerde, adaylarının Sunay olduğunu ifade etmiş, diğer partilerden destek verilmese dahi kendi partilerinin Sunay'ı Cumhurbaşkanı seçecek güçte olduğunu söylemiştir. AP, Sunay'ın Cumhurbaşkanı seçilmesi konusunda kararlı gözükmektedir (Yahşi, 2020: 923). AP 1965 seçimlerinden sonra elde ettiği Meclis çoğunluğu ile istediği adayı tek başına seçebilecek güçtedir. Bu güce rağmen AP'nin Sunay'ın adaylığında ısrarcı olması, o günün siyasi atmosferi göz önüne alınarak düşünülmelidir. AP, Ordu'dan gelecek bir müdahaleden çekinmiştir.

Demirel'in Cumhurbaşkanlığı için Sunay'ı istemesinin altında kanımızca bir sebep daha bulunmaktadır. 1961 yılında yapılan ve Gürsel'in Cumhurbaşkanlığıyla neticelenen seçimler öncesinde Ali Fuat Başgil'in aday olmak istemesi sürecinde ciddi sorunlar yaşanmıştır. Eski bir DP taraftarı olan Başgil sivil bir aday olarak ihtilâlin lideri Gürsel'in karşısına çıkmak istemiş fakat bu durum Ordu tarafından sert biçimde engellenmiştir. Demirel'in bir daha böyle bir olayın yaşanmaması, deyim yerindeyse "fincancı katırlarının

ürkütülmemesi" adına direkt olarak Sunay'ın adaylığını düşünmüş olması göz önünde bulundurmaya değer bir ihtimaldir.

Partisinden ve İnönü'den yeşil ışığı alan Demirel, Sunay ile görüşmeye gitmiş ve bu görüşmede olanları şu cümlelerle ifade etmiştir;

"Başbakanlıkta çalıştım. Mart ayı. Muayyen bir saat, 6,5-7 falan oldu. Ortalık kararmıştı. Dedim ki hususi kalem müdürüme, arkadan kimse gelmeyecek. Emniyet Müdürü dahil. Ben tek başıma gideceğim, nereye gittim, ne oldum kimse bilmeyecek. Bazen öyle gerekir. Sunay zaten Başbakanlığın arkasında Saracoğlu evlerinde oturuyordu. Gittim, beni karşıladı. Oturduk. Dedim ki, biz sizi Devlet Başkanı yapacağız. Yani Sunay benim emrimde, ama bak ben sana geldim, benim emrimde olan bir kişi olarak, sizin emrinize gireceğiz biz. Türkiye'nin menfaati bunu gerektiriyor. Sizden istediğimiz bir tek şey var. O da Türkiye'nin demokratik istikrar içinde yoluna devam etmesine yardımcı olacaksınız. Sadece benim partim değil, başka partiler de sana oy verecek. Bunların hepsini aradık, öyle geldik. Dedi ki "şeref sayarım böyle bir görevi" (Birand-Dündar-Çaplı, 1997: 134-135).

Demirel ile yapılan bir röportajda kendisine Sunay ile ilgili şu soruyu sorulmuştur;

"Genelde Sunay Cumhurbaşkanlığında size yardımcı mıydı?

Demirel de cevaben;

"Sunay seçildiği tarihten 12 Mart 1971'e kadar her konuda bize daima yardımcı olmuştur. Gayet hassas dönemler geçirdik. 1965'e kadar ordunun içi cam kırığına dönmüştü. Yavaş yavaş yapıştırdık. Sunay radikal değildi, ılımlı idi, yeniden kanatmamak için işi itinalı ve dikkatli bir şekilde götürüyordu." demiştir (Ilıcak, 2013: 96).

27 Mayıs'ın üzerinden 6 yıl geçmesine rağmen Türkiye'nin henüz istikrara kavuşamadığı bir dönemde, ülkenin en önemli güçlerinden olan Ordu, CHP ve AP'nin ortak bir aday üzerinde anlaşabilmeleri dönemin siyasi zemini göz önüne alındığında ziyadesiyle mühimdir.

1961 Anayasası'na göre parlamento üyesi olmayan bir kimse Cumhurbaşkanı adayı olamamaktadır. 1961'den sonra İkili Meclis sistemiyle yönetilen Türkiye'de TBMM ve Cumhuriyet Senatosu bulunmaktadır. Buna göre Sunay, ancak Kontenjan Senatörü olarak Cumhurbaşkanlığına aday olabilecektir. Sunay Cumhurbaşkanı adayı olabilmek için

Genelkurmay Başkanlığından kendi isteğiyle emekli edilmiş ve Kontenjan Senatörü olarak Cumhurbaşkanlığına aday olmuştur. 28 Mart 1966'da Meclis'te gerçekleştirilen seçimde Millet Partisi (1962-1981) Genel Başkanı Osman Bölükbaşı ve CKMP Genel Başkanı Alparslan Türkeş, Sunay'ı desteklememişlerdir (Şahin, 2016: 4). Hatta Türkeş, Sunay'ın karşısına aday olmuştur. Adaylığı konusunda Türkeş, yıllar sonra şu açıklamayı yapmıştır;

"*Genelkurmay Başkanı'nın Cumhurbaşkanı adayı yapılmasını bir nevi siyasi rüşvet sayıyorduk. Yani politikacıların korkuyla "işte sizin başınızı Çankaya'ya getirdik, Cumhurbaşkanı yaptık" gibilerinden bir hareketi biz doğru bulmadık. Buna karşı arkadaşlarımız bizi aday gösterdiler. Bu şekilde adaylığımızı koyduk.* (Birand-Dündar-Çaplı, 1997: 136) Yapılan seçim sonucunda Cevdet Sunay 461 oy alarak Türkiye'nin beşinci cumhurbaşkanı seçilmiştir (Yahşi, 2020: 923).

3.3. Süleyman Demirel-Muhsin Batur-Faruk Gürler İlişkisi

1965 Seçimlerini müteakip AP Genel Başkanı Süleyman Demirel'in Başbakan olmasının ardından oluşan Ordu komuta kademesi yukarıda belirtilmiştir. 1969 yılında Genelkurmay II. Başkanı olan Orgeneral Faruk Gürler, bir yıl sonraki tayin-terfi döneminde silsile-i meratibe[30] aykırı olarak Kara Kuvvetleri Komutanlığına atanmıştır (BCA, 30-11-1-0 / 357-35-6).

1966'da Genelkurmay Başkanlığından Cumhurbaşkanlığına seçilen Sunay'ın bu yeni göreve gelmesi, o günlerde Türkiye'de yeni bir modayı ortaya çıkarmış, Cumhurbaşkanlığı makamı Genelkurmay Başkanlığının bir üst aşaması olarak görülmeye başlanmıştır. Gürler'in Kara Kuvvetleri Komutanı olması da bu çerçevede değerlendirilmelidir. Çünkü Ordu'nun iç düzenine göre Kara Kuvvetleri Komutanının bir sonraki durağı Genelkurmay Başkanlığıdır. Dolayısıyla Kara Kuvvetleri Komutanlığı Cumhurbaşkanlığına çıkan merdivenin ilk basamağını oluşturmaktadır.

Orgeneral Gürler, Ordu'da çok sevilen bir komutandır. Yakın çevresinde parlak, hırslı ve politikaya ilgili bir General olarak tanınan Gürler'in Kara Kuvvetleri Komutanı olması Ordu'da memnuniyet yaratmıştır. Gürler, tezimizin esas konusunu teşkil eden 9 Mart 1971 Darbe Girişimi sürecinde kurulan birçok cuntanın en güçlüsü olan ve Gürler-Batur Cuntası

[30] Silsile-i meratip: Büyükten küçüğe veya küçükten büyüğe doğru, rütbe sırası, hiyerarşi. (Devellioğlu, 2013: 1140)

adıyla anılan oluşumun lideri pozisyonundadır. Politikaya ilgili olduğu da bilinen Gürler'in cuntalarla kontak halinde olması, terfi etmesini kolaylaştıran bir unsur olmuştur. Sivil olmasına rağmen 9 Mart sürecinde kurulan cuntalarda bulunarak Gürler ile birlikte aktif rol oynayan ve Gürler'in şahsi avukatlığını da yapan dönemin CHP Milletvekili Avukat Fakih Özfakih, Gürler ile alakalı olarak şu cümleleri sarfetmiştir;

"Türkiye'nin bir numaralı adamı olmak hevesi Gürler'in kursağında kalmıştır" (Birand, Dündar, Çaplı, 1997: 172).

1970 yılında Kara Kuvvetleri Komutanlığı Plan ve Prensipler Daire Başkanı olarak atanan ve cunta faaliyetlerinin tam da merkezinde bulunan Tümgeneral Celil Gürkan yeni görevine atandıktan sonra, AP'li Millî Savunma Bakanı Ahmet Topaloğlu'na bir nezaket ziyareti gerçekleştirmiştir. Bu ziyaret esnasında Gürkan, Gürler'in kuvvet komutanı olarak atanmasıyla ilgili bazı bilgiler edinmiştir. Gürkan, bu konuyla ilgili olarak Topaloğlu'nun sözlerini,12 Mart Muhtırasından yıllar sonra kaleme aldığı hatıratında[31] şu cümlelerle ifade etmiştir;

"*Celil Paşa, Kara Kuvvetlerinde Faruk Paşa'nın yanında Plan-Prensipler Başkanlığına tayin edilmiş olmana çok sevindim. Şimdi kadro tamamlandı sayılır. Genelkurmayda Memduh Paşa, Kara Kuvvetlerinde Faruk Paşa. Sen de Faruk Paşa'nın en yakın adamı durumundasın. İyi ve verimli bir çalışma ahengi kurabileceğimizi sanıyorum. Bilmem biliyor musun, Faruk'u (Faruk Paşa'yı demek istiyor ama nedense Faruk demekle yetiniyor Bakan) Kara Kuvvetleri Komutanlığına ben getirdim. Aslında SUNAY Paşa Orgeneral Kemal ATALAY Paşa'yı Kara Kuvvetleri Komutanı yapmak istiyordu. Ben uygun görmedim. Sayın Başbakanla İstanbul'da görüştüm. Durumu anlattım. O da benim görüşüme yattı ve bana:*

- Haydi doğru Ankara'ya git ve Cumhurbaşkanı ile görüş. Benim de aynı görüşte olduğumu söyle! dedi.

Geldim, Çankaya'da Cumhurbaşkanı'nı ziyaret edip durumu etraflıca anlattım ve Faruk'un Kara Kuvvetleri Komutanlığında Başbakanın ve benim ısrarlı olduğumuzu

[31] Gürkan Celil, **12 Mart'a 5 Kala,** Tekin Yayınevi, Ankara, 1986.

söyledim. Sonunda SUNAY Paşa da razı oldu ve Faruk Kara Kuvvetleri Komutanlığına geldi." (Gürkan, 1986: 102-103).

Başbakan Süleyman Demirel, 1970 Ağustos'unda Kara Kuvvetleri Komutanlığına sırada başka bir Orgeneral varken Gürler'i atamıştır. Kuvvet komutanı olmayı bekleyen 1. Ordu Komutanı Orgeneral Kemal Atalay ise emekliye sevk edilmiştir (Ilıcak, 2013: 126). Demirel, bu atamayı yapmakla sonu 12 Mart'a varacak bir sürece katkıda bulunduğunun farkında değildir. Başbakan, Gürler ve Batur'un politikaya çok ilgili Generaller olduklarını Ordu içindeki faaliyetlerini bilmektedir. Bildiği halde neden bu iki Generali terfi ettirip kuvvet komutanlığına getirmiştir? Bu soruya cevaben Demirel şöyle demektedir;

"Şimdi bakın. Ordunun bir zinciri var. Bu zincirde orduyu tasfiye ediyormuş manzarası verecek birtakım tedbirler alırsanız, yanlıştır. Eğer ben birtakım kimseleri keser biçer de birtakım hevesleri uyandırırsam, o hevesler aşağıdan gelir, yukarıyı devirme istikametine gider. Ben doğruyu yaptım" (Birand-Dündar-Çaplı, 1997: 174).

Demirel bu açıklamasında Ordu'nun teamüllerine aykırı şekilde atama zincirinin bozulmaması gerektiğini, bunun yaşanması halinde ise Ordu'nun rahatsız olacağını hatta bir darbe tehlikesinin ortaya çıkacağını ima etmiştir.

Ayrıca Tümgeneral Celil Gürkan, emri altında çalıştığı Gürler ile ilgili enteresan tespitlerde bulunmuştur. Bu tespitler Gürler'in Ordu'da ne kadar benimsendiğini ve sevildiğini net şekilde gözler önüne sermiştir. Gürkan, Gürler ile alakalı şöyle demektedir;

"Orgeneral Gürler'in Türk Silahlı Kuvvetleri içindeki popülaritesi bir hayli yüksekti. O kadar ki Silahlı Kuvvetler içinde yapılan o hazırlık çalışmaları sırasında şu veya bu kişiye, o zamanki deyimiyle 'çengel' atılarak bu hazırlık çalışmalarına katılmasını temin yolunda yetkililer bir subaya yaklaşıp da üstü kapalı veya açık bir davette bulundu mu, ilk aldığı cevap şu oluyordu: Bu işin içinde Gürler var mı, yok mu? Gürler varsa varım, Gürler yoksa, ben de yokum. Bu denli popüler bir komutan durumundaydı" (Birand-Dündar-Çaplı, 1997: 172).

Orgeneral Gürler'in Ordu içinde sevilen ve sayılan biri olması ve bu denli destek görmesi, kendisini olduğundan daha yüksek ve önemli görmesine sebep olmuş olabilir. 9 Mart'a gelinen son virajda Gürler'in kararsızlığı ve liderliği elinde tutamayışı bu görüşü destekler nitelikte olmuştur.

Gürler'in Kara Kuvvetleri Komutanı olduğu sırada Orgeneral Memduh Tağmaç Genelkurmay Başkanıdır. Celil Gürkan, üç yıl birlikte çalıştığı Tağmaç ile ilgili enteresan analizlerde bulunmuştur. Gürkan, Tağmaç'ı Prusya modeline göre yetişen sert mizaçlı, inatçı, dış dünyaya kapalı ve her sorunda otorite kullanılmasını savunan fakat son derece namuslu bir komutan olarak değerlendirmiş ve hiçbir zaman esneklik göstermemesi bakımından eleştirmiştir. Hatta Gürkan'a göre Tağmaç'ın genel konjonktürü değerlendirmedeki eksiklikleri Ordu için bir handikap teşkil etmiştir. Örneğin, ülkedeki kötü gidişatın tüm sebebini 1961 Anayasasının getirmiş olduğu özgürlük ortamında gören Tağmaç'ın bu fikri Celil Gürkan için kabul edilebilir değildir (Gürkan, 1986: 91-93).

Ayrıca Gürkan, Tağmaç-Sunay ilişkisi için de enteresan noktalara temas etmiştir. İki Generalin yıllardır hami[32]-mahmi[33] ilişkisi içerisinde olduğunu belirten Gürkan, Harp Okulunda Sunay'ın Tağmaç'ın öğretmeni olduğu 1948'li yıllardan itibaren iyi bir ilişkilerinin olduğunu söylemektedir. Sunay'ın Genelkurmay Başkanı, Tağmaç'ın Genelkurmay II. Başkanı olduğu dönemde de aralarındaki ilişkinin hep bu çerçevede seyrettiğini ifade etmiştir. Sunay, Tağmaç için bir koruyucudur. Gürkan, Sunay-Tağmaç ilişkisini bu şekilde yorumlamıştır (Gürkan, 1986: 91-92). Sunay'ın, askerin politikaya karışmasına karşı olduğu bilinmektedir. Tağmaç da Sunay ile aynı fikirdedir. Sunay için, sözünden çıkmayacak birinin yanında bulunması elzemdir.

Celil Gürkan Kara Kuvvetleri Komutanlığı Plan ve Prensipler Başkanlığına atandıktan kısa bir süre sonra Genelkurmay Başkanı Tağmaç'a bir nezaket ziyaretinde bulunmuştur. O ziyaret esnasında Tağmaç'ın Gürkan'a söyledikleri dikkate değerdir;

"Gürkan seninle daha evvel görüşmek istiyordum ama olmadı. Bazı haberler almaktayız. Ordu'da gizli çalışmalar varmış… Küçük, büyük rütbeliler bu işlerin içindeymiş… gibilerden. Evvela şunu söyleyeyim. Memlekette durum hiç de iyi değil ve iyiye de gitmiyor. Bunu ben de görüyor, biliyorum. Her kötülüğün başı da politikacılar. Bu politikacıların hiçbirinde memleket sevgisi diye bir şey yok. Hepsi hain. Zerre kadar memleketi düşünene rastlamadım. Onların oluşturdukları Meclis'ten de hayır yok. Ben de biliyorum, bugün karar versem yedi dakikada Meclis'in kapısına kilit asarım. Fazla değil, yedi dakikada… Ama iş, Meclis'in kapısına kilit asmakla bitmiyor ki… Ertesi günden

[32] Hami: Koruyan, sahip çıkan. (Devellioğlu, 2013: 382)

[33] Mahmi: Himaye edilen, korunan. (Devellioğlu, 2013: 677)

itibaren bu devleti kim yönetecek? Biz askerler bu işten anlamayız. Gene onlara muhtaç olduktan sonra neye yarar? Bir şey yapılacaksa emir-komuta zinciri içinde yapılmak gerekir. Elbirliği ile oturulur, konuşulur ne yapılacağı ne zaman yapılacağı kararlaştırılır. Koordinasyon içinde iş yapılır. Yoksa erken kalkan horoz kesilirse sonu neye varır? Senin de bu faaliyetler içinde olduğuna dair bilgiler alınca konuşmak istedim. Nedir bu işin aslı, içyüzü?" (Gürkan, 1986: 96).

Görünen o ki Tağmaç, Gürkan'ın cunta faaliyetlerinden haberdardır ve kendisi de memleketin gidişatından memnun değildir. Meclis'in kapısına '7 dakikada' kilit asarak bu işin kendisi için ne kadar kolay olduğunu net biçimde ortaya koymaktadır. Lâkin Tağmaç bu düşünceye yatkın değildir. Sözlerinden aklıselim davrandığı, bir sergüzeşte[34] imkân tanımama konusunda kararlı olduğu anlaşılmaktadır. Tağmaç'a göre bir müdahale olacaksa da emir-komuta zinciri içerisinde olmalıdır. Tağmaç'ın Faruk Gürler, Muhsin Batur ve Celil Gürkan'dan farkı, onlardan yaşça büyük olması ve statükoyu korumak konusundaki tavrıdır. Genelkurmay Başkanını görmek istemesi bu bakımdan daha anlaşılır görünmektedir.

Başbakan Süleyman Demirel'in kuvvet komutanı olarak atadığı ve üzerinde birçok tartışmalar olan bir diğer General de Hava Kuvvetleri Komutanı Muhsin Batur'dur. Batur 5 Aralık 1920'de dünyaya gelmiştir. 1961'de Tuğgeneral, 1963'te Tümgeneral, 1966 yılında Korgeneral, 1969 yılında ise henüz 49 yaşında iken Orgeneral rütbesine yükselmiş ve aynı yıl Hava Kuvvetleri Komutanı olmuştur (Batur, 1985: 7-140). Genç yaşta Orgeneral olan ve Hava Kuvvetleri Komutanı iken dahi uçuşlara devam eden Batur çevresinde "Uçan General" olarak anılmıştır.

Batur, Ordu içinde genç kuşağın temsilcisi olarak addedilmiştir (Batur, 1985: 158). Batur da Gürler gibi politikayla ve ülkenin geleceğiyle yakından ilgilenen bir askerdir. Ülkenin içinde bulunduğu durumdan birçok asker gibi memnun olmayan Batur, kendi karargâhındaki subaylarla sürekli toplantılar yaparak ülkenin sorunlarına çareler aramaktadır. Bir kuvvet komutanının bu tür faaliyetler içinde yer alması yine o yıllardaki askerî vesayet anlayışına göre değerlendirilmelidir. Batur, düşünce yapısı itibariyle 27 Mayıs'ı "Devrim" olarak gören fakat eksik yanları olduğunu da bilen bir askerdir. DP'nin devamı olan AP'ye de Başbakan Demirel'e de çok sıcak bakmamaktadır. Cumhurbaşkanının başkanlığında toplanan ve Hükûmet yetkilileri ile Ordu komuta kademesinin katıldığı Milli

[34] Sergüzeşt: Serüven. (Devellioğlu, 2013: 1127)

Güvenlik Kurulu (MGK) toplantılarında Demirel ile birçok kez karşı karşıya gelmişlerdir. Bunlardan ilki 1970 yılının sonunda gerçekleşmiştir (Birand-Dündar-Çaplı, 1997: 173).

Batur, ülkenin gidişatına dair Havacı subaylarla yaptığı toplantılardan elde ettiği sonucu 25 Ocak 1970'te yapılan bir toplantının ardından Başbakan Demirel'e yazılı olarak vermiştir. Fakat Batur 21 Kasım 1970'te ise daha büyük bir girişimde bulunmuştur. Batur'un Başbakan'a yazılı olarak verdiği raporun ardından aylar geçmiş, Ocak ayından Kasım ayına kadar öğrenci olaylarından ekonomik sıkıntılara ve Ordu içindeki kaynamalara varıncaya kadar ülkenin gidişatında herhangi bir düzelme olmamıştır. Hükûmetin aldığı tedbirlerin yetersiz olduğu kanaatinde olan Batur, 21 Kasım 1970'te Cumhurbaşkanı Cevdet Sunay'a ülkenin gidişatının düzelmesi için yapılması gerekenleri içeren bir mektup göndermiştir. Adeta bir 'muhtıra' olarak değerlendirilebilecek olan mektupta Batur, ülkenin durumunun giderek kötüleştiğini, pansuman tedbirlerle değil daha ciddi şekilde hareket edilmesi gerektiğini uzun bir şekilde anlatmış ve en sonda belki de tarihe geçecek şu cümleleri kurmuştur;

"Silahlı Kuvvetler'in; şahsi istikbal kaygılarından arî, en çalışkan, akıllı ve ehil kimselerinin, mevcut sistemle Türkiye'nin meselelerinin hallinden ümit keserek teşkilâtlanmakta oldukları, Komuta katına karşı şimdilik nisbi bir itimatları olduğu, fakat bunun gün geçtikçe azalmakta olduğu, bu gidişe dur denilmezse Türkiye'nin kaderinde yazılı on yıllık devrenin bitmekte olduğu sonucunu zat-ı âlinize ifade edebilirim" (Batur, 1985: 196).

27 Mayıs'ın üzerinden 10 yıl geçmiştir. Batur, "bitmekte olan 10 yıllık devre" diyerek bu süreci kastetmektedir. Burada açıkça cuntalardan bahsederek darbe sinyali vermiştir. 1970 yılı itibariyle Batur hem kendi karargâhındaki subaylarla hem de sivillerle cunta faaliyeti denebilecek ilişkiler içerisindedir. Bu durum göz önüne alındığında Batur'un "aba altından sopa" gösterdiğini söylemek mümkündür.

Batur, bu mektubu ya da 'muhtıra' metnini neden verdiniz sorusuna cevaben şöyle demektedir;

"Vermemek için sebep yok. Çünkü Ankara içinde birtakım toplantılar yapılıyor. Bu toplantıları askerler yapıyorlar. Ve bu toplantılarda ne konuşulduğunu biz günü gününe takip ediyoruz. Örgüt gittikçe büyüyor. Biz âtıl kalırsak, birtakım önlemler alınmazsa bir

askeri müdahale beklenebilir. Bunu gizlemek ayıp ve hata bana göre. Onun için bunları yazma ihtiyacı hissettim" (Birand-Dündar-Çaplı, 1997: 177).

Mektubun Cumhurbaşkanına ulaşmasından üç gün sonra Cumhurbaşkanı Sunay, Batur'u köşke çağırmıştır. Köşkteki görüşmede Batur, Sunay'a müdahaleye gerek olup olmadığını sormuş, Sunay ise Hükûmetin iyi niyetle memleketi idare etmeye çalıştığı cevabını vererek mektubun gizli kalmasını istemiştir (Batur, 1985: 198). Fakat mektup bir süre sonra basına sızmış ve ülkenin gündemine bomba gibi düşmüştür. Herkes gibi mektuptan haberdar olan Süleyman Demirel konu hakkında şunları söylemektedir;

"Oradaki yanlış şudur: Genelkurmay Başkanı'nı aşarak Cumhurbaşkanı'na gelmesi yanlış. Hiyerarşiye sığmaz. Kuvvet komutanının Başbakanı da aşarak Cumhurbaşkanı'na gelmesi yanlıştır. Bakın bana kuvvet komutanı gelse, böyle bir şey verse, ben almam onu geri çeviririm. 'Genelkurmay Başkanı getirsin' derim" (Birand-Dündar-Çaplı, 1997: 178).

Mektup ya da 'muhtıra' gerginliğinin henüz sürdüğü günlerde 28 Aralık 1970'te MGK toplantısı yapılmıştır. Toplantının başında Batur, mektubunu okumak istemiş fakat Sunay ve Demirel karşı çıkmışlardır. Söz sırası geldikçe, Genelkurmay Başkanı Memduh Tağmaç, Kara Kuvvetleri Komutanı Faruk Gürler ve Deniz Kuvvetleri Komutanı Celal Eyiceoğlu Batur'un mektubunda yer alan ifadelere aynen katıldıklarını beyan etmişlerdir. Demirel söz aldığında ise Batur'u eleştirmiştir. Demirel sözlerinde Batur'u Marksistlikle itham etmiştir. Ülke çapında sıkıyönetim ilân edilmesi alternatifi üzerinde durulduğu esnada ise Gürler toplantıda soğuk rüzgârlar estiren bir konuşma yaparak;

"Böyle bir sıkıyönetim, komutanları ve orduyu bugünkü iktidarın emrinde temasının işlenmesini doğurur ve Komutanlarla astlarının arasına boşluk sokar, bu bakımdan uygun görmüyorum" (Batur, 1985: 210).

Gürler'in bu çıkışına Başbakan Demirel ise;

"Orgeneral Faruk Gürler'in beyanı beni çok şaşırttı. Yani normal prosedürle Meclis, Sıkıyönetime karar verirse, Silahlı Kuvvetler bunu istemiyor nasıl diyebiliriz? Silahlı Kuvvetler hükümetin emrinde değil midir, niçin Silahlı Kuvvetler iktidarın hizmetinde olmasın? O zaman başka şeyler düşünmeğe ve konuşmağa mecburuz" şeklinde cevap vermiştir. (Batur, 1985: 211)

Demirel ayrıca bu konuyla alakalı olarak ilerleyen yıllar sonra şöyle diyecektir;

"Zaten bizim sıkıntımız hep bu oldu. Biz üstün iradeyi kabul edemedik. Üstün yasayı da kabul edemedik. Ve hep işte geliyor gene: Halaskar Zabitanlar. 'Memleket batıyor, kurtaralım' diyor. 12 Mart Muhtırası da odur netice itibariyle. Ne söylüyor bana Sayın Batur mektubunda: 'Reform yapın' diyorsa onun işi değildir. Onun yapacağı şey, soyunup bir partiye girmektir" (Birand-Dündar-Çaplı, 1997: 179).

Batur da Gürler ile aynı kanaatte olmuştur. Görünen o ki Gürler ve Batur, cuntalarda bulunan astlarının kendilerine duydukları güvenin azalması tehlikesi karşısında sıkıyönetimi reddetmişler, Hükûmetin her dediğini yapan bir pozisyonda bulunmak istememişlerdir. Aslında teknik olarak bu doğru değildir. Çünkü Silahlı Kuvvetler kanunen Hükûmete bağlı bir kurum olarak görev yapmaktadır. Fakat Türkiye'nin o günkü siyasî ve askerî gerçekleri vardır ve bu gerçekler Ordu'nun bizatihi kendisidir. Ordu siyaset kurumu üzerinde "Demokles'in Kılıcı" gibi durmaktadır.

Demirel-Batur-Gürler ilişkisini daha iyi anlamak adına o dönem uygulanmak istenen fakat uygulanamayan bir plandan bahsetmek gerekir. 9 Mart sürecinde cuntaların içinde oldukça aktif olarak bulunan dönemin genç subaylarından Deniz Binbaşı Erol Bilbilik, döneme dair anılarını anlattığı kitabında[35] Kasım 1970 tarihine dair çok ilginç bir iddiada bulunmaktadır. İddiaya göre; Cumhurbaşkanı Sunay, Başbakan Demirel ve Genelkurmay Başkanı Tağmaç ayrı ayrı uçaklarla, Gediz deprem evlerinin olduğu bölgeye gidecekler ve tapu dağıtma törenine katılacaklardır. Batur ve Gürler kendilerini kurtaracak donanımla uçağa binecekler ve Sunay, Demirel, Tağmaç Marmara Denizi'ne atılacaklardır. Bu haberi Bilbilik'e Hava Albay İlyas Albayrak vermiştir. Biraz sonra Albayrak telefonla tekrar Bilbilik'e ulaşmış ve *"Erol, ihbar edilmişiz"* demiştir. Bir havacı Kurmay Albay'ın Amerikan Büyükelçisi'ne bu konuda bilgi verdiğini söyleyen Bilbilik çok uğraşmalarına rağmen bu Albayı tespit edemediklerini söylemektedir (Bilbilik, 2013: 267-268). Bu iddia oldukça uçuk bir iddia gibi gözükmektedir ve teyide muhtaçtır.

[35] Bilbilik Erol, **Öncesi ve Sonrasıyla 9 Mart-12 Mart Süreci,** 1. Baskı, Profil Yayıncılık, İstanbul, 2013.

Aralık 1970'te yapılan ve olaylı geçen MGK'nın ardından 1971'in ilk MGK toplantısı 22 Ocak'ta gerçekleştirilmiştir. Bu toplantı öncekini aratır derecede sert ve uzun tartışmalara sebep olmuştur. Toplantı adeta Hükûmet ile askerlerin karşılıklı kılıçlarını çektiği bir düello havasında geçmiş, Ordu komuta kademesi Hükûmete çok sert eleştiriler getirmiştir. Özellikle üniversite olaylarına yönelik Hükûmetin tedbir almakta zayıf kaldığı ifade edilmiştir. Hatta askerler durum böyle giderse cuntalara hâkim olamayacaklarını dahi -daha evvel Batur'un mektubunda ifade ettiği gibi- söylemişler ve Demirel de cevaben "askerî cunta gelse ne yapacak? Suçluları denize mi atacak?" cevabını vermiştir. Askerler ayrıca sıkıyönetim talebinde bulunmuşlardır. Cumhurbaşkanı Sunay toplantı sonunda kamuoyundaki gerginliğin son bulması için bildiri yayımlanmasını istemiştir. Bildiride "Hükûmetin ve anayasal kurumların parlamenter rejime sadık oldukları" vurgulanacaktır. Bildiri oya sunulmuş, Hükûmet kabul ederken, askerler ret cevabı vermişlerdir. Görünen odur ki askerler Hükûmet ile ortak bildiri metnine dahi imza atmak istememektedirler. Bu anlaşmazlığa Cumhurbaşkanı Sunay tarafından bir çözüm getirilmiştir. Genelkurmay Eski Başkanı olan Sunay, askerler üzerindeki etkisini kullanarak onları ortak bildiriyi[36] imzalamaya ikna etmiştir (Batur, 1985: 243-263).

Batur asker kanadın bildiriyi nasıl imzaladıklarını şu şekilde açıklamıştır;

"Sunay Paşa zorla imzalattı bize. Bazı tashihler[37] yaparak. Yani hem aleyhte konuşuyorsun, Hükûmetin bazı zaaflarını anlatıyorsun, sonra da kamuoyuna beraber olduğun kanısını veriyorsun. O bildiri yayınlanınca Silahlı Kuvvetlerde komutanlara karşı bir güvensizlik havası uyandı. Yani şu vardır: Türkiye bir çalkantılı döneme girince, kimse körü körüne iktidarın adamı olmayı kendine yediremiyor". (Birand-Dündar-Çaplı, 1997: 180)

Batur'un da Gürler'in de Hükûmeti devirmek için planlar yaptıkları o süreçte MGK bildirisi sebebiyle, aslında devirmek istedikleri Hükûmet ile aynı tarafta yer almış görünmeleri kendileri açısından sorun teşkil etmiştir. Alt kadrolar, Hükûmeti devirme konusundaki çalışmalarının komutanların bu faaliyetiyle sekteye uğradığını düşünmüş olmalıdırlar ki Batur kendilerine güvenilmediğini söylemiştir.

[36] (BCA, 30- 18-1-2 / 262-10-4)

[37] Tashih: İyiletme, düzeltme. (Devellioğlu, 2013: 1141)

22 Ocak 1971'de yapılan MGK toplantısından sonra gazeteci Mehmet Ali Kışlalı, toplantı çıkışında Kara Kuvvetleri Komutanı Gürler'e şu soruyu sormuştur;

"Paşam Ordu Demirel'in yanında deniyor, ne diyorsunuz?

Gürler de cevaben;

"Ordu Hükûmetin ya da Başbakan'ın yanında olmaz. Ordu devletinin ve milletinin yanındadır" demiştir (Birand, Dündar, Çaplı, 1997: 180).

Ordu Demirel'i devirmeye karar vermiştir. Bir kuvvet komutanının MGK toplantısı çıkışında, Ordu'nun kanunen emrinde olduğu Hükûmetin yanında olmayacağını/olamayacağını söylemesi durumu açıklar niteliktedir. Batur ve Gürler'in başında olduğu cunta ve irtibatta oldukları cuntalar hazırlıklarını son sürat sürdürmekte ve devletin idaresini ele alacakları günü beklemektedirler. Artık 12 Mart'a giden süreçte, geriye sayma başlamıştır.

3.4. Doğan Avcıoğlu'nun Ordu'daki Etkisi

27 Mayıs sonrası yürürlüğe giren ve Avcıoğlu'nun[38] da katkısıyla hazırlanan 1961 Anayasası ile başlayan geniş çaplı toplumsal değişim sürecinden hem sağ hem de sol siyasi hareketler olumlu anlamda etkilenmiştir. Ümit Cizre, Türkiye'nin 1961 sonrası toplumsal ve siyasal düzeninde sol düşüncenin yükselmesini, dinamizm kazanarak örgütlü bir hareket hale gelmesini birden fazla faktöre bağlamaktadır. Bu faktörler 1961'de TİP'in kurulması ve 1965 Genel Seçimleri sonrasında 15 milletvekili ile Meclis'te bulunması ve akabinde

[38] Doğan Avcıoğlu 13 Mart 1926'da Bursa'da dünyaya gelmiştir. Askerlik sonrasında eğitim hayatına devam etmek üzere Fransa'ya gitmiştir. Fransa'da ekonomi eğitimi almak üzere Paris Siyaset ve Ekonomi Bilimleri Enstitüsü'ne başlayan Avcıoğlu ardından İngiltere'ye gitmiş ve London School of Economics adlı okulda eğitim görmüştür. Türkiye'ye döndükten sonra önce Merkez Bankası'nda raportör olarak çalışmış, ardından Ortadoğu Amme İdaresi Enstitüsü'nde (TODAİE) asistan olarak bulunmuştur. Avcıoğlu Vatan, Ulus, Kim, Forum gibi dergilerde yazılar yazmış, eşzamanlı olarak da CHP Araştırma ve Bürosu'nda müdür yardımcılığı yapmıştır. 27 Mayıs'tan sonra oluşturulan Kurucu Meclis'te görev almış, Anayasa hazırlıklarına ciddi katkılar sunmuştur. 1961 yılında Yön dergisini çıkarmış ve dergi adeta Türkiye'deki fikri hayata "yön" vermiştir. 1967'ye kadar Yön dergisini çıkaran Avcıoğlu, 1969 yılında ise Devrim dergisini çıkarmaya başlamıştır. Sivil sol aydınlar ve askerler ile yakın ilişkiler kurarak sosyalist bir yönetim kurmayı amaçlayan Avcıoğlu 9 Mart-12 Mart sürecinin fikri temeli üzerinde en çok tartışılan isimdir. 12 Mart 1971 Muhtırası sonrasında Madanoğlu Cuntası davasında yargılanan ve beraat eden Avcıoğlu ardından Büyükada'da inzivaya çekilmiş ve kendisini yazmaya adamıştır. Mide kanseri ile mücadele eden Avcıoğlu 4 Kasım 1983'te vefat etmiş ve Büyükada Mezarlığı'nda defnedilmiştir (Gencer, 2020: 11-78, 320; Kara, 2008: 345-349).

CHP'nin 1965'teki 18. Kurultayı'nda ortanın solu anlayışını benimsemesidir. Cizre'ye göre CHP, Türkiye'de yükselen soldan nasibini almayı hedeflemiştir (Cizre, 2014: 67).

Türkiye'deki bu 1961 sonrasındaki durumu sağlayan, Anayasanın sunmuş olduğu temel hak ve özgürlükler ile birlikte özellikle ifade özgürlüğünün yürürlüğe konmasıdır. Anayasanın 10. maddesinde yer alan *"Devlet, kişinin temel hak ve hürriyetlerini, fert huzuru, sosyal adâlet ve hukuk devleti ilkeleriyle bağdaşamayacak surette sınırlayan siyasî, iktisadî ve sosyal bütün engelleri kaldırır; insanın maddî ve manevi varlığının gelişmesi için gerekli şartları hazırlar.*", 18. Maddesinde yer alan *"düşünce ve inanç hak ve hürriyetleri"*, 28. maddesinde yer alan *"önceden izin almaksızın dernek kurma hakkı*" gibi hükümler[39] ile birlikte sosyal devlet anlayışı ile hareket edilmeye başlandığı görülmektedir. DP iktidarının son yıllarında yaşayan yoğun siyasi ve toplumsal baskılardan sonra sosyal tabanda bir rahatlama olduğu açıktır.

Elçin Macar'a göre Doğan Avcıoğlu'nun görüşlerinin belirlenmesinde şu dört etken ön planda gözükmektedir (Macar, 1992: 8-9).

1- 1960'lı yıllarda yoğunlaşan ve "Bağımlılık Okulu" ile açıklanabilecek olan azgelişmişlik tartışmaları.

Avcıoğlu Türkiye'nin Düzeni adlı eserinde sadece düzen ve sistem eleştirisi yapmakla kalmamış ve bir çıkış yolu da ortaya koymuştur. Bu çıkış yolu ideolojik, siyasi, ekonomik ve kültürel bir temele dayanmaktadır. Avcıoğlu'na göre azgelişmişlik bir kader değildir ve zaman içinde olgunlaştırılmıştır. Burada Avcıoğlu sorunun temelini tamamen ülke içinde değil dışarıda görmektedir. Burada Avcıoğlu bir anlamda "bağımlılık" konusuna temas etmektedir. O'na göre bu bağımlılığı mağlup edecek bir "devrim stratejisi" gerekmektedir.

2- Avcıoğlu, sosyalist-milliyetçi görüşünü "kapitalist olmayan yol" olarak kaleme almıştır. Milli Demokratik Devrim tezini savunmaktadır.

3- 1965 seçimleri.

Macar, Avcıoğlu'nun 1965 seçimlerinden sonra solun Türkiye'de iktidar olamayacağını gördüğünü ifade etmektedir.

[39] https://www.anayasa.gov.tr/tr/mevzuat/onceki-anayasalar/1961-anayasasi/

4- Şevket Süreyya Aydemir ve Niyazi Berkes.

Macar'a göre Avcıoğlu, Aydemir'in "Yeni Devletçilik" anlayışını beğenmektedir ve bu bakımdan Aydemir Yön'e uygun bir yazardır. Aydemir Marksizm'e göre ilerlemenin 20. Yüzyılda ulusal kurtuluş savaşları ile olacağını savunmaktadır ve bu konuda Avcıoğlu ve Aydemir arasında görüş birliği vardır. Avcıoğlu, Berkes'in ise tarihe ve Osmanlı Tarihi'ne olan bakışından istifade etmiştir.

Fransa'da eğitim gören Avcıoğlu Fransa Eski Başbakanı Pierre Mendes France'den de etkilenmiştir. France'nin parlamentoya karşı güçlü hükûmet tezini Türkiye'ye uyarlayan Avcıoğlu "zinde güçler" ismini verdiği, temelde Ordu'ya dayanan, aydınları ve gençliği de yanına alan bir hükûmet sistemi tasarlamıştır (Macar, 1992: 9)

Türkiye'de Ordu'nun, Osmanlı'dan beri olan tarihsel misyonunu çok iyi bilen Avcıoğlu, Türkiye'de yapılacak olan bir devrimde Ordu'yu öncü görmektedir. Kendisini Jakoben, Jön Türk geleneğinin temsilcisi gören Avcıoğlu 1908'de Meşrutiyetin yeniden ilânını Ordu'nun daha doğrusu İttihat ve Terakki'nin sağladığını, Cumhuriyetin de askeri-bürokratik elitler grubuna dayandığını bilmektedir. Türkiye'nin tarihsel şartlarını da iyi tahlil eden Avcıoğlu, Ordu'ya çok önem vermektedir.

Avcıoğlu Yön Dergisi'nde çıkan Sosyalist Gerçeklik adlı yazısında ayrıca Ordu'ya da önemli ölçüde değinmiştir. *"Fakir ve mütevazi ailelerden gelen Ordu, Türkiye'mizin ileri hamlelerinde dayanılacak en sağlam kuvvetlerden biridir*" diyen Avcıoğlu'na göre Türkiye'nin Batılılaşma hamlelerinde, Ordu daima ilericilerin safında yer almıştır. Bugün de ilerici kuvvetlerin, Anayasadan da kuvvetli teminatı Ordu'dur. Bu cümlelerden anlaşılmaktadır ki Avcıoğlu Ordu'yu Türkiye'de modernitenin ve ilericiliğin lokomotifi olarak görmektedir. (Yön, 12 Eylül 1962)

Avcıoğlu'na göre Türkiye'de Ordu, Avrupa ve Güney Amerika ordularından farklıdır. Oralarda ordu burjuvaziye dayanırken Türkiye'de ise halktan çıkan Atatürkçü bir Ordu vardır. Bu Ordu'yu hâkim sınıfların elinde itaatkâr bir alet olarak düşünmek büyük bir hatadır. Avcıoğlu, Ortadoğu ülkelerini de Avrupa ve Güney Amerika'dan çok farklı görmemektedir. O'na göre Ordu'nun mutlaka faşizm getireceğini öne sürenler, Nasır örneğine dikkatle bakmak zorundadırlar. Mısır'da Kral Faruk'u deviren Nasır ve genç subaylar birtakım zikzaklar çizerek de olsa feodaliteyi ve burjuvaziyi tasfiye etmeyi başarmışlardır. Halktan bir istek ve tazyik gelmemesine rağmen işçi ve köylüye dayanan

sosyalist bir idare kurmuşlardır. Avcıoğlu için her Ordu iktidarı faşizm demek değildir. O zaman Nasır idaresi nasıl değerlendirilecektir? (Yön, 12 Eylül 1962)

Avcıoğlu'nun yazılarından çıkan kesin sonuç şudur ki Avcıoğlu Türkiye'de sosyal adalet içeren bir "sosyalizm" hedeflemektedir (Yön, 10 Ocak 1962). Avcıoğlu'na göre Türkiye'de devrimi Fransa'da olduğu gibi "ara tabakalar" yapacaktır. Avcıoğlu önce emperyalist güçlerin ve feodal yapıların Türkiye'de ekarte edilmesi gerektiğini düşünmektedir. Toprak ağalığı gibi oluşumlar terkedilmeli derhal adil bir toprak reformu yapılmalıdır (Yön, 12 Eylül 1962, 14 Ekim 1966).

Avcıoğlu Kurtuluş Savaşı'nı gerçekleştiren kadroyu "milliyetçi-devrimci" olarak nitelemiştir. Savaş sonrası siyasi bağımsızlık elde edilmiş fakat ekonomik bağımsızlık elde edilememiştir. O'na göre Türkiye'nin yaptığı iki büyük yanlış vardır. Türkiye tarihsel şartlar gereği devletçilik uygulamalıdır fakat bu devletçilik ciddi başarılar göstermesine rağmen kısa süreli uygulanmış ve yerini kapitalist ekonomik anlayışa bırakmıştır. Diğeri ise köklü bir toprak reformunun gerçekleştirilememiş olmasıdır. Devletçilik terkedildiği için milliyetçiliğin gerek şartı olan ekonomik bağımsızlık sağlanamamıştır. Avcıoğlu Türkiye'deki eşraf etkisinin karşısındadır fakat kurucu kadronun kuruluş yıllarında eşrafa dayanmak zorunda olduğunun da bilincindedir. Çünkü bir işçi-köyü sınıfı gelişmemiştir. Avcıoğlu'na göre milliyetçi-devrimciler çok partili sisteme geçilip Amerikancı politika izlenmeye başlanıncaya dek imkanların el verdiği ölçüde muasır medeniyet yolunu izlemeye gayret göstermiş, fakat bu süreç 1945'ten sonra kapanmıştır (Macar, 1992: 11).

Erken Cumhuriyet Dönemi'ndeki Kemalist düşünceyi bazı konularda eleştirse de Avcıoğlu'nun temelde bu düşünce ile sorununun olmadığı, aksine yılmaz bir savunucusu olduğu görülmektedir. Devletçi ekonominin köktenci olamaması, 1929 Dünya Ekonomik Krizi'nin ardından devletçiliğe yönelme olsa da bunda başarılı olunamaması, Ziraat Bankası'nın taraflı olarak kredi dağıtması, eğitime merkezden finansman sağlanmaması ve taşradaki hâkim grupların inisiyatifine bırakılması gibi sebeplerle bu dönemi eleştirdiği görülür. Fakat Avcıoğlu'nun Atatürk'ün devletçilik ve halkçılık anlayışına sıkı sıkıya bağlandığı görülmektedir. "Atatürk Devrimleri yarım kalmıştır ve bunlar tamamlanabilir" düşüncesiyle bir siyasal model olarak tekrar sistematik hale getirilebileceğini düşünmesi üzerinde durulması gereken bir noktadır (Çakan, 2004: 37).

Avcıoğlu, kurucu kadronun başlangıçta eşrafa dayandığı görüşünü kanımızca, Türkiye gerçeklerine dayandırmaktadır. 1923'ün Türkiye'sinde sermaye sahibi, milli zengin diğer bir söylemle milli burjuvazi mevcut olmadığı için devlet eşraf ile birlikte hareket etmeye mecbur kalmıştır (Çakan, 2004: 37). Devletçi politikanın yürütüldüğü süreçte de "milli burjuvazi" yaratılmaya çalışılmıştır. Avcıoğlu 1945 sonrası Türkiye'nin çok partili hayata geçmesini, DP'nin kuruluşunu ve iktidara gelmesini kastetmektedir. Milliyetçi-devrimci olan kurucu kadronun yerini eşrafa yani tutucu güçlere dayanan DP'ye bırakmasıyla bir karşı devrim yapıldığını düşünmektedir. Kurucu anlayışın terkedildiğini gören Avcıoğlu için 1960'a kadar süren DP iktidarı, 1965'te başlayan AP iktidarı eşraf-siyaset iş birliğine dayanmaktadır.

Avcıoğlu Türkiye'den ümidini 1965 Genel Seçimlerinde kesmiştir. Bu ne demektir? Avcıoğlu'nun mütegallibe-emperyalizm-komprador iş birliği olarak adlandırdığı DP'nin devamı olan AP 1965 Genel Seçimlerinde tek başına iktidar olmuştur. Avcıoğlu bu durumu da aynı 1950'de olduğu gibi bir karşı devrim olarak değerlendirmektedir. CHP'nin ağır bir yenilgi alması, TİP'in aldığı oy oranının asla iktidar olunamayacağını göstermesi, Demirel'in Amerikancı politikalar izleyeceği, Avcıoğlu'nu parlamenter demokrasiden uzaklaştırmış görünmektedir (Küçük, 1986: 293).

İşte bu olaylar Avcıoğlu'na, Türkiye'de anti-Amerikan seslerin yükselmeye başlayacağını, AP iktidarından Ordu'nun rahatsız olup idareye el koymak isteyeceğini düşündürmüştür. Ordu'nun tarihsel misyonunu da bilen Avcıoğlu, kendi idealleri doğrultusunda Ordu'yu bir araç olarak kullanmak istemiştir.

Avcıoğlu Türkiye'nin Düzeni adlı eserinde Demirel iktidarına bakışını şu sözlerle ifade etmektedir;

"Atatürk'ün devrimlere ve toprak reformu yapmaya yönelmiş otoriter tek parti rejimi mi daha demokratiktir, yoksa toprak reformu yapmayı reddeden güçleri devamlı iktidara getiren bugünkü liberal rejim mi? Atatürk rejimi otoriterdir, fakat daha demokratiktir. Demirel rejimi liberaldir, ama daha az demokratiktir. Amaç hem demokrasiyi hem de politik liberalizmi en geniş ölçüde gerçekleştirmeye çalışmak olmakla birlikte, demokrasi ve liberalizm kavramlarını, Türkiye'de çok kez yapıldığı gibi, karıştırmaktan kaçınmaktır" (Avcıoğlu, 1969: 503).

Çetin Yetkin tarafından 1970 yılında Doğan Avcıoğlu'na *"Türkiye'de solun seçim kazanma olanağı hiç mi yok?"* diye sorulduğunda ise Avcıoğlu *"25-30 sene alabilir. Bilmiyorum 25-30 senede böyle sandıkçılık oyununa Türkiye ekonomisinin tahammülü var mı? Yok gibi geliyor bana."* cevabını vermiştir (Yetkin, 1970: 114). Çetin Yetkin'e göre Avcıoğlu Türkiye'de genel oyun devrimciliğinden umudunu kesmiştir, çünkü genel oy Türkiye'de tutucu güçleri iktidar yapmaktadır. Yani sandık ters çalışmaktadır.

Niyazi Berkes'in "Milli Kurtuluş Savaşı" tezi her alanda kurtuluş savaşını gerektirmektedir. Berkes ile bu konuda aynı fikirlere sahip olan Avcıoğlu'na göre de yeni bir Kurtuluş Savaşı gerekmektedir ve bu savaş sosyal-kültürel ve politik manada gerçekleştirilmelidir. Bu "savaşın" her safhasında "küçük burjuvazi" yani "milli burjuvazi" başı çekecektir. Bu mücadelede ise ideolojik anlamda öncülüğü mecburen aydınlar yapacak, devrim için gereken kadroları aydınlar oluşturacaktır. Avcıoğlu yine realist bir bakış açısıyla genelde burjuvaya, özelde ise sanayi burjuvazisine kökten karşı çıkılmasını reddetmekte ve bunların kendi aralarındaki çıkar çatışmalarının değerlendirilerek milli sanayiyi geliştirmek isteyenlerin milliyetçi kalkınma hareketine dahil edilebileceğini savunmaktadır (Yön, 12 Eylül 1962). Elbette bunların hepsini sağlamak için güç gerekmektedir ve bu güç Türkiye şartları içerisinde ancak Ordu'da bulunmaktadır. Avcıoğlu'nun dayandığı/dayanacağı temel güç Ordu'dur.

Doğan Avcıoğlu'na göre Türkiye'de iktisadi anlamda bir sınıfa sahip olmayan aydınlara duyulan bir güvensizlik vardır bu güvensizlik haklıdır. Çünkü aydınlar burjuva ailelerden gelmektedirler ve bu durum aydınların mücadele gücünü zayıflatmaktadır. Türkiye, öğretmeniyle, subayıyla, memuruyla, fakir ve orta sınıflardan gelme, önemli bir aydınlar grubuna sahiptir. Bu Atatürkçü vatansever aydınların milli kurtuluş cephesinin gayelerini benimsememeleri için hiçbir ciddi sebep yoktur (Yön, 12 Eylül 1962).

Ölümünden bir süre önce Doğan Avcıoğlu ile görüşen Hikmet Özdemir'e göre Avcıoğlu aydın tanımlamasını şöyle yapmaktadır. "Toplumu ve rejimi dönüştürmek için en önemli figür aydındır. Aydın, yaşadığı toplumun sorunları ile yakından ilgilenen, bu sorunlar üzerinde fikir yürütendir. Aydın fikirlerini her zaman ve her şart altında savunmaya hazır olmalı ve fikirlerinin gerçekleştiğini görmek için çalışmalıdır. (Özdemir, 1983: 103-104) Avcıoğlu'na göre aydın olmanın temel şartları ise milliyetçi ve antiemperyalist olmaktır.

Doğan Avcıoğlu'nu Yön Dergisi'nden azade değerlendirmek elbette ki mümkün değildir. 27 Mayıs'tan sonraki hür düşünce ortamında bir nevi sol-milliyetçi söylemin lokomotifi olan Yön Dergisi Türkiye'ye *yön* vermeyi hedeflemiş ve 1960'lı yıllar özelinde bunu bir nebze de olsa başarabilmiştir. En azından sol siyaset üzerinde bu etkiyi bıraktığı söylenebilir.

Bu etkiyi Yön Dergisi ve Doğan Avcıoğlu hakkında en kapsamlı çalışmalardan birini ortaya koyan Gökhan Atılgan, dört nedenle açıklamaktadır. Bunlardan birincisi Türk Solu'nun 27 Mayıs'tan sonra açık ve hızlı bir gelişim göstermesi ve buna bağlı olarak sol-milliyetçi, sosyalist yayınlara ilginin üst seviyeye çıkmasıdır. İkinci sebep olarak iletişim araçlarının günümüzdeki kadar çeşitlenmediği 1960'larda bir iletişim aracı olarak "dergi"nin son derece etkili olabilmesi gösterilmektedir. Üçüncüsü, Yön'ün o dönemde yayımlanan ilk sosyalist eğilimli dergi olmasıdır. Son olarak ise derginin içeriği ve yazar kadrosu derginin bu kadar sükse yapmasına katkı sağlamıştır (Atılgan, 2008: 245).

Yön Dergisi'nin ilk sayısı 20 Aralık 1961 tarihinde çıkmış, Kurmay Albay Talât Aydemir'in 21 Mayıs 1963'teki başarısız darbe girişiminden sonra, Aydemir'e destek verildiği iddiasıyla 5 Haziran 1963'te Ankara Sıkıyönetim Komutanlığı tarafından kapatılmıştır. 25 Eylül 1964 yayım hayatına tekrar başlayan Dergi'nin kurucuları Doğan Avcıoğlu, Hamdi Avcıoğlu, İlhan Selçuk, İlhami Soysal, Mümtaz Soysal, Cemal Reşit Eyüboğlu'dur. Ayrıca Avcıoğlu imtiyaz sahibi ve Yazı İşleri Müdürü görevlerini de üstlenmiştir. 30 Haziran 1967 tarihine kadar yayım hayatına devam eden Dergi 30 Haziran 1967 tarihinde son sayısını çıkarmıştır (Macar, 1992: 18; Atılgan, 2008: 240).

Yön Dergisi'nin ilk sayısında yayımlanan ve ilk anda imzalayan 164, sonradan imzalayan 878, toplam 1042 aydının imzası bulunan Yön Bildirisi oldukça geniş yankı uyandırmıştır. Bu bildiriye imza atanlar arasında Doğan Avcıoğlu, İlhan Selçuk, İlhami Soysal, Mümtaz Soysal, Niyazi Berkes, İdris Küçükömer, Şevket Süreyya Aydemir, Muammer Aksoy, Kevork Acemoğlu, Abdi İpekçi, Suphi Karaman, Bahri Savcı, Mete Akyol, Melih Cevdet Anday, Deniz Baykal, Fakir Baykurt gibi o günün Türkiye'sinde tanınan/tanınacak birçok isim bulunmaktadır. Bu isimlerin toplumsal statüleri birbirlerinden oldukça farklıdır. Yüzlerce kişi içerisinde sol görüşlü aydınların yanı sıra bakanlar, senatörler, milletvekilleri, Kurucu Meclis üyeleri, hukukçular, generaller, subaylar, gazeteciler, edebiyatçılar, sanatçılar, iş adamları, işçiler, öğretmenler, öğrenciler din

adamları, köylüler, ev kadınları ve futbolcular bulunmaktadır (Yön, 20 Aralık 1961; Atılgan, 2008: 315-327).

Yön Dergisi elbette olumsuz tepkiler de görmüştür. İstanbul'da sağcı bir grup komünizm aleyhinde protestolar düzenlerken Yön Dergisi'ni yakmışlardır (Yön, 10 Ocak 1962). Yön Dergisi'ne destek verenler arasında dikkati çeken isimlerden bazıları ise Bülent Ecevit ve Nihat Erim olmuşlardır (Yön, 18 Nisan 1962).

Yön Dergisi'nin isim babası olan Mümtaz Soysal, neden Yön ismini tercih ettiklerini şöyle anlatmaktadır; *"Çünkü bu yönsüzlük şaşkınlığı geçiren Türkiye'ye, 'çıkış yolu şudur' diye bir yön göstermek iddiasındaydık. O nedenle hem kısalığı hem de amaca uygunluğu bakımından Yön çok uygundu"* (Atılgan, 2008: 240).

Yön Dergisi'nin kuruluş amaçlarından birinin ülkedeki tabuları yıkmak olduğu bizzat Avcıoğlu tarafından belirtilmiştir (Atılgan, 2008: 254). Yön ana tema olarak, bağımsızlık, kalkınma, planlı ekonomi, devletçilik, sosyal adalet kavramlarını işlemiştir. Bununla birlikte 1960'ların Türkiye'sinde tabu olarak görülen sosyalizm, Nazım Hikmet, Kürt Sorunu gibi konuları gündeme taşımış ve bu konuların tabu olmaktan çıkmasını sağlamıştır. Yön bu konuda "tabu yıkıcı" olmuştur. (Macar, 1992: 18; Yön, 10 Ocak 1962)

Yön bu tabuları yıkarken, özellikle sosyalizm konusunda bir dayanak noktası teşkil etmeye çalışmıştır. Bu dayanak noktası da üç ana başlıktan oluşmaktadır. Atatürk, bilim ve üçüncü dünya ülkeleri. Doğan Avcıoğlu her fırsatta sosyalizmin Atatürkçülüğün bir adım sonrası olduğunu ifade etmeye çalışmıştır (Yön, 29 Ağustos 1962). Ayrıca Yön Dergisi Atatürk'ün sosyalizme karşı olmadığını, dönemin şartları uymadığı için bunu dile getiremediğini iddia etmiştir. Dergi bir sayısında Atatürk döneminde ön planda olan Tevfik Rüştü Aras, Yakup Kadri Karaosmanoğlu gibi önemli isimlere bir açık oturumda söz vermiş, bu isimler de Dergi'nin genel görüşüne katılmışlardır. Atatürk'ün halkçılık ilkesine temas eden Avcıoğlu, halkçılık ve devletçiliğin sosyalizme çıkan bir yol olduğunu söylemiş ve buna "milli sosyalizm demiştir". Yakup Kadri de Avcıoğlu ile aynı görüşü paylaşmış ve *"Atatürk'te gerçekten sosyalist bir görüş vardı. O, sınıfsız toplum düzenine ulaşmak istiyordu. Sınıfsız toplum tabii ki sosyalist bir idealdir. O kadar ki Atatürk Soyadı Kanunu çıktığı sırada soyadlarında "oğlu" kelimesinin dahi kullanılmasını bile hoş karşılamıyordu. Bunu bir asalet unvanı gibi görüyordu"* demiştir (Yön, 7 Ekim 1962).

Avcıoğlu bu Atatürkçülük ve sosyalizm konusundaki görüşlerini şu şekilde ifade etmiştir; *"Esasen sosyalizmi, halkçılık, devletçilik, devrimcilik, lâiklik, Cumhuriyetçilik ve milliyetçilik ilkelerine dayanan Atatürkçülüğün en tabiî sonucu ve devamı sayıyoruz. Sosyalizmin Atatürk devrimlerini geliştirme ve ileri götürme yolu olduğuna inanıyoruz"* (Yön, 22 Ağustos 1962).

Bu konuya devamla Avcıoğlu bir başka yazısında şöyle demektedir; *"Atatürk çeşitli konuşmalarında 'Halk devrindeyiz, halk hükümetiyiz ve halkçılık yapacağız' diyor ve halkçılığı, sosyal nizamı emeğin hukukuna dayandıran sosyal meslek şeklinde tanımlıyordu. Halkçılık esareti, reayalığı, feodalizmi, emperyalizmi, istibdadı, şovenizmi taassubu, hülâsa hürriyete ve eşitliğe aykırı ne kadar kurumlar varsa hepsini ortadan kaldırmaya çalışan bir ülküdür. Görüldüğü gibi Kuvayı Milliyeciler kurtuluşu halkçılıkta görüyorlardı. Halkçılık, kapitalizme, ağa ve eşraf idaresine karşı olması, doğrudan doğruya çalışan sınıfların iktidarı ele alması demekti. Bugün bu görüşün adına Sosyalizm diyoruz. Halkçılık da diyebiliriz"* (Yön, 7 Ekim 1962).

Yöncülerin temel problemi ise Türkiye'nin kalkınması olmuştur. Bunun cevabı ise tek kelimedir; sanayileşmek. Onlara göre bu da ancak devletçilik ile sağlanabilir. Bu yolda Yöncü yazarlar literatüre yeni bir kavram eklemişlerdir. "Yeni Devletçilik". Yöncüler Türkiye'nin sanayileşmesini de dört şarta dayandırmışlardır; (Macar, 1992: 19)

1- Üretimin artırılması ve toprak reformu,
2- Dış ticaretin ve bankaların kamulaştırılması,
3- Temel sanayinin devlet elinde olması,
4- Devlet örgütlerinin yeniden düzenlenmesi.

Bu anlayış aslında Türkiye'ye çok yabancı bir anlayış değildir. Erken Cumhuriyet Dönemi'ndeki kalkınma arayışları ve uygulamaları içerisinde bu anlayışa rastlamak mümkündür.

Yön Dergisi'nin kapandığı 1967 yılına kadar Yöncü yazarlar özellikle 1965 Genel Seçimlerinden sonra CHP ve TİP arasında bir koalisyon hükûmeti kurulabileceğini düşünmüşlerdir. Böylece CHP daha da sola kayacak ve istenen reformlar yapılacaktır. Yöncüler AP iktidarının sona ereceğini ummaktadırlar. Bu düşüncelerine rağmen Yöncü yazarlar bağımsızlıklarını korumuşlar, kendilerine yapılan milletvekilliği tekliflerini reddetmişlerdir. Bu durumla ilgili Yön Dergisi'nde şöyle yazılmıştır; Bazı partilerden

adaylık teklifleri gelmişse de Yön yöneticileri seçimlere girmeyi düşünmediklerini söyleyerek teklifleri reddetmişlerdir. (Yön, 10 Eylül 1965; Atılgan, 2008: 192) Fakat seçimler umdukları gibi olmamış, Demirel ve AP geniş bir halk desteğiyle tek başına iktidar olmuştur. Artık Yöncüler için yeni bir dönem başlamış gözükmektedir. 1967'de yayım hayatına son verene dek artık Yön Dergisi o güne kadar savunduğu parlamento içinde kalkınma hareketi yerine parlamenter yolu dışarıda bırakan "Milli Demokratik Devrim" yoluyla ülkenin sosyal ve iktisadi yapısını değiştirme stratejileri arayacaktır. Bu yolda ise "zinde kuvvetler" araç olarak kullanılacak, Ordu amaca giden yola hizmet edecektir (Atılgan, 2008: 193).

Doğan Avcıoğlu'nun Ordu üzerinde etki yaratması ilk olarak Yön Dergisi ve kendi yazdığı kitaplar sayesinde olmuştur. Ama asıl vurucu etkiyi 1969 yılından itibaren yayım hayatına başlayacak olan Devrim Gazetesi sayesinde yapacaktır. Yön döneminde (1961-1967) Ordu'yu zinde güçlerden biri olarak gördüğünü açıktan ifade eden Avcıoğlu ve Yöncüler için yeni bir dönem başlayacaktır; Devrim Gazetesi dönemi. Yön Dergisi ile Türkiye'ye yön verilmiş olup, Devrim Gazetesi ile de artık eyleme geçilip devrim gerçekleştirilecektir.

Devrim Gazetesi 21 Ekim 1969'da yayım hayatına başlamıştır. Devrim'in kurucuları Mümtaz Soysal eksik olmak üzere, Yön'ü kuran kişilerdir. Gazetenin künyesine göre gazetenin sahibi yönün de sahibi olan Cemal Reşit Eyüboğlu'dur. Genel Yayın Müdürü Doğan Avcıoğlu, yazı işleri müdürleri Uluç Gürkan ve Hasan Cemal'dir. Gürkan ve Cemal bu görevi dönüşümlü olarak yürütmüşlerdir. Doğan Avcıoğlu'nun Yazı İşleri Müdürü olmama sebebi, gazete hakkında çok sayıda dava açılacağının tahmin edilmesi, Avcıoğlu'nun bu davalarla zaman kaybetmek istememesidir (Atılgan, 2008: 288-289)

1961 Genel Seçimlerinin sonuçları Yön Dergisi'ni ortaya çıkartmış, 1969 Genel Seçimlerinin sonuçları da Devrim Gazetesi'ni doğurmuştur. Avcıoğlu Devrim Gazetesi'nin yayımlanacağını şöyle ilan etmiştir. *"Yeni bir dergi hazırlıyoruz, adı "Devrim" olacak. Haftalık. Yön ekonomik sistem arayışı içindeydi. Bugün kapitalizmin iflası açıkça ortaya çıktı. "Yön" arayıştı, şimdiyse yön belli olmuştur. Türkiye'nin sorunlarına somut cevaplar bulmak gerek. Tek kelimeyle Türkiye nasıl kalkınacak, çağdaş uygarlık düzeyine nasıl gelecek? Bu soruları özellikle ele alacağız "Devrim"de…* (Gencer, 2020: 211-212). Devrim Gazetesi adeta Avcıoğlu ve eski Yöncülerin tasarladığı Kemalist Devrim'in sözcülüğünü yapacaktır.

Yazı İşleri Müdürü Hasan Cemal, Devrim Gazetesi'nin fonksiyonu hakkında şöyle demektedir; *"Sol radikalizmin programı Yön'de işlenmiş, 1969'da Türkiye'nin Düzeni kitabıyla özetlenmiş ve sonra sıra 'Devrim'e gelmiştir. Asker-sivil zümre elele verip Türkiye'de devrime giden yolu açacaktı. İşte benim de umuda yolculuğumun hız kazandığı Türkiye İçin Devrim Gazetesi bu amaçla çıkarıldı"* (Cemal, 2012: 75).

Hasan Cemal'den hareketle Yön Dergisi, Türkiye'deki sosyalist fikirleri yaymak, sol düşün hayatına dinamizm getirmek ve sosyalizm için kadrolar oluşturmaya yönelik faaliyet göstermiştir. Devrim Gazetesi ise Ordu'yu arkasına alıp Kemalist Devrim'i gerçekleştirmeye yönelik faaliyet göstermektedir.

Devrim Gazetesi de Yön Dergisi'nde olduğu gibi bir bildiri ile yayım hayatına başlamıştır. Bildiride, Kemalist Devrim'in yarıda bırakıldığı, düzen değişikliğinin gerektiği, fakat bunun halka rağmen halk için anlayışıyla değil halkla beraber halk için anlayışıyla yapılması gerektiği vurgulanmıştır. Gazetede, "Bugünün Kemalistlerine düşen görev, anti Kemalist gidişe son vererek, Kemalist devrimi sürdürmek, altyapı devrimiyle temele indirmek ve Türkiye'mizi en kısa sürede çağdaş uygarlığa ve Atatürk'ün tüm hayatına yön vermiş bulunan tam bağımsızlık amacına ulaştırmaktır" denmektedir. (Macar, 1992: 21).

Doğan Avcıoğlu ile alakalı oldukça donanımlı bir çalışma kaleme alan Tülay Gencer, çalışmasında Devrim Bildirisi'ne özet şeklinde yer vermiştir (Gencer, 2020:217-219). Bildiri şu şekildedir;

Karanlık Bir Gidiş: *"Seçimlerden sonra Türkiye yine aynı Türkiye'dir ve hiçbir şey değişmemiştir. Oysa Türkiye mutlaka değişmesi gereken bir ülkedir"*

Ekonomik Çıkmaz: *"Çağımız, hızlı kalkınma çağıdır. Az gelişmiş bir ülkenin 20-25 yıl içinde az gelişmişlik çemberini kırması ve çağdaş uygarlık düzeyine ulaşması mümkündür bugün. Cumhuriyetten beri elli yıla yakın bir çabadan sonra ve ancak makinası, ham maddesi, yedek parçası ve teknik bilgisiyle dışarıya bağlı bir "montaj" ve "ambalaj" sanayii kurulabilmiştir."*

Toplumsal Çıkmaz: *"Geri tarıma ve gecekondu sanayiye dayanan bir ekonomide, toplumsal sorunlar, çözülme yolunda olmak şöyle dursun, gittikçe ağırlaşmaktadır…"*

Eğitim ve Sağlıkta Çıkmaz: *"Cehaletten kurtulma davası çözülebilmiş olmaktan çok uzaktır… Halkın sağlığını hileli bir ticaret konusu yapan ilaç sanayii skandalı sürmekte, vatandaş hasta döşeğinde sömürülmektedir."*

Zengin-Fakir Uçurumu: *"…Geniş bir kitlenin fakirliği ve bir mutlu azınlığın lüks ve israfı arasındaki uçurum hızla genişlemektedir…"*

Ulusal Ordu Özlemi: *"Cumhuriyet, iç politikasında da dış politikasında da Kemalist yoldan uzaklaştırılmıştır. Türkiye'mizin sürüklenmekte olduğu tarihi varlığını yitirme tehlikesinden, tek kurtuluş gerçeği olarak bir ulusal ordu özlemi fışkırmıştır."*

Neden Kalkınamadık?: *"Türkiye bugün geri kalmış ülkeler arasında bulunuyorsa, ekonomik planda bunun temel nedeni kaynakların kötü dağılması ve kötü kullanılmasıdır."*

Nasıl Kalkınırız?: *"Türkiye'nin hızla kalkınması ve gittikçe ağırlaşan toplumsal sorunları çözmesi, israf edilen kaynakların topluma mal edilmesi ile mümkündür. Temel sanayiye yönelmedikçe bir ülke modern teknolojiye sahip olamaz ve dışa bağımlılıktan kurtulamaz."*

Kemalist Devrim Yarıda Bırakılmıştır: *"Devletçilik 1945'ten sonra dejenere edilmiştir. Böylece Kemalist devrim, yarıda kalmıştır. Bugünün Kemalistlerine düşen görev, anti-Kemalist gidişe son vererek, Kemalist devrimi sürdürmek, alt yapı devrimleriyle temele indirmek ve Türkiye'mizi en kısa sürede, çağdaş uygarlığa ve Atatürk'ün tüm hayatına yön vermiş bulunan tam bağımsızlık amacına ulaştırmaktır."*

Tutucu Güçler Koalisyonu: *"Türkiye'nin tam bağımsızlığa ve çağdaş uygarlığa ulaşmasını engelleyen bugünkü düzeni sürdürmek için toprak bey ve ağaları ile tefeci ve aracıdan başlayıp montajcı sanayici ile kompradorlara kadar uzanan bir Tutucu Güçler Koalisyonu doğmuştur…" Sandık Demokrasisi: "Çok partili hayata geçiş ve genel oy, büyük kitleyi söz sahibi yaparak tutucu güçler koalisyonunu zayıflatacağı ve feodal kalıntıları yok edeceği yerde, 23 yıldan beri tersine işlemiş, tutucular ittifakının iktidarını sağlamıştır… Türkiye'de seçimler, devamlı olarak tutucu güçler koalisyonunu iktidara getirmiştir ve getirmektedir. 1969 seçimleri bunun yeni bir örneğidir."*

Partilerin Çıkmazı: *"Düzen değişikliği iddiasıyla ortaya çıkan siyasi partiler dahi, seçimlerde az-çok bir başarı sağlayabilmek için, tutucu güçler koalisyonuna devamlı*

tavizler verme durumunda kalmaktadır… Böylece düzen değişikliğinden yana görünen siyasi partiler bile, daha muhalefet yıllarında az çok yozlaşmaktadır…"

Kemalistlerin Tarihi Ödevi: "Günümüzün devrimcisi, bugünkü anti Kemalist tersine gidişe "dur" diyerek, halkla el ele uygar, bağımsız ve demokratik Türkiye'yi kurma görevindedir. Bu görevden kaçınan, milli kurtuluş savaşımızın mirasına ve devrimci sıfatına layık olamaz. Gelecek kuşaklara milli kurtuluş savaşına yakışır bir Türkiye devretmek kuşağımızın tarihi ödevidir."

Bildirinin en alt kısmında dikkat çekecek şekilde "Halka rağmen, halk için değil, halkla beraber halk için DEVRİM" yazmaktadır. Ayrıca bildirinin bulunduğu sayfaya yerleştirilmiş üç Gazi Mustafa Kemal fotoğrafı ve ona ait devrimle ilgili şu üç alıntı yer almaktadır:

1- "*Devrimin kanunu, mevcut kanunların üstündedir. Bizi öldürmedikçe, bizim kafalarımızdaki cereyanı boğmadıkça, başladığımız devrim, bir an bile durmayacaktır. Bizden sonraki devrilerde de böyle olacaktır."*

2- "*Herkesi memnun edelim der sek, mümkün olsun, hepsi memnun olsun, ama biz maksadı temin etmiş olmayız. İdare-i maslahatçılar esaslı inkılap yapamaz. Bugünkü sefalet ve rezalet içinde esasen kimseyi memnun etmeye imkân yoktur. Memleket mamur, millet zengin olduğu zaman herkes memnun olur."*

3- "*Devrimlerin asıl amacı, ülkemizi çağdaş uygar düzeye yükseltmektir. Bu gerçeği kabul etmeyen kafaları tarumar etmek zorunludur."*

1960'ların Türkiye'sinin sağ ve sol akımlarını inceleyen Jacop M. Landau'ya göre Avcıoğlu daha evvel yazdığı Türkiye'nin Düzeni kitabında ortaya koyduğu genel düşüncelerini Devrim Gazetesi'nin her sayısında, haftadan haftaya genişletmiş ve uygulamıştır. Yerli işbirlikçilerin düzenine ve onları destekleyenlere açıkça saldırılmıştır. Devrim'i daha çekici kılmak için CIA eylemleri yayınlanmıştır. Başbakan Demirel'in kardeşlerine yönelik sözler kullanılmıştır. Hepsinin de ötesinde, yalnızca kalkınmaya götürecek bir düzen değişikliği gerekli kıldığından değil, Türkiye'nin sorunlarını çözecek ve tam bağımsızlığını sağlayacak tek yol olduğundan sürekli *Devrim* çağrısında bulunulmuştur (Landau, 1979: 123).

Devrim Gazetesi aydınlara ve subaylara yönelik yayın yapmıştır. Türkiye'deki rejime yönelik Ordu içinde hoşnutsuzluk olduğuna dair haberler yapılmış, genç subaylara Atatürk'ün düşündüğü ve gerçekleştirdiği devrim anımsatılmıştır. Devrim Gazetesi böylece, devrim çağrısını askerleri müdahaleye yönlendirecek şekilde yoğunlaştırmış, Ordu'nun otoriter yönetimiyle Türkiye'de bir halk devrimi için uygun şartların oluşmasına yönelik toplumsal muhalefeti artırmaya çalışmıştır.

Örneğin Devrim Gazetesi 12 Mart Muhtırasını "Ordu anti Kemalist gidişe artık dur dedi" başlığı ile karşılamıştır (Devrim, 16 Mart 1971). Bu durum başlangıçta 12 Mart'ın anlaşılamaması, kim tarafından yapıldığının kestirilememesinden kaynaklanmaktadır.

Yön Dergisi ile Devrim Gazetesi arasındaki farklara dikkat edilecek olduğunda ise Yön'ün eleştiriye açık, daha makul ve özgürlükçü olduğu görülmekle beraber Devrim Gazetesi amaca aykırı her türlü tutum ve fikre kapalı olmuştur. Devrim, bir eylem organıdır. Fakat buradan gazetedeki tüm isimlerin aynı amacı taşıdığı anlamı çıkarılmamalıdır. Nitekim Devrim'de bir kez yazmış isimlerin yanı sıra kültür-sanat çerçevesinde yazanlar da vardır. Devrim'in çekirdek kadrosu Doğan Avcıoğlu, İlhan Selçuk, İlhami Soysal, Uğur Mumcu, Çetin Altan, Hasan Kaya Cemal ve Uluç Gürkan'dır. Yazar kadrosu içinde en dikkat çekici şey, asker kökenli isimlerin de olmasıdır. Bunlar: Ekrem Acuner, Mucip Ataklı, Osman Köksal, Sami Küçük, Haydar Tunçkanat, Suphi Karaman, Ahmet Yıldız, Vehbi Ersü, Suphi Gürsoytrak, Orhan Kabibay, Muzaffer Karan, Cemal Madanoğlu, Talat Turhan, Cahit Tanör, Cevat Akgönül, Dündar Seyhan, Halil Tuncer, Kemal Tüfekçioğlu, Yılmaz Akkılıç'tır (Gencer, 2020: 215-216). Bu isimlerin birçoğu 9 Mart sürecinde aktif biçimde rol alan cuntaların üyeleridir.

Doğan Avcıoğlu Yön Dergisi'nde Kürt sorununa defalarca değinilmiş olmasına rağmen Devrim Gazetesi'nde Kürt Sorununa sadece iki kez, yüzeysel olarak değinmiştir. Avcıoğlu burada resmi görüşe aykırı hareket etmemeye dikkat etmiştir. Hasan Cemal'e göre Avcıoğlu Kürt sorununun ne olup ne olmadığını çok iyi bilmektedir fakat Devrim Gazetesi'nde Kürt sorununu işlemekten kaçınmıştır. Avcıoğlu'nu kafası berrak biri olarak gören Cemal, 76 sayıda sadece iki başyazıyı Kürtlere ayırmasını, askerden tecrit olmamak ve asker üzerindeki etkisini kaybetmemek adına böyle davrandığı şeklinde açıklamaktadır (Cemal, 2012: 95).

Hasan Cemal kitabında "Doğan Bey" diyerek saygıda kusur etmediği Avcıoğlu'nun Türk Komünist hareketiyle ilgili konuları da Devrim'de görmezlikten geldiğini ifade etmektedir. Cemal'e göre Avcıoğlu TİP'e ve DİSK'e yüz vermemiştir. TÜRK-İŞ'i DİSK'e tercih ettiğini belli etmiştir. Bunun sebeplerini TÜRK-İŞ'in milliyetçi olmasına, darbe sonrasında TÜRK-İŞ ile daha kolay iş birliği yapabileceğini düşünmesine dayandırmıştır (Cemal, 2012: 95). Avcıoğlu'nun bu politikası anlaşılır gözükmektedir. Askerin resmî anlayışını bilen Avcıoğlu, Kürt sorunu ve komünizm konularının askerin hoşuna gitmeyeceğini bildiğinden Devrim'de bu konulara değinmemiştir.

9 Mart'a gelinen süreçte Devrim Gazetesi'nin oynamış olduğu rol ve Ordu üzerindeki etkisi sonraki bölümlerde daha net anlaşılacaktır. 12 Mart Muhtırası'ndan sonra istifa eden dönemin Başbakanı Süleyman Demirel ile yapılan bir röportaj Devrim Gazetesi'nin Ordu'daki etkisinin anlaşılması bakımından önemlidir. Demirel, röportajda *"12 Mart'ın bir fikri hazırlığı vardı. Devrim Gazetesi etrafında toplanan Doğan Avcıoğlu, İlhami Soysal, İlhan Selçuk gibi kişiler darbenin felsefesini ve sivil kadrosunu oluşturmaya çalışıyorlardı."* söylemine cevaben *"Haklısınız, 31 Mart Vakası'nda Volkan Gazetesi'nin yaptığı kışkırtmayı 1960 öncesinde Akis Dergisi yaptı. 1971 öncesi de Devrim Gazetesi ifa etti. Devrim Gazetesi Ordu'da çok okunuyordu. 1969'da Fethiye'den Bodrum'a gitmek üzere Jandarma botuna bindim. Güvertede otururken deniz tuttu. Uzanayım diye komutanın odasına çıktım. Baktım Ant ve Devrim Gazetesi var. Bunların fikri, halkla devrim olmaz, askeri etkilemek onu kazanmak gerekir"* diyerek Devrim'in önemine vurgu yapmaktadır (Ilıcak, 2013: 98).

Doğan Avcıoğlu'nun Ordu'daki etkisini anlamak bakımından da Celil Gürkan'ın şu aktarımı oldukça önemlidir. Gürkan konuyla ilgili *"Silahlı Kuvvetlerimizde onun Türkiye'nin Düzeni adlı kitabı o denli geniş ve yaygın bir ilgi çekmiş, elden ele dolaşan bir referans kitap haline gelmişti ki hiç unutmam bir konuşmamız sırasında Orgeneral Gürler bana 'Celil, Türkiye'nin Düzeni adlı kitabı okumayan subayı ben eksik görürüm' demişti*" (Birand-Dündar-Çaplı, 1997: 175).

9 Mart-12 Mart sürecinin en etkili cuntası olan Gürler-Batur cuntasının fiili lideri ve dönemin Kara Kuvvetleri Komutanı olan Faruk Gürler'in bu sözleri Avcıoğlu'nun Ordu'daki popülaritesi ve nüfuzunu anlamak bakımından mühimdir. Avcıoğlu'nun Gürler

ile birebir temas ettiğine dair herhangi bir emare yoktur[40] fakat 9 Mart'ın fikri hazırlığını yapan Avcıoğlu'nun kalemiyle üst düzey generalleri dahi etkilediği görülmektedir.

[40] Uluç Gürkan kendisiyle yaptığımız görüşmede Avcıoğlu'nun Batur ve Gürler ile yüz yüze görüşmediğini ifade etmiştir. Avcıoğlu'nun en yakınlarından biri olan Gürkan "eğer görüşme olsaydı mutlaka bilirdim" demiştir. (Uluç Gürkan ile görüşme, 22 Kasım 2021, Ankara)

4. 9 MART 1971 DARBE GİRİŞİMİ

4.1. Ordu-Hükûmet Anlaşmazlığının Sebepleri

Hem Ordu tabanında hem de komuta kademesinde DP'nin devamı olan AP'ye sıcak bakılmadığı evvelki bölümlerde detaylıca belirtilmiştir. Bu durum 1961 Genel Seçimleri sonuçlarından sonra ilk olarak Aydemir ayaklanmaları ile başlamıştır. Hükûmette CHP ve İnönü olmasına rağmen Aydemir'in ve onun gibi düşünen muhtelif rütbelerdeki askerlerin seçim sonuçlarından memnun kalmadıkları bilinmektedir. Üzerine bir de eski DP'lilere af tartışmaları gündeme gelmiş ve bu durum Aydemir için patlama noktası teşkil etmiştir. Aydemir ayaklanmalarının bastırılmasından sonra suların bir müddet durulduğu gözükse de Orgeneral Cemal Tural'ın Genelkurmay Başkanı olduğu dönemde Demirel'e karşı tavrı, AP'ye yönelik olan tutumun tezahürü olmuştur. Demirel Ordu'nun kendisine olan bakışını bilmektedir ve "cihet-i askeriye[41]" tarafından kendisine yönelecek bir müdahaleye ya da müdahale eğilimine karşı Sunay'ın Cumhurbaşkanı olmasını sağlamıştır. Demirel bu hareketiyle Ordu'dan gelecek tehlikelere karşı önlem almayı amaçlamıştır. 12 Mart'a kadarki süreçte de başarılı olmuştur. Elbette Demirel'in 1965-1971 arası Başbakanlık sürecinde başarılı olduğu başka hususlar da vardır.

Zürcher'e göre Demirel'in en önemli başarılarından biri, beş yıl evvel Ordu tarafından devrilmiş olan Demokratların mirasçısı olarak görülmesine rağmen Ordu ile sivil yönetimi uzlaştırmasıdır. Fakat Demirel bunu yaparken bir bedel ödemiştir. O bedel Silahlı Kuvvetlere tam bağımsızlık tanınması olmuştur. Demirel Ordu'nun yönetimini tamamen komutanlara bırakmış, bu süreçte Millî Savunma Bakanı ve kabineye yönelik itaat sembolik duruma gelmiştir. Ayrıca Demirel, Ordu ile ilişkileri "27 Mayıs'ın intikamı alınmalı" anlayışıyla yürütmek isteyen partideki radikal kesimleri de dizginlemeyi başarmıştır (Zürcher, 2017: 364).

Demirel'in Ordu ile uzlaşmacı bir tavır içinde ilişkilerinin sürdürmeye gayret etmesinin temelinde Ordu'yu tarafsızlaştırma gayesi yatmaktadır. Demirel, CHP ile bütünleşmiş olan Ordu'yu CHP'den ayırmayı ve Aydemir tarzı bir siyasileşmeyi önlemek istemiştir. Ancak bu durum da Ordu içinde Sol Kemalizm ve onun karşıtı görüşlerin sükse

[41] Cihet-i Askeriye: Askeri taraf, askeri yön. (Devellioğlu, 2013: 172)

yapmasına neden olmuştur. Bu cümleden olarak Ordu'da cunta hareketleri görülmeye başlanmıştır (Cizre, 2014: 87-88).

Demirel genel olarak Başbakanlık sürecinde radikalist bir siyaset gütmemiştir. Günlük politika amaçlı, memleket sathında gerginlik yaratacak çıkışlar yapmayan Demirel'in, gerçekçi ve itidalli bir siyaset yürüttüğü söylenebilir. Bunda elbette askerî vesayetin de etkisi vardır. Demirel daha çok ekonomik kalkınma yolunda adımlar atmış ve dış politikaya ağırlık vermiştir. "Demirel'e göre *"marifet, patırtı çıkarmadan sistemi götürebilmektir"* (Fedayi, 2019: 133).

AP'nin ve Demirel'in en başarılı olduğu alan hiç kuşkusuz ekonomidir. Ekonomide özellikle 1965-1969 yılları arasında başarılı bir performans gösterilmiştir. Demirel ekonomi yönetiminde siyasi çekişmelere ortam hazırlayacak ideolojik saplantılardan uzak, pragmatist ve realist bir program uygulamıştır. Demirel ekonomik politikaları ile ilgili olarak şunları söylemiştir; *"Hiçbir katı ideoloji ya da sistemden yana değiliz. İktisadi görüşümüzü günün şartlarına göre oluştururuz"* (Fedayi, 2019: 137).

Demirel Türkiye'de uygulanması gereken ekonomi programını; özel sektörün ön plana çıkarılması, liberal ekonomi politikalarının uygulanması, sanayi atılımının gerçekleştirilmesi, kalkınmanın günlük politikalarla değil planlı olarak sağlanması ve ancak yol, köprü, demiryolu, baraj gibi büyük yatırımlarda devletin devreye girmesi gerektiği şeklinde ifade etmektedir. Bu programda "Refah Devleti" tabiri kullanılmış ve Demirel halkın refahının ön plana konulduğunun altını çizmiştir (Adalet Partisi, 1966: 94, 98).

Demirel'in Başbakan olduğu döneme kadar Türk ekonomisi tarıma dayalı bir ekonomidir. Demirel tarıma çok önem vermekle birlikte sanayileşmenin Türkiye için vazgeçilmez olduğunu savunmuştur. 1965 itibariyle Türkiye nüfusunun üçte ikisi tarımda çalışmaktadır ve DP'yi olduğu gibi AP'yi de bu kitle iktidara getirmiştir. Demirel'in köyden çıkan bir siyasetçi olması, köyü ve köyün sorunlarını bilmesi, siyasî söylemlerini bu eksene oturtması onu iktidara taşıyan belki de en önemli özelliğidir. Toprak reformunun yapılamamış olması, tarımdan geçinen köylünün kredi arayışları, tarımda makineleşmede hâlâ eksiklerin olması, su ve yol gibi çok önemli sorunların büyük oranda çözülememiş olması bu dönemde köylünün en büyük sıkıntıları olarak ön plana çıkmaktadır ve Demirel bunları bilmektedir. Demirel'e göre sanayileşmenin ön koşulu çiftçi kesimin sorunlarının çözülmesi suretiyle tarımsal üretimin artırılmasıdır. Bu sayede ithalat azalacak ve dışa

bağımlılık ortadan kalkacaktır. Demirel köye ve köylünün sorunlarına vâkıf bir siyasetçi olarak şöyle demiştir; *"şehirde ne varsa köyde o olacak"*. Demirel bu sözleriyle köye ve köylüye verdiği önemi göstermiştir (Aydoğmuş, 2021: 69-70). Siyasî olarak bakılacak olursa, Demirel kendini iktidara taşıyan kesimleri göz ardı etmemektedir.

27 Mayıs sonrası Başbakan olan İnönü'nün uygulamaya koyduğu Birinci Beş Yıllık Kalkınma Planı'nda büyük oranda hedeflenen sonuç elde edilmiştir. Planın son yılları AP dönemine denk gelmiştir. AP de iktidar olduktan sonra İkinci Beş Yıllık Kalkınma Planı'nı yürürlüğe koymuş, ekonomideki nispeten büyümeyi sürdürmek mümkünse sabit hale getirmeyi amaçlamıştır. Türkiye 1965-1971 yılları arasında bir kalkınma dönemi yaşamıştır. Ortalama olarak enflasyon %5, kalkınma hızı %7 olarak saptanmıştır. Keban Barajı, Ereğli Demir-Çelik Fabrikası, Boğaz Köprüsü gibi büyük projeler AP döneminde yapılan büyük yatırımlar arasındadır. Türkiye 1960'lı yıllarda, özellikle 1965 sonrası AP iktidarında "dayanıklı tüketim mallarına" diğer söylemle "beyaz eşya üretimine" önem vermiştir ve bu durum sanayinin gelişmesine katkı sağlamıştır. Fakat bu atılım bazı sorunları da beraberinde getirmiştir. Sanayinin gelişimi enerji sıkıntısını ortaya çıkarmıştır ve petrol ithalatında çok ciddi bir artış yaşanmıştır. Bu artış da elbette cari açık olarak kendisini göstermiştir (Tarım, 2013: 59-60).

Türkiye'de artan cari açık ise ekonomiyi çok ciddi anlamda etkilememiştir. Ülkedeki siyasi istikrar ortamının getirdiği güven ile birlikte dış kaynakların sağladığı avantaj ve Avrupa'ya giden Türk işçilerinin göndermiş oldukları döviz bu dönemde cari açığın ekonomiyi etkilememesini sağlamıştır. Bu olumlu tablo 1969 Genel Seçimleri sonrası terse dönecek ve cari açık sebebiyle döviz sıkıntısı üst seviyeye çıkacaktır. AP'nin 1970'e kadar uyguladığı olumlu ekonomi politikalarından Ordu da memnundur (Serin, 2014: 101-125).

Demirel'in 1965-1971 yılları arasındaki iktidarının ekonomi politikalarından övgüyle bahsedilen esas konu ise yıllık büyüme oranları üzerinde olmuştur. Birinci Kalkınma Planı ile (1963-1968) başlayan süreçte ülke ekonomisinin büyüme hızı ve fiyat istikrarı orantılı gerçekleşmiştir. Büyüme hızı, Gayrisafi Milli Hasıla (GSMH) ile ortalama %6,3 olarak saptanmış, enflasyon ise %5,3 dolaylarında seyretmiştir. Türkiye'nin iyi yılları olarak gösterilen 1963-1969 arası reel gelirlerde de %20'lik bir ortalama artış tespit edilmiştir. 1970 sonrasında ise büyüme devam etmiş fakat alım gücü ciddi oranda düşmüştür. Buna temel sebep olarak ise 1970 yılında yapılan devalüasyon ve kamu harcamalarındaki ciddi artış gösterilmiştir. Enflasyonun %5,3'ten %16,5'e, doların ise 9,08 TL'den 15,15 TL'ye

yükseldiği bu dönem kötü gidişatın ve başlayacak olan toplumsal huzursuzluğun habercisi niteliğinde olmuştur. (Yıldırım, 2021: 52-53; Yerasimos, 1989: 529; Zürcher, 2017: 364)

1969 Genel Seçimleri sonrasında etkisini gösteren bu olumsuz ekonomik tablo ülkede bir takım toplumsal huzursuzluklara ve kitlesel eylemlere zemin hazırlamıştır. 1965-1969 arasında olumlu gelişmelerin görüldüğü Türkiye ekonomisinde, AP iktidarı tarım kadar sanayiye de önem vermiştir. Bu verilen önem evvelden devletin egemen olduğu küçük bir sanayi kesiminin varlığından büyük bir sanayi kesimine dönüşümü sağlamıştır. Öyle ki sanayinin ülke ekonomisine katkısı neredeyse tarımın katkısı kadardır. 1970'lerde sanayi tarımı da geçmiştir. Elbette bu durum bugünden bakıldığında Türkiye'yi çok kötü etkilediği görülen bir furyaya sebebiyet vermiştir. Bu furya köyden kente göçten başka bir şey değildir. Hızlı sanayileşmede toplumsal dönüşüm de kaçınılmaz olmuştur. Bu dönemde siyasi arenada varlığını hissettiren iki toplumsal kesim ortaya çıkmıştır. Daha iyi hayat şartlarına kavuşmak adına köylerden kentlere akın eden işçiler ve sanayici-iş adamları. 1961 Anayasasının getirmiş olduğu sendikal hürriyetler çerçevesinde kurulan TÜRK-İŞ'ten ayrılan işçiler 1967 yılında Devrimci İşçi Sendikaları Konfederasyonu'nu (DİSK) kurmuşlardır. Sanayici-iş adamları da menfaatleri adına 1971 yılında kendi oluşumları olan Türk Sanayicileri ve İş adamları Derneği'ni (TÜSİAD) kurmuşlardır (Fedayi, 2019: 138-139).

DP'nin iktidarının son yıllarında baş gösteren üst düzey ekonomik sıkıntılar, Ordu mensuplarını da etkilemiş ve maddi sorunlar altında ezilmelerine sebep olmuştur. Önceki bölümlerde izah edilmeye çalışılan birçok farklı etkenin bir araya gelmesiyle birlikte 27 Mayıs İhtilâli gerçekleşmiştir.

AP'nin 1965-1969 yılları arasındaki uyguladığı makul ve olumlu sonuç veren ekonomik politikalardan Ordu'nun da memnuniyet duyduğunu ifade etmiştik. Bu memnuniyet 1969 Genel Seçimlerinden sonra ise yerini rahatsızlığa bırakmıştır. Türk Lirası'nın Dolar karşısında erimesi, enflasyondaki ciddi yükseliş Ordu'yu da rahatsız etmiştir. Ekonomik problemlerden ötürü oluşan kitlesel eylemler, öğrenci olayları gibi etkenler de bu süreçte Ordu-Hükûmet gerginliğine sebep olan hadiseler arasında gösterilmektedir ve sonu 12 Mart ile neticelenecek bir süreci hızlandırdığı görülmektedir (Fedayi, 2019: 138; Nalbant, 2019: 171).

Ordu ile AP arasındaki gerginlik ve anlaşmazlığın tek sebebi elbette ekonomideki kötüye gidiş olmamıştır. 27 Mayıs'tan sonra yapılan genel seçimlerin ardından kurulan koalisyon hükûmetini CHP ile birlikte oluşturan AP, 1965'te tek başına iktidar olana kadar Meclis'te ciddi bir sandalye sayısıyla var olmuştur. 27 Mayıs'tan sonra Meclis'e giren ve DP mirasını sahiplenen AP'ye eski DP'lilere af konusunda eski DP'li kesimlerce ciddi baskı yapılmıştır. Bu af talebi konusundaki duruma eski DP Milletvekili Baha Akşit şu sözlerle açıklık getirmiştir;

"AP gibi DP'nin varisi olduğunu iddia eden bir partinin bunu kendi teşkilâtına, kendi vatandaşlarına anlatması da mümkün değildi. Gittikleri her yerde vatandaş, onlara 'bunları niye hâlâ hapishanede tutuyorsunuz diye, af çıkarın' diye şikâyet ediyorlardı. Bu halet-i ruhiye içerisinde elbette kendilerine bir başka şekil vermek mecburiyetindeydiler" (Birand, Dündar, Çaplı, 1997: 40).

Dönemin AP Milletvekili ve partinin önde gelen isimlerinden Mehmet Turgut ise af konusunda şöyle demiştir;

"Diyorduk ki, jet pilotlarının ses duvarını aşması gibi biz de korku duvarını aşmalıyız. En iyi yer de bu af meselesidir. Çünkü millet bu affı istiyor. Zaman geçtikçe basın da millet de bazı Halk Partililer de affı ister oldular. O zaman biz diyorduk ki bu affı getirelim. Şu korku duvarını aşalım. Şu 27 Mayıs baskısının, şu zinde kuvvetler korkusunun öbür tarafına geçelim. Yani ne olur diye düşünmüyorduk hiç. Biz geçince her şeyin hallolacağına kaniydik[42]" (Birand, Dündar, Çaplı, 1997: 40).

Zaten eski DP'liler AP'yi ve 1964 sonunda genel başkan seçilen Demirel'i emanetçi olarak görmekteydiler. Demirel de bunun farkında bir parti başkanı olarak ilerleyen süreçte "Ordu'yu da kızdırmamak adına" eski DP'liler ile arasına mesafe koymak zorunda kalacaktır.

Eski DP'lilere yönelik ilk af talebi Aydemir ayaklanmaları sürecinde yaşanmıştır. Aydemir'in 22 Şubat ayaklanmasının bastırılmasının ardından, Aydemir taraftarı subaylara af istenmesi üzerine AP'liler de çeşitli açıklamalarla eski DP'lilere af istemişlerdir. Uzun süren tartışmalar İnönü Hükûmetinin ortamı yumuşatmak adına attığı olumlu adımla neticelenmiştir. Hükûmet, Ekim 1962'de bir af kanunu çıkarmış ve kanuna göre eski

[42] Kani: Kanaat etmiş, inanmış. (Devellioğlu, 2013: 584)

DP'lilere yönelik kısmî bir af uygulanmıştır. Bu gelişmeyle birlikte Bayar dahil eski DP'lilerin bir kısmı tahliye olmuşlardır (Yılmaz, 2017: 31).

Af yasası çıktıktan sonra ülkede birçok ciddi protesto gösterileri olmuş, muhtelif yerlerde AP binalarına saldırılar gerçekleştirilmiştir. Af yasasının çıkmasını müteakip, o günlerin popüler sol yayın organı Yön dergisinde Atatürk fotoğrafı kapak yapılmış ve şöyle yazılmıştır; "*Af nihayet çıktı. Fakat memleket daha huzursuz, zinde kuvvetler*[43] *daha sinirli"* (Yön, 17 Ekim 1962).

Bayar ve bir kısım eski DP'li tahliye olsalar da af tartışmaları 1960'lı yılların tamamında sürmüştür. Ne zaman af konusu gündeme gelse ülkede tansiyon yükselmiş ve sokaklar adeta DP ve AP'den nefret eden kesimler tarafından hıncahınç doldurularak protestolara sahne olmuştur. Af konusu ayrıca AP'yi çok zorlamıştır. Ordu ile ilişkileri belli bir mesafede ve ılımlı şekilde yürütmeye gayret gösteren, Ordu'yu kızdırmamaya çok dikkat eden AP, af meselesinden yara alarak çıkmıştır. AP, DP'nin mirasçısı olarak parti içinde birçok eski DP'linin yakınlarına yer vermiştir. Bir anlamda AP iktidara gelmek için DP kadrolarını kullanmıştır ve o kadrolara gebe durumdadır. Bu durumda AP, af meselesinde o kadrolardan gelen talepleri görmezden gelememiştir. Af lehinde aksiyon alacağında ise karşısında eski öfkesi küllenmiş bir gücü bulmuştur. O güç, Ordu'nun ta kendisidir. Ordu bütün kademeleriyle affa karşıdır. Affın çıkmaması için elinden geleni yapmaktadır ve yapacaktır (Cizre: 2014: 85-87).

Eski DP'lilerin affı tek aşamada değil, yıllar süren birkaç aşamadan geçerek sağlanabilmiştir. İlk aşama İnönü Hükûmeti döneminde olmuş ve kısmî af ile Bayar ve bazı arkadaşları serbest kalmışlardır. İkinci aşaması ise 1965 yılında AP'nin tek başına iktidar olmasının ardından gerçekleşecektir. AP, iktidarının başında ülkede iç barışı sağlamak adına bir genel af çıkarmayı planlamıştır. Af kapsamına giren iki grup ise ülkede tansiyonu tekrar yükseltmeye yetmiştir. Bunlar Yassıada ve 21 Mayıs mahkûmlarıdır. Eski DP'liler ve Aydemir taraftarları ülkede kimsenin adını dahi duymak istemediği iki grubu oluşturmaktadırlar. Fakat Ordu affa tamamen karşıdır. Dönemin Genelkurmay Başkanı Cemal Tural affa karşı olduğunu açıktan ifade etmiştir. Demirel ise eski dava arkadaşları ile Ordu arasında sıkışıp kalmış gözükmektedir (Birand, Dündar, Çaplı, 1997: 138).

[43] Zinde kuvvetler diyerek kastedilen Türk Silahlı Kuvvetleri'dir.

AP uzun sürer tartışmalar sonucunda bir formül bulmuştur. 3 Ağustos 1966 tarihinde Meclis'ten geçirdiği yeni bir af kanunu ile birlikte müebbet hapis cezası almış eski DP'lilerin tümünü özgürlüklerine kavuşturmuştur. 21 Mayıs mahkûmlarının ise bir kısmı tahliye edilmiştir. Fakat eski DP'lilerin siyasî hakları iade edilmeyecek, sadece mesleklerine ve memuriyetlerine dönebileceklerdir. Tahliye olmalarının ardından DP'nin ağır topları, "Bizim Ev" adını verdikleri bir kulüp kurmuşlar ve şubeleşmek suretiyle ülkenin çeşitli şehirlerinde faaliyet göstermişlerdir. AP'yi çok rahatsız eden ve kendilerine alternatif bir siyasi mekanizma kurulduğunu düşündürten bu faaliyet çok geçmeden maddi imkânsızlıklar sebebiyle son bulmuştur (Yılmaz, 2017: 37).

AP, iktidarında af çıkartmayı başarıp, Demirkırat'ın eski süvarisini ve neferlerini özgürlüklerine kavuşturmuştur fakat cihet-i askeriye AP'nin bu aksiyonunu dikkatle takip etmiştir. Eski DP'liler tahliye edilmişler fakat siyasete dönememişlerdir. Çünkü bunun için siyasî af çıkarılması gerekmektedir. Siyasî af meselesi Anayasa değişikliği ile olabileceğinden bu durumun Meclis içinde halledilmesi bir mecburiyet olmuştur. Bayar ve arkadaşları tahliye olduktan sonra siyasî haklarını geri alabilmek adına mücadele etmişlerdir.

Baha Akşit, Bizim Ev Kulübü'nün kurulması ve af meselesiyle ilgili şöyle demektedir;

"Bu dönemde hem aflarımızı sağlamak hem de siyasi haklarımızı elde etmek için Ankara'da Sayın Bayar'ın teşvik ve destekleriyle Bizim Ev Kulübünü kurduk. Kurduğumuz bu kulüp hem Ankara'da hem de İstanbul'da çeşitli toplantılar yaptı. Bu toplantılar tamamen siyasetin dışında bir dernek, kulüp hüviyetindeydi. Bugünlerde AP'nin Büyük Kongre'si için delegeler Ankara'da toplanıyordu. AP delegeleriyle yaptığımız konuşmalarla, onları ittifakla kongrede "siyasi hakların geri alınması" kararını almalarını sağladık. Durum böyle olmasına rağmen AP'nin Büyük Kongre'de aldığı bu karar parlamentoda uygulama safhasına konulmadı. Bizler, Sayın Bayar ve arkadaşlarımız yılmadık. Siyasi haklarımız ve affımız için çalışmalarımızı devam ettirdik. Bizim Ev Kulübünün bu mevzuda büyük hizmetleri olmuştur. Şöyle ki; Bizim Ev Kulübü Ankara'da büyük bir toplantı yapmış, bu toplantıya bütün arkadaşlar iştirak etmiştir. Bu toplantı yemekli toplantı mahiyetinde olmuştur. Böyle olmasına rağmen sadece Demokratların bir araya gelip, bu toplantıyı yapmış olmaları bile umumi efkâr üzerinde etkili olmuştur. Nitekim bu toplantılar İstanbul Bizim Ev Kulübü'nde de devam etti…" (Belen, 1994: 142).

Görülmektedir ki AP, Bizim Ev Kulübü'nün kurulmasıyla ilgili şüphelerinde haklıdır. Kulüp eski DP'lilerin masum toplantılarından ibaret kalmamış, siyasî bir kimlik kazanmıştır. Her ne kadar açıklamalarda siyasetin dışında kalınacağı belirtilse de Kulüp üyeleri siyasî haklarını geri alabilmek adına mücadele etmişlerdir. Eski DP'liler siyasî af çıkarılması konusunda AP'ye muhtaç durumdaydılar. Bunun için AP ile ilişkilerini geliştirmek, partide etkin hale gelmek mecburiyeti doğmuştur. Kulüp üyeleri bu faaliyeti Kulüp'ün kurucuları arasında yer alan ve AP'nin Demirel'den sonraki ikinci adamı olan Sadettin Bilgiç üzerinden gerçekleştirmişlerdir. AP'nin 29-30 Kasım 1968'deki 4. Büyük Kongresi'ni fırsat olarak gören Kulüp üyeleri kongrede Bilgiç'in çabasıyla taleplerini kabul ettirmeyi başarmışlardır. Siyasî hakların geri verilmesi konusu 1969 Genel Seçimleri öncesinde AP içinde karara bağlanmıştır (Temizgüney, 2020: 300).

Af meselesi gündemdeki yerini korurken CHP lideri İnönü kendisinden hiç de beklenmeyen bir açıklama yaparak Celal Bayar ile görüşeceğini söylemiştir. İnönü aynı zamanda siyasî af çıkarılması önerisinde bulunmuştur. Bayar ile görüşen İnönü, ülkenin huzura ihtiyacı olduğunu ifade ederek "eski yaraları sarmak istediğini, böylece bir üzüntü devresinin kapanacağını" söylemiştir (Ulus, 15 Mayıs 1969). CHP Grubu ayaklanmış, İnönü'nün bu yaptığına anlam verememişlerdir. İnönü'nün yakın çevresi ise AP'yi zor durumda bırakmak adına böyle bir hamle yapıldığı açıklamasında bulunmuşlardır. Sonunda İnönü partisini ikna ederek şu sözleri söylemiştir;

"Kuyuya düşmüş birisini kuyudan kurtaracağım. Asla kararımdan dönmem" (Birand, Dündar, Çaplı, 1997: 156).

Muhtemelen İnönü'nün aklında iki ihtimal vardır. Birincisi eski DP'lilere siyasî hakları verilirse AP içinde egemen duruma gelebilecekleri için AP'nin zayıflayıp, bölünme olasılığı doğacaktır. İkinci ihtimal ise eski dava arkadaşlarına siyasî af sözü veren Demirel, Ordu'nun karşı çıkmasıyla af kanununu yürürlüğe koyamayacak ve yine kan kaybedecektir. İnönü de bu planıyla her halükârda kazanacaktır.

Siyasî hakların iadesi için kanun çıkarılabilmesi ancak Anayasa değişikliği sayesinde olabilecektir ve AP'nin Meclis'teki sandalye sayısı buna yetmemektedir. CHP'nin desteğine ihtiyaç duymaktadır. İşte bu kertede İnönü'nün siyasî af konusundaki açıklamaları Demirel'i memnun etmiştir. AP Milletvekili ve TBMM Başkanı Ferruh Bozbeyli Demirel ile arasında geçen bu konudaki konuşma hakkında şöyle demektedir;

"Keyifliydi çünkü İsmet Paşa taraftar olduğunu ilân etti. Artık çıkacak diye düşündü. Dizime vurdu. 'Hani dedi, büyük gazinolarda assolist sahneye gelmeden evvel bir adam sahneye gelip "Alkışlarınızla filanca şarkıcı geliyor" diyor ya, sen de kürsüye çıkacaksın, "Şimdi alkışlarınızla Anayasa değişikliği geliyor" diyeceksin, pat diye çıkacaksın. İş, bu hale geldi' dedi. Yani böyle neşeliydi" (Birand, Dündar, Çaplı, 1997: 156).

14 Mayıs 1969 günü Meclis'te siyasî hakların iadesi konusunun oylamaya sunulacağı esnada ilginç ve bir o kadar da dönemin koşullarına uygun bir durum gerçekleşmiştir. Siyasî af konusunun oylamaya sunulacağı oturum başladıktan kısa bir süre sonra bir görevli Ferruh Bozbeyli'nin yanına gelmiş ve ona bir şeyler söylemiştir. O sözleri Bozbeyli yıllar sonra şu sözlerle açıklamıştır;

"Dedi ki, 'Efendim, size önemli bir haber vereceğim. Faruk Gürler telefon etti, İsmet Paşa'nın konuşmasının bir özetini istedi. Ben de verdim. Haberiniz olsun dedi. Ben de bir not halinde durumu Süleyman Demirel'e bildirdim. O da notu okudu, cebine koydu. Aradan bir yarım saat geçti. Yukarıdan bizim özel kalem müdürü geldi ve arkamdan bana dedi ki, 'Beyefendi, Cumhurbaşkanı Sunay telefon etti. Sizi yarın saat 10.00'da Köşk'te bekliyor'" (Birand-Dündar-Çaplı, 1997: 157).

Başbakan Demirel'e ulaşan notta yazanlar o günün Türkiye'sini yansıtmaktadır. Bu telefonla Kara Kuvvetleri Komutanı Faruk Gürler, Ordu komuta kademesinin Meclis'te yapılacak oylamayı takip ettiği mesajını vermiştir. Meclis'te siyasî af oylamasının yapıldığı gün Genelkurmay Başkanlığı'nda Ordu'nun komuta kademesi de bir toplantı yapmıştır (Akşam, 15 Mayıs 1969).

Ordu komuta kademesi ve üst düzey subayların katımıyla gerçekleştirilen toplantının ardından bir bildiri kaleme alınmış ve bu bildiri en küçük birliklere kadar gönderilmiştir. Bu bildiri Sunay ve Demirel'e bir "muhtıra" şeklinde sunulmuştur. Bildiride yer alan *"Türk Silahlı Kuvvetleri bu Anayasa değişikliğine kesin olarak karşıdır. Doğacak ihtilaflardan mesuliyet kabul edilmeyecektir"* cümleleri durumun ne kadar kritik ve Ordu'nun ne kadar kararlı olduğunu göstermesi bakımından oldukça mühimdir (Cumhuriyet, 16 Mayıs 1969; Milliyet, 16 Mayıs 1969).

Siyasi hakların iadesi kanununun yürürlüğe girmesi için hem TBMM'den hem de Cumhuriyet Senatosu'ndan geçmesi gerekiyordu. 14 Mayıs'ta yapılan birinci görüşmede kanun kabul edilmiştir. Anayasanın iç tüzüğüne göre, Anayasa maddeleri üzerinde bir

değişiklik yapılması için iki kez görüşülmesi gerekmektedir. İkinci görüşme 15 Mayıs'ta yapılacak ve Anayasa değişikliği kabul edilecektir. Son aşama olarak ise Anayasa değişikliğinin Senato'da görüşülüp onaylanmasıdır. Bunun için 20 Mayıs 1969 günü belirlenmiştir. Anayasa değişikliği teklifi Senato'nun onayından da geçerse Bayar ve arkadaşları 27 Mayıs'tan 9 yıl sonra siyasete dönebileceklerdir. Fakat Ordu ikinci görüşmenin yapılmasını dahi istememektedir (Yılmaz, 2017:46; Temizgüney, 2020: 302; Cumhuriyet, 18 Mayıs 1969).

Köşk'te Sunay-Bozbeyli görüşmesi de gerçekleşmiş ve Cumhurbaşkanı Sunay Bozbeyli'ye Ordu komuta kademesinin toplantısında Anayasa değişikliği ve eski DP'lilere siyasî haklarının iadesi konusunun gündeme getirildiğini söylemiştir. Ordu'nun siyasî hakların iadesine karşı olduğunu ve kanunun çıkmasını istemediklerini, bu durumu da kendisi aracılığı ile Hükûmete bildirilmesini istediklerini de ilave etmiştir. Ayrıca Sunay, Cumhurbaşkanlığı Genel Sekreteri General Cihat Alpan'ı da İsmet Paşa'ya göndererek durumdan haberdar etmiştir. Böylece Ordu, tavrını net biçimde ortaya koymuş ve durumu hem iktidara hem muhalefete bildirmiştir (Yılmaz, 2017: 45).

Bozbeyli, Sunay ile yaptığı görüşmenin satır başlarını şöyle ifade etmektedir;

"*Sunay, 'dün akşam Ordunun yüksek kademesindeki bütün subaylar Ordu Yardımlaşma Kurumu'nun bir toplantısı görüntüsü verecek Genelkurmay Başkanı'nın başkanlığında bir araya gelmişler. Bunlar bu af kanununa karşılar' dedi. 'Bu af kanunu çıkmayacak diyorlar' dedi*. (Birand, Dündar, Çaplı, 1997: 159; Bozbeyli, 2000: 71-72)

Daha önce olduğu gibi af meselesi yine gündeme gelmiş ve Ordu yine sert tavrını göstermiştir. Bu durumda Demirel'in iki seçeneği vardır. Ya Ordu'ya rağmen kanunu yürürlüğe koyarak olacaklara razı gelecektir ya da kanunu geri çekip Ordu'nun dediğini yapmış olacaktır. Ordu AP'ye karşı hamlesini yapmıştır. Sıra Demirel'in ve AP'nin yapacağı karşı hamleye gelmiştir. Bu hamlenin ne olacağı konusunda AP üst yönetimi bir araya gelmiş ve toplantıda bulunan Sadettin Bilgiç konuşulanları şöyle aktarmıştır;

"Dediler ki, askerden ilk reaksiyonu gördük. Bunun ikinci oylamasının yapılarak kanunun Melis'ten geçmesi istenmiyor. Kendi aramızda onu konuştuk. 'Bu mümkün değildir. Eğer bu yapılır ve kanun Meclis'ten geçmezse bizim millete söyleyecek sözümüz kalmaz. Bunun hiç olmazsa Meclis'te ikinci oylamasını da yapalım, sonra da kanun Senato'nun

gündeminde kalsın seçime kadar. Seçimde milli irade bizim lehimize tecelli ederse kimsenin bir diyeceği kalmaz. Bu kanun çıkar dedik" (Birand, Dündar, Çaplı, 1997: 159).

16 Mayıs günü Genelkurmay Başkanı Tağmaç ve kuvvet komutanları toplu halde Cumhurbaşkanı Sunay'a ziyarette bulunmuşlardır. Bu ziyarette "Ordu alt kademesinden gelen hem açık hem dolaylı tepkileri artık önlemenin mümkün olmadığını, Ordu'daki tansiyonun fevkalade yüksek olduğunu ve Anayasa değişikliğine hiçbir şekilde izin verilmemesi gerektiğini ifade eden görüşlerini Cumhurbaşkanı'na sunmuşlardır. Ayrıca toplantıya AP'li Milli Savunma Bakanı Ahmet Topaloğlu da katılmıştır. Toplantı sonunda Genelkurmay'a davet edilen CHP'li Milli Savunma Eski Bakanı İlhami Sancar ile İsmail Rüştü Aksal'a durum hakkında bilgi verilmiştir. Ordu bu kişiler aracılığı ile Hükûmete ve İnönü'ye bir kez daha görüşlerini bildirmiştir (Yılmaz, 2017: 47). Bu durum Ordu'nun Hükûmete muhtıra vermesi şeklinde yorumlanabilir.

Anayasa değişikliği teklifinin Senato'da oylanmasından önce Sunay Demirel'i Köşk'e çağırmıştır. Görüşmede konuşulanları Demirel şöyle anlatmaktadır;

"Sunay bana dedi ki, '2 gündür uyumuyorum. Bak gözlerime kan çanağı gibi. Genelkurmay Karargâhı fevkalade ayakta. Memduh Tağmaç geldi; 'Altımı zapt edemiyorum dedi.' Ben tabii şunu yapabilirdim: 'Biz bu kanunu çıkaracağız'. Ondan sonra ya bir şey olur ya bir şey olmazdı. Bir şey de olmayabilirdi. Ama o riski almadım. Açık söyleyeyim almadım. Çünkü önümde 8 sene evvel idam edilmiş bir başbakan ve bakanlar var. Ve çözmeye çalıştığım çok büyük bir olay var. Parlamentoya yeniden güç kazandıracağım, parlamentoyu yeniden birtakım güçlerle karşı karşıya bırakmak yerine bu işin sindire sindire götürülmesine taraftar oldum" (Birand, Dündar, Çaplı, 1997: 161).

Demirel Sunay ile görüşmesinin ardından Bakanlar Kurulu'nu toplamış ve bir durum değerlendirmesi yapmıştır. Bakanlar Kurulu görüşmesinde cereyan eden konuşmaları Demirel aktarmaktadır;

"Topladım Bakanlar Kurulu'nu. Ahmet Topaloğlu Milli Savunma Bakanı. Ona dedim ki 'Böyle bir durum var. Söyle bakalım Bakanlar Kurulu'na bu durumdan ne çıkarıyorsun?'. 'Ortalık fevkalade rahatsız' dedi. Sonra İçişleri Bakanı olarak Faruk Sükan'a sordum. 'Doktor sen ne diyorsun? 'İhtilal olur' dedi. Şimdi biz Hükûmetiz. Ordu'nun başındaki Genelkurmay Başkanı 'altımı tutamıyorum' diyor. Cumhurbaşkanı 'Allah aşkına etmeyin, eylemeyin memleket fenaya gidiyor' diyor. Bu durumda Türkiye'nin bütün sorumluluğunu

taşıyan adam ne yapacak? O benim. Ben ne yapacağım? Koyver gitsin diyeceğim 15 dakika sonra çıkacak kanun. O zaman ülke ya ihtilale gidecek veyahut başka türlü hoşnutsuzluklara gidecek" (Birand, Dündar, Çaplı, 1997: 161).

Demirel bir günlük ertelemeyle toplanan Cumhuriyet Senatosu'nda yaptığı konuşmada meseleyi gayet açık biçimde ifade etmiştir;

"Cesaret, hadiselerin içinden çıkabilme maharetidir. Hadiseleri bütün yönleriyle mütalaa edip değerlendirerek meselelerin içinden çıkma imkânımız olur. Aksi halde yanlı karar verebiliriz. Elli iki aydır Türk Silahlı Kuvvetleri'nin komuta kademesi siyasete dahil olmamışlardır. Bize bu konu hakkında şöyle yapın böyle yapın denmemiştir. Ortada olan bir huzursuzluk yetkili makamlara yani bana aktarılmıştır. Yönetime el koymak isteseler bunu yapmak yerine kanunun çıkmasını beklerler gelir el koyarlar. Bunun yerine "bir sıkıntımız var, buna çare bulun" diyorlar. Siyasî hakların iadesini çıkarmak vazifemiz de orduyu rencide ettirmemek vazifemiz değil mi? Bu da vazifemizdir" (Yılmaz, 2017: 55).

Demirel Senato'da Anayasa değişikliği teklifinin kabul edilmeyerek komisyona iadesini sağlamak adına majör bir adım atarak "kanun geçerse istifa ederim" demiştir. Bu durum göstermektedir ki Demirel durumun vahametinin farkındadır (Cumhuriyet, 22 Mayıs 1969).

Başbakan, iktidarının başından beri uyguladığı "Ordu ile restleşmeme" politikasını sürdürmüş ve yine makul olanı seçmiştir. Daha evvel bahsedilen, Demirel'in "radikalist" bir siyasetçi olmaması çarpıcı bir örnekte tekrar görülmektedir. Demirel, Ordu'ya rağmen bu kanunun çıkarılmasına taraftar olsa yüksek ihtimalle Ordu bir ihtilal yapacaktır.

Sunay, Demirel'e bunun işaretini vermiştir. Tağmaç'ın Sunay'a demiş olduğu "alt kademenin baskısı ve tepkisinin önlenemeyeceği" sözü bu aşamada önemlidir. Ayrıca Ankara Merkez Komutanlığı'na da alarm verilmiş ve sokaklarda silahlı askerlerin sesleri duyulmaya başlanmıştır (Cumhuriyet, 21 Mayıs 1969). Tağmaç'ın bu sözü, görülmektedir ki boşa söylenmiş bir söz değildir. Ordu gözdağı vermiştir. Demirel de bu gözdağını anlamış ve geri adım atmıştır. Sadettin Bilgiç'in dediği gibi seçimlerin yaklaşması geri adım atılmasında bir etken olmuştur. Demirel 1969 Genel Seçimleri öncesindeki propaganda sürecinde bu yaşananları halka izah etmeye gayret göstermiştir. Siyasi hakların iadesi konusundaki karışık ve sıkıntılı süreç seçimlere kadar rafa kaldırılmış gözükmektedir.

AP, yapılan 1969 Genel Seçimlerinde %46,6 oy ile yine tek başına iktidara gelmiştir. Fakat AP, bir önceki seçime göre %6,3 oy kaybetmiştir (TÜİK, 2012: 117). Senato gündeminde kalmaya devam eden bu Anayasa değişikliği teklifi seçimlerden sonra 6 Kasım 1969 tarihinde görüşülerek 127 kabul 23 ret oyu ile kabul edilerek Senato'nun onayından geçmiştir. Daha sonra Türkiye İşçi Partisi, Siyasal Hakların İadesi Kanunu'nun iptali hakkında Anayasa Mahkemesi'ne başvuruda bulunmuştur. Anayasa Mahkemesi de 16 Haziran 1970 tarihinde kanunu iptal etmiştir. Yıllar sonra, 1974 Mart'ında Süleyman Demirel ve 214 arkadaşının Türkiye Cumhuriyeti Anayasası'nın 68. maddesinin değiştirilmesi ve geçici 11. maddesinin de yürürlükten kaldırılması doğrultusunda Meclis'e sundukları Anayasa değişikliği önce Millet Meclisi'nde sonra da Cumhuriyet Senatosu'nda görüşülerek 9 Nisan 1974 tarihinde yeniden onaylanarak kanun haline gelmiştir (Yılmaz, 2017: 57). Böylece yıllar süren ve ülke gündemini özellikle 1969 Mayıs'ında oldukça meşgul eden bu kanun artık yürürlüğe girmiştir.

Ordu'nun bu kanun teklifine karşı çıkması 27 Mayıs'ın 9 yıl sonra bile hâlâ devam ettiğini göstermesi olarak değerlendirilebilir. Ordu af meselesinde siyasete bu kadar dahil olurken "alt kadroların huzursuzluğunu" öne sürmüştür. Aslında Aydemir Ayaklanmalarının ardından Ordu'da hiyerarşik sistem oturmaya başlamış, emir-komuta zinciri sağlanmış gözükmektedir. Ordu komuta kademesinin alt kadroları bahane etmesi bu bağlamda anlaşılır değildir. Fakat Aydemir 1962 ve 1963 yıllarındaki iki darbe girişiminde de eski DP'lilere af meselesini sebeplerden biri olarak göstermiştir. Bu durumun Ordu komuta kademesini alt kadrolardan gelecek bir isyan ihtimalini düşünmeye sevk ettiği söylenebilir. Ordu'nun Aydemir olayına benzer bir hareketten çekinerek Hükûmeti af konusunda geri adam atmaya zorlaması, düşünülmesi gereken ihtimaller arasındadır.

4.2. Cuntaların Kuruluşu

9 Mart-12 Mart sürecindeki cuntalaşma[44] faaliyetlerinin birçok sebebi vardır. Bu sebeplere tek tek değinilecektir. Lakin en temel sebep olarak 27 Mayıs'ın başarıya ulaşmadığı ve yarım kaldığı düşüncesi gösterilmektedir. Nitekim 1968 yılında birçok sol oluşumun birleşmesiyle kurulan ve başkanlığına eski bir MBK üyesi Kadri Kaplan'ın getirildiği Dev-Güç tarafından gençlere yönelik olarak yapılan açıklamada;

[44] Cunta: Bir ülkede yönetime el koyan kimselerden oluşan kurul.

"Siz bir devrimci iktidar istiyorsunuz. Biz 27 Mayıs'ın eksik olduğuna inanıyoruz. Onun yolundan giderek bu eksiği tamamlayacağız. Bizimle gelin iktidara ortak olun" denmiştir (Karadeniz, 1995: 229). Eski MBK üyesi olan Kadri Kaplan'ın başkanlığını yaptığı bir kuruluşun bu açıklamayı yapması önemlidir. 27 Mayıs'a Kurmay Albay olarak katılan Kaplan da 27 Mayıs'ın eksik kaldığını düşünmektedir.

27 Mayıs İhtilâli'nde görev alan ve daha sonra MBK Üyesi olan bir başka subay Orhan Kabibay da 27 Mayıs ile ilgili benzer sözleri Doğan Avcıoğlu'na söylemiştir;

"27 Mayıs fikren hazırlıksız yakalanmıştır; fikri hazırlık yapılması gerekmektedir" (Ilıcak, 2013: 312).

Bu sebeple 27 Mayıs'ta sahnede olan birçok askerin, yarım kalan 27 Mayıs'ı tamamlamak maksadıyla 9 Mart-12 Mart sürecindeki cuntalarda da yer aldığı görülmektedir. 27 Mayıs'ın üzerinden yıllar geçmiştir fakat hayaleti hem Ordu'da hem de sivil hayatta hâlâ etkisini göstermektedir.

AP'nin iktidara geldiği 1965'ten 1969 yılına kadar gerek ekonominin olumlu seyri gerekse üst düzey Generallerin tavrı sebebiyle bir müdahale girişimi görülmemiştir. Bunun altında yatan bazı sebepler vardır. Ordu, Aydemir'in girişimlerinden yara alarak çıkmıştır ve bir kez daha alt kadrolardan gelecek müdahale girişimine izin vermemiştir. Deyim yerindeyse sütten ağzı yanan Ordu yoğurdu üfleyerek yemeye karar vermiştir. Bunda statükocu Generallerin etkisi büyüktür. AP'nin izlediği Ordu ile iyi geçinme politikasına bu dönemde Ordu yönetiminden destek gelmiştir. Genelkurmay Başkanı Cevdet Sunay'ın Cumhurbaşkanı olması bu uygulamaya örnektir. Ek olarak Ordu'nun esas meselesi Aydemir'in başarısız girişimlerinden sonra bozulan iç hiyerarşiyi tekrar sağlamak olmuştur.

Bu sürece kadar kayda değer tek hadise AP'den hiç haz etmediği bilinen ve daha önce açıklanan sebepler yüzünden Demirel ile iyi anlaşamayan Genelkurmay Başkanı Cemal Tural'ın faaliyetleri olmuştur. 1969 yılında hakkında darbe hazırlığı yaptığı iddiaları olan Tural emekli edilmiştir (Akyaz, 2002: 235). Aydemir'in girişimlerinden o sürece kadar sadece Tural meselesi yaşanmıştır. Fakat her dönemde olduğu gibi Ordu'da müdahale eğilimi olan subayların mevcut olduğunu tahmin etmek güç değildir.

Cemal Tural'ın yerine Genelkurmay Başkanlığı'na Memduh Tağmaç'ın getirilmesiyle Ordu'da bir disiplin rüzgârı esmiştir. Elbette bu durum geçici olacaktır. 27 Mayıs'ta devre

dışı bırakılan Generaller bu sefer de devre dışında kalmaya hiç niyetli değillerdir ve bu 12 Mart sürecinde net biçimde görülecektir.

1967 yılından itibaren görülmeye başlanan cunta hareketlerinden evvel 1970'li yıllara gelindiğinde ülkenin içinde bulunduğu siyasî zemin hakkında kısaca bilgi vermek yararlı olacaktır. 1961 Anayasasının getirmiş olduğu özgür düşünce ortamı sebebiyle 1950'li yıllara kıyasla parlamentoda farklı kesimleri temsil eden partiler yer bulmuştur. Örneğin 1965 Genel Seçimlerinden sonra Türkiye'de ilk kez, "sosyalist" olduğunu açıkça ifaden bir parti olan Türkiye İşçi Partisi (TİP) %3 oy ve 15 Milletvekili ile Meclis'e girme olanağı bulmuştur. (TÜİK, 2012:118,120) Özellikle 1965 sonrasında Türkiye, dünyadaki özgürlükçü havadan etkilenmiştir. Bunun Türkiye'deki yansıması ise ideolojik yapıların kendini göstermesi ve radikalizmin yükselmesi olmuştur. Bu dönemde parlamentoda bulunan AP liberal/kapitalist bir programa sahip iken İnönü'nün CHP'si "Ortanın Solu"na geçiş yapmıştır. Lakin en mühimi AP'nin programı karşısında farklı yollar izleyen sol içinde TİP'in yükselişi ve onlara karşı olarak da siyasal yelpazenin sağında İslâmcı ve Türkçü oluşumların meydana gelmesi olmuştur. Öte taraftan köyden kente göçün yoğunlaşması ile birlikte ortaya çıkan işçi sınıfı ile öğrenciler de parlamento dışı muhalefetin bayraktarları olmuşlardır (Akyaz, 2002: 236-237).

12 Mart'a giden süreçte Türkiye'de belki onlarca irili ufaklı cuntalar kurulmuştur. Bu cuntalar ekseriyetle 1968-1969 yıllarında kurulmuşlardır ve neredeyse hepsi birbiriyle irtibat halindedir. Zaman zaman birleşmeler zaman zaman ayrılmalar yaşanmıştır ve bu durum cuntaların iç ve dış yapılarını anlamayı zorlaştırmaktadır. Bu cuntalarda sivil aydın kesimden, muvazzaf askerlerden, emekli askerlerden, Ordu komuta kademesinde bulunan askerlerden olmak üzere toplumun birçok kesiminden insanlar bulunmaktadır.

Bu dönemki cuntaların en güçlülerinden bahsetmek gerekirse bu cuntalar; Madanoğlu önderliğindeki emekli askerlerin ve sivillerin oluşturduğu cunta, Kara Kuvvetleri Komutanı Orgeneral Faruk Gürler ve Hava Kuvvetleri Komutanı Orgeneral Muhsin Batur'un liderliğinde Ordu içinde örgütlenen ve asıl darbeyi gerçekleştirecek olan cunta, son olarak da eski 27 Mayısçılardan Orhan Kabibay, İrfan Solmazer ve Numan Esin'in öncü oldukları hem Ordu içinde hem de sivil alanda örgütlendikleri cuntadır.

12 Mart Muhtırasının verilmesinden sonra başlatılan kovuşturmalarda 27 Mayıs'ın yapıcılarından olan Emekli Korgeneral Cemal Madanoğlu, Yön Dergisi'nin popüler ismi Doğan Avcıoğlu gibi isimlerin yargılandığı ve "Madanoğlu Davası" olarak bilinen davanın askerî savcısı Süleyman Takkeci'nin hazırladığı iddianamesinde yargı heyeti "parlamenter demokratik nizamı yıkmak için" girişilen cunta faaliyetlerinde üç grubun ortaya çıktığını tespit etmiştir (Madanoğlu, 1973: 20-21).

1- Sivil Grup
2- Asker Orijinli Şahıslardan Müteşekkil[45] Grup
3- Asker Grup

İddianamede yer alan diğer tespitlere göre her üç grup da başlangıçta birbirinden ayrı birer klik olarak ortaya çıkmışlardır. Birlikten kuvvet doğacağı düşüncesiyle zaman zaman ittifak yapacakları başka bir grubun varlığına ihtiyaç duymuşlar ve birbirleriyle çeşitli görevliler vasıtasıyla temas kurmuşlardır. Gruplar arasında amaç birliği sağlanmış görünmektedir. İttifak içindeki bu temeldeki bölünmenin sebebi olarak grupların farklı fikir yapıları ve teşekkülleri gösterilmiştir (Madanoğlu, 1973: 21).

4.2.1. Sivil Grubun (Madanoğlu Grubu) Ortaya Çıkışı

12 Mart'ın ardından Madanoğlu Davası'nın iddianamesinde sivil grup olarak zikredilen sanıklar aslında Yön-Devrim çevresinde bir araya gelmiş sivil aydınlardır. İddianameye göre bu grup sosyalist karakterlidir ve ihtilâlcidir. Bu aydınlar sosyalist devrimin küçük burjuva demokratik hareketinin bir değişik uygulama şekli olan *sivil-asker-aydın* öncülüğünde yapılacak bir ihtilâlle gerçekleştirilebileceğine inanmaktadırlar. Sosyalist devrim için olmazsa olmaz olan bilinçli halk desteği devrimin gerçekleştirilmesinden sonra sağlanacaktır. Yani önce devrim sonra halk desteği elde edilecektir (Madanoğlu, 1973: 21). Bu aydınlar Türkiye gerçeklerinin farkındadırlar ve eğitim-kültür seviyesi henüz istenen düzeyde olmayan bir toplumun sosyalist devrimin gerçekleştirilme evresinde, etkin rol oynayamayacağını bilmektedirler.

[45] Müteşekkil: Şekillenmiş, oluşmuş, teşekkül etmiş. (Devellioğlu, 2013: 936)

Bu aydınlara göre devrimde öncülük proletaryaya[46] değil Türkiye'nin tarihsel şartlarına uygun olarak asker-sivil-aydın zümreye ait olacaktır. Ordu öncülüğünde yapılacak bir ihtilâlde önce mevcut çağ dışı parlamenter düzen ortadan kaldırılacak, sonra eğer ihtilâl sosyalist karakterli ise bilinçlendirilmiş halkın desteğiyle sosyalizm gerçekleştirilecektir. Eğer ihtilâl sosyalist bir karakter taşımıyorsa, halkın desteğinden mahrum bırakılarak alaşağı edilmesi sağlanacaktır. Bunun için bir yandan ihtilâl hazırlanırken diğer yandan da halk bilinçlendirilecektir. Bu görüşleri itibariyle asker öncülüğündeki ihtilâl, bu grup için esas amaç değildir. Esas amaç olan sosyalizme giden yolun aracıdır (Akyaz, 2002: 274). Bu da demektir ki Ordu da amaca giden yolda bir araç olarak görülmektedir.

İddianameye göre bu grup, düşüncelerini mensubu bulundukları yayın organları aracılığı ile legal biçimde halka ulaştırmaya çalışmakta ve bu amaç uğrunda faaliyet göstermektedirler. İddianamede grubun kuruluş tarihi kesin olarak belirtilmemiştir. Bununla birlikte, 1961 Anayasasının getirdiği hür düşünce ve tartışma ortamının lokomotifi sayılabilecek Yön Dergisi'nin yayım hayatına başladığı Aralık 1961'e kadar götürülebileceği ifade edilmiştir. Grup içinde yer alan başlıca isimler şunlardır; Doğan Avcıoğlu, İlhan Selçuk, İlhami Soysal ve Cemal Reşit Eyüboğlu. Bu isimler Yön Dergisi ve diğer yayın organları içinde amaçlarına ulaşmak üzere birleşmişlerdir. Amaçları ve kararları, önerdikleri askerî darbenin kadrosunu oluşturmaktır. Kendileri sivil oldukları için yapabilecekleri yegâne şey fikirleriyle askerleri etkilemek olacaktır. Bu amaçla Ordu'ya nüfuz edebilmeyi, askerî örgüt kurmayı ya da askerlerin kurduğu örgütlere girmeyi düşünmüşlerdir. Bu sivil grup muvazzaf ya da emekli askerlerle Ordu'yu etkileyebileceklerine inanmıştır. Bu amaçla çeşitli cuntalarla irtibat kurmuşlar; önce eski MBK üyesi Orhan Kabibay'ın grubuna girmişler ardından 1969 yılı başlarından beri görüşme halinde oldukları Cemal Madanoğlu Grubu olarak bilinen büyük gruba dahil olmuşlardır. (Madanoğlu, 1973: 31)

William Hale, Madanoğlu Grubu faaliyetleri ile ilgili olarak şöyle demektedir;

"Madanoğlu ve Köksal ile görüşmelerinde Avcıoğlu ve arkadaşları, başarılı bir devrimin siviller ile Silahlı Kuvvetlerdeki sempatizanları arasında bir iş birliğini gerekli kıldığı düşüncesini geliştirdiler. Buna uygun olarak birçok muvazzaf subay ile bağlantı kuruldu. Madanoğlu ve arkadaşlarının hazırladığı bir bakıma taslak planda, Madanoğlu

[46] Proletarya: Emekçi sınıf.

Devrim Konseyi Genel Başkanı, Avcıoğlu Genel Sekreteri idi. Bu yeni rejimin kurumlarına yönelik planlar farklı şemalara göre çizilmiş ve liderleri kod isimlerle belirlenmişti. İktidar devlet başkanına bağlı olarak subaylardan oluşan Devrim Konseyi'nde olacaktı. Başbakan ve Bakanlar Kurulu bu Konsey'e karşı sorumlu olacaktı. Bir Devrim Konseyi ve bir tek Türk Devrim Partisi olacaktı. Şemalardan biri Gürler'i Devlet Başkanı, Batur'u Başbakan ve Gürkan'ı Başbakan Yardımcısı olarak gösteriyordu. Görünüşe göre bu planlar 'inanmadığım bir şekil ve sistem içinde bulunmam' diyen Batur için çok ileri gidiyordu. Etkili eylem için kuvvet komutanlarının anlaşması zorunluydu. Fakat böyle bir anlaşma yoktu (Hale, 2014: 231-232).

9 Mart-12 Mart sürecinde cuntalarda yer alan Erol Bilbilik hatıralarını yazdığı kitabında, Madanoğlu Davası'nın iddianamesinde yer alan bilgileri doğrulamaktadır. Bilbilik, Madanoğlu Grubu'na dahil olan Tank Binbaşı Yılmaz Akkılıç'ın kendisini arayarak buluşmak istediğini, Doğan Avcıoğlu ve Osman Köksal ile tanıştırdığını söylemiştir. Bu görüşmede kendisinin cuntaya davet edildiğini ve bu kişilerin Madanoğlu ile irtibatta olduklarını öğrendiğini ifade etmektedir. Bilbilik ayrıca Madanoğlu Grubu'nu liste halinde açıklamıştır (Bilbilik, 2013: 109). Bu listeye göre grubun Madanoğlu dışındaki diğer üyeleri şunlardır:

Doğan AVCIOĞLU; Ankara Kolu Sorumlusu

İlhami SOYSAL; Ankara Kolu Sorumlu Yardımcısı

İlhan SELÇUK; İstanbul Kolu Sorumlusu

Cemal Reşit EYÜBOĞLU

Şevket Süreyya AYDEMİR

Emekli Piyade Albay, Tabii Senatör Osman KÖKSAL

Tank Binbaşı Yılmaz AKKILIÇ.

Bilbilik ayrıca Madanoğlu-Avcıoğlu Hareketi adını verdiği oluşumun fikrî yapısına Kuvayımilliyeci, ilerici ve antiemperyalist oldukları şeklinde açıklık getirmekte ve cunta hareketi olarak nitelendirilemeyeceğini söylemektedir. Bilbilik'in aktardığına göre ilk aşamada iktidar alaşağı edilecek ve Devrim Partisi kurulacaktır. Ayrıca Devrim Konseyi

oluşturulması öngörülmüştür. Konsey'in önce Avcıoğlu, Soysal, Eyüboğlu, Aydemir, İlhan Selçuk'un dahil olduğu 5 sivilden oluşturulması planlanmıştır. Ardından Madanoğlu, Köksal ve Akkılıç da alınmış 8 kişilik Devrim Konseyi oluşturulmuştur. Bilbilik 5 sivil üyeli Madanoğlu-Avcıoğlu Hareketi'ne asker üyelerin önderlik etmesini amaçlayarak katıldığını ifade etmektedir (Bilbilik, 2013: 109-110).

Yön çevresinde birleşen Avcıoğlu, Soysal, İlhan Selçuk, Eyüboğlu gibi sivillerin Madanoğlu Grubu'na dahil olmasıyla Madanoğlu-Avcıoğlu grubunun oluştuğu görülmektedir. Muvazzaf askerlerin de cuntaya katılımıyla ortaya çıkan tabloya göre cunta artık; emekli askerler, muvazzaf askerler ve sivillerden oluşmaktadır.

İddianameye göre de cunta ayrı gruptan oluşmaktadır. Cuntanın yapısı şu şekilde açıklanmıştır; (Madanoğlu,1973: 30-31)

MADANOĞLU-AVCIOĞLU GRUBU

Emekli Korgeneral Cemal MADANOĞLU (LİDER)

Muvazzaf askerler;

Kurmay Albay Adnan KAPTAN,
Kurmay Albay Orhan Seyfi GÜVEN,
Kurmay Albay Adnan ARABACIOĞLU,
Kurmay Albay İbrahim ARTUÇ,
Kurmay Albay Fahrettin TEZEL,
Kurmay Albay Cemalettin KORKUT
Tank Binbaşı Yılmaz AKKILIÇ
Deniz Binbaşı Erol BİLBİLİK
Mühendis Binbaşı İbrahim KESKİN

Emekli Askerlerden Müteşekkil Olan Sivil Grup

Eski MBK Üyesi, Tabii Senatör, Emekli Kurmay Albay Osman KÖKSAL
Eski MBK Üyesi, Emekli Kurmay Albay Ekrem ACUNER
Eski MBK Üyesi, Emekli Kurmay Yarbay Orhan KABİBAY[47]

[47] Bilbilik, Kabibay'ın cuntalar arası iletişimden sorumlu olduğu belirtmektedir. Ayrıca TBMM Darbeleri Araştırma Komisyonu Raporu'nda da Kabibay'ın cuntalar içinde çok aktif şekilde bulunduğu ve 9 Mart

Eski MBK Üyesi, Emekli Kurmay Yüzbaşı Numan ESİN
Emekli Kurmay Albay Necdet DÜVENCİOĞLU
Emekli Kurmay Albay Zeki ERGUN
Emekli Tank Binbaşı Hıfzı KAÇAR
Emekli Tank Üsteğmen İhsan BAŞ

Sivillerden Müteşekkil Olan Grup

Doğan AVCIOĞLU-Genel Sekreter, Ankara Sorumlusu
İlhami SOYSAL-Ankara Sorumlu Yardımcısı
İlhan SELÇUK-İstanbul Sorumlusu
Mahir KAYNAK[48]-MİT AJANI
Hasan CEMAL-Devrim Gazetesi Yazı İşleri Müdürü
Cemal Reşit Eyüboğlu

Görüldüğü üzere Madanoğlu-Avcıoğlu Grubu kozmopolit bir yapıya sahiptir. Bu durum gruba yeni dahil olanlar konusundaki güvenlik önlemlerinde elbette sorunlar yaratmıştır. Bilbilik'e göre ilerleyen süreçte Doğan Avcıoğlu ile İlhan Selçuk arasında, esas itibariyle Selçuk'tan kaynaklı liderlik problemi yaşanmıştır. İlhan Selçuk örgütlenme, üye kabullerindeki koordinasyon, toplantı ve görüşmelerde güvenlik önlemleri ve sızmaları önleme gibi konularda İstanbul kolu olarak Ankara'dan bağımsız hareket etmektedir (Bilbilik, 2013:110).

Bu durum daha işin başında soruna yol açmış ve Mahir Kaynak adında bir akademisyen, MİT Ajanı olarak örgüte sızmayı başarmıştır. Kaynak bu konu ile alakalı yıllar sonra şunları söylemiştir;

"Ben önce Milli İstihbarat Teşkilatı'na girdim. Daha doğrusu MİT benden görev talep etti, ben kabul ettim. Bu görevi kabul ettikten kısa bir süre sonra Madanoğlu'nun yeğeni[49] beni cuntaya davet etti. Böylece Madanoğlu ile tanıştım. O tanışıklıkla beraber cunta

hareketinin ilk teşvik edicisi olduğu ifade edilmektedir. TMMM, **Darbeleri Araştırma Komisyonu Raporu, Cilt 1**, s.419, Ankara, 2012

48 Mahir Kaynak, 9 Mart cuntacılarını deşifre ettikten sonra MİT tarafından deşifre edilmiştir, belki de kendi istihbarat servisi tarafından deşifre edilen tek ajandır. TBMM Darbeleri Araştırma Komisyonu Raporu, Cilt 1, s.416, Ankara, 2012

49 Kaynak kendisini cuntaya davet eden kişinin Madanoğlu'nun yeğeni olduğunu söylemektedir. Kaynak'ın açıklamalarından Madanoğlu'nun yeğeninin Hıfzı Kaçar olduğu anlaşılmaktadır.

içindeki faaliyetlere de başlamış oldum. Ben toplantılara katıldığım zaman, buradaki toplantıları önemine göre naklediyordum. Bir rapor halinde veriyor veya banda alıyordum. Önemli toplantılar teknik olarak banda alınıyor ve MİT'e veriliyordu" (Birand, Dündar, Çaplı, 1997: 176).

Bir başka röportajında ise Kaynak aynı konuyla ilgili;

"9 Mart cunta toplantılarını MİT'e rapor ediyordum. Oradan da MGK'ya rapor ediliyordu. Cunta aslında MİT tarafından dinlendiğini biliyordu. Bu çok ilgi çekici değil mi? Yalnız ben rapor etmiyordum. Cunta dinlendiğini bildiği için iki-üç kişiden de şüpheleniyordu. Bunlardan biri Korgeneral Hayri Yalçıner idi. Eşi MİT'te çalıştığı için ondan şüphelenilmiş ve Yalçıner cuntadan çıkarılmıştı.

MİT normal şartlarda "şahısları" takip eder. Tarihinde ilk defa 9 Mart "cuntasını" takip etmiştir. 'Bir Gizli Servisin Tarihi'ni okursanız bunu görürsünüz. Benim 9 Mart cuntasını gönüllü takip etmemdeki amacım "Türkiye'nin hiçbir gücün kontrolüne girmesini" istememdir." (Gürkan Hacır, Sky Türk, Şimdiki Zaman Programı, katılımcı Mahir Kaynak, 27 Ocak 2008) açıklamalarında bulunmuştur.

Ayrıca Mahir Kaynak kendisine sorulan *"Böyle bir görevi neden kabul ettiniz?"* sorusuna *"Türkiye'de cunta olayları esas itibariyle bir iç mesele olarak konuşulur. Yani Türkiye'de Ordu'nun bir kısmı iktidardan şikâyet eder… Devrimcilik adına, Atatürkçülük adına, şikâyet eder. Sonra da ihtilâl yapılır. Ben bu konuda hiç böyle düşünmüyorum. Türkiye'deki siyasi olaylara büyük ölçüde dış müdahaleler görüyorum. Askerî müdahalelerinin bir dış boyutu olduğuna inanıyorum. Tabii, bu sözlerimin de çok iyi anlaşılması lazım. Yani, kimseyi dışarının kuklası olarak telakki[50] etmiyorum. Ama, mizansenin[51] dışarıda hazırlandığını, problemin temelinde Türkiye'nin dış meseleleri olduğuna inanıyorum. Onun için, 1971 olayını da böyle mütalaa[52] ediyorum. O da dıştan Türkiye'ye bir müdahaleydi. Ortam dışarısı tarafından hazırlanmıştı. Benim bu olaylara girişimde bir tek neden vardır. Türkiye'de, Türk başbakanları Türklerin tayin edip, Türklerin*

[50] Telakki: Şahsi anlayış, şahsi görüş. (Devellioğlu, 2013: 1210)

[51] Mizansen: Düzenti.

[52] Mütalaa: Okuma, tetkik, düşünce. (Devellioğlu, 2013: 900)

indirmesini savunuyorum. Bu bir bağımsızlık meselesidir." cevabını vermiştir (Ilıcak, 2013: 256-257).

İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi'nde asistanlık yapan bir akademisyen olan Kaynak'ın MİT'in kendisinden görev talep etmesi ve bu talebi kabul etmesinin ardından Madanoğlu Cuntasına girdiği kendisi tarafından ifade edilmiştir. Fakat bu konuda akıllara birkaç soru gelmektedir. Kaynak kısa sürece nasıl bu cuntaya dahil olabilmiştir? Hangi vasıf ve etikete sahiptir?

Öncelikle Mahir Kaynak'ın siyasî arenadaki tek faaliyeti 1969-1971 yılları arasında Madanoğlu Cuntasında bulunmak değildir. Gökhan Atılgan bu konuda bazı bilgiler vermektedir. Atılgan 27 Mayıs'tan sonra yayın hayatına başlayan Yön Dergisi'nin kurucuları ve katılımcılarının bir dernek kurmak istediklerini ve bu çerçevede 1963 yılı başında Sosyalist Kültür Derneği'nin kurduklarını söylemektedir. Mahir Kaynak da bu derneğin kurucuları arasında yer almıştır ve dernek tüzüğünde imzası bulunmaktadır (Atılgan, 2008: 271-276).

Ayrıca Mahir Kaynak kendisiyle yapılan bir röportajda *"Sizin Madanoğlu Cuntasına girmeniz bir tesadüf eseri mi, yoksa Hıfzı Kaçar vasıtasıyla mı oldu?*" sorusuna *"Devrim Ocakları toplantılarında görevli olarak bulunuyordum. Hıfzı Kaçar o toplantılara gelirdi ve orada tanıştık. Beni devrimci niteliğe sahip olan uygun bir kişi şeklinde gördüler, zaten benim hakkımda bilgileri varmış"* şeklinde cevap vermiştir (Ilıcak, 2013: 256).

Görünen odur ki Kaynak, Madanoğlu Cuntasına dahil olmadan evvel sol-sosyalist çevrelerin kuruluşlarında aktif olarak yer almıştır. Burada iki ihtimal akla gelmektedir. Birinci ihtimal olarak, MİT Mahir Kaynak'ı Madanoğlu Cuntasından bağımsız olarak sol-sosyalist kuruluşların içine yerleştirmiştir ve bilgi edinmektedir. İkinci ihtimal ise MİT, Kaynak'ı Madanoğlu Cuntasının ajanlanması için kullanmayı düşünmektedir. Buna zemin hazırlamak adına Kaynak'ı sol-sosyalist kuruluşlara yerleştirmiştir ve tanınırlığını artırmaktadır. İki ihtimal de akla yatkın gözükmektedir.

Mahir Kaynak yine bir başka röportajdaki*; "Siz devlet görevlisi olarak, MİT adına yer bütün sol örgütlerde yer aldınız. Bu şu anlama geliyor: Sol, öyle ya da böyle devletin kontrolü ve gözetimi altındaydı."* söylemine; *"İstisnasız hepsinde yer aldım. Sol örgütler, iktidarın değil, devlet bürokrasisinin kontrolü altındaydı."* diyerek cevap vermiştir.

Kaynak ayrıca aynı röportajda *"Bir defasında Romanya'ya öğrenci temsilcisi olarak toplantıya gidiyorsunuz, MİT'in aracılığıyla gidiyorsunuz o toplantıya. Orada bir anınız var sanırım, o dönemin Türkiye'deki sol hareketlerinin karakterine ışık tutar nitelikte bir anınız var. Bizimle paylaşır mısınız?"* şeklindeki oldukça ilginç soruya yine ilginç bir cevap vermiştir.

Kaynak *"Bu toplantı Çavuşesku'nun himayesinde gerçekleşmiş dünya komünist gençlik toplantısıydı ve Türkiye'den ben dahil iki kişi katılmıştık. Öncelikle şunu müşahede ettim: Romenlerle Ruslar arasındaki ilişkiler son derece uzaktı ve gergindi, birbirlerine hiç güvenmiyorlardı. Oysa Romanya'nın koyu bir komünist olduğuna inanılır. Burada şunu söylemek istiyorum, ideolojilerle siyasi beraberlik aynı şey demek değildir. Orada Rus İter Tass ajansından olduğunu söyleyen birisi –ki gayet iyi Türkçe biliyordu-, kapalı yerde konuşmayı tercih etmedi, muhtemelen takip edilmekten endişe ediyordu. Türkiye'deki sol hareket hakkında ciddi bilgisi vardı, insanların çok önemli bir kısmını biliyordu. Gezinirken bana şunu söyledi: "Biz seni de tanıyoruz. Sen iyi bir insansın. Ama içinde bulunduğun hareket amaca hizmet etmez. Çünkü Türkiye'de askerler hiçbir biçimde sol bir darbe, yapmazlar. Onun için bunlardan uzak dur" tavsiyesinde bulundu. Benim sol bir darbe girişimi içerisinde olduğumu biliyordu. Gizliydim ben, buna rağmen böyle bir darbe hazırlığı olduğunu ve benim de askerlerle ilişkim olduğunu biliyordu."* diyerek kendisinin de takip edildiğini söylemiştir (Açıkkaya, 2009: 218). Bir Rus gizli servis ajanının bir Türk ajanına, "Türk ordusu sol darbe yapmaz, onlardan uzak dur" demesi dikkate değer gözükmektedir. Bu anıdan Türkiye'de Ordu içinde bulunan sol yapılanmaların yabancı servislerin de takibinde olduğu anlaşılmaktadır.

Sovyetlerin cuntayla ilişkilerine dair önemli bir detay bir röportajda Kaynak'a *"MİT'e bildirdiğiniz raporların birinde, bir gün Rus sefirinin[53] Devrim Gazetesi'nin bürosuna geldiği ve el yazısıyla (Madanoğlu Cuntasına sızma olduğu) haberini verdiği yönünde bir bilgi mevcut"* şeklinde söylenmiş Kaynak ise cevaben *"Evet, yalnız Rus sefiri değil, sefarette görevli bir diplomat da Ankara'da Devrim'in bürosuna geliyor. Yazıyla cuntaya bir sızma olduğunu haber veriyor. Bu olayı örgüt içinde tartıştılar ve ben öğrendim. MİT'e söyledim." demiştir.* (Ilıcak, 2013: 263-264)

[53] Sefir: Elçi. (Devellioğlu, 2013: 1113)

Aynı konuyla ilgili olarak Yalçın Küçük ise Mahir Kaynak ile bir miktar farklı bilgiler vermektedir. Küçük *"Sevgili Doğan'dan dinledim. Devrim bürosuna gelen Sovyetler Birliği'nin büyükelçisi değil; mümkün değil. Gerçekten bir gün Sovyet Elçiliğinden bir diplomat geliyor, gelirler ve sohbet ederler, sağ basına da giderler, kısa sohbeti sırasında masanın üzerindeki herhangi bir kâğıda, Doğan'ların toplantılarının MİT tarafından dinlendiğini yazıyor ve gidiyor* (Macar, 1992: 22).

Mahir Kaynak gelenin Sovyet Büyükelçisi olduğunu doğrulamak ile birlikte ek olarak bir diplomatın da geldiğini söylerken, Küçük ise büyükelçinin gelmediğini, bir diplomatın geldiğini ifade ediyor. Aradaki fark dikkate değer gözükmektedir.

Mahir Kaynak ayrıca bu konu ile ilgili olarak bir açıklamada daha bulunmuştur. *"12 Mart yargılanmaları sırasında sizin verdiğiniz bilgilerden anlaşılıyor ki Sovyet Elçisi, Devrim Gazetesi'ne gelmiş, 'Bahçelievler'deki toplantı yeriniz belirlendi, takip ediliyorsunuz' demiş. Buna ilgisizlik denilebilir mi?* sorusuna cevaben Kaynak; *"Sovyetlerin anti-Amerikan ve Avrupa'ya yakın bir ihtilali tercih etmeleri için yeterli sebepleri var. Yani orada bulunabilirler, onu destekleyebilirler. Çünkü bu kendileri için daha iyidir. Ama bu durum hareketin tezgâhlayıcısı olarak Ruslar'ı itham etmenize yeter mi, onu bilemem. O zamanlar Türkiye'ye layık görülen düzen BAAS düzeniydi. BAAS, sosyalizmin Arapçasıdır. Anti-Amerikandır, bir ölçüde anti-Sovyet'tir ama Avrupa taraftarıdır."* demiştir (Kaynak, 2006: 105-106).

Kaynak ayrıca 9 Mart-12 Mart sürecinde yaşadıklarının "bir kısmını" soru-cevap şeklinde anlattığı kitabında[54] döneme dair "*Sizin ilginç olan bir yanınız da Millî İstihbarat Teşkilâtı ile olan ilişkileriniz… Özellikle 12 Mart 1971 müdahalesinden önce belli bir grubun içerisinde bulunup o grubun faaliyetlerini istihbarat örgütüne bildirmeniz. Bu ilişki nasıl oldu? Siz mi istediniz, yoksa teklif mi aldınız? Daha doğrusu, bu işler nasıl oluyor?"* sorusuna cevaben*; "MİT'in çalışma usullerini burada açıklamam mümkün değil. Ama ben MİT ile olan ilişkilerim konusunda şahsen şunu söyleyebilirim: Bu benim isteğimle olmuştur. Onların talebi de olmuştur. Karşılıklı bir uzlaşma söz konusudur bu olayda."* demiştir.

[54] Kaynak Mahir, **Darbeli Demokrasi Olaylar ve Çözümlemeler**, 1. Baskı, Timaş Yayınları, İstanbul, 2006.

"Genellikle her grupta -özellikle solda- acaba falanca MİT'ten mi, endişesi vardır. Bu haklı bir endişe midir?" şeklindeki bir başka soruya ise Mahir Kaynak; "*Bu endişenin haklı olduğunu zannetmiyorum. Çünkü çoğu zaman bu işlerle hiç ilişkisi olmayan kimselere ajan gözüyle bakılır. Bu da kendi aralarında bir güvensizlik unsuru olmaktadır. Ben her yerde, herkesin ajan olduğunun düşünülmesinden yana değilim. Bir ajanı, Türk ve yabancı olsun, tahmin ve teşhis etmek istiyorsanız, bu konuda ustalaşmış kişilerin fikirlerine müracaat etmek lazım. Belki onlar sezebilirler*." diyerek cevap vermiştir.

Ek olarak kendisine **"***Fakat sizin de içinde bulunduğunuz o cunta, 1971 öncesinde çok usta generallerin de dahil olduğu bir cuntaydı. Fakat sizden hiç kuşkulanmadılar, bildiğim kadarıyla. Yani o bile geçerli değil."* Dendiğinde ise; *"Doğrudur, o bile geçerli değil. Kaldı ki ben şahsen her insanın MİT'ten saklanmasında bir fayda da görmüyorum. Çünkü çok gizli faaliyetleri bulunmayan, devlet aleyhinde çalışmayan bir insanın faaliyetlerinin MİT'çe gözlenmesi bir mahzur teşkil etmez. Mesela şu anda ben hiç böyle bir endişe içinde değilim."* diyerek yanıtlamıştır.

9 Mart sürecindeki faaliyetleriyle ilgili kendisine **"***Siz 1971 öncesinde sadece haber gönderiyordunuz veya veriyordunuz, değil mi?"* diye sorulmuş Kaynak ise bu konuda; "*Ben cuntanın içerisine hiç kimseyi götürmedim. Şunu da takdir edersiniz, o grupta benim önderlik yapıp, onları belli bir istikamete sevk etmem de mümkün değildi. Onlar kamuoyu içindeki yerleri itibariyle ve geçmişleri itibariyle benim çok önümdeydiler. O bakımdan sürükleyici onlardı… Ben oranın bir elemanıydım"* (Kaynak, 2006: 22).

Mahir Kaynak son cevabında çok kritik bir noktaya belli belirsiz temas etmiştir. Kaynak "benim onları belli bir istikamete sevk etmem mümkün değildi" sözüyle aslında "ajan provokatör" olmadığını ifade etmektedir.

12 Mart'tan sonra MİT'in deşifre ettiği ve Madanoğlu Davası'nın mahkemesinde ifadelerine başvurulan Kaynak'a yıllar boyunca "ajan provokatör" suçlaması yapılmıştır (Cumhuriyet, 19 Aralık 2005, 8 Ağustos 2020, 2 Ekim 2020). Erol Bilbilik de aynı kanaati taşımaktadır (Bilbilik, 2013: 193-194).

Madanoğlu-Avcıoğlu Grubu'na dahil olan Bilbilik'e göre MİT Ajanı Mahir Kaynak'ın sızmasıyla ABD'nin (CIA'nın) tam denetimine girmiştir (Bilbilik, 2013: 112).

Mahir Kaynak ile alakalı MİT eski Müsteşarı Şenkal Atasagun da önemli açıklamalarda bulunmuştur. Atasagun, 1 Ekim 1999 tarihinde İlhan Selçuk'un da bulunduğu bir akşam yemeğinde Selçuk ile 9 Mart günleri hakkında konuşmuş, önemli bilgiler edinen Selçuk bu bilgileri Mustafa Balbay ile paylaşmıştır. Selçuk ile Atasagun arasındaki bu ilginç yüzleşme, Mustafa Balbay'a ait "Casper marka dizüstü bilgisayar içerisinden çıkan Western dijital marka, seri numarası WMAM9EF31256 olan bilgisayar hard diski üzerinde yapılan inceleme sonucu bulunan 03EKKK.TXT kodlu dosyadan Ergenekon 2. iddianamesine aktarılmıştır.

Sohbette Atasagun, İlhan Selçuk'a "*Mahir Kaynak önemli biri değil. Bir dönem bize çok iyi bilgiler verdi. O dönem işte. Sonra mahkeme*[55] *gündeme gelince, kendisine şahitlik edip edemeyeceği soruldu. O da tabii ki 'ederim, anlatırım' gibi şeyler söyledi. Şahitlik olunca ona, gel sen bizde çalış, başka bir iş yapamazsın' dedik. Üç yıl bizim ekonomik sosyal araştırma bölümünde çalıştı. Ona başka önerilerimiz de olmuştu. Yurtdışına gönderelim dedik, istersen estetik ameliyat yaptıralım dedik... Şimdi olmadık demeçler veriyor. Bir de bizim adımıza konuşuyormuş havası veriyor. Birinde açıklama yapmak durumunda kaldık. Şimdi sanıyorum, o örgütler öldürmesin diye arada bizim aleyhimize konuşmayı gerekli görüyor."* demiştir.[56]

Atasagun'un bu konuşması içinde kritik bir nokta bulunmaktadır. Atasagun Mahir Kaynak'ın öldürülme korkusu sebebiyle MİT aleyhinde açıklamalar yaptığını iddia etmektedir. Esas itibariyle Mahir Kaynak'ta böyle bir çekince var ise, bu yersiz bir çekince değildir. Çünkü 9 Mart sürecinde sol cuntalarda yer alıp daha sonra taraf değiştiren ya da cuntanın aleyhinde çalışan bazı üst düzey asker ve siviller ilerleyen yıllarda aşırı sol örgütler tarafından öldürülmüşlerdir.

Doğan Avcıoğlu Yön Dergisi'ni 1967 yılında kapattıktan sonra 1969 yılında Devrim Gazetesi'ni çıkarmaya başlamıştır. Gazetede Hasan Cemal ile birlikte Yazı İşleri Müdürü olarak görev yapan ve Doğan Avcıoğlu'nun en yakınındaki birkaç insandan biri olan Uluç

[55] Madanoğlu Davası'nın mahkemesini kastediyor.

[56] https://t24.com.tr/haber/28-yil-sonra-ziverbey-yuzlesmesi,37351

Gürkan[57] ile yaptığımız görüşmede Uluç Gürkan, Mahir Kaynak ile ilgili enteresan bilgiler vermiştir.

Uluç Gürkan Mülkiye'yi bitirdikten sonra Dışişlerine girmek istemiş fakat başarılı olamamıştır. Bir diğer alternatif olarak Mülkiye'de asistan olmaya çalışmaktadır ve bunun için çeşitli sınavlara girmektedir. Asistanlık sınavlarında da çeşitli sebeplerle başarısız olan Uluç Gürkan, ne yapacağını bilmez bir haldeyken kendisine dolaylı yoldan bir haber gelir. Haberi gönderen Mahir Kaynak'tır. Kaynak İstanbul Üniversitesi'nde asistandır ve Gürkan'a, kendisiyle ilgilendiklerini İstanbul Üniversitesi'ne gelmesini telkin eder. Gürkan bu gelişmeyi, emekli Kurmay Albay olan ve daha evvel bahsettiğimiz 21 Ekim Protokolü'nde imzası bulunan babasına haber verdiğinde ise hiç beklemediği bir yanıt alır. Babası "o adamla görüşmeyeceksin" demiştir. Babasına sebebini sorduğunda ise "ben Edirne Uzunköprü'de Topçu Tabur Komutanıyken o yanımızdaki Piyade Alayında İstihkam Taburunda Üsteğmendi. Bölücülük propagandası yaptığı için 1956'da ordudan atıldı." cevabıyla karşılaşmıştır.

Yıllar sonra gazeteci Mehmet Ali Birand'ın sunduğu bir canlı yayına Uluç Gürkan konuk olarak katılmıştır. 9 Mart-12 Mart süreci tartışılırken telefonla yayına bağlanan Mahir Kaynak'a *"sizin Mit bağlantınız 1956 yılında TSK'da üsteğmenken ordudan bölücülük gerekçesiyle atılmanız nedeniyle mi başlamıştır, ilk çengeli orada mı yediniz?* diye sormuştur. Kendisiyle yaptığımız görüşmede Gürkan, bu soruya yanıt alamadığını ifade etmiştir.

Doğan Avcıoğlu'nun da içinde bulunduğu cuntaya sızmayı başaran Mahir Kaynak ile ilgili başka ilginç bilgiler de veren Gürkan'a *"Avcıoğlu'nun, bürosunda 4-5 kişi oldukları bir anda, Mahir Kaynak'a "yahu Mahir içimizde bir ajan var ama kim olduğunu çözemiyorum" gibi bir söylemi varmış. Biliyor musunuz, var mı böyle bir soru?"* diye sorulduğunda Gürkan, *"sanıyorum var, böyle bir sorunun orada ortaya atıldığını biliyorum, Mahir Kaynak'a da sorulmuş olabilir fakat Devrim Gazetesi'nin bürosunda değil, Madanoğlu'nun evinde olabilir."* cevabını vermiştir. (Uluç Gürkan ile kişisel görüşme, 22 Kasım 2021: Ankara)

[57] Uluç Gürkan XX. Dönem TBMM'de DSP Ankara Milletvekili olarak Meclis Başkanvekilliği görevinde bulunmuştur. Temuçin Faik, ERTAN**, Türk Parlamento Tarihi TBMM- XX. Dönem (1995-1999)**, TBMM Kültür, Sanat ve Yayın Kurulu Yayınları No:155, sf. 5.

Cunta üyelerinin cuntanın takip edildiğini bildiklerini çeşitli röportajlarında ifade eden Mahir Kaynak, yakalanmak üzere olduğu bir anısını şöyle anlatmıştır;

"Bir keresinde, Madanoğlu herkesin kontrol edilmesini, ceketlerin çıkarılmasını istedi. Bereket versin kontrolü bana verdi. Bana verdiği için de yakalanmadım. Halbuki üzerimde teyp vardı. Vücudum yoklansa anlaşılabilirdi" (Ilıcak, 2013: 255). Görünen o ki Mahir Kaynak, cuntanın fiili lideri Madanoğlu'nun güvenini sağlamak konusunda oldukça "mahir" davranmıştır.

Uluç Gürkan'ın verdiği bilgilerden Mahir Kaynak üzerinde birtakım şaibeler olduğu izlenimi doğmaktadır. Erol Bilbilik de kitabında benzer görüşleri ifade etmiştir. Uluç Gürkan ayrıca Bilbilik hakkında da önemli açıklamalarda bulunmuştur. Gürkan'a *"Erol Bilbilik için ne düşünüyorsunuz?* diye sorulduğunda Uluç Gürkan; *"Atatürkçüdür, makul düşüncelere sahiptir ve uç birisi değildir. Benim Avcıoğlu'nun kendisiyle konuşmam ve algılamam şu ki Bilbilik iki arada bir derede. Kendisinin asker olması ve askerliğin ağır basması sebebiyle sivillerden ziyade askerlerin daha etkin pozisyonda olması gerektiğini düşünüyor. Avcıoğlu'nun işin sivil yönüne bu kadar bastırmasına da 'yahu adam haklı galiba' diyor*." şeklinde cevap vermiştir.

Mahir Kaynak, cunta üyelerinin ve cuntanın genel fikrî yapısı hakkında da önemli bilgiler vermiştir. Kaynak'a göre Madanoğlu Cuntası bir koalisyondan oluşmaktadır. Çeşitli kanatları vardır. Bir kanatta Madanoğlu diğer kanatta Doğan Avcıoğlu-İlhan Selçuk bulunmaktadır. İki kanadın da amacı ortaktır. İktidarı devirmek. Bu gerçekleşinceye kadar birlikte yol yürüyeceklerdir Madanoğlu komünist değildir fakat cunta içinde bu hareketi daha da sola çekmek isteyenler vardır. Kaynak bu iki grubun da kendisine çok güvendiğini ve iki grubun da muteber[58] adamı olduğunu söylemektedir. Ayrıca her iki taraf da bu olaydan sonra, yani devrim gerçekleştirildikten sonra birbirlerini bertaraf etmeyi planlamaktadır. Kaynak'a göre kendisi de o bertaraf etme planlarının içindedir. Mahir Kaynak ayrıca, Avcıoğlu ve Selçuk'un Madanoğlu'ndan koruma beklediklerini ve bu korumanın; Madanoğlu'nun himayesinde olmak, hapse atılmamak, ceza görmemek şeklinde olduğunu söylemiştir. Elbette Madanoğlu da diğer grubun kamuoyundaki yaygın etkilerinden faydalanacak, onların popülaritesinden istifa edecektir. Çünkü askerî bir hâkimiyetin tek başına kurulamayacağını bilmektedir. Kaynak'ın değerlendirmesine göre Madanoğlu burada

[58] Muteber: İtibarlı, hatırı sayılır, saygın, güvenilir. (Devellioğlu, 2013: 828)

bir katalizör vazifesi görmektedir. Sonraki aşama ise bu isimlerin, yani Avcıoğlu ve Selçuk'un tasfiye edilmesidir (Ilıcak, 2013: 258).

Kaynak'ın bu verdiği bilgiler ışığında şunlar düşünülebilir. Madanoğlu 27 Mayıs'ın yapıcısı olarak 27 Mayıs'ta fikrî altyapının olmadığını, hatta 28 Mayıs'ta ne yapılacağının dahi planının olmadığını bilmekte ve hatırlamaktadır. Ayrıca 12 Mart sürecinde kurulan hemen hemen bütün cuntaların düşündüğü gibi Madanoğlu da 27 Mayıs'ın tam başarıya ulaşmadığını düşünmektedir. Çünkü fikrî altyapısı yoktur. Eksik olanı tamamlamak adına 1960'ların sonunda girişilen bu yeni ihtilâl hareketinin ise fikrî altyapısı olmak zorundadır. Madanoğlu bir askerdir. Tanınan bilinen bir askerdir ama sadece askerdir. Dolayısıyla askerî bir müdahalenin ardından kurulacak olan bir yeni yönetimde sadece askerlerin görev almaması gerektiğini, sivillerle ortaklaşa hareket etmek gerektiğini bilmektedir. Bunun için de sivil aydın kesimle bir ittifak, hatta *belki* de "zoraki bir ittifak" yapılmıştır. Madanoğlu'nun sola açık bir asker olduğu da düşünülecek olursa, 27 Mayıs'tan sonra sol basın faaliyetlerinin temsilcisi olan Yön Dergisi içinde bulunan aydınlar, Madanoğlu için biçilmiş kaftandır. Madanoğlu'nun sola açık bir asker olması ise bu aydınlarla yapılmış olan ittifakın "zoraki" olma ihtimalinin düşük olduğunu düşündürmektedir.

Kaynak'ın cuntanın içinde bulunan iki kanadın birbirini tasfiye edeceği düşüncesi ise akla şunları getirmektedir. Madanoğlu Davası iddianamesine bakıldığında sanıkların kurtulmak için birbirlerini suçlamadıkları görülmektedir. 12 Mart sonrasında artık faaliyetleri açığa çıkan, tutuklanarak yargılanan ve beraat eden bu kişiler inzivaya çekilmişlerdir. Avcıoğlu Büyükada'daki evinde kendini tarih kitapları yazmaya adamış, Madanoğlu da siyaset sahnesinden elini ayağını çekmiştir. Avcıoğlu 1983 yılında vefat etmiş ve cenazesine Madanoğlu da katılmıştır. İlhan Selçuk ile de iletişimi kesmeyen Madanoğlu 1993 yılında vefat edene denk Selçuk ile görüşmeye devam etmiştir. Bütün bu bilgilerle birlikte, zayıf ya da kuvvetli bir ihtimal olarak Madanoğlu-Avcıoğlu-Selçuk üçlüsünün kerhen bir araya gelmedikleri, dostluk kurdukları ve bir anlamda "dava arkadaşlığı" yaptıkları düşünülebilir. Dolayısıyla bu durumda Kaynak'ın ifade ettiği, *"iki grup birbirini tasfiye edecekti"* sözü anlamını yitirmektedir.

Kaynak 9 Martçıların fikri yapısına temas ettiği bir başka açıklamasında şöyle demiştir; *"1960 darbesi solun önünü açtı. Ama ondan sonra iktidar tekrar ABD ile paralel politikalar güden bir partinin, AP'nin eline geçti. Yani darbe, hedefine ulaşamadı. O zaman olaylar tekrarlandı. 1971, aslında 1960'ın devamıdır. Hep aynı şeyleri gördük, sol güçlendi*

ve "anti emperyalizm" adı altında, anti Amerikan bir çizgide gelişti. Şunu belirteyim, bunları ABD'yi desteklemek için söylemiyorum. Olaylara teşhis koymaya çalışıyorum. "Kim hangi taraftaydı?" sorusuna cevap arıyorum. Solun özelliği, Amerikan karşıtı olmasıydı ve bu sol esas itibariyle halkta gelişmiş, fikir hayatına nüfuz etmiş bir sol değildi. Söylemleri daha çok emperyalizm ve dış politika üzerineydi. ABD kendisine yönelik bir darbe hazırlandığının farkına vardı. 9 Mart, Sol veya Avrupacıların hareketi olarak; 12 Mart da Amerikancı güçlerin buna verdiği cevap olarak algılanabilir." (Kaynak, 2006: 14)

9 Mart-12 Mart sürecine dair şöyle bir soru akla gelmektedir. 9 Mart mı 12 Mart'a karşı ortaya çıkmıştır, 12 Mart mı 9 Mart'a karşı ortaya çıkmıştır? Mahir Kaynak'a göre ABD karşıtı bir darbe olarak 9 Mart yapılacaktır ve 12 Mart'ta buna karşı çıkılmıştır. Fakat aslında her ikisi de doğrudur. Demirel'in ve AP'nin ABD'yi eksen alan politikalarından rahatsız olan sol kesim bir darbe yapmak istemektedir. Cuntalar oluşmuş ve hazırlıklar yapılmıştır fakat başarısız olunmuştur. Bu sefer de sol darbeye karşı Amerikancı darbe gerçekleştirilmiş ve sol bertaraf edilmiştir. Açıklamasına göre Kaynak da bu kanaattedir.

Mahir Kaynak kendisine yöneltilen *"nasıl bir sol ihtilâl düşünülüyordu?"* sorusuna ise şöyle cevap vermiştir;

"Avrupa ülkeleri milli gelirlerine göre birtakım kategorilere ayrılıyor. Türkiye'yi de bin dolarlık kategoriye ayırmışlardı. Biz onlara göre, sosyalizmin Arapçası olan Baas rejimi ile idare edilmeliydik. Böyle bir rejim münasip görülmüştü. Zannederim, 1971 hareketinin temelinde bu vardı. Türkiye'de Baas tipi bir iktidar kurmak asker ve sivillerin oluşturduğu sol görünümlü bir siyasi partiyle ülkeyi yönetmek istiyorlardı. Baas solu deyince hem anti Amerikan hem de anti Sovyet bir yapı düşünmelisiniz. O zamanın şartlarını değerlendirmek lazım. O zaman Amerika ile Avrupa arasında bir ihtilâfın olduğunu gözden kaçırmamak gerekir. Avrupa, Amerika'dan iktisadî ve siyasi açıdan bağımsız olmak istiyordu. O günün şartları da buna uygundu." Daha sonraki bölümlerde değineceğimiz Gürler-Batur cuntası olarak adlandırılan askerî cuntada ise Kaynak'a göre böyle bir hava yoktu (Ilıcak, 2013: 259).

Cuntanın fikrî yapısı konusuna devamla Kaynak, kendisine yöneltilen *"Bir de yemin etmişler"* söylemine ise Kaynak; *Bu İttihat ve Terakki'den kalma bir alışkanlık. Zaten kendilerini İttihat ve Terakki'nin devamı telakki ediyorlardı. Sivil parti kurma fikri de*

oradan geliyordu. Tarihi kökeninde İttihat ve Terakki vardı, onlar gibi örgütleneceklerini ve bu partiyi örnek aldıklarını söylüyorlardı" (Ilıcak, 2013:267).

Kendisiyle yapılan bir başka röportajda 9 Mart'ın oldukça organize bir hareket olduğunu ifade eden Mahir Kaynak bu konuda yöneltilen; *"Siz ideolojileri bir amaç değil, siyasetin bir aracı olarak değerlendiriyorsunuz. Size göre solun Türkiye'de iktidar olmaya en yakın olduğu dönem hangi dönemdir ve solun hangi fraksiyonudur?"* sorusuna ise; *"- Eğer ona sol demek mümkünse- 9 Mart darbe teşebbüsüdür. Çünkü sol hiçbir zaman bu kadar büyük bir organizasyona erişememiştir. Silahlı Kuvvetler içinde çok büyük bir etkisi vardı."* şeklinde cevap vermiştir (Açıkkaya, 2009: 214-215).

"Madanoğlu, hareketi deşifre edilmeseydi hedefine ulaşabilir miydi? sorusuna Mahir Kaynak; *"Ulaşırdı. Çünkü bütün Ordu onu destekliyordu, sol kadrolar destekliyordu. Daha da önemlisi, mukavemet edecek güç yoktu. Türk halkının mukavemeti zaten söz konusu değildi"* diyerek cevap vermiş, *"Herkesin desteklediği cunta sizin raporlarınızı nasıl hasıraltı edemedi?* sorusunu ise *"Bu hareketi Türkiye'nin engellediğini kesinlikle söyleyemem. Cuntanın karşısına aldığı bir ülke vardı, Amerika. O ne ölçüde devreye girdi bilemiyoruz ama bence büyük ölçüde devreye girdi."* diyerek yanıtlamıştır. (Kaynak, 2006:107) Mahir Kaynak'ın bu sözleri 9 Mart-12 Mart sürecindeki ABD etkisinin açıklanması bakımından önemlidir.

9 Mart-12 Mart sürecinin en aktif isimlerinden olan Celil Gürkan'ın hatıratını kaleme aldığı kitabına ön söz yazan Uğur Mumcu, Celil Gürkan ve 9 Martçılar için Mahir Kaynak ile aynı görüşe sahiptir. Mumcu ön sözünde Gürkan ve 9 Mart hareketiyle ilgili şunları söylemiştir;

"İttihat ve Terakki ile Hürriyet ve İtilaf, Cumhuriyet döneminde de ilerici ve tutucu akımlara kaynaklık etmiş değil midir? Halk Fırkası ve CHP'de İttihat ve Terakki'nin; Serbest Fırka, DP ve AP'de bugün de ANAP'ta Hürriyet ve İtilaf'ın siyasal izlerine rastlanır. 27 Mayıs 1960 İhtilali ile 12 Mart 1971 ve 12 Eylül 1980 askeri müdahalelerini bu süreç içinde görmek hiç de yanlış olmaz. 27 Mayıs kendine özgü koşulları içinde Cumhuriyet dönemi içinde yeni ve çağdaş bir "İttihatçı" arayışıdır. Celil Gürkan'ın yaşadığı olaylar da İttihatçı-İtilafçı, Jakoben-Jironden çatışmasının 1971 dönemine düşen yansımasıdır. Gürkan tam bir Kemalist subaydır. Atatürk'ün "tam bağımsızlık" ilkesi ile yoğrulan laik düşünceyi vazgeçilmez bir inanç saymıştır" (Gürkan, 1985: 10-11).

Ayrıca Mahir Kaynak, Madanoğlu Cuntası'nın fikri yapısını net biçimde gözler önüne seren ve Madanoğlu'nun el yazısı ile yazılmış bir Anayasa tüzüğü olduğundan bahsetmektedir. Bu tüzük Madanoğlu Davası'nın iddianamesinde de yer almaktadır. Tüzük maddeleri şu şekildedir;

1- Örgüt, ulusal varlığın korunması ve süreklilik kazandırılması, günün yarına birlikte güvenliğe kavuşturulması ve geleceğin gelişimlerine açık tutulması amacıyla; Uluslaşma, çağcılaşma, ulusal gücü yaratma ve ulusal güvenliği sağlama yolunda; ezilmekte olan çoğunluğu ve çoğunluğun koşutunda olan aydınları tutarak, devrimi gerçekleştireceklerdir.

2- İnançlı, bilinçli bir kadro yaratmak esirgenemezlik ister. Örgüt ayırtlı hareketlerde dayandırılmalıdır. Güven vermeyen gösterişli bilgiçlerden kaçınılmalıdır.

3- Örgütü devrimci güçlerden 33 üyelik Devrim Genel Kurulu yönetecektir. (Aydın çevre, gençlik ve ordudan 11er)

DEVRİM GENEL KURULUNUN GENEL KURULUŞU

4- Devrim, Devrimci bilinçten yoksun, körlemesine zorlamacılık eden, sözde ve ısmarlama başlarla başarıya ulaşamaz. Örgütün ortak düşünüşü ve güvenini yükümlenecek, eylemin sarp ve sakar tırmanmalarında kendisini gösterecek, tanıtacak ve benimsetecek, azimli ve yetenekli gerçek önderler çıkıncaya kadar, önder gereksemesi; Genel Başkanlık, Genel Yönetmenlik ve Özet Yönetmenliklerle karşılanacaktır.

5- Sorunlar, D.G.K. (Devrim Genel Kurulunda) çözümlenecektir. D.G.K'nu toplamaya olanak bulunamayacak ivedi durumlarda, Genel Başkan ya da Genel Yönetmen toplayabilecekleri özel yönetmenler ve bölge başkanlarıyla uygun gördükleri ölçemleri alabilmelidirler. (Genel Başkan ve Genel Yönetmen kendi başlarına, hatta bunlardan birisinin tek başına karar alacakları sıkışık durumlar da olabilir) Elverir ki, olan biten D.G.K'na hemen ulaştırılsın.

6- Genel Başkan ve Genel Yönetmen D.G.K'nun ilk 11 üyesinin bağlaşık oylarıyla seçilecektir. 11'lerden sonra D.G.K.'na alınacak üyeler Genel Başkanın onayından geçirilir. Genel Yönetmen Genel Başkanca, özel yönetmenler Genel Yönetmence bölge başkanları özel yönetmenlerce seçilirler ve D.G.K.'nun onayından geçirilirler.

ULUSAL DEVRİM PARTİSİ kurulunca bütün bu seçimler yenilenecek veya sürelenecektir.

7- Örgütün güvenliği, kadrocuların özel kişi, düzen koşullarına bağlanmalarını ve kendilerine kişisel güvenlik tanınmasını gerektirir. Sıkı düzen bölmesi kadronun sıkı düzen koşullarıyla üyelerin ayrıcalıklarını belirleyecek, ayrılıkçı tutkulara kapılanları uyaracak, yola getiremediklerine sert önlemler uygulanacaktır.

8- Gerçeklerden kaçınmaksızın, eleştirisel açıklık üzerine kurulacak olan Ulusal Devrim Partisi'nin devirmeyi izleyecek 30-40 gün içinde kurulması, örgütlenme bölgesince planlanacaktır.

9- İç, dış, politik ve güvenlik ölçemlerinin alınması, ekonomik, sosyal, kültürel gereksemelere uygun amaç planlamaları, planlama bölgesince yapılacaktır.

10- Özel yöntemler, aydın çevre için: Üniversiteler, Akademiler, Fikir Kulüpleri, Sendikalar, Basın ve benzeri üzerinde; gençlik için T.M.G.T., Devrim Ocakları, Talebe Federasyonları, Birlikleri ve Dernekleri, Partilerin Gençlik Kurulları, Komandolar ve benzerinde, ordu için: Kara, Deniz, Hava ve bunların kümeleri üzerinde gerekli bölme ve kesimleri örgütleyeceklerdir.

11- Devirme sonuca sarkarken, ya da en geç sonuç alınır alınmaz Hükûmetin yeri DEVRİM HÜKÜMETİ ile Cumhuriyet Senatosunun yeri, Devrim Kurultayı ile doldurulacaktır. Bölgece ulusal sisteme kaynak arama, devrimcilerin kökeni, yöneticilerin eğilimleri üzerinde yürek oynatan söylentilere yer ve olanak bırakmadan, sallantısız ve güvenli bir kararlılıkla eyleme geçilmiş olacaktır. D.G.K. Başbakan ve Başbakan Yardımcılarını, kendi içinden, Bakanları ve Devrim Kurultayının D.G.K. dışındaki üyelerini örgütten daha önce seçilmiş bulunacaktır.

12- Devrim Hükûmeti D.G.K'nun denetiminde çalışır.

13- Devrim Kurultayı D.G.K ile birlikte 100 üyelik olacaktır. Kurultay, devrimci yasalarını çıkaracaktır.

14- **Ulus kurultayı:** Köylü, işçi, emekli, öğretmen, emekli idareci, eski muharip ve ekonomistlerden kurulacak 300 üyelik Ulus Kurultayı, Devrim Kurultayına yasa önerisi

yapacak ve devlet başkanını seçecektir. Kurultay, devirmeyi izleyecek bir ay içinde açılmış olacaktır. Devrim kısa zamanda ulus kurultayına kavratılmalıdır.

15- D.G.K'nun yapacağı tüzük ve yönetmelikler bu ana yönergenin yönetici düşünü içinde düzenlenmelidir (Madanoğlu,1973: 45-48).

Cuntanın ajanlanması ile ilgili olarak iddianamede bilgiler verilmektedir. İddianameye göre MİT elemanı Mahir Kaynak gizli örgüte 19 Mart 1967 tarihinde giriş yapmıştır. O günlerde Kaynak MİT görevlisi olarak Türk Devrim Ocakları'nın Beyoğlu'nda genel merkezinde "Köy Sorunu" hakkında yapılan bir konferansı takip ile görevlendirilmiştir. Konferansın ardından, daha önce de sık sık tesadüf ettikleri Hıfzı Kaçar ile tanışmış, Kaçar kendisini takip ettiklerini, güven duyduklarını ifade etmiştir. Mahir Kaynak'a, ihtilalci bir gruplarının bulunduğunu, kendisine birtakım görevler vermek istediklerini söyleyen Kaçar gruba dahil olmasını telkin etmiş Kaynak da durumu MİT'e haber verdikten bir süre sonra gruba dahil olmuştur. Bugünden sonraki örgütsel çalışmalar imkânlar ölçüsünde Kaynak tarafından "Fakülteli" takma adıyla düzenlenen raporlar, bazen sesleri banda alma bazen de hem rapor hem de sesleri banda alma yolu veya takip raporları ile tespit edilmiştir. Mahir Kaynak 19 Mart 1967'den 8 Nisan 1971'e kadarki toplantıları MİT'e aktarmıştır. Böylece bu ihtilalci örgüt, faaliyetleri Milli İstihbarat Teşkilatı'nca bilindiği için, önceden alınan tedbirler neticesinde, isteklerini fiiliyata dökememişlerdir. Örgüt tespit edilebilen toplam 61 toplantı gerçekleştirmiştir. Bu toplantıların 25'i Ankara'da 36'sı İstanbul'da yapılmıştır. Ankara'daki toplantıların 13'ü ses bandı ve 12'si takip raporu ile tespit edilmiş, İstanbul toplantılarının 4'ü hem ajan raporu hem de ses bandı, 1'i ses bandı, 3'ü ajan raporu ve 1 tanesi takip raporu ile saptanmış bulunmaktadır (Madanoğlu,1973: 65-66).

Ayrıca iddianameye göre Hıfzı Kaçar'ın Mahir Kaynak'ı cuntaya davet ettiği konuşmasında ihtilallerinin Sovyet Rusya'ya dayanacağı söylenmiştir (Madanoğlu,1973: 67). Elbette bu bilgiler Kaynak'ın istihbaratıdır. Fakat yıllar sonra kaleme aldığı hatıratında Mahir Kaynak 4 yılını cuntanın içinde geçirmiş bir ajan olarak Sovyet Rusya'yı değil İngiltere'yi ve Avrupa'yı işaret etmektedir. Kaynak'a göre Sovyet Rusya'nın 12 Mart sürecinde Türkiye'deki etkinliği çok azdır ve bu örgütlenmenin Sovyet Rusya'ya atfedilmesi mümkün değildir (Kaynak, 2006: 72).

İddianamede yer alan bilgilere göre 12 Mart 1971 Muhtırasının verilmesinden sonra cunta üyelerinin tamamı aynı yılın Haziran ve Temmuz aylarında tutuklanmışlar ve yargılanmışlardır. Madanoğlu Davası'nın Askerî savcısı Süleyman Takkeci iddianamede sanıkların fiillerinin hukuki değerlendirmesini yapmıştır. Sanıklara isnat olunan suç, Anayasal Düzeni ve TBMM'yi hedef almış gizli bir ittifak halinde teşekkül edip halkı ve Silahlı Kuvvetleri Anayasa ile müesses nizamı devirmeye teşvik ve tahrik etmek, bu maksatla Silahlı Kuvvetler Mensuplarını elde etmek ve buralarda kadrolar oluşturmak şeklinde ifade edilmiştir (Madanoğlu, 1973: 241-250).

Bu suçlar aslında Türk Ceza Kanunu'nun 146. Maddesini uygulamayı gerektiriyordu fakat kanımızca sanıkların isimlerinin ağırlığı, çoğunluğunun asker olmaları hatta 27 Mayıs'ta görev almaları gibi etkenler göz önünde bulundurulmuş ve zaten isnat edilen suçların icraata dökülmemiş olması sebebiyle sanıklara yönelik 146/1, 146/2 uygulanmamış, 171/2 ve 171/3 uygulanmıştır. Mahir Kaynak'ın elde ettiği ses kayıtlarının mahkeme tarafından delil kabul edilmemesi ve sanıklara isnat edilen suçların hazırlık aşamasında kalmış, fiiliyata dökülmemiş olmasıyla birlikte sanıklar yargılamaların ardından beraat etmişlerdir.

4.2.2. Asker Orijinli Şahıslardan Müteşekkil Grubun Ortaya Çıkışı

Bu grubun kuruluşu Milli Birlik Komitesi'nin tasfiye edildiği 27 Ekim 1961 tarihine kadar dayanmaktadır. Cemal Madanoğlu, Osman Köksal ve Hıfzı Kaçar bu grubun da önde gelen isimleridir. Madanoğlu Davası'nın iddianamesine göre bir dünya görüşüne ve teorisine sahip olmayan grup, Türkiye'nin içinde bulunduğu meselelerine mevcut iktidarın çözüm getiremeyeceği ve demokratik yollarla iktidarın değiştirilemeyeceği düşüncesine sahiptir. Bu cümleden olarak birtakım çareler arayan grup meselelere sol perspektiften bakmaya başlamış ve sosyalist bir gruba dayanarak iktidara gelmeyi düşünmüştür. Bu düşüncenin sonu ihtilale çıkmaktadır (Madanoğlu, 1973: 31-32).

Yine iddianamede görünen ilginç bir nokta olarak Madanoğlu, Cumhuriyet Senatosu'ndaki Tabii Senatörlük görevinden istifa ettikten sonra parti kurarak siyasete girmeyi düşünmüş fakat maddi imkânsızlık ve olası başarısızlık sonucunda karşılaşacağı olumsuz tablo sebebiyle bu düşünceden vazgeçmiştir. Siyaseten başarıya ulaşma yolu böylece kapanan Madanoğlu ikinci ihtimal olarak cunta oluşturma yoluna gitmiştir. İddianameye göre bu cuntanın diğer cuntalardan farkı olarak ise general, subay, astsubay

kesimi arasında irtibatı sağlamaya çok önem vermesi olarak öne çıkmaktadır. Albay sınıfı ise bu noktada bir santral görevi görmektedir. Cunta alt kademe askerler ile üst kademe askerler arasındaki düşüncelerin birleştirildiği bir yapı olarak gözükmektedir (Madanoğlu, 1973: 33).

İddianameye göre bu cuntada yer alan isimler şunlardır;
Eski MBK Üyesi, Emekli Korgeneral Cemal MADANOĞLU (LİDER)
Eski MBK Üyesi, Tabii Senatör, Emekli Kurmay Albay Osman KÖKSAL
Emekli Kurmay Albay Necdet DÜVENCİOĞLU
Emekli Kurmay Albay Zeki ERGUN
Kurmay Albay Adnan ARABACIOĞLU
Kurmay Albay Fahrettin TEZEL
Kurmay Albay İbrahim ARTUÇ
Kurmay Albay Orhan Seyfi GÜVEN
Emekli Tank Binbaşı Hıfzı KAÇAR
Cemal BALLIKAYA
Abidin SEZEN

Cuntada yer alan isimlerden Osman Köksal, Adnan Arabacıoğlu, Necdet Düvencioğlu, Zeki Ergun ve Hıfzı Kaçar gibi isimleri Erol Bilbilik doğrulamaktadır. (Bilbilik, 2013: 123)

İddianameye göre 1967-1968 yıllarında Türkiye'de sosyalist devrim ile iktidarı devirmeye çalışan gruplar türemiştir. Bu grup da onlardan biri olup, daha evvel bahsettiğimiz Yön çevresinde bulunan insanlar ile irtibat kurmuştur. Yöncüler, sosyalist iktidarın askerlerin desteği olmadan kurulamayacağı düşüncesine sahiptirler ve bu sebeple Madanoğlu ve diğer askerlerle irtibat kurmuşlardır. Madanoğlu da iktidarı devirme yolunun sivillerle yapılacak iş birliğinden geçtiğini bilmektedir ve dolayısıyla daha evvel bahsettiğimiz "ittifak" ya da "zoraki ittifak" gerçekleştirilmiştir (Madanoğlu, 1973: 34).

4.2.3. Asker Grubun Ortaya Çıkışı

Madanoğlu Davası İddianamesine göre bu grubun ortaya çıkışı 1967 yılına kadar dayandırılmaktadır. Grup, Harp Akademileri çevresinde teşekkül etmiştir (Madanoğlu, 1973: 34). Tespit edilebilen cunta üyeleri şunlardır;

Kurmay Albay İbrahim ARTUÇ
Kurmay Albay Adnan ARABACIOĞLU
Kurmay Albay Orhan Seyfi GÜVEN
Kurmay Albay Fahrettin TEZEL
Kurmay Albay Adnan KAPTAN
Kurmay Albay Celalettin KORKUT
Emekli Tank Binbaşı Hıfzı Kaçar

İddianamede bu grup Türkiye'nin içinde bulunduğu sıkıntıdan bir askerî yönetimde çıkılabileceğine inanan bir grup olarak nitelendirilmiştir. Aşırı fikirlere sahip olmayan bu grup, sola dönük ve ihtilalcidir. Güç kazanabilmek için aynı düşünce paralelinde olan büyük, küçük gruplarla birleşmek ve aydın kişilerle konuşup, anlaşmak fikri ile hareket etmişlerdir. Zaman içinde çeşitli muvazzaf askerlerin katılımıyla güç kazanan grup, Madanoğlu ile irtibat kurmuş ve henüz Yön Dergisi etrafındaki kimseler ile Madanoğlu'nun net bir birleşme halinde olmadıkları süreçte Madanoğlu Grubu ile birlikte hareket etmeye başlamışlardır. Grup daha sonra muvazzaf askerlerden üye kazanarak daha da güçlenmiş ve 20 Albaydan oluşan bir askerî cunta haline gelmiştir. Gruba daha sonra dahil olan üyelerinden Madanoğlu'nun akrabası olan Hıfzı Kaçar ile Necdet Düvencioğlu arasında 1969 yılında yapılan görüşmelerde ihtilâlin fikriyatını oluşturacak bir sivil kadroya ihtiyaç duyulduğu fikri ortaya atılmıştır. Bu çerçevede hali hazırda Madanoğlu ile kurulan irtibat sıklaştırılmış ve Yön grubu ile de temas sağlanmıştır. Kerhen bir ittifakın görüldüğü gruplar arasındaki birleşmede en temel problemin liderlik meselesi olduğu görülmektedir. Asker orijinli bu grup liderlik konusunda Madanoğlu'nun liderliğine kesin karşı çıkmamakla birlikte önceden lider tespit etmenin yersiz olacağını, liderin hareketin içinden kendiliğinden çıkması gerektiğini savunmuştur. Sadece liderlik onuşunda Madanoğlu Grubu ile aralarında tam bir mutabakat sağlanmamıştır (Madanoğlu, 1973: 37).

4.2.4. Muhsin Batur-Faruk Gürler Cuntası

9-12 Mart sürecinde üzerinde en fazla durulan isim dönemin Hava Kuvvetleri Komutanı Muhsin Batur'dur. Dolayısıyla komuta kademesinde bulunan Batur'un iki liderinden biri olduğu bu cunta üzerinde en çok tartışmaya sahne olmuş cunta olarak karşımıza çıkmaktadır. Liderlerinin kuvvet komutanı olmaları hasebiyle, 9-12 Mart sürecinde en güçlü cunta olarak Batur-Gürler cuntası gösterilebilir.

Birçok farklı cuntanın faaliyet yürüttüğü ve çapraz ilişkilerle dolu olan 9 Mart sürecinde, neredeyse her cunta çalışmalarını Batur-Gürler cuntasına endeksli olarak yürütmüşlerdir. Aralarında tam bir fikir ve organizasyon birliğinin bulunmadığı görülen bu cuntalar, emir-komuta düzeni içerisinde gerçekleştirilecek olan bir darbede Batur-Gürler ikilisinin iktidara geleceğini bilmektedirler. Dolayısıyla bu durum göz ardı edilerek alınan her aksiyon diğer cuntaların aleyhine olacaktır. Cuntaların birbirleriyle olan irtibat ve koordinasyonlarının da en büyük sebebi olarak bu durum gösterilebilir. Her cunta mutlaka Batur-Gürler cuntasına eklemlenmek ve bu sayede güç kazanmak istemektedir. Bu koordinasyon çalışmaları sırasında ise ortaya farklı devrim stratejileri, devrim konseyi taslakları, anayasa çalışmaları çıkmış, bunlar her cunta tarafından karşılıklı olarak değerlendirmeye alınmışlardır (Kara, 2008: 39).

Batur, muhtelif subay ve generaller tarafından işin içinde ve başında olarak gösterilmektedir. Erol Bilbilik, Uğur Mumcu ile yaptığı röportajda Batur'un lider olduğunu söylemektedir (Cumhuriyet, 21 Kasım 1985). 9 Mart sürecinde aktif olarak yer alan Amiral Vedii Bilget de kitabında Batur'u lider olarak gördüklerini ifade etmektedir.

Bilget, Genelkurmay Başkanı Tağmaç ile bu işin yürümeyeceğini, Tağmaç'ın da Batur'un liderliğini kabul etmeyeceğini söylemektedir (Bilget, 2002: 28).

Bilget kitabında ayrıca, Batur-Gürler cuntasına mensup kişiler hakkında bilgi vermektedir. 1970 Ağustos'undaki bazı atamaların cuntanın kadrosunu oluşturduğunu ve cuntanın güç kazandığını söyleyen Bilget'in verdiği bilgiler önemlidir. Önceki bölümlerde aktarıldığı üzere Orgeneral Faruk Gürler Kara Kuvvetleri Komutanı olmuş, Tümgeneral Celil Gürkan Adapazarı'ndaki Tümen Komutanlığı görevinden, Kara Kuvvetleri Komutanlığı Plan ve Prensipler Daire Başkanlığı görevine getirilerek Ankara'ya alınmıştır. Muhsin Batur'un belki de en güvendiği isim olarak lanse edilen, süreç içindeki vefatıyla 9

Mart'ın büyük oranda güç kaybettiği belirtilen Hava Tuğgeneral Aydın Kırışoğlu[59] Mürted 4. Üs Komutanı olmuş, Korgeneral Atıf Erçıkan Brüksel'deki NATO görevinden Ankara'ya alınarak Genelkurmay Başkanlığı'nda Plan ve Prensipler Daire Başkanı olarak görevlendirilmiştir. Son olarak Oramiral Kemal Kayacan Gölcük'te Donanma Komutanı olarak görevlendirilmiştir. Bilget'e göre bu atamalarla cuntanın kadrosu oluşmuş oluyordu (Bilget, 2002: 82). Sarp Kuray'ın anlatımına göre de cuntanın tepesinde Batur-Gürler-Kayacan bulunmaktadır. (Kuray, 2008: 419) Cuntada bulunan Avukat Fakih Özfakih de 12 Mart sonrası sorgulamalarda kaleme aldığı el yazısı itiraflarında Celil Gürkan ile temas ettiğinde cuntanın başında Batur ve Gürler'in olduğunu anladığını ifade etmektedir (Ilıcak, 2013: 106).

Batur-Gürler Cuntasının üyeleri şu şekildedir;
Kara Kuvvetleri Komutanı Orgeneral Faruk Gürler
Hava Kuvvetleri Komutanı Orgeneral Muhsin Batur
Donanma Komutanı Oramiral Kemal Kayacan
Cuntanın lider kadrosunun altında ise şu isimler yer almaktadır;

Kara Kuvvetleri Komutanlığı'ndan Plan ve Prensipler Daire Başkanı Tümgeneral Celil Gürkan[60]

Bilbilik'e göre (Bilbilik, 2013: 120) Celil Gürkan'a bağlı olarak hareket eden isimler ise;

Tümgeneral Şükrü Köseoğlu
Tuğgeneral Mehmet Tuğcu
Tuğgeneral Mehmet Akar
Hava Albay Hidayet Ilgar

[59] Dönemin Devrim Gazetesi Yazı İşleri Müdürü, TBMM Eski Başkanvekili Uluç Gürkan ile yaptığımız görüşmede, Aydın Kırışoğlu ile ilgili bu bilgileri doğrulamıştır. Batur'un "seni burada ölüme terk edemem" diyerek yurtdışına tedaviye gönderdiğini söyleyen Gürkan, Aydın Kırışoğlu'nun ayrılmasıyla harekette müthiş bir boşluk oluştuğunu ifade etmiştir. Ayrıca Gürkan, kendi ifadesiyle 12 Mart'ın faşizan karakterine karşı demokratik eğilimde bir değişiklik yapılması konusunda Ordu içindeki en etkin kişinin Kırışoğlu olduğunu söylemiştir. (Uluç Gürkan ile görüşme, 22 Kasım 2021, Ankara)

[60] Erol Bilbilik'e göre Celil Gürkan daha evvel ayrı bir cuntanın başında yer almaktadır. (Bilbilik, 2013: 120) Gürkan, Aydın Kırışoğlu'nun Adapazarı'nda Batur'un bilgisi ve onayı dahilinde kendisiyle görüşmesi üzerine bu cuntaya dahil olmaya karar vermiştir. Celil Gürkan, Adapazarı'ndaki görevinden Ankara'ya tayin edilince cuntanın koordinatörü olarak görev yapmıştır. (Gürkan, 1986: 128-129)

Hava Kuvvetleri Komutanlığı'ndan Tuğgeneral Aydın Kırışoğlu (Muhsin Batur'a bağlı olarak görev almaktadır.)

Aydın Kırışoğlu daha sonra kanser teşhisiyle tedavi olmak için Amerika'ya gitmiş, Batur, Kırışoğlu'nun yerine Hava Tuğgeneral Ömer Çokgör'ü görevlendirmiştir. (Gürkan, 1986: 129)

Hava Kuvvetleri Komutanlığı'na mensup diğer cunta üyeleri;
Kurmay Albay İlyas Albayrak
Kurmay Albay Sermet Süzer
Kurmay Albay Kemal Tunusluoğlu
Kurmay Albay Rıza Abraz
Pilot Albay Mehmet Heperler
Albay Mesut Günüşen

Deniz Kuvvetleri Komutanlığı'ndan Tuğamiral Vedii Bilget

Bilbilik'e göre (Bilbilik, 2013: 120-121) Vedii Bilget'e bağlı olarak hareket eden isimler;

Kurmay Albay Faruk Yorulmaz
Kurmay Albay Adnan Kaptan
Albay Bülent Tarcan
Yarbay Rasim Örnek
Kurmay Binbaşı Güven Erkaya
Binbaşı Erol Bilbilik
Binbaşı Sabahattin Sağıroğlu

Genelkurmay Başkanlığı Plan ve Prensipler Daire Başkanı Korgeneral Atıf Erçıkan

Hâkim Yarbay Mehmet Emin Değer (Orgeneral Faruk Gürler'e bağlı olarak görev almıştır.)

Avukat ve CHP Konya Eski Milletvekili Fakih Özfakih (Orgeneral Faruk Gürler'in şahsi avukatıdır. Gürler'in tavsiyesi ile Celil Gürkan'ın da avukatlığını yapmıştır.) (Ilıcak, 2013: 103)

Muhtelif kişilerin yaptığı değerlendirmelerden anlaşılmaktadır ki Tümgeneral Celil Gürkan 9-12 Mart sürecinin en kilit isimlerinden biridir. Hatta Batur ve Gürler'den sonra hareketin en güçlü ismi olduğunu söylemek mümkündür. Avcıoğlu-Madanoğlu Grubu, üst düzey komutanlara karşın bir gücü elinde bulundurduğunu düşündükleri Celil Gürkan ile irtibat halindedir (Kara, 2008: 40). Süleyman Demirel, Gürkan'ın çok parlak bir general olduğunu söylemektedir (Birand-Dündar-Çaplı, 1997: 217). Talât Turhan, Celil Gürkan'ın, Batur ve Gürler'in geri adım atarak düğmeye basmadığı 9 Mart gününde, düğmeye basacak gücü olduğunu fakat bunu yapmadığını ifade etmektedir. Gürkan ise buna karşılık, böyle bir şey söz konusu değildi demekle yetinmiştir (Birand-Dündar-Çaplı, 1997: 198-199). Vedii Bilget ise Hava Tuğgeneral Aydın Kırışoğlu'nun Celil Gürkan ile yaptığı bir görüşmeden sonra kendisine Gürkan ile ilgili olarak; *"tanıdığım çok aydın generallerden biri, generallik bir yana ender aydın insanlardan biri"* dediğini aktarmaktadır (Bilget, 2002: 55).

Cuntanın iki liderinden biri olan, hatta kıdem olarak Batur'un üstünde yer alması sebebiyle cuntanın asıl lideri sayılabilecek Orgeneral Faruk Gürler, ordu içinde çok sevilen bir general olarak bilinmektedir. Gürler'in şahsi avukatı olan CHP Milletvekili Fakih Özfakih, Konya'da 2. Ordu Komutanlığı yaptığı günlerde Gürler'i ziyaret etmiş ve bu ziyarette dikkate değer söylemlerde bulunmuştur. Özfakih Gürler'e hitaben;

"Vatan parçalanıyor, sokakta evlatlar ölüyor, siz burada bakıyorsunuz. Bildiğiniz, bizim aklımıza gelmeyen bir çare peşinde misiniz? Var mı böyle bir çareniz, yoksa böyle seyirci mi kalacaksınız?" demiştir. Özfakih, Gürler ile yaptığı görüşme hakkında ise *"sohbetlerde bazen iğneleyici bazen ayıplayıcı konuşmalar yaptım. Çünkü Ordu'nun devreye girmesinde fayda görüyorduk, zaten kanun da buna müsaittir, emsali de var."* demiştir (Birand, Dündar, Çaplı, 1997: 171).

Özfakih'in açıklamaları ilginç gözükmekte, Gürler ile arasında bulunan ilişki sebebiyle böyle açık ve rahat konuşabildiği düşüncesi akla gelmektedir. Ayrıca Fakih Özfakih, Faruk Gürler'i etkilemeye çalıştıklarını, onu cunta faaliyetlerinin içine çekmek üzere faaliyet yürüttüklerini söylemektedir. Bunu sağlayan durumun ise Gürler'in Türkiye'nin bir numaralı adamı olmak hevesini taşıması olduğunu öne sürmektedir (Birand-Dündar-Çaplı, 1997: 172). Özfakih'in ifadelerinden anlaşılmaktadır ki, Gürler'in cuntaya yeşil ışık yakmasıyla aranan lider bulunmuş oluyordu.

Cunta içerisinde Gürler ile direkt temas kurarak görev alan Hâkim Yarbay Emin Değer, Gürler ile olan bir konuşmasını şöyle aktarmıştır;

"Paşam ben genç bir subayım, ülkenin gidişatını beğenmiyor olabilirim. Yanılabilirim de. Ama sizin bunca deneyiminiz var. Deneyimizle, bilginizle, kültürünüzle bir ağabey olsanız, bana bu hareketin içinde olmamı önerir miydiniz önermez miydiniz?" diye sordum. Gayet sempatik bir bakışla, öneririm dedi, bu böyle gitmez dedi (Birand-Dündar-Çaplı, 1997: 171-172).

Batur'un Demirel tarafından göreve getirilişi ve kendisiyle olan ilişkileri daha evvelki bölümlerde izah edilmeye çalışılmıştır. Batur, Başbakan Demirel ve Cumhurbaşkanı Sunay'a "muhtıra" mahiyeti taşıyan mektuplar göndermiş ve ülkenin içinde bulunduğu durumu anlatmıştır. Bir kuvvet komutanının hiyerarşide bağlı olduğu Genelkurmay Başkanı'nı aşarak Başbakan'a hatta Cumhurbaşkanı'na mektup göndermesi Türkiye'nin mevcut askerî ve siyasî yapısıyla açıklanabileceği gibi elbette o kuvvet komutanının elinde bulundurduğu "güç" ile de açıklanabilir. Batur'un anılarını kaleme aldığı kitabından da bu anlam çıkmaktadır. Batur yer yer "güçlü" bir kişi olduğunu ifade ettiği anılarında döneme dair önemli bilgiler vermektedir. Birçok kişinin iddia ettiğinin aksine Batur, 9-12 Mart sürecindeki faaliyetlerini cuntacılık olarak nitelendirmemiştir. Batur faaliyetleri hakkında şöyle demektedir;

"Ben Lojistik Başkanı iken, Korgeneral Faruk Gürler önceleri Kara Kuvvetleri Kurmay Başkanı'ydı. Orgeneral olunca Millî Savunma Bakanlığı Müsteşarlığı'na atandı. Koramiral Kemal Kayacan ise Deniz Kuvvetleri Kurmay Başkanı'ydı, sonrasında Donanma Komutanı olunca Ankara'dan ayrıldı.

Arada sırada birbirimizin evlerinde toplanır, görüşürdük. Ne mi görüşürdük?... Öncelikle askerî konular ve sırasında Türkiye'nin genel durumu. Bazen 14'lerden Orhan Kabibay (o dönemde CHP Milletvekili) ve Milli Birlikçilerden Ekrem Acuner, Mucip Ataklı bizlerle görüşme isteğinde bulunurlar, biz de toplanıp konuşurduk. O dönemlerde sola dönük düşünce akımları, düzen değişiklikleri istekleri ve önerileri basın ve kitaplarda yer almağa ve taraftar da toplamaya başlamıştı. Meclis'te bu düşünceleri Türkiye İşçi Partisi, dışarıda Doğan Avcıoğlu ve arkadaşları temsil ediyorlardı. Doğan Avcıoğlu'nun "Türkiye'nin Düzeni" adılı kitabı subaylar tarafından çok okunur hâle gelmişti.

Kabibay ve Acuner arkadaşlarımız, 27 Mayıs'ta tamamlayamadıkları misyonu yerine getirmek ister bir hava içindeydiler. Genelde ileri sürdükleri düşünce… bu sistem ve düzenle Türkiye'nin problemlerinin çözülemeyeceği noktasında toplanıyordu… hissettiğime göre her ikisinin de Silahlı Kuvvetler mensupları ile, Acuner'in ise Doğan Avcıoğlu, Cemal Madanoğlu ve çevresi ile irtibatları vardı.

Ben bu toplantılarda genellikle; haklı bulundukları taraflar olmakla beraber, Türkiye'de bir müdahale veya yeni bir ihtilâl ortamı bulunmadığını, ayrıca bulunduğum görev bakımından Hava Kuvvetleri'nin dışında bulunduğumu, bir eylem birliğine katılmamın küskünlüğüme[61] *ve kişisel çıkarlarıma bağlanabileceğini, durumumun Faruk Paşa'ya ve Amiral Kayacan'a benzemediğini ileri sürerdim.*

Tabii bu toplantılarımız gerek gizliliğe uymamak gerekse güçlü görünmek düşüncelerinden olsa haber alınıyordu" (Batur, 1985: 139-140).

Bu ifadeler ve benzeri birçok ifadesinden anlaşılmaktadır ki Batur, 1985 yılında anılarını yazmak suretiyle tarih önüne çıkarken, cümlelerini özenle seçmiştir. Türkiye'de bir müdahale veya yeni bir ihtilâl ortamı olmadığını söyleyen Batur birkaç yıl içinde Türkiye'nin o günkü en güçlü cuntasının başında olarak bir darbe yapmaya çalışmış, ileride değineceğimiz sebeplerle 9 Mart'taki girişim akamete uğrayınca 12 Mart Muhtırasının imzacılarından biri olmuştur. Bu cümlelerin doğru kabul edildiği bir ihtimalde ise Batur, ülkenin gidişatında söz sahibi olmak için güçleneceği günlerin gelmesini sabırla beklemiş, kuvvet komutanı görevine yükseldiğinde ise zaten siyasete ilgili bir general olarak birtakım faaliyetler içerisinde bulunmuştur. Bu faaliyetlerin hiç şüphesiz en önemlisi Batur'un da imzacısı olduğu 12 Mart Muhtırasıdır.

Batur, yine anılarında cuntacı olmadığını açıkça ifade etmiş ve hatta bu hususta "kendisinin lider olduğunu ve onun emriyle hareket ettiklerini söyleyen birçok subayı rahatsız etmesi muhtemel" açıklamalarda bulunmuştur. Batur dikkat çeken sözlerinde şöyle demektedir;

[61] Batur, Hava Kuvvetleri Komutanı olmayı beklerken Genelkurmay Lojistik Başkanlığı görevine atanmıştır. Bu sebeple Hava Kuvvetleri'nin dışında bulunduğunu söylemiştir. Küskünlük ifadesinin sebebi de yine aynı durumdur. (Batur, 1985: 138)

"Bize 12 Mart dönemine dair birçok eleştiri yapıldı. Bunlardan bir tanesi de emekli olanları[62] *niçin savunmadığımız yarı yolda bıraktığımız iddiasıydı. Kendimden ve tutumumdan bahsedersem, Gürler ve Kayacan'ın tutum ve durumlarına da açıklık getirebilirim zannediyorum. Eğer bir veya birkaç toplantıda bir araya gelip Türkiye'nin içinde bulunduğu durumu görüşmüş, düşüncelerimizi dile getirmiş, çözüm yolları aramışsak, buna hemen "CUNTA OLUŞTU MU?" demek lazım. Eğer cevap evet ise o gün de bugün de Türkiye'de binlerce cunta vardı ve var demek gerekir. Bir kuvvet komutanının, hayatta hiç tanımadığı, görmediği, konuşmadığı ve konuşma ihtiyacını da duymadığı (kimseyi küçümsemek için söylemiyorum) kimselerle bir cunta içinde bulunmasına ne gerek var? Bir ihtilâl veya müdahale yapılacaksa bir komutanın kendi gücü yetmez mi? Eğer etrafına insan toplayarak güçlenmek istiyorsa o komutan zaten zayıf demektir. Ve eğer bir komutanın düşünceleri, Güvenlik Kurulunda veya bir başka yerlerde yaptığı konuşmalar biliniyor ve astlar bu düşünceleri paylaşıyorlarsa veya komutan astların doğru gördüğü düşünceleri kabul ediyorsa bu hatalı bir tutum mudur? Hata ne zaman başlar? Astlar ve sorumsuz kişilerce çengel atılanlar "komutan bizdendir" bir güç oluşturup kendisine yardımcı olalım (buraya kadar doğru) istediğimizi yaptırırız (işte buradan itibaren yanlış) düşüncesine kendilerini kaptırırlarsa yanılırlar*

Ve sonra öğrendim ki bizlerle konuşan, dertleşen eski arkadaşlarımız kendilerini güçlü göstermek ve taraftar toplamak için bizlerle bir cunta içinde bulunduklarını izlenimi etrafa yaymışlardır.

12 Mart olayında, iyi niyetli olduklarından asla şüphe etmediğim bazı general ve subaylarımız da bu yanlış değerlendirmelerin içine düşmüşlerdir zannediyorum.

En başta Genelkurmay Başkanı olmak üzere bizlerin de hatası yok mu? Elbette vardır. Ast kademelerdekilerin faaliyetleri hakkında çeşitli kanallardan aldığı haberlerle Genelkurmay Başkanı içimizde en fazla bilgiye sahip olandı. İsmen tek tek kimin ne yaptığını biliyordu. Örneğin Tümgeneral Celil Gürkan'ın daha İzmit'te Kolordu Komutan Vekili iken yaptığı temasları biliyor ve kendisini takip ettiriyordu. Ve bu durumu bizlere söylemişti O halde önleyici ve zecri önlemleri zamanında neden almamıştır? Bu durum, Silahlı Kuvvetlerde eskiden beri var olan bir hastalıktır. Nitekim önceki dönemlerde de zamanında

[62] Batur burada, 9 Mart hareketinin başarısızlığa uğramasından sonra, hareketin içinde bulunan radikal subayların emekliye sevk edilmelerini kastetmektedir. Bu subay ve generaller 16 Mart 1971 tarihinde re'sen emekli edilmişlerdir. İlerleyen bölümlerde bu konudan detaylıca bahsedilecektir.

askerlik disiplinine yakışır önlemler alınsaydı 22 Şubat ve 21 Mayıs olayları patlak vermezdi" (Batur, 1985: 302-303).

Celil Gürkan, Batur'un 9-12 Mart sürecinde Gürler ile arasında bulunan liderlik durumu hakkında dikkat çekici sözler söylemektedir. Gürkan; *"Orgeneral Batur, 12 Mart Muhtırasından sonraki söz, demeç ve beyanlarında ve en son olarak yayınladığı anılarında, her ne kadar 12 Mart öncesinde ve sonrasında Dörtlü Komuta Kademesi içinde girişimleri, çıkışları ve müdahaleleri ile kendisini grubun en etkilisi olarak gösterme çabasına düşmüş ise de gerçek, Silahlı Kuvvetlerde "FARUK GÜRLER" imajının çok daha ağır bastığı merkezinde idi.* (Gürkan, 1986: 99)

Gürkan bu konuya devamla *"Orgeneral Batur Hava Kuvvetleri içinde tutuluyor, güveniliyordu kuşkusuz. Ancak çok genç yaşta üst rütbelere ve kuvvet komutanlığına getirilmiş olması, özellikle Kara Kuvvetleri topluluğunda, kendisinden yaşlı kuşak mensupları arasında belki de bir ölçüde kıskanmadan kaynaklanan, sempati ve takdir duygusu kısırganmasına*[63] *yol açıyordu. Bu nedenledir ki, günlük konuşmalarda, Orgeneral Gürler'den Faruk Paşa diye söz edildiği halde, Orgeneral Batur'dan, rütbece kendisinden küçük olanlarca bile: Batur şöyle demiş, Batur böyle yapmış biçiminde söz edilirdi. Kendisinin, adını "muhtıracı Batur'a" çıkaran Milli Güvenlik Kurulu'ndaki çıkışları Silahlı Kuvvetler çevrelerinde ve belirli sürede günün konusu oluyor, arkasından unutuluyordu. Az konuşan, çoğu kez dinleyen, içe döndük mizaçlı ve belleklerde, tıpkı baykuşun hayvanlar topluluğunda bilge olarak kabul edilmesi gibi, "Bilge General" imajı yaratan Orgeneral Batur, yaşının genç, fiziğinin de elverişli olmasından azami ölçüde yararlanarak ve asıl önemlisi Türk ulusunun üstlerine, amirlerine, baştakilere dik çıkışlar yapanlara karşı hayranlık duymak huyunu sık sık vasıta edip muhtıralar sunarak 12 Mart Muhtırası öncesi dönemde bilinen prestijini sağlamayı başarmıştır."* demektedir (Gürkan, 1986: 100).

Batur ile ilgili çok önemli değerlendirmelerde bulunan Gürkan, Batur'un yayınlamış olduğu kitabı hakkındaki görüşlerini de sunmuştur. Gürkan;

"Batur'un anıları bende şu izlenimi bırakmıştır. "Ölüler konuşamaz" ilkesi ve "ezilenler de ses çıkaramaz" sanısından hareketle 12 Mart döneminde, kendi dışındakilerin düşünce ve eylemlerini eleştirmek, suçlamak suretiyle kendini aklamak amacıyla hazırlanmış subjektif ve duygusal bir belgedir. "Ben" sözcüğünün rekor derecede

[63] Kısırganma: Bir şeyi vermekten çekinme, esirgeme.

kullanıldığı anlarında, kendi ifadesiyle muhtırayı bizzat kaleme almış olduğunu belirten Batur, 12 Mart Muhtırasının imzacılarından ve uygulayacağından biri olarak, bu işlerde ortak sorumluluk paylaştığı diğer üç kader arkadaşını (Tağmaç, Gürler, Eyiceoğlu), gene kendi deyimiyle iki yüzlü ve kışkırtıcı faaliyetler gösteren Korgeneral Atıf Erçıkan'ı, kendisinin 12 Mart öncesi faaliyetlerinin iç yüzünü en iyi bilenlerden Aydın Kırışoğlu'nu, Genelkurmay Genel Sekreteri Tuğgeneral Mehmet Tuğcu'yu, dahası anılarında kendi dışındaki kişilere sık sık mal ettiği söz ve davranışlar karşısında sağ olsalardı "hayır öyle değil böyledir Muhsin Paşa!" diyecekleri muhakkak olan o dönemin Cumhurbaşkanı Cevdet Sunay'ı, Hava Orgeneral Ahmet Dural'ı, Milli Birlik Komitesi üyesi Em. Hv. Tuğgeneral Mucip Ataklı'yı ebediyete yolcu ettikten sonra ve öteki bilenlerin de çeşitli şekillerde emekli edilip etkisiz kılınmalarını müteakip "burada olmayanlar her zaman haksızdır" umudundan hareketle 12 Mart'ın öncesinin perde arkasını, gönlünün dilediği biçimde anlatıp yorumlayarak ölmüş olanlar dahil, "beraber", "içlerinde" ve "başlarında" çalıştığı kişileri karalama yöntemiyle kendisinin atlamaya çalışan bir "liderdir" (Gürkan, 1986: 154-155).

Batur'un Cumhurbaşkanı'na göndermiş olduğu mektup, Ordu içinde bazı kesimleri memnun ederken bazı kesimlerde ise rahatsızlık uyandırmıştır. Vedii Bilget'e göre de bu mektup bir muhtıra özelliği taşımaktadır. Fakat Bilget durumu bir başka açıdan değerlendirerek, Batur'un bu mektubuyla cunta faaliyetlerini açığa çıkarttığını söylemektedir. O'na göre bu mektup ile Batur *"ihtilâl geliyor tedbir alın"* mesajı vermiştir. Batur'un emrinde çalışan subaylar mektubun gönderilmesinden memnuniyet duyarken, denizci ve karacı subaylarda rahatsızlık meydana gelmiştir. Bilget'e göre Hidayet Ilgar, Yılmaz Akkılıç ve Erol Bilbilik mektuptan rahatsız olmuşlardır. Hatta Ilgar bu durum için *"bu ne perhiz bu ne lahana turşusu"* demiştir. (Bilget, 2002: 85-86) Bilget'in aktardıkları akla şu ihtimali getirmektedir; Batur alt kademelerin baskısının arttığını hissetmiş ve kendisini by-pass ederek bir kalkışmaya gidilebileceğini düşünerek böyle bir aksiyon almıştır. Fakat Batur'un anılarında kullandığı dil ve kendi konumunu gayet sağlam olarak göstermesi, bu ihtimal ile çelişmektedir.

Ayrıca Batur, 9-12 Mart sürecinde yaptıkları hazırlık çalışmalarının sonucu olarak ulaşmak istedikleri neticeyi, kurulacak olan yeni yönetim anlayışını açıklamıştır. 27 Ocak 1971 günü Ordu komuta kademesi toplanmış ve ülkenin içinde bulunduğu durumla alakalı olarak Genelkurmay Başkanı Tağmaç ile, Kara Kuvvetleri Komutanı Gürler, Hava Kuvvetleri Komutanı Batur ve Deniz Kuvvetleri Komutanı Eyiceoğlu düşüncelerini

söylemişlerdir. Tağmaç bu toplantıda Ordu'nun ön planda yer almaması gerektiğini, Cumhurbaşkanının devreye girmesiyle Başbakan Demirel'in istifa etmesini sağlamanın doğru olacağını söylemiştir. Demirel istifa edince Cumhurbaşkanının yeni bir Başbakan atamasıyla yeni bir hükûmet kurulacaktır (Batur, 1985: 271).

Tağmaç'ın bu toplantıdaki tavrı ve benimsediği hareket tarzı şaşırtıcı değildir. Tağmaç, 27 Mayıs'tan sonra deyim yerindeyse darmadağın olmuş Ordu hiyerarşisinin tekrar bozulmaması için çaba göstermiş ve Ordu'nun politikaya dahil olmasını istemediğini göstermiştir. Alttan gelen baskıyı da hisseden Tağmaç hem alt kademelerin değişim arzusunu gerçekleştirecek hem de Ordu'yu fazla işin içine sokmadan bu meseleyi halledecektir. Görülmektedir ki Sunay-Tağmaç ilişkisi burada yine ön plana çıkmaktadır. Aralarındaki hami-mahmi ilişkisi üzerinden meselenin Sunay tarafından halledilmesini istemesi Tağmaç tarafından anlaşılır görülmektedir.

Fakat Batur, Tağmaç'ın bu düşüncelerine karşı çıkmıştır. Batur toplantıda dile getirdiği düşüncelerini yıllar sonra şöyle ifade etmiştir;

"Biz buna karşı çıktık, pratikte böyle bir şey olmaz. Ne sıfatla Cumhurbaşkanı istifa et diyecek? Arkasında bir güç, şu şunu istiyor demedikten sonra. Hem Ordu ortaya çıkmayacak hem de Başbakan istifa edecek. Bazı kanunlar Meclis'ten geçmiyorsa bütün Meclis'i karşımıza almak lazım. Başbakan'ın burada kusuru olabilir ama tamamı ona atfedilemez" (Birand-Dündar-Çaplı, 1997: 181).

Batur'un burada dile getirdiği "Meclis'i karşımıza almak lazım" sözü dikkate değerdir. Bu düşünce Doğan Avcıoğlu'nun temsil ettiği siyasi çizginin sahip olduğu düşünceyle aynıdır. Avcıoğlu da mevcut Meclis'i kapatarak üyelerinin kendileri tarafından belirlendiği Kurucu Meclis istemektedir.

Batur, adı geçen toplantıda Tağmaç'a cevaben söylediklerini anılarında şöyle aktarmaktadır;

"Sizin hâl tarzınızda tam bir Anayasa ihlâli vardır. Biz tesirimizi hiç belli etmeyeceksek, sistemi alenen desteklemezsek bu iş nasıl yürüyecek? Sonra yolların hepsini denemeden niçin direkt Anayasa ihlâline kendimizi ve Meclis'i zorlayalım. Bu zorlamayı önce Başbakan dinlemez ve karşılaştığı teklifi aleniyete[64] vurursa ve diğer bütün partiler

[64] Aleniyet: Açık etmek, herkesin önüne sunmak. (Devellioğlu, 2013: 31)

veya bir kısmı reaksiyon gösterirse ne olacaktır? En iyimser hesapla Meclis'te bu fikre taraftar 4-5 kişi bulamayız. Meselâ kim Başbakan olacak ve çoğunluk kendisini destekleyecek mi? Bir isim verebilir misiniz?" (Batur, 1985: 270-271).

Batur ve Gürler'e göre Tağmaç'ın önerdiği bu yöntemin uygulanması mümkün değildir. Tağmaç işi ikaz olarak adlandırılabilecek daha ılımlı bir usul ile, sadece Başbakanın değiştirilmesi şeklinde halletmek istemektedir. Batur ve Gürler ise daha radikal bir yöntem ile, müdahale edilerek meselenin halledilmesinin doğru olduğunu söylemektedirler. Batur konuya devamla ve getirmek istedikleri yeni yönetim anlayışı ile ilgili olarak şöyle demektedir;

"Ama yarım müdahale. Çünkü bize muhtelif partilerden hiç tanımadığımız senatörler, milletvekilleri geliyordu o zaman. Ne duruyorsunuz diyorlar, kendi liderlerini şikâyet ediyorlardı. Çok acayip durumlar, alışmadığımız durumlar. Ne duruyorsunuz, bunun böyle hatası var şunun şöyle hatası var diyorlardı. Biz de şaşırıp dinliyoruz. Öyle bir intibah uyandı ki kafamızda, Türkiye'de birtakım şeylerin yapılması lazım mı? Lazım. Ama partiler arası çekişme ve parti programlarının bunlara uymaması yüzünden bunlar gerçekleşmiyor. Ama partiler üstü bir hükûmet kurulursa, Meclis teknik bir uzuv olarak çalışıp bu yasaları hazırlar. Madem ki zihinlerinde bu var. Kendi liderlerinden hepsi şikâyet ediyorlar. O kanıya kapıldık. Meclis bunları parti disiplininden kurtulmak suretiyle halleder Türkiye bir düzlüğe çıkar havasına kapıldık biz" (Birand-Dündar-Çaplı, 1997: 182).

İfade edilmesi gereken hususlardan biri de şudur ki, Hava Kuvvetleri'nin, Kara Kuvvetleri olmadan bir darbe yapması mümkün değildir. Batur her ne kadar kendi karargâhında otoritesi tartışılmaz bir komutan olsa da -yahut kendisini öyle lanse etse de- Kara Kuvvetlerinin desteği olmadan başarılı bir darbe yapamayacağını bilmektedir. Gürler'in müdahaleye yönelik ikircikli bir tavır içinde bulunduğunu gören bazı subaylar Batur'a liderlik teklif etmişlerdir. Batur'un verdiği cevap, Kara Kuvvetleri olmadan bir darbenin gerçekleştirilemeyeceğinin farkında olduğunu göstermektedir. Batur şöyle demektedir;

"Farz edin ben başlarına geçtim ve lider olarak bir askerî ihtilâl yaptım. Böyle bir şey olmaz Türkiye'de. Silahlı Kuvvetler birbiriyle vuruşur. En azından Kara Kuvvetleri'nin tümüyle buna katılması lazım. Kara Kuvvetleri'nin tümüyle buna katılması mümkün değildi o zamanki komuta düzeni içerisinde" (Birand-Dündar-Çaplı, 1997: 184)

Batur'un açıklamaları ile o dönemki faaliyetleri arasında bazı çelişkiler bulunmaktadır. Faaliyetlerinin cuntacılık olmadığını söylemektedir fakat askerî darbe hazırlığı yaptığı açıkça görülmektedir. Cuntacılığını reddettiği için herhangi bir liderlik de üstlenmemiş olmalıdır fakat daha evvel bahsettiğimiz muhtelif kişiler Batur'un lider olduğunu söylemektedirler. Ayrıca Batur, karargâhındaki havacı subaylarla yaptığı toplantılardan sonra elde ettiği sonuçları ve kendi düşüncelerini Cumhurbaşkanına bir muhtıra şeklinde sunmuştur. Karargâhındaki subaylarla yaptığı toplantıları Batur anılarında açıklamaktadır. 21 havacı generalin katıldığı bir toplantıda görülmektedir ki Batur dahil tüm generaller ülkenin gidişatındaki büyük problemlerden yakınmakta ve çözüm yolları üretmektedirler. Bu çözüm yollarının ne olduğunu süreç göstermiştir (Batur, 1985: 146-147).

Vedii Bilget'in aktardığı başka bir örnekte ise Batur'un Cumhurbaşkanına verdiği muhtıra sonrası darbe hazırlıkları için bir toplantıya katıldığı görülmektedir. Ankara'da Gazi Mustafa Kemal Bulvarı'nda Hava Kuvvetleri'nden Kurmay Albay Kemal Tunusluoğlu'nun evinde yapılan ve Batur, Kırışoğlu, Celil Gürkan ve Bilget'in katıldığı toplantıda önemli noktalar görüşülmüştür. Bilget, Batur'un durumu ile ilgili şöyle demektedir;

"Batur, bir anlık duraksamadan sonra söze girdi. Muhtıraya[65] *hiç değinmedi. Silahlı Kuvvetler'in alt kadrolarındaki huzursuzluğu biliyordu. 27 Mayıs'ta olanlar belliydi. Komutanlar denetimi yitirmemeliydi. İki komutan birlikte gerekeni yapacaklardı. Ne ki, Gürler'in zaman zaman oldukça kararsız bir tutumda olduğunu gözlüyordu. Bunun nedeni, belki de kimi ordu komutanlarına egemen olamayışıydı. Bu durumda Gürler'in harekâtı denetlemesi kuvvet içinde çatışmalara neden olabilirdi. Kara Kuvvetleri'nin bu konuda elini çabuk tutması Gürler'in net tutumunun ışığa çıkması gerekliydi. Ancak, iki komutanın birlikte liderliği söz konusu olamayacaksa, o zaman kendisi tek başına liderliği üstlenirdi. Hazırdı"* (Bilget, 2002: 90-91).

Batur'un söylediği *"Kara Kuvvetleri'nin tümüyle buna katılması mümkün değildi o zamanki komuta düzeni içerisinde"* sözü, Bilget'in aktardıklarıyla daha da anlam kazanmaktadır. Batur, Bilget'in aktardığını doğrular nitelikte konuşmuştur.

[65] Batur'un 21 Kasım 1970 tarihinde Sunay'a gönderdiği "muhtıra" niteliğindeki mektup kastedilmektedir.

Anlaşılmaktadır ki Kara Kuvvetleri Komutanı Gürler, emrindeki Ordu ve Kolordu komutanlarına hâkim değildir. Gürler'in Kara Kuvvetleri içinde hâkim olamadığı en önemli isim ise hiç şüphesiz 1. Ordu Komutanı Orgeneral Faik Türün'dür (TBMM, 2012: 376).

Batur, bir başka röportajında da *"Neden evet demediniz?"* sorusuna cevaben; *"Kara Kuvvetleri'nin tümüyle katılmadığı harekâtın içine, bir Hava Kuvvetleri, Deniz Kuvvetleri Komutanı girer mi? Girerse mantık dahilinde mi hareket etmiş olur? Ordu çarpışır."* demiştir (Ilıcak, 2013: 155).

Batur'un lider olmadığını ifade ettiği ve cuntacılığı reddettiği sözlerine rağmen bir başka örnekte daha bu durumun tersi görülmektedir. Mehmet Emin Değer, Batur'un liderliğini doğrular nitelikteki konuşmasında şöyle demektedir;

"Durumu kısaca özetledim ben kendisine. Faruk Gürler'in bir ikilem içinde olduğu kuşkusu duyduğumuzu söyledim. 'Arkadaşlar daha fazla gecikmede sakınca görüyorlar. Eğer her şey son noktaya geldiğinde son anda Gürler düğmeye basmazsa siz basar mısınız' diye sordum. Basarım dedi" (Birand- Dündar- Çaplı,1997: 185).

Batur'un söylemleriyle çelişen bir açıklama daha bu şekilde yapılmıştır. Konuyla ilgili tüm örnekler, Batur'un söylediklerinin gerçeği yansıtmadığı sonucunu ortaya çıkarmaktadır. Batur'un tarih önünde ismini temize çıkartmak için böyle bir tutum sergilemiş olabileceği, üzerinde düşünmeye muhtaç bir ihtimal olarak tarihin tozlu sayfalarındaki yerini almıştır.

Gürler ve Batur'un başında bulundukları bu cuntanın alt kadroları olası bir müdahalenin teknik hazırlığını yapmışlardır. Öyle ki Hava Kuvvetleri Komutanlığı karargâhında müdahaleden sonra yürürlüğe konacak anayasa dahi hazırlanmıştır. Çalışmalardaki koordinasyonu Aydın Kırışoğlu sağlamıştır. Hazırlık çalışmalarına sivil kanattan Doğan Avcıoğlu, Mümtaz Soysal gibi isimler ile birlikte, muvazzaf subaylardan Hâkim Yarbay Mehmet Emin Değer katılmıştır. Belgeleri açıklanan bu hazırlık çalışmalarından anlaşıldığı üzere Türkiye'de yepyeni bir siyasal sistem kurulacaktır. Bu duruma dair Mehmet Emin Değer şöyle demektedir;

"Parlamento kalkıyordu. Senatonun yerine Devrim Konseyi geçiyordu. Bütün yetkiler Devrim Konseyi'nde olacaktı. Devrim Konseyi harekâta katılmış subaylar ve generallerden kurulacaktı. Devrim Meclisi fikir ve eylem yönünden beğendiğimiz, Kemalist çizgide

olduğuna güvendiğimiz aydınlardan, iş aleminden, işçilerden seçilecek bir Meclis olacaktı" (Birand-Dündar-Çaplı, 1997: 182).

Aynı konu hakkında Fakih Özfakih, daha önceki açıklamalarındaki görülen heyecanıyla kendine has olarak şu sözleri söylemiştir;

"İhtilalin lideri devletin başı olacaktı. Yani Ordu, elinde kamçısı olan bir güç olarak ayakta kalacaktı. Yani sivillerin emrinde çalışan bir müessese olmayacaktı" (Birand-Dündar-Çaplı, 1997: 182).

Bu hazırlanan yeni devlet düzeni hakkında ilginç bir durum göze çarpmaktadır. Hazırlanan taslakların Batur-Gürler ikilisinin onayına sunulacağı kesin olmakla birlikte bu hazırlığı yapanlar ağırlıklı olarak sivillerdir. Özfakih'in deyimiyle *"kamçısı elinde olan bir güç olarak Ordu"* sivillerin emrinde olmayacaktır. Sivillerin kendilerini bu denli geri planda tutan bir çalışma yapmaları dikkate değer gözükmektedir.

Bu hazırlık çalışmalarında Bakanlar Kurulu listesi dahi hazırlanmıştır. Muhsin Batur'un kitabındaki liste şu isimlerden oluşmaktadır; (Batur, 1985: 215-217)

BAKANLAR KURULU[66]

Devlet Başkanı: Selim Bey (Orgeneral Faruk Gürler)
Başbakan: Yavuz Bey (Orgeneral Muhsin Batur)
Başbakan Yardımcısı: Nuri Bey (Tümgeneral Celil Gürkan)
Adalet Bakanı: Prof. Dr. Bahri Savcı – Miraç Aktuğ
Bayındırlık Bakanı: Sedat Özkol – Şükrü Kaya
Çalışma Bakanı: Necdet Şaluuz – Erciş Kurtuluş
Dışişleri Bakanı: Sezai Orkunt – Osman Olcay
Enerji Bakanı: İhsan Topaloğlu – Cemal Silahoğlu
İçişleri Bakanı: Enver Kuray
Köyişleri Bakanı: O. Nuri Koçtürk – Cevat Geray
Maliye Bakanı: Ziya Kayra – Erhan Işıl
Milli Eğitim Bakanı: Fehmi Yavuz

[66] Listedeki isimlerden İhsan Topaloğlu, Sadi Koçaş, Sezai Orkunt, Osman Olcay ve Atilla Karaosmanoğlu 12 Mart Muhtırasının ardından Nihat Erim Hükûmetlerinde görev almışlardır. Soysüren Ali Haydar, **12 Mart Döneminde Nihat Erim Hükümetleri**, Ankara, 2014, s. 503-506.
9 Martçılar tarafından hazırlanan bu listede yer alan isimlerin, 9 Mart'a karşı yapılmış olan 12 Mart'ın gerçekleştiricileri tarafından bakan seçilmeleri ilginç gözükmektedir.

Milli Savunma Bakanı: Fakih Özfakih
Sağlık Bakanı: Nusret Fişek
Ticaret Bakanı: Adnan Başer Kafaoğlu – Sabahattin Özmen
Gençlik ve Spor Bakanı: Halit Çelenk – İrfan Solmazer
Devlet Bakanı: Memduh Aytür – Numan Esin
Devlet Bakanı: Atilla Sönmez – Orhan Kabibay
Devlet Bakanı: Mucip Ataklı – Şaban Demir
Plan Koordinasyon Başkanı: O. Nuri Tosun – Atilla Karaosmanoğlu
Basın Yayın Bakanı: Sabahattin Selek – Altan Öymen

Liste hayli ilginç gözükmektedir. Cuntacılardan İrfan Solmazer, Orhan Kabibay gibi eski askerler listeye girmişlerdir. Sivillerden ise Fakih Özfakih çok önemli bir bakanlık olan Millî Savunma Bakanlığına layık görülmüştür. Daha evvel aktarıldığı üzere "ihtilalin lideri devletin başı olacak" ilkesine uygun olarak Orgeneral Gürler Devlet Başkanlığı'na getirilecektir.

Bir diğer ilginç nokta da listede isimleri yazılı olan kimselerin bu durumdan haberlerinin olmamasıdır. Batur'un sonradan öğrendiğini söylediği duruma göre Bakanlar Kurulu listesini hazırlayanlar bu listede adları yazılı sivil kökenli Bakan adayları ile hiçbir temasta bulunmamışlardır (Batur, 1985: 217).

Bakan adaylarından Altan Öymen bu konu ile ilgili olarak şöyle demektedir;

"Beni münasip görmüşler, ben de çok sonradan öğrendim. Galiba Batur'un hatıralarında var. O listede ben de varım, benim gibi başkaları da var. Anlaşılan 27 Mayıs'ta olduğu gibi ya kamuoyundan ya da gazetesi-yazar olarak, bilim adamı olarak bildikleri kimselerle tasarılar oluşturmuşlar" (Birand-Dündar-Çaplı, 1997: 183).

Batur 12 Mart'a giden süreçte dört müdahale yönteminin belirmeye başladığını söylemektedir (Batur, 1985: 214). Bunlar;

1- Alttan bir müdahale ile yönetime bütünü ile el koymak
2- Alttan yapılan bir örgütlenmeye dayanarak bir veya iki komutanın başta bulunacağı bir müdahale ile yönetime bütünü ile el koymak
3- Silahlı Kuvvetlerin komuta düzeni içinde yönetime el koyması
4- Komuta düzeni içinde müdahale ile durumun düzeltilmesi

Birinci yöntem 27 Mayıs'ta uygulanan yöntemdir ve bu yöntemden Ordu çok hasar alarak çıkmıştır. Dolayısıyla Ordu üst kademesinin -sadece komuta kademesi değil- hiyerarşinin bozulmaması için bu yöntemi istemediği bilinmektedir.

İkinci yöntem tam olarak Batur-Gürler cuntasının planladığı 9 Mart hareketini açıklamaktadır. Fakat Batur kitabında "biz bu yöntemi tatbik etmeyi doğru buluyorduk, bu yöntemi benimsiyorduk" şeklinde herhangi bir ifade kullanmamıştır.

Üçüncü yöntem için büyük bir engel bulunmaktadır; Genelkurmay Başkanı Orgeneral Memduh Tağmaç. Tağmaç'ın bir müdahale istemediği bilinmektedir.

Dördüncü yöntem ise 12 Mart'ta uygulanan yöntem olarak karşımıza çıkmıştır. Sonraki bölümde izah edeceğimiz şekilde 9 Mart hareketi başarısız olunca komuta kademesindeki Batur-Gürler ikilisi saf değiştirmeyi tercih ederek 12 Mart Muhtırasının imzacılarından olmuşlardır.

Batur yapılan hazırlık çalışmaları hakkında açıklamalarda bulunmuştur. Batur'a göre;

"Örgüttekiler 27 Mayıs'ta olduğu gibi plansız bir harekete girişmemek ve/ veya bir veya iki komutanın liderliğinde yapılacak bir müdahale durumunda komutanlarına yardımcı olabilmek için bu planları hazırlıyorlardı. Ocak 1971 sonlarında hazırladıkları dosyayı bana verdiler. Dosyanın içeriği genellikle Doğan Avcıoğlu'nun görüşlerini yansıtıyordu. Bir devrim öngörülüyor, devletin yeni düzenini gösterir bir Anayasa taslağı, Devlet düzeni şeması, alternatif isimler içerir Bakanlar Kurulu Lisesi, Bakanlar Kuruluna verilecek direktif, Basın-Yayın ve TRT ile ilgili bölümleri kapsıyordu. Dosyayı dikkatle inceledim ve gördüm ki ilkeler bölümü üzerinde bazı farklı görüşlere, fakat uygulama şekli üzerinde çok farklı düşüncelere sahibim ve dosya içindekileri benimsemen mümkün değil" **(**Batur, 1985: 215).

Batur bir röportajda ise dosya ile ilgili şunları söylemiştir;

"Ben o dosyayı aldığım zaman çok şaşırdım. Yani şok oldum diyebilirim. Çünkü devlet düzeni hakkında yazıların hiçbirine katılmam mümkün değildi. Silahlı Kuvvetlerdeki hiyerarşiyi alt üst eden bir düzen vardı. Apayrı bir rejim. Doğan Avcıoğlu'nun kitabında ne tarif edilmişse o yapılıyor: Devrim Konseyi, Devrim Partisi kuruluyor. Bütün partiler kapatılıyor. Basın kontrole alınıyor. Her şey devletleştiriliyor ve bunun adı da Atatürkçülük oluyor. Tabii ben el yazımla tenkitlerimi yazdım. 'İnanmadığım bir harekete katılmam' diye de imzaladım verdim. Mesele benim açımdan kapandı." (Birand-Dündar-Çaplı, 1997: 183-184).

Batur kendisine üç ayrı dosya halinde ulaştırılmış olan evrakın tamamını açıklamamış, kendi deyimiyle "gerek görmemiştir" (Batur, 1985: 216).

Dosyayı inceledikten sonra görüşlerini yazılı olarak 30 Ocak 1971 tarihinde dosyayı kendisine teslime edenlere veren Batur, görüşlerinden "sadece önemli olanlarını" kitabında orijinal evrakı kullanmak suretiyle açıklamıştır. (Batur, 1985: 221).

Bu konuda bazı soru işaretleri ortaya çıkmaktadır. Birinci soru, bu hazırlık çalışmaları Batur'un teşviki ile ondan haberli mi yoksa habersiz mi yapıldı? Batur, daha evvelki açıklamalarına ve anılarına bakılacak olursa "kendini otoriter bir komutan" olarak göstermektedir ve bu durum hazırlık çalışmalarından kendisinin haberi olduğu izlenimi doğurmaktadır. Fakat Batur haberinin olmadığını söylemektedir. Cuntacılar ise "o istedi biz yaptık" demişlerdir (Birand-Dündar-Çaplı, 1997:184).

İkinci soru ise; Batur karargâhındaki subaylarına bir darbe hazırlatıyordu da son anda mı vazgeçti, yoksa kurmayları onun adını mı kullandılar? Bunun cevabı da aslında ilk sorunun cevabı ile aynı gözükmektedir. Batur'un kurmaylarından kendine en yakın olanı Kırışoğlu'dur. Doğan Avcıoğlu ile sürekli kontak halinde olan Kırışoğlu, Anayasa konusunda Avcıoğlu ve çevresinden istifade etmektedir. Kırışoğlu'nun bu çalışmalardan Batur'u haberdar etmemesi düşük bir ihtimal olarak görülebilir. Fakat bu durumda şöyle bir soru daha ortaya çıkmaktadır. Batur neden dosyada yazılanları reddetti ve *"inanmadığım bir harekete katılmam"* dedi? Batur'un el yazısıyla vermiş olduğu tenkitinde şöyle bir nokta göze çarpmaktadır. Batur *"rejimin adı güzel, ancak Kemalizm ile alakası yok ve Atatürk'ün ruhunu muazzep*[67] *eder*" demiştir. Batur'un, alt kadroların sol eğilimli olduklarını bilmeme ihtimali de çok zayıf gözükmektedir. Malum olduğu üzere 9 Mart Hareketi sol tandanslı bir harekettir. Fakat Batur, kurmaylarının aşırı sola ve birtakım uç fikirlere meylettikleri izlenimine kapılmış olabilir. Bu sebeple reddiye sunmuş olma ihtimali göz önünde bulundurulmalıdır.

Erol Bilbilik'e göre Batur'a sunulan bu dosyada yer alan Anayasa taslağına son şeklini Avcıoğlu ve Cemal Reşit Eyüboğlu vermiştir. İlhan Selçuk, Erol Bilbilik ve Yılmaz Akkılıç da çalışmalara dahil olmuşlardır. Ayrıca hukuk profesörleri Mümtaz Soysal, Bahri Savcı ve İsmet Sungurbey'den de hazırlık aşamasında istifade edilmiştir (Bilbilik, 2013: 122).

[67] Muazzep: Azap ve eziyet veren. (Devellioğlu, 2013:789)

9-12 Mart sürecinde bir kilometre taşı sayılabilecek bu dosya hadisesi gerçekleşip Batur'un el yazısı ile tenkitlerini yazıp vermesinden sonra, Batur'un karşı olduğu hususlar derhal Hava Kuvvetlerinde incelemeye alınmıştır. Hava Kuvvetleri Komutanlığı Genel Sekreteri Hava Kurmay Albay Kemal Tunusluoğlu cunta adına Batur'a şu satırları yazmıştır;

"Dün akşam (1.2.1971) havacılar bir araya geldik, liderimizin[68] görüşleri enine boyuna incelendi. Biz komünist değiliz. Mütalâanın son cümlesi hepimizi çok tedirgin etti. Milletimizin beklediği ve bizim de %100 inandığımız Lider'imiz ile bu derece kesin çizgilerle ayrı düşmememiz gerekir kanaatindeyiz. Aramızda yeteri kadar irtibat yok. Sizin bize nazaran çok yalnız olduğunuzu, fikri tartışmalar yapamadığınızı ve dolayısıyla endişelerinizi gideremediğinizi biliyoruz ve hak veriyoruz. Nitekim dosya üzerindeki görüşlerinizin %90'ı müzakereye ihtiyaç kalmadan tarafımızdan benimsendi. Dosyayı - Amerika ve Türkiye'de 41 defa komünizmi tel'in konferansları vermiş bir arkadaşımız düzenlemiştir.

Kulağımıza gelen bizleri komünistlikle itham eden tarzda konuşmanız ve yazılım mütalâanızdaki -komünizmin kötülükleri olarak- yukarıda temas ettiğim kişi yaratıcılığı ve şahsi hürriyetlerin kısıtlanmasından bahseder paragrafınız dolayısıyla konu üzerinde durmak gerekti. En hafif tabiriyle hayal kırıklığına uğradık.

Toplantıda her birimiz ithamlarınızı tahfife[69] ve tevile[70] çalıştık. Komutan liderliğini belirtmeye çalışıyor dedik. İşaret ettiğiniz yemin metnini dosyaya koyduk. Bakanlar Kurulu mutasavver[71] listesini çıkardık ve yerine 203 kişilik adaylar listesini koyduk. Biz sizin genel tutumunuz dolayısıyla bizden çok daha bilinçli olarak ve çok daha İLERİCİ olduğunuza İNANDIĞIMIZ için size yemin teklif etmedik. Ancak yemin metni ile aynen mutabık iseniz hepimiz kayıtsız şartsız sizin yarınki liderliğinizi kabul ediyoruz

Netice: Bizler, aynı kaynaktan yetişmiş "yalnız Türk Vatanı için" diyen katıksız Atatürk subaylarıyız. Arz ederim." (Batur, 1985:227-229).

---

[68] Açıkça görülmektedir ki cuntacılar Batur'u liderleri olarak kabul etmektedirler. Lider olduğunu kabul ettikleri bir kimseye bu kadar teferruatlı darbe planları hazırlayıp veren bir cuntanın faaliyetlerinden, liderin haberinin olmaması düşük bir ihtimal olarak değerlendirilebilir.

[69] Tahfif: Hafifletilme, yükü azaltma. (Devellioğlu, 2013: 1218)

[70] Tevil: Sözü çevirme, söze ayrı mana vermeye kalkışma. (Devellioğlu, 2013: 1326)

[71] Mutasavver: Tasavvur edilmiş, tasarlanmış, düşünülmüş. (Devellioğlu, 2013: 825)

İncelemeler ve düzeltmeler yapıldıktan sonra Batur'a 3 Şubat 1971 tarihinde tekrar verilen dosyadan anlaşıldığı üzere Batur'un kurmayları kendilerinin aşırı sol görüşlere sahip olmadıklarını açıklamak ihtiyacı hissetmişler ve detaylıca bunu izaha çabalamışlardır. Batur bu konu hakkında şöyle demektedir;

"Ben bu görüşlerimde kimseye komünistlik izafe[72] *etmedim, yazımda da böyle bir atıf yok. Hatırlamıyorum ama belki istemeyerek söylemiş olabilirim. Bu sebeple yazımı okuyanlar ve bu sözümü duyanlar çok üzülmüşler. Çünkü hakikaten hepsi vatanlarını seven ve komünist olmayan değerli subaylardı."* (Batur, 1985: 225).

3 Şubat günü verilen bu dosyada ayrıca çok önemli bir liste daha vardır. Batur'un 1985 yılında yayımladığı bu kitabında yer alan ve ilk defa açıklandığını söylediği listeye göre müdahale sonrasında özellikle Ordu'da görev alacak kişiler şunlardır; (Batur, 1985: 231)

Genelkurmay Başkanı: Erci Bey (Korgeneral Atıf Erçıkan)
Devrim Konseyi[73] Genel Sekreteri: Hv. Tuğgeneral Aydın Kırışoğlu
Devrim Partisi Genel Sekreteri: …….
Kara Kuvvetleri Komutanı: Tümgeneral Şükrü Köseoğlu
Deniz Kuvvetleri Komutanı: ……
Hava Kuvvetleri Komutanı: Hv. Tuğgeneral Ömer Çokgör
Jandarma Genel Komutanı: Tümgeneral Necati İnoğlu

Listeden anlaşıldığı üzere Tuğgeneral-Tümgeneral-Korgeneral rütbesindeki kişilere kuvvet komutanlığı verilmektedir. Emir-komuta zincirinin yok edilmiş gözüktüğü listedeki bu durum 27 Mayıs'ı anımsatmaktadır.

Batur MİT'in bildiğini söylediği bu listeyi "herkes meraktan kurtulsun" cümlesiyle açıklamıştır. Kendisine verilen dosyadaki orijinal evrakta Devrim Partisi Genel Sekreterliği, Hava ve Deniz Kuvvetleri Komutanlığının karşısına isim yazılmamış, o kısım boş bırakılmıştır. Fakat Batur evrakın deşifresini kaleme alırken Hava Kuvvetleri Komutanlığı'nın karşısına kurmaylarından Hava Tuğgeneral Ömer Çokgör'ün ismini yazmıştır (Batur, 1985: 233).

[72] İzafe: Katma, ekleme, karıştırma. (Devellioğlu, 2013: 566)
[73] Erol Bilbilik, eylem zamanına çok yakın bir zaman kala Devrim Konseyi üyelerinin tamamının belirlendiğini söylemektedir. Bilbilik'e göre 50 kişiden oluşacak olan Konsey'de 32 Karacı, 11 Havacı, 7 Denizci asker yer alacaktır (Cumhuriyet, 12 Kasım 1985; Bilbilik, 2013: 144-145).

Batur bu konu ile ilgili açıklamasında şöyle demektedir;

"Dosyayı inceleyip menfi görüşümü bildirdikten sonra Çokgör'ü odama çağırıp kendisine sormuştum 'Sizden kıdemli ve rütbece büyük çok adette hava generali varken, sizin dosyada belirtilen komutanlığınız nasıl gerçekleşecek?' Bana cevap verdi… "arkadaşlar öyle istiyor". Hangi arkadaşlar? Soruma cevap vermedi. 12 Mart'tan sonra emekli olduğunda kendisi ise konuştum, her ikimiz üzgündük… Dedim ki "büyük oynayınca kazanılır da kaybedilir de." (Batur, 1985: 276-277).

Batur kendisine verilen bu dosya ile ilgili olarak bir röportajda çeşitli açıklamalar yapmıştır. Kendisine yöneltilen *"Her zaman hadiseler sizin istediğiniz şekilde gelişmese dahi, bazı önemli noktalarda bulunmuşsunuz ve teşebbüsleriniz olmuş. Hava Kuvvetleri'nde görevi birtakım subaylardan size ihtilal dosyaları ve Anayasa taslağı intikal edince, elinize bir delil geçmiş oldu. Buna rağmen neden bu subayları emekliye sevk etmediniz yahut dağıtmadınız?"* sorusuna cevaben Batur;

"MGK üyesi olduğumuz için orada endişelerimi defalarca dile getirdim. Silahlı Kuvvetler'in başı Genelkurmay Başkanı'dır. Biz kendi kuvvetlerimizle ilgiliyiz. Kaldı ki MİT o zaman bütün toplantıları takip ediyordu, bana üç bilgi veriyorlarsa, Genelkurmay Başkanı'na beş, Başbakan'a yedi, Cumhurbaşkanı'na on bilgi veriyorlardı. Demek ki herkes Silahlı Kuvvetlerde bir örgütlenme olduğunu biliyordu. Herkes biliyor. O dönemde Türkiye'de herkes bu konuyu konuşuyordu. Kışla konuşuyor, siviller konuşuyor. Emir vermekle bunun önüne nasıl geçersiniz? Elimize dosya geçmiş ama Türkiye'nin iyiliği için çalışanları neden emekli edeyim? Bu dosyayı kaç kişiye mal edebiliri hukuki olarak? Biri bana getirdi, öbürleri biz yapmadık deseler? Dosyada isimler ve imzalar var ama bazılarının karşısında imza yok." demiştir (Ilıcak, 2013: 138-139). Görülmektedir ki Batur, kurmaylarının hakkını müdafaa ederken aynı zamanda yükü omuzlarından atmak istemektedir.

"*Bu dosyayı Tağmaç'a ve Gürler'e gösterdiniz mi?"* sorusuna ise Batur;

"Hayır göstermedim. Celil Gürkan bu dosyayı Gürler'e gösterdiklerini söylüyor. Ama göstermediklerine dair Ocak ayında benim elimde evraklar var. 28 Ocak tarihini taşıyan bu evraklarda "dosya şu anda Gürler'e gösterilemez" deniliyor. Bunu hazırlayanlar öyle diyor." cevabını vermiş, *"Daha sonra Celil Gürkan kanalıyla gösterilmiş olamaz mı?*" sorusuna ise *"Ben bunu bilemem, "Faruk Paşa o aşamaya gelmemişti, gösterilemezdi" diyorlar. Ama en*

azından bilgisinin olmaması mümkün değil. Ben Faruk Paşa ile görüşmedim. O dosyanın, o tarzıyla Faruk Gürler'e gösterildiği kanaatinde değilim. Ama kanaat bu, delil yok tabii" şeklinde karşılık vermiştir (Ilıcak, 2013: 139).

Celil Gürkan ise Gürler ile arasındaki ilişkiyi açıkladığı kitabında şu cümlelere yer vermiştir; *"Kara Kuvvetleri Plan-Prensipler Başkanlığına atanıp göreve başladığımdan kısa bir süre sonra idi. Silahlı Kuvvetlerde 12 Mart öncesi bilinen faaliyetler ve çalışmalar sürüyor, gelişmeler hakkında kâh Orgeneral Gürler'in emir subayı aracılığı ile yaptığı çağrı üzerine, kâh kendimce gerekli gördüğümde iznini alarak genellikle akşam normal çalışma saatlerinin bitiminde ya da ivedi hallerde çalışma saatleri içinde, fakat komutanın çalışma odasından dinlenme odasına açılan özel kapıdan girmek koşulu ile Gürler'in yanına girip durumu arz ediyordum. Zaten karargâhtaki çalışma odalarımız karşı karşıyaydı. Bir başka deyimle, her türlü davranış eylemlerimde Orgeneral Gürler'in nefesini ensemde hissedecek bir mekân bağlantısı içindeydim* (Gürkan, 1986: 100-101). Bu cümlelerden, Batur'a verilen dosyanın Gürkan tarafından Gürler'e gösterilmiş olma ihtimali güç kazanmaktadır.

Batur ayrıca Silahlı Kuvvetler mensuplarının yaptıkları cunta toplantılarının dosya halinde, şu evde şu kimseler, bu akşam toplandılar şeklinde mevcut olduğunu söylemektedir. Adı geçen subayları çağırdığını *"Niçin gidiyorsunuz bu toplantılara, biz yapmıyor muyuz görevimizi, başınız derde girecek"* şeklinde ikazlarda bulunduğunu ifade etmektedir (Ilıcak, 2013: 140).

Batur 1986 yılında verdiği bu röportajda daha evvel bahsettiğimiz gibi muhtemelen tarih önünde kendisini aklamak istemekte, demokrasi dışı faaliyetleri en azından "mecburen" yürüttüğünü inancını sağlamaya çabalamaktadır. Bu olasılık her daim göz önünde bulundurulmalıdır.

Gürler, Gürkan tarafından hazırlık çalışmalarının gidişatı ile ilgili bilgilendirilmektedir. Gürler ile Gürkan'ın yaptığı bir görüşme ilginç detaylar barındırmaktadır. Gürkan'ın gelişmeler hakkında Gürler'i bilgi vermesinin ardından Gürler şöyle bir soru sormuştur;

"Celil, haber aldığıma göre arkadaşlarımız bana, yapılacak olan bir müdahale sonunda devlet başkanlığı görevini vermeyi düşünüyorlarmış. Öyle mi?"

Gürkan, Gürler'in böyle bir haberi nereden aldığını bilemediği için şaşırdığını, havacı kanatta böyle bir çalışma yapılmış olabileceğini ama kesinleşmiş bir durum olmadığını söylemektedir. Gürkan'a göre liderlerin görüş ve onayı alınmadan böyle bir oldu-bitti zaten yapılamazdı. Gürler'in sorusuna cevaben Gürkan;

"Hazırlıkların henüz bu aşamaya vardığını söylemek mümkün değil. Bu haberin kaynağının neresi olduğunu da bilmiyorum. Gerçekten arkadaşlar böyle bir görev tevcihinin uygun olabileceğini düşünmüş iseler bunu doğal karşılamamız gerekmez mi? İçimizde en kıdemli, en saygın ve bütün umutların bağlandığı kişi sizsiniz." demiş,

Gürkan'ın bu sözleri üzerine Gürler ise;

"*Celil Paşa! Ben General Necip*[74] *olmak istemem! Biz bana Genelkurmay Başkanlığını, Arslanlı Kapı'yı veriyor musunuz? Onu söyleyin! Ne yapacağım ben otoritesiz, yetkisiz devlet başkanlığını?"* şeklinde cevap vermiştir (Gürkan, 1986: 225-226).

Gürler'in Genelkurmay Başkanlığını istemesi ise enteresan gözükmektedir. Cunta liderinin, Ordu içinde bu kadar sevilen ve sayılan bir komutanın emrindeki bir kişiye "siz bana Genelkurmay Başkanlığını veriyor musunuz?" demesi şaşırtıcıdır. Bu cümlesinden Gürler'in hareket içindeki liderlik vasfı sorgulanabilir.

Batur'un dosyayı Gürler'e Celil Gürkan'ın gösterdiği iddiası Gürkan tarafından doğrulanmamaktadır. Aslında Gürkan'ın kendi aktarımına göre, aralarındaki ilişki hasebiyle Gürler'e dosyayı teslim etmesi muhtemel gözükmektedir. Fakat dosya Celil Gürkan'a ulaşmadan evvel başka kanallar aracılığı ile Gürler'e gösterilmiş olabilir.

Emin Değer ise mevcut dosyanın Gürkan aracılığı ile Gürler'e teslim edildiğini söylemektedir. Konuyla ilgili Değer şu açıklamayı yapmıştır;

"Şimdi sayın Batur'un çok değişik anlatması, gerçekleri karartamayacaktır. Dahası bu taslağın da içinde bulunduğu ve hazırlıkların harekât dosyası dışındaki bölümünü kapsayan bir dosya, Şubat ayı içinde Sayın Batur'a verildi. Onun onayını aldıktan sonra bu dosya Mart ayı başında Sayın Gürkan tarafından Sayın Gürler'e sunuldu. Dosya, bir Cumartesi günü sunuldu ve Sayın Gürler beni emretti. Dosya üzerinde kendilerine bir saat

[74] 1950'lerde Mısır'da General Cemal Abdülnasır'ın başını çektiği bir grup devrimci subay, Kral Faruk yönetimini bir darbe ile devirmiş ve devletin başına yaşlı ve kıdemli, ancak devrim hareketinin dinamizminden yoksun General Necip'i getirmişlerdi. Doğal olarak Necip, bir süre sonra Devrimin ayak uyduramayacağı hızı karşısında tasfiye edilmişti (Gürkan, 1986: 226).

kadar bilgi sundum. Okuyacaklarını ve Pazartesi günü görüşünü belirteceğini söyledi. Pazartesi günü dosyayı sayın Gürkan'a verirken, "söyledikleri kadar solda değilmişsiniz" dediğini anımsıyorum Bu çalışmalardan ayrı, özellikle kurmay arkadaşlarımız tarafından harekât planlaması yapılıyordu. Harekât planlaması Korgeneral Atıf Erçıkan başkanlığında sürdürülmekteydi. Ancak Korgeneral Erçıkan'ı güven duyulmuyordu. Onun 1970 sonbaharında Brüksel'deki NATO hizmetinden gelir gelmez, yaşına ve rütbesine uygun düşmeyen ateşli bir tutum içindeki davranışı kuşku yaratıyordu Ayrıca Sayın Gürler de sık sık "Atıf'ı her toplantınıza almayın, her şeyi yanında konuşmayın" uyarısı yapıyordu. Ancak Erçıkan'ın da çevresinde nedendir bilinmez inanmış subaylar vardı" (Cumhuriyet, 18-19 Kasım 1985).S

Gürler'in sarfettiği "söyledikleri kadar solda değilmişsiniz" sözü düşündürücüdür. Havacılar tarafından hazırlanan Anayasa taslağının da içinde bulunduğu dosyanın, Batur ve Gürler'in bilgisi dışında hazırlandığının pek de olası olmadığı hesaba katıldığında, Gürler cuntanın fikri yapısını öğrenmek adına böyle bir çalışmaya izin vermiş olabilir. Belki de Gürler, alt kadroların ya da emrinde çalışanların ne kadar solda olduklarını öğrenmek istemiştir.

7 Mart günü Genelkurmay Başkanı Tağmaç bir çağrı yayınlayarak bütün kuvvet ve ordu komutanlarını toplantı yapmak üzere Ankara'ya davet etmiştir. Bu davet cuntalarda endişe yaratmış, Tağmaç'ın Batur-Gürler ikilisinin faaliyetlerini öğrendiği ve tedbir almak istediğine yorulmuştur. Bu sebeple cuntacılar derhal bir araya gelme ihtiyacı hissetmişler ve düğmeye basma zorunluluğunun doğduğunu düşünmüşlerdir. Onlara göre daha fazla gecikmekte mahsur vardır. 7 Mart gecesi[75] Fakih Özfakih'in evinde bir toplantı gerçekleştirilmiştir. Bu toplantıda 9 Mart 1971 tarihi darbenin yapılacağı tarih olarak kararlaştırılmıştır. Toplantıda yapılan konuşmalar ziyadesiyle dikkat çekicidir (Birand-Dündar-Çaplı, 1997: 193).S

Celil Gürkan'ın verdiği bilgilere göre toplantıda kendisi, Korgeneral Atıf Erçıkan, Tümgeneral Şükrü Köseoğlu, Tuğamiral Vedii Bilget, Em. Hv. Tuğgeneral Mucip Ataklı, Hv. Tuğgeneral Nuri Gök, Orhan Kabibay, Numan Esin, Talat Turhan, Mehmet Emin Değer ve ev sahibi olarak Fakih Özfakih bulunmaktadır (Gürkan, 1986: 211-212). Toplantıda ismi geçen kişilerden Ataklı, Kabibay ve Esin tarafından ateşli konuşmalar yapılmıştır. Batur'un

[75] Toplantıya katılanlardan Emin Değer, toplantının 3 Mart 1971 günü saat 20.30-24.00 arasında yapıldığını söylemektedir (Cumhuriyet, 18-19 Kasım 1985).

aktif tutumuna karşın Gürler'in pasif ve işi ağırdan alan tutumu eleştirilmiştir. Gürkan Gürler ile alakalı durumu şöyle aktarmaktadır;

"Konuşmalar, Gürler'in "nazlı davranır" görünmesinden doğan zorlukların üstesinden gelinmesi noktasında odaklanmıştı. Ne yapılacağı tartışılıyordu, hiç kimse Gürler faktörünü göz ardı etmiyordu. Ama onun, işleri engelleyici bir etken olmasını da istemiyordu. Kısacası tartışmalarda Faruk Paşa şöyle derse, Faruk Paşa böyle yaparsa, Faruk Paşa kabul etmezse sözleri yineleyip duruyordu. Bu sırada hiç unutamayacağın bir çıkışa tanık olduk. Hazır bulunanlar arasında tek sivil kökenli kişi olan ev sahibi Özfakih gülerek şöyle dedi "görüyorum ki Sayın Paşalar hepinizde bir Faruk Gürler fobisi var. Faruk Paşa kabul etmezse, Faruk Paşa karşı çıkarsa deyip duruyorsunuz. Faruk Paşa Allah mı? Eğer tek engel Faruk Paşa ise ve sizler de onu aşmayı göze alamıyorsanız, ne hacet, isterseniz bu işi ben halledeyim, gidip kendisini vurayım!.." (Gürkan, 1986: 212).

Özfakih, Gürkan'ın anılarının yer aldığı kitabı yayımlandıktan sonra 16 Kasım 1985 tarihinde Cumhuriyet Gazetesi'ne bir yazı göndermiş ve kendisinin Gürler'i kastederek "gidip kendisini vurayım" şeklinde bir söyleminin olmadığını ifade etmiştir. Özfakih o toplantıda söylediklerini şöyle açıklamıştır; *"Bir taraftan hiyerarşi bozulmayacak diyorsunuz, bir taraftan lider kabul ettiğiniz Orgeneral (rahmetli) Faruk Gürler'in henüz evet demediğini, kararsız olduğunu söylüyorsunuz. Eğer tek engel bu ise, bu taşıdığınız yıldızlar bunu halle kâfi değilse, bırakınız bunu halledeyim. Bu teklif bir etki, bir çare olarak gidip temas etmek düşüncesiydi. Vurmak için ne zaruret vardı ki? Her ne kadar bazı yetkili çevreler bizi tramplen olarak kullanmak ve Ordu kumandanlarını tarih karşısında perişanlığa ve suçluluğa düşürmek için cuntacı olarak göstermek eğilimini ve yolunu göstermiş iseler de biz cuntacı değildik. Kanunlarla tanınmış ve Cumhuriyet tarihimizin birçok dönemde tatbikat yolu bulmuş; Devleti, milleti ve Cumhuriyeti korumak ve kollamak görevi ve hakkı Ordumuz tarafından benimsenmiştir* (Cumhuriyet, 16 Kasım 1985).

9-12 Mart sürecinin hem ilginç hem kilit isimlerinden birisi de hiç kuşkusuz Genelkurmay Başkanlığı Plan ve Prensipler Daire Başkanı Korgeneral Atıf Erçıkan'dır. Baştan söylemek gerekir ki, birçok farklı kişinin açıklamaları Erçıkan'ın Mahir Kaynak örneğinde olduğu gibi ajan olduğu istikametindedir. 3 ya da 7 Mart günü yapılan bu toplantıya katılan Erçıkan, toplantıda konuşulanları bant kaydına almış ve aldığı kayıtları Tağmaç'a teslim etmiştir. Bu hadise toplantıda bulunanlar tarafından açıklanmıştır. Hadise ile ilgili olarak Emin Değer şöyle demektedir;

"Atıf Erçıkan her 15 dakikada bir affedersiniz bende prostat var deyip tuvalete gidiyordu."

Toplantının ev sahibi Özfakih ise; *"Ben sordum tuvalete gitmesinin sebebini. Birisi 'onda şeker var, ondan dolayı sık sık tuvalete gidip geliyor' dedi. 'Sakın kaset değiştiriyor olmasın?'* dedim.

Talat Turhan ise konuyla ilgili şöyle demektedir; *"O zaman tabii şimdiki gibi 90 dakikalık teypler yoktu. 30'luk ya da 15 dakikalık teypler. Dakika başı da tuvalete gidiyor. Yaşlı bir adamın da tuvalete gitmesi doğal karşılanıyor. Bant değiştiriyor orada adam. Konuşmaları banda alıyor. Aldı götürdü Faruk Gürler'e dinletti. Dedi ki 'bak senin adamların seni öldürmeyi düşünüyorlar'. Faruk Gürler o çaresizlik içinde gitti, Memduh Tağmaç'ın kucağına oturdu"* (Birand-Dündar-Çaplı, 1997: 195). Tağmaç ses kayıtlarını dinledikten sonra radikal grubu elemine etmek için, ses kayıtlarını Gürler'e dinletmiş olabilir. Tağmaç'a göre, Gürler kayıtları dinleyecek ve kendisine karşı bir hareket geliştirildiğini öğrenecek, evvelden beri aklını kurcalayan "beni de ekarte ederler mi?" düşüncesine iyiden iyiye kapılacak ve 9 Martçı radikal kanadı terk edecektir. Bu ihtimal, kuvvetli gözükmektedir.

Erçıkan ile ilgili olarak Erol Bilbilik şunları söylemiştir; *"Oramiral Eyiceoğlu, 16 Mart 1971 günü benden bu işlerden vazgeçmemi isteyip de ben reddettiğimde bana 'Aptal herifler. Bütün toplantılarınızı biliyoruz. İçinize Korgeneral Atıf Erçıkan'ı soktuk. Toplantılardan sonra bize, Çankaya'ya bütün bilgileri teyple getiriyordu.' dedi."* (Bilbilik, 2013: 149-150) Bilbilik'in aktardığına göre 12 Mart Muhtırasının imzacılarından Eyiceoğlu böylelikle Erçıkan'ı ifşa etmiş oluyordu.

Ayrıca Celil Gürkan, cuntanın genç üyeleri olan Binbaşı Erol Bilbilik, Binbaşı Yılmaz Akkılıç ve Binbaşı İbrahim Keskin'in Erçıkan konusunda kendilerini defaatle ikaz ettiklerini, onun güvenilmemesi gereken biri olduğunu söylediklerini ifade etmektedir. Gürkan, Erçıkan ile ilgili bir hadiseyi şöyle nakletmiştir;

"12 Mart'a yakın günlerden birinde Havacı Albay Mehmet Heperler'in evinde bir toplantı olmuş, ben yoktum. Toplantıda Erçıkan'ın tutum ve davranışları tartışılmış, kendisiyle görüşülmesi kararı alınmış ve evine gidip görüşmüşler. Binbaşı Yılmaz Akkılıç ve Hava Albay İlyas Albayrak Erçıkan'a, kendisinin katıldığı toplantıları Genelkurmay Başkanına nakledip nakletmediklerini sormuşlar. Kendilerini pijama ile karşılayan Erçıkan

‘evet, ne var haber verdim. Kimden ne saklayayım? Yanıtını verince Akkılıç ve Albayrak getirilen kahveyi bile içmeden geri dönmüşler” (Gürkan, 1986: 162). Tarih, üç genç binbaşının haklı olduklarını ispatlamıştır.

Bu bant kayıtları gidişatı ciddi anlamda etkilemiştir. Batur ile birlikte Tağmaç’sız bir müdahale planlayan Gürler bandı dinleyince ürkmüş gözükmektedir. Zaten temkinli ve çekingen bir tavır sergileyen Gürler, mevcut iktidar savaşı içerisinde kendisinin de devrilebileceği endişesine kapılmıştır. Müdahale senaryosunu değiştiren Gürler için yeni senaryoda başrolü Tağmaç oynayacaktır. Karargâhında aylardır kendisi için hazırlık yapan ve düğmeye basmasını bekleyen radikal subaylara ise artık ihtiyacı kalmamıştır (Birand-Dündar-Çaplı, 1997: 195).

Emin Değer’in aktarımına göre Özfakih’in evindeki toplantıdan sonra 7 Mart günü Bahçelievler’de Ankara dışından da gelen subaylarla Erçıkan’ın başkanlığında bir toplantı daha yapılmış ve onun yönlendirmesi ile müdahale kararı alınmıştır. 8 Mart günü bu durum Gürkan tarafından Gürler’e iletilmiştir. Gürler, Emin Değer’i çağırmış ve aralarında bir görüşme gerçekleşmiştir. Değer görüşmeyle ilgili şöyle demektedir;

“Ben girdiğimde ayaktaydı. Üzgün ve kırgın bir hali vardı. Aynen şunları söyledi: ‘Arkadaşlarınız kararını vermişler bana ilettiler. Ben şimdi Genelkurmay Başkanına gidiyorum ve ona durumu anlatacağım.’

Bu sözler, beni hayata düşürdü ve öteden beri acaba son anda bize bir oyun oynanır mı kuşkusu içinde olduğumdan şunları söyledim:

“Komutanım Sayın Genelkurmay Başkanımız bu hareketi benimsemez, ona bunları söylemenin doğru olmadığı düşüncesindeyim. Biz sizi lider olarak tanıyoruz.”

Kaşlarını çattı ve ‘ona söylerim, her şeyi anlatırım ya çekilir ya da bizimle olur’ dedi. Bu açıklama beni tatmin etmemişti ama yapacak bir şey yoktu. Komutan Genelkurmaya doğru yürüdü. Ben durumu Sayın Gürkan'ı arz etmek üzere odasına girdim. Düşüncelerimi anlattım. Bana katıldığını, ama Sayın Gürler’e de inanmamız gerektiğini söyledi (Cumhuriyet, 18-19 Kasım 1985).

Değer bir röportajda Gürler ile yaptığı bu görüşme hakkında şunları söylemiştir;

"Asık suratlıydı. 'Komutanım dedim. Arkadaşlar karar almışlar. Şimdi ne olacak?' 'Ben şimdi Genelkurmay Başkanına gidiyorum' dedi. 'Durumu kendisine anlatacağım. Ya bizimle olur ya olmaz. 'Komutanım' dedim. 'Siz zaten biliyorsunuz. Biz ona hiç güvenmiyoruz. Onun dışında bir hareket planladık. Ve bize göre liderimiz sizsiniz. Biz başka birinin emriyle hareket etmeyiz' dedim. Baktı tekrar, o bakışı hala anımsıyorum. Bize güven duymayan bir bakıştı. Elinin tersiyle masadaki kitapları şöyle itti 'ya gider dedi ya bizimle olur' (Birand-Dündar-Çaplı, 1997: 195).

Gürler'in 9 Martçı radikal bir darbe anlayışından vazgeçtiği görülmektedir. Netice itibariyle Gürler düğmeye basmayacak, "devrim" yapılmasına karşı çıkarak 12 Mart Muhtırasının imzacılarından biri olacaktır. Emin Değer'in Gürler ile yaptığı görüşmeden çıkan anlam Gürler'in ikili oynamaya başladığıdır. Tasfiye edilmemek için hâlâ emrindeki subaylara olumlu sinyaller vermekte, aynı zamanda Tağmaç'a olan biten her şeyi anlatmaktadır. Görünen o ki Gürler, alt kadroların olası uç girişimleri karşısında Tağmaç'tan himaye beklemektedir. Gürler olmadan Batur'un da herhangi bir harekete girişemeyeceği açıktır. Çünkü Hava Kuvvetlerinin tek başına darbe yapamayacağı açıktır. Tağmaç'ın ipleri eline alacağı günler gelmiş gözükmektedir. Türkiye adım adım 12 Mart'a gitmektedir. Organizasyonel anlamda birden fazla darbe yapabilecek güce sahip olan 9 Martçılar, sonu hüsranla bitecek sürecin son günlerinde çalışmalarına hız vermekte ve hevesle Devrim gününü beklemektedirler.

4.2.5. 9 Mart Toplantısı

7 Mart günü yapılan toplantıda darbenin ne zaman yapılacağı tartışılmış ve 9 Mart gününde karar kılınmıştır. Batur ve Gürler'in doğal olarak katılmadığı toplantıda alınan bu karar alt kadrodaki asker ve siviller tarafından alınmıştır. Batur ve Gürler'e "9 Mart'ta düğmeye basacağız" şeklinde bir kararın alındığının haber verilmemiş olması ihtimal dahilinde gözükmemektedir. Fakat bu konuda net bilgiye rastlanamamıştır.

Emin Değer 9 Mart günü ile ilgili şöyle demektedir;

"Bu akşam düğmeye basılacak. Hepiniz Hava Kuvvetleri'nde hazır olun' dediler. Eğer 'düğmeye bas' deselerdi, kendimize göre verilmiş harekât planı uyarınca görevlerimiz vardı.

Onlar bize bildirilmedi. Bu gibi hallerde bu tür görevler, anca düğmeye basıldıktan sonra yazılı olarak verilir. Biz o görevleri yapacaktık" (Birand-Dündar-Çaplı, 1997: 196).

Uluç Gürkan ise 9 Mart günü yaşadıklarını şu sözlerle ifade etmektedir;

"Her şey hazır. Harekete geçirilecek birlikler, ele geçilecek yerler… Bir klasik darbe tekniği içinde, işte radyonun alınması, bakanlıkların önüne tankların çekilmesi silah ve insan yerleştirilmesi, bunların hepsinin planları hazır. O gece Hasan Cemal ile birlikte bürodan eve gitmedik. Tankların çıkacağını, orduevini alacağını tahmin ediyorduk. O konuda bilgilerimiz vardı. Ben kendimi bir şeye şartlamıştım. Şimdiki eşime haber vermeden nişan yüzüklerimizi almıştım. Karşıma çıkan ilk tank komutanına taktırmayı düşünüyordum" (Birand-Dündar-Çaplı, 1997: 196).

Celil Gürkan 9 Mart günü yapılan toplantının öncesi ve sonrası hakkında teferruatlı bilgi vermekte ve şöyle demektedir;

"9 Mart sabahı Batur, Havacı kanadın koordinatörlüğünü yürüten Hv. Tuğgeneral Ömer Çokgör'e, o sırada yanlarında Hava Kuvvetleri Komutanlığı Kurmay Başkanı Korgeneral Ahmet Dural olduğu halde şu talimatı veriyor:

"Ömer Paşa, Faruk Paşa ile görüştük ve mutabık kaldık. Bu akşam mesai bitiminde benim odamda bir toplantı yapacağız. Bu toplantıya Hava Kuvvetlerinden ben, Ahmet Dural, Hulusi Kaymaklı (o tarihte Tümgeneral rütbesi ile Harekât Başkanı) Paşalar ve bir de siz. Kara Kuvvetlerinden Faruk Paşa, Atıf Erçıkan, Celil Gürkan, Şükrü Köseoğlu ve Deniz Kuvvetlerinden Vedii Bilget[76] *katılacaklar"* (Gürkan, 1986: 249).

Gürkan o gün sabahtan Batur'un talimatı ile Hava Kuvvetlerinin belli birliklerine ve üslerine alarm verildiğini, bu nedenle toplantı saatine doğru karargâh koridorlarında çok sayıda havacı subayın olduğunu aktarmaktadır (Gürkan, 1986: 250). Batur'un alınacak olan olası bir darbe kararına yönelik, hazırlık amaçlı böyle bir emir verme olasılığı yüksek gözükmektedir.

[76] Bilget, Ankara'da olmadığı için toplantıya katılmamıştır (Bilget, 2002: 167).

Celil Gürkan'ın anılarında 9 Mart toplantısına genişçe yer verdiği görülmektedir. Yapılan konuşmaları 15 yıl sonra anılarında açıklayan Gürkan'a nazaran Batur'un ise anılarında bu toplantıya geniş yer ayırmadığı dikkati çekmektedir (Gürkan, 1986: 249-254; Batur, 1985: 275-276).

Batur'un aktarımına göre Gürler, Batur'u arayıp bazı generallerle karargâhına gelmek istediğini söylemiştir. Gürkan'a ek olarak Batur, Korgeneral İhsan Över'in de toplantıya katıldığını söylemektedir (Batur, 1985: 275).

9 Mart toplantının mahiyeti ile ilgili olarak Batur şöyle demektedir;

"9 Mart ne idi ne değildi? Sonraları çok konuşuldu, çok yazıldı… "bir darbe girişimi toplantısıydı", "bir darbe girişiminin durdurulduğu toplantıydı" denildi. Her olayda ve her konuda siz veya karşınızdaki insan düşüncelerinin bir kısmını gizliyorsa, doğru tanımlama yapmak çok zorlaşır. Bu sebeple "9 Mart'ın" ne olduğunu kısaca özetlemek gerekirse… eğer alttan bir hareket komutanlara rağmen yapılmak istense idi, yapılırdı. Başarılı mı başarısız mı? onu olaylar gösterirdi" (Batur, 1985: 275-276).

Batur, 9 Mart toplantısı ile ilgili en somut sözü bir röportajında şöyle dile getirmiştir;

"Bu toplantı, ihtilâl yapalım toplantısı değil, ihtilâl yapmak isteyenleri durdurma toplantısıdır" (Birand-Dündar-Çaplı, 1997: 198). Aslında Batur'un ifadesindeki iki farklı durum da doğru gözükmektedir. Anlaşılan odur ki bu toplantı bir ihtilâl toplantısıdır. Fakat düğmeye basılmamış ve ardından radikal görüşteki subayların durdurulması sağlanmıştır.

Ayrıca Batur, *"toplantıda Kara generalleri tarafından yapılan konuşmalardan anladığım kadarı ile, belirli kişi ve birlikler durumuna geçmişlerdi, eylem için düğmeye basmak yeterli idi, hatta bir generalimiz 'artık ok yaydan çıktı, yalnız yönü belli değil' dedi. Faruk Paşa oldukça sinirli ve heyecanlıydı, ama direktifini verdi… 'Hiçbir harekete tevessül*[77] *edilmeyecek, varsa hazırlıklar durdurulacak, yarın Genişletilmiş Komuta Konseyi toplanıyor, orada alınacak karar beklenmelidir' dedi ve toplantı bitti"* cümleleriyle 9 Mart toplantısını özetlemiştir (Batur, 1985: 276).

[77] Tevessül: Başvurma, girişme. (Devellioğlu, 2013: 1323)

Aslında her şey, Gürler'in iki dudağının arasında gözükmektedir. "Tamam" dediği anda harekât başlayacak ve Batur-Gürler ikilisi iktidara gelecektir. Ancak Gürler, ürkek davranmıştır. Cumhurbaşkanı Sunay'dan emin değildir. Tağmaç'ın da tereddüt içinde olduğunu düşünmektedir. Başka bir ihtimaller dizisinde ise Gürler, belki de harekâtın başarı şansını düşük görmüş, belki de kurmaylarından gelecek bir ihanetten ya da ihtilâlin sol darbeye dönüşmesinden korkmuştur (Birand-Dündar-Çaplı, 1997: 197).

Bir röportajında ise Batur, kendisine yöneltilen *"9 Mart toplantısına açıklık getirebilir misiniz? Toplantıda siz resmen, "Devrim Konseyi şöyle kurulacak, siz Cumhurbaşkanı ben Başbakan olacağım" gibi teklifleri Faruk Gürler'e iletmişsiniz. 9 Mart'ta bu meseleleri görüşmüşsünüz,* sorusuna; *"Ben 31 Ocak'ta katılmadığımı ifade ettiğim bir sistemi neden 9 Mart'ta dile getireyim? Benim Başbakan olmam dahil hiçbir görüşü onaylamamışım. Katılmadığımı yazılı ifade etmişim. Hâlâ 41 gün sonra böyle bir iddia nasıl geçerli olabilir. "Katılmıyorum" demiştim."* şeklinde yanıt vermiştir. Batur ek olarak, "toplantıda ihtilâl mevzuları konuşulmadı mı?" sorusuna, "hayır" şeklinde cevap vermiştir (Ilıcak, 2013: 153).

Celil Gürkan'ın aktarımına göre ise toplantıda Batur, Gürler'e Cumhurbaşkanı olacağını, kendisinin de Başbakanlık görevini üstleneceğini söylemiştir. Bu bir ihtilâl konuşmasıdır. Görünen o ki Batur ya da Gürkan'dan birisi doğruları söylemekte imtina etmektedir.

Batur, röportajın devamında "9 Mart'ta niye toplandınız? sorusuna ise;

"Şimdi şöyle bir şey var. Aşağıdaki grup "Genişletilmiş Komuta Konseyi toplanmadan müdahale edelim" istiyor. Nitekim bu belli oldu. Kara kuvvetlerinden bazı kişiler alarma geçirmişler Ankara ve İstanbul garnizonunda. Benden habersiz olarak da Hava Kuvvetlerinden bazı insanlar çağırmışlar, tertip almışlar. 9 Mart toplantısı bitip de koridora çıktıktan sonra ben kendime ait tertipleri gördüm ve dağıttım. Yani bizi aşmışlar, bizi aşınca tabii bu askerlikte yürümüyor. Emekli olmalarının sebebi de budur. Bir yere kadar beraber gidiyorsun. Fikir mutabakatı olabiliyor, fikir mutabakatı olmuyor, kesiliyor. Ama seni aşmaya kalktıkları takdirde… Emir komuta zinciri denilen bir şey var. Ne sayın Celil Gürkan ne Ömer Çokgör ne Şükrü Köseoğlu 10 Mart toplantısında yoklar. Çünkü askerî düzen içinde o sırada değiller onlar. 10 Mart'taki Genişletilmiş Komuta Toplantısına katılanlar kolordu ve ordu komutanı seviyesindeki insanlar. Bunlar bize açarak bir eşlemin içine girmek istiyorlar ve bizi de buna zorlamak istiyorlar. 9 Mart'ta bunları teskin etmek için

toplanıyoruz. Faruk Paşa istedi benim karargahıma gelmeyi. Faruk Paşa da haberdardı Kara Kuvvetleri'nin alarma geçtiğinden." şeklinde cevap vermiştir (Ilıcak, 2013: 153-154).

Batur 12 Mart'tan sonra kurmaylarından İlyas Albayrak ve Kemal Tunusluoğlu'nun emekli edilmesini önlemiş fakat kendisinden habersiz Hava Kuvvetlerini alarma geçiren Ömer Çokgör'ü emekliye sevketmiştir (Ilıcak, 2013: 153).

Batur *"Celil Gürkan'ın iddiasına göre siz müdahaleye hazırdınız. Gürler zaman zaman tereddütteydi"* sözüne karşılık olarak ise;

"*Ben müdahaleye hazırım, ifade ediyorum. Fakat, şartlarımı söylüyorum. Ben, Kara Kuvvetleri tamamıyla müdahale içine girmezse, yokum diyorum. Aksi, maceraperestlik olur, memleketi batırırız. Faruk Paşa Kara Kuvvetleri'ne hâkim değil. O da kendi durumunu biliyor, akılsız bir adam değil ki... Niye katılsın… Biz Cevdet Sunay'ı, Eyiceoğlu'nu, Memduh Tağmaç'ı dışarıda bırakacağız, ikimiz bir hareket yapacağız. Ben kendi kuvvetime hakimim ama o değil... Faik Türün Paşa, Memduh Paşa'nın ve Cevdet Sunay içinde olmadığı bir harekete evet der mi? Demez. Semih Sancar der mi? Demez. Faruk Paşa bunu bilmiyor mu? Neden katılsın…"* (Ilıcak, 2013: 155).

Ek olarak Batur, *"9 Mart toplantısında "ok yaydan çıktı gidiyor, ama nereye gideceği belli değil" dedi bir tanesi. Kara ve Hava Kuvvetlerinin bir kısmının alarma geçtiği öğrenildi ve ona "Dur!" denildi. 9 Mart toplantısında Gürler "Durun şimdi. Yarın, Genişletilmiş Komuta Konseyi var" talimatını verdi. Ben Faruk Paşa'yı ikna etmeye çalışmadım. Çünkü onun hâkim olmadığını bilen bir insan olarak neden onu kandırayım?"* (Ilıcak, 2013: 155-156).

Toplantıda bulunan Gürkan, toplantının 17.30'da başladığını ve ilk sözü Batur'un alarak şöyle girizgâh yaptığını aktarmaktadır;

"Batur ev ve davet sahibi olarak, müsaadenizle ilk sözü alıp konuşayım diye söze başladı. Müdahaleden sonra, Gürler'in Devlet Başkanlığına, kendisinin de Başbakanlığa getirileceğini vurguladıktan sonra, en kıdemli komutan olarak Gürler'in nihai kararının beklendiğini söyledi. Gürler son derece heyecanlı ve ürküntü içinde görünüyordu. Alnında biriken boncuk boncuk terleri sürekli olarak siliyor, daha çok konuşulanları, Batur'un talimatı ile Çokgör'ün verdiği izahatı dinliyordu. Çeşitli görüşler ve öneriler ortaya atıldı.

Bir ara Gürler, 'Oramiral Eyiceoğlu'nun haberi var mı Muhsin Paşa?' diye sordu. Haberi yok cevabı üzerine Batur'a, 'Onu ayrı tutmak olmaz, Celal Paşa'yı siz görüp, durumu münasip şekilde anlatınız!' dedi. Batur ise 'ben onunla konuşmam' diyerek yanıtladı. Gürler, müdahale sonrası görev alacak sivillerin isimlerinin okunmasını istedi ve Ömer Paşa isimleri okudu, kimisi hakkında olumlu kimisi hakkında olumsuz değerlendirmeler yapıyordu. Gürler her hali ve ifadesi ile tam bir tereddüt içinde olduğunu, herhangi bir karar almadan toplantıyı bitirmek ister bir havada bulunduğunu belli ediyordu. Şu ya da bu doğrultuda bir görüş beyan etmek durumunda kaldığında, ertesi sabah yapılacak Genişletilmiş Komuta Konseyi[78] Toplantısının sonuna kadar beklenmesi gerektiği görüşünü dile getiriyordu. Kısacası toplantı, bir karara varacak gibi görünmüyordu ve bunda da Gürler'in tereddütleri baş etken oluyordu.

Toplantıda herhangi bir karar alınmadı. Gürler birdenbire ayağa kalktı ve 'Hele bir yarın olsun, Genişletilmiş Komuta Konseyindeki durum açıklığa kavuşsun. Ona göre durumu yeniden tezekkür ederiz(düşünürüz). Şimdi Memduh Paşa'nın yemeğine geç kalmayalım' diyerek toplantıyı bitirdi" (Gürkan, 1986: 250-251).

9 Mart gecesi Gürler ve Batur, aylardır ihtilâl hesabı yapan kurmaylarını durdurmuşlardır. "İhtilâl" o radikal görüşlü kurmayların fikri midir, yoksa onlar komutanlarının emriyle mi hazırlığı yapmışlardır? Bu tartışmaya açık bir konu olmakla birlikte sonuç ise gayet net gözükmektedir. Gürler, Anayasasına kadar yeni bir rejim hazırlayıp, anahtarını kendisine uzatanlara sırtını dönmüştür. İhanete uğrayan kurmaylar için şimdi önlerinde iki yol vardır: Vazgeçmek ya da düğmeye Gürler'siz basmak (Birand-Dündar-Çaplı, 1997: 198).

Uluç Gürkan 9 Mart günü yapılan bu toplantı hakkında hayli ilginç ve dikkat çekici bir bilgi vermiştir. Uluç Gürkan şöyle demektedir;

"9 Mart harekete geçtiğinde 9 Martçılar, Celil Gürkan, Atıf Paşa, bazı albaylar vs. hareketin başında olması için Faruk Gürler ile Muhsin Batur'u lojmanlarından silah zoruyla aldılar. Kafasına dayamak değil ama silah göstererek. Birliklerin harekete geçtiği söylendi, karargâha gelerek başında olun dendi. 9 Mart gecesi." (Uluç Gürkan ile görüşme,

[78] Tağmaç 7 Mart günü yaptığı çağrı ile kuvvet ve ordu komutanlarıyla toplantı yapılacağını duyurmuştur. Genişletilmiş Komuta Konseyi Toplantısı ile bu toplantı kastedilmektedir.

22 Kasım 2021, Ankara) Bu bilginin doğru olduğu varsayıldığında alt kadroların radikalliği çok daha net şekilde kendini göstermektedir.

Uluç Gürkan bu konuya devamla şu sözleri söylemiştir;

"Şimdi bunları alıyorlar götürüyorlar. Askerliğin bir hiyerarşisi vardır. Karargâha gidince Faruk Gürler'e diyorlar ki Paşam Polatlı'daki birlikler hazır ağırlıkla, harekât emrini verin. Gürler silah zoruyla oraya geldi ama şimdi hareketin başı, omzu kalabalık, hepsinin üstünde emir komuta zincirinde. Karargâha harekete geçildiği düşüncesiyle geldiler, harekete geçilmediğini görünce harekât emrini vermediler. Birlikler hareket etmedi mi diyor. Siz emir vereceksiniz diyorlar. Dursun diyor biz halledeceğiz, kimse bir şey diyemiyor. Nitekim 12 Mart olduktan sonra Aydın Paşa[79] Türkiye'ye dönünce, uçaktan indiğinde, kendisini karşıladıklarında 'ulan birinizin belinde tabanca yok muydu, veriyor musun emri dedirtecek' diyor. Aydın Paşa bunu yapacak yürekteydi, tek adamdı." (Uluç Gürkan ile görüşme, 22 Kasım 2021, Ankara).

Uluç Gürkan, Batur ve Gürler ile alakalı değerlendirmesinde ise şöyle demiştir;

"Her zaman karacılar havacılardan üstündür. Şimdi Batur da Gürler'e uyanlardan, anılarında üstünden 12 Mart'ın yükünü atmaya çalışıp Faruk Gürler'i şey yapıyor ama emir komutaya uydum diye….

O da 12 Mart'ın Genelkurmay Başkanının emri altında, imzacılarından. Şimdi büyük bir ihtimalle şöyle bir şey olmuş. Doğan Bey ile konuşmuşluğum filan değil benim yıllar sonra biriktirdiğim bu. Türkiye'de Anayasanın artık kapitalizmin gelişme seviyesine bol geldiği yaklaşımını bunlara kabul ettirmişler. Batur'a da Gürler'e de. Çünkü 9 Mart'ı durdurup 12 Mart'ın imzacı generali olmanın başka izahı olabilir mi? 9 Martçılarla da dirsek temaslarında da bu nedenle kuşku duyarım. Ha Faruk Gürler Silahlı Kuvvetlerde tapılan bir adamdı.

Şimdi şunu söylüyorum, benim babam askerdi. Gürler için şunu söylerdi. 21 Ekim Protokolü'nde babamın imzası var Vahit Gürkan adıyla. Gürler cuntası da derlerdi o zamanlar. Babam, "Gürler emir versin gökdelenden (Ankara'da yeni yapılmıştı o zamanlar) kendini atacak subaylar var" derdi. O kadar bağlılardı ama Gürler sattı onları. Kendisine

[79] Aydın Kırışoğlu.

Cumhurbaşkanlığı sözü verildi kapitalistler tarafından, Ecevit ve Demirel de onu engellediler. Gürler ile Batur'un tabanca zoruyla Hava Kuvvetleri Karargahına götürülmeleri…. (Uluç Gürkan ile görüşme, 22 Kasım 2021, Ankara).

Uluç Gürkan'a, Batur ve Gürler'in silah zoruyla lojmanlarından alındıkları bilgisinin kaynağı sorulduğunda ise orada bulunan eski MBK Üyesi İrfan Solmazer'den dinlediğini söylemiştir. Gürkan ayrıca Doğan Avcıoğlu'nun yazdıklarını ve düşüncelerini Celil Gürkan'ın başında olduğu yapıya anlatamadığını ifade etmiştir. Bu duruma, entelektüel seviyelerinin yetmemesi ya da işlerine gelmemesinin değil, askerî hiyerarşiye teslim olmalarının sebep olduğunu söylemiştir. Gürkan'a göre 9 Martçılar ya 27 Mayıs'taki Cemal Gürsel örneğinde olduğu gibi kendilerine yeni bir Orgeneral bulmalılardı ya da Kırışoğlu'nun savunduğu görüş olarak bir Orgenerale ihtiyaç yok demelilerdi (Uluç Gürkan ile görüşme, 22 Kasım 2021, Ankara).

9 Mart toplantısı hakkında Celil Gürkan, ek olarak şöyle demektedir;

Gürler ne düşündü ve Batur hâlâ ne düşünüyor bilmem ama onların dışında kalan bizler, toplantının bitişi ile artık bir yol ayrımına gelindiğine, başımızdaki iki liderden, şimdiye kadarki hazırlıklar doğrultusunda, içtenlikli memleketçi inançlarımıza yanıt verecek bir kararlı tutumun beklenemeyeceği kanısına varmıştık. Bir başka deyimle her şey oracıkta bitmişti. 3 gün sonra muhtarının verilişiyle bizler, Atatürkçü görüşün ve idealin savunucuları yenik düşmüş ve hukuken, fiilen sahneden çekilmiştik. Şaşkınlık ve eziklik içinde koridora çıktığımızda odaların ve koridorların müdahale kararı alınmasını bekleyen subaylarla -tabii çoğu Havacı- dolu olduğunu gördük. Bu subaylar toplantıda şu ya da bu şekilde bir karar çıkmadığını öğrenince hayli öfkelendiler. Hatta orada, daha sonra eve döndüğümde eve telefon ederek tarafımdan bir şeyler yapılıp yapılamayacağını sorarak bir tür benden düğmeye basmamı ister havasını veren beyanlarda bulunanlar oldu. Kendilerine artık perdenin kapandığını, her şeyin bittiğini evlerine çekilip ertesi gün normal görevlerine devam etmelerini salık vermekle yetindim (Gürkan, 1986: 252-253).

Celil Gürkan, kendisinden düğmeye basmasını isteyen askerlere bunun olamayacağını söylemiştir. Gürkan anılarında, *"düğmeye bassaydınız olmaz mıydı?"* sorusuna cevaben *"O gün ortam hayli elverişli görünüyordu. Elimizdeki kuvvet yeterli idi. Müdahalede kararlılık doyum noktasına gelmişti. Batur'un karargâhı denetimimiz altında idi. Batur ve Gürler'i nötralize edip müdahaleyi yapmak mümkündü. Ama her ikisi de Silahlı Kuvvetlerde*

tanınmış, sevilen sayılan komutanlardılar. Onların dahil olmadığı bir harekâtı yapmak, kan dökülmesine sebep olabilirdi. Bunu ben dahil kimse göze alamazdı. Orduda bir çatışma çıkmasını da istemiyordum" (Gürkan, 1986: 253).

Celil Gürkan'ın, Gürler'in düğmeye basmadığı 9 Mart'taki toplantının ardından liderlik için birtakım görüşmeler gerçekleştirdiği iddia edilmektedir. İddia şöyledir;

28. Tümen Komutan Yardımcısı Ali Elverdi, 11 Mart günü Atıf Erçıkan'dan bir telefon almıştır. Erçıkan *"Cuntadaki bütün birlik başkanları toplandı. Celil Gürkan Paşa'ya tekmil verdiler. Sizin tümenden de 4 tane tabur komutanı vardı. Yarbay Kadir Günaydın'ın size güven duyduğu belli. Çünkü Celil Paşa'ya, Ali Elverdi ne düşünüyor? diye sordu. Kendisini çağırırsanız faaliyetlerini size anlatır"* demiştir. Elverdi, Günaydın ile görüşmüş ve Celil Gürkan'a tekmil verildiği, onun liderliğinin kabul edildiğini doğrulatmıştır. Günaydın, orada Kemal Tunusluoğlu'nun da hazır bulunduğunu söylemiştir (Ilıcak, 2013: 158-159). Batur'un röportajında ifade ettiği "bizi aşmak istediler" sözü bu olayın doğruluğu kabul edildiği taktirde daha da anlam kazanmaktadır.

9 Mart günü umduğunu bulamayan radikal subaylardan olan Binbaşı Erol Bilbilik, konu hakkında şöyle demektedir;

"Orgeneral Faruk Gürler ve Orgeneral Muhsin Batur liderliğinde, planlama çalışmalarına başlanılan 09 Mart 1971 eylemi, başlangıçta milli kurtuluşçu ve tam bağımsızlık ilkeci, radikal bir eylem idi. Giderek bu eylem, söz konusu nitelikleri kaybederek, aynı liderlerce 12 Mart 1971 eylemine dönüştürülmüştür" (Cumhuriyet, 22 Kasım 1985).

Bilbilik 9 Mart günü Doğan Avcıoğlu ile görüşmesini ise şu sözlerle aktarmaktadır;

"9 Mart günü saat 15.30-16.00 civarında Avcıoğlu ile İstatistik Enstitüsü önünde buluştuk. Bana, 'ne düşünüyorsun?' diye sorunca, hareketin icrası bağlamında, 'mahvolacağız' cevabını verdim. 'Ben de öyle düşünüyorum' dedi" (Bilbilik, 2013: 151).

Bilbilik ayrıca Batur-Gürler ikilisinin davranışlarına dair tespitlerde bulunmaktadır. Bilbilik; *"Olaylar gelişirken, Faruk Gürler ve Muhsin Batur'un bizi oyaladıkları anlaşıldı. Bunun altında yatan da ikisinin de bir iş yapacak güç ve yetenekte olmadıklarını bilmeleriydi. Celil Gürkan da o hareketi tek başına götüremeyeceğini bildiği için Atıf Erçıkan'a havale etti. Erçıkan da içimize girince hareketi bitirdi. Faruk Gürler de bitti, çünkü Erçıkan, Tağmaç'ın, Köşk'ün ve Eyiceoğlu'nun casusuydu. Tepede iki grup vardı.*

Birinci Sunay, Tağmaç ve Eyiceoğlu, yüzde yüz ABD emperyalizmine bağlıydı. İkinci grup da Muhsin Batur ve Faruk Gürler, onlar biraz daha ılımlıydılar. Fakat 10 Mart günü onlar da hareketi sattılar ve ABD'ci cuntaya güç verdiler. Onlarla beraber oldular, bizi ezdiler." demektedir (Bilbilik, 2013: 150-151).

9 Mart gününü aktaranlardan biri de Tuğamiral Vedii Bilget'tir. Bilget'in anlatımıyla;

"9 Mart sabahı, Kasımpaşa orduevindeydim. Telefon geldi. Karşımda Ömer Çokgör vardı. 'Bugün genel toplantı var. Her şey karara bağlanıyor. Size bir uçak gönderiyorum. Hemen gelin ve katılın'. Yüzümü buruşturdum. 'Bakın generalim, ben bu işte yokum artık. Bunu daha önce de söyledim. Bu bir harekât değil, köşe kapmaca oldu. Uçak yollamayın. Gelmeyeceğim. Gelemeyeceğim değil, gelmeyeceğim. Bunu üzülerek bildiririm. Dahası, toplantı aleyhinize olacak. Batur, herkesi satacak. İnanın.' Ben yokum artık dememe karşın durmadan telefonlar geliyordu... Batur, bana ivedilikle ulaşılmasını istiyordu. Ama bana gelen bir başka haber, Gürler'in Batur'la görüşmeden önce Atıf Erçıkan'la konuştuğuydu. Erçıkan 8 Mart gecesi Tağmaç'la uzun bir görüşmede bulunduktan sonra, sabahın erken saatlerinde Gürler'e gitmişti. Bir mesaj ilettiği güçlü olasılıktı... Gürler'i ter basmıştı o anda. Çok heyecanlanmıştı. Ürkmüş bir havası vardı. Durmadan, Eyiceoğlu'nun harekete katılmasını, onsuz olmayacağını söyleyip duruyordu. Batur, karşı çıkıyordu... Dışarıda silahlı Subaylar bekliyordu. Çokgör, toplantıdan bir müdahale kararını çıkacağına hâlâ inançlıydı ve gereken eylemler için hazırlık yapmıştı. Batur, ona çok kızmıştı. Toplantı uzadıkça dışarıdakiler de sinirleniyordu. Hidayet Ilgar 'gelin içeri girelim ve kararı çıkarttıralım' demişti. Herkes odaya yönelmişti. Ilgar tam kapıyı açacakken bakmıştı ki, arkasında tek kişi yok. O sırada kapı içeriden açılmış Batur ve Gürler dışarı çıkmışlardı." (Bilget, 2002: 167-168) Toplantıda bulunmayan Bilget'in olanları bu kadar net ifade etmesi dikkat çekicidir. Muhtemelen Bilget, olan bitenleri toplantıda bulunan ya da koridorda karar çıkmasını bekleyen cuntacı askerlerden öğrenmiştir.

Hidayet Ilgar ile alakalı olarak Numan Esin enteresan bir noktaya temas etmektedir. Esin 9 Mart'ı dejenere edilmiş bir ihtilâl girişimi olarak aktarmakta, hareketin başarıya ulaşmamasının sorumlusu olarak Celil Gürkan'ı göstermektedir. Esin'e göre toplantıya Gürkan'ın yerine cunta içinde O'nun hemen altında bulunan Ilgar'ın katılsaydı, darbe girişimi başarıya ulaşacaktı (Şen, 2014: 66).

Bilbilik'in aktardığı ABD konusunda Celil Gürkan'ın da önemli bir anlatımı bulunmaktadır. Gürkan şöyle nakletmektedir;

"12 Mart'a yaklaşıldığı sıralarda, Batur, Amerika Birleşik Devletleri Hava Kuvvetleri Kurmay Başkanı (Komutanı) Orgeneral Ryan'ın resmi davetlisi olarak Birleşik Amerika'ya yaptığı ve iç yüzünü, amacını bilmediğimiz -zaten kendisi de bunu hiçbir zaman bize açıklamak istememişti- ilginç bir geziye tanık oluyoruz. Ankara'da Havacılar kanadındaki arkadaşlarımızdan bizlere iletilen doğru ise Batur bu geziye alışılagelenin tersine yanına karargâhından hiçbir yardımcı almadan deyim yerindeyse tek başına çıkmıştı.

Batur'un yurda dönüşünün ardından kendisi ile yaptığımız bir toplantıda Amerika'daki yaptığı temasların nasıl bir hava içinde geçtiği yolunda sorduğumuz soruya verdiği şu kısa yanıt bir bakıma çok anlamlıydı. "Benim onuruma verilen bir kokteylde Orgeneral Ryan ile baş başa olduğumuz sırada bana Türkiye'deki olaylar hakkında bazı sorular sordu ve sözü getirip 'siz askerler bir müdahalede bulunmanın tam zamanı olduğunu düşünmüyormuşsunuz?' gibi bir niyet yoklamasında bulundu. Ben de açık vermeyen bir mukabelede bulundum" (Gürkan, 1986: 205).

Gürkan, bu durumu oldukça manidar karşılamaktadır. Devam eden sözlerinde Gürkan;

"Orgeneral Ryan'ın bu sorusu bize oldukça garip görünmüştü. Orgeneral Ryan Silahlı Kuvvetlerimiz içindeki etkinliklerin ortak lideri durumunda olan Orgeneral Batur'a imada bulunacak derecede bir askeri müdahale yapılmasına da istekli miydi? Belleğim beni yanıltmıyor ise 12 Mart muhtırasının verilişine önalan hafta içinde CIA Başkanı Richard Helms açıklanmayan kısa bir ziyaret için Ankara'ya uğramıştı. Sonradan öğrendiğimize göre -tabii bunu doğrulamak olanağına o gün sahip bulunmadığımız gibi bugün de sahip değiliz- görüştüğü ilgililere bir liste vermiş, vakit geçirilmeden Ordu'dan ekarte edilmeleri gereken subaylardan söz etmiş, ancak böyle bir tasfiye operasyonunun kamuoyunda yatacağı çalkantıyı dikkate alarak listede adları yazılı ama en üst düzeyde bulunan komutanların şimdilik yerlerinde bırakılmaları gereğini vurgulamış" (Gürkan, 1986: 207).

9 Mart toplantısını takip eden süreçte sıcak saatler yaşanmıştır. Emin Değer oldukça önemli gözüken bir gelişmeyi şöyle aktarmaktadır;

"Saat 11.00 sıralarında 28. Tümenden bir muhabere binbaşısı telefon etti. 'Sizi mutlaka görmem lazım komutanım' dedi. 'Buyur gel' dedim. Geldi heyecanla. 'Bize' dedi,

'biraz evvel alarm verildi' DEV-KUR (Devleti Kurtarma Planı) diye bir plan var. Bu NATO planıdır. Bütün NATO ülkelerinde devlet içten veya dıştan herhangi bir tehlikeyle karşılaştığı zaman, özellikle sosyal planda içten sol içerikli bir darbe hareketi veya bir girişimle karşılaşıldığında o plan yürürlüğe girer. DEV-KUR planını yürürlüğe soktular, alarm verdiler haberiniz olsun." dedi. (Birand-Dündar-Çaplı, 1997: 199) 28. Tümen, Celil Gürkan'ın emrine girdikleri iddia edilen subayların mensup olduğu tümendir. Emin Değer'in aktarımına göre daha evvel anlattığımız Erçıkan'ın Elverdi'yi arayıp söylediği *"sizin tümenden 4 tabur komutanı Gürkan'a tekmil verdi"* sözü doğrulanmaktadır.

Bu haber üzerine Emin Değer diğer ihtilalci arkadaşlarını aramış, Ankara'daki birlikleri gözlemeye çıkmışlar ve olağanüstü bir durum olduğunu fark etmişlerdir. Emin Değer, bunun Gürler'e karşı plan olduğunu düşünerek, O'na ulaşmak için emir subayının evine gitmişlerdir.

"*Saat 02.00 gibi uyandırdık, anlattık dedik ki böyle bir alarm verilmiş bize haber geldi Faruk Gürler'i tutuklayacaklarmış. Bunu mutlaka komutana ilet dedik. Çok önemli bir konu olduğu için hemen telefon etti. Komutanların lojmanları o zaman Cumhurbaşkanlığı Köşkü içindeydi. Aradı. Gürler telefona gelmiş ve 'Telaşa kapılma' demiş, 'alarmı ben verdim. Sol bir darbe gelecekti onun için verdim demiş."* (Birand-Dündar-Çaplı, 1997: 199-200) Muhtemelen Gürler, bu alarmı, 9 Mart günü Hava Kuvvetleri karargâhındaki toplantıdan sonra vermiştir. Toplantıda radikal alt grubu durdurmayı başarmış, şimdi ise sıra onları mağlup etmeye gelmiştir.

Başarısızlığa uğrayan 9 Mart hareketi 12 Mart'a dönüşmüştür. 12 Mart'ın aldığı şekil böyle gözükmektedir. Kısmen önlem ve dağıtma, kısmen izleme ve kontrol; sonuçta amaç gerçekleşmiştir. Devrim yapmak isteyenler, karşı devrimin tasfiyesine uğramışlardır (Kara, 2008: 42-43).

Muzaffer Ayhan Kara 9-12 Mart süreciyle ilgili iki görüş ortaya atmaktadır. Kara şöyle demektedir;

"Sonuç olarak bu noktada şunları belirtmek gerekir: Bir görüşe göre, Gürler ve Batur planlı olarak Amerika'nın Dickson Raporu doğrultusunda Silahlı Kuvvetler'deki Atatürkçü Devrimci birikimi deşarj ettirdiler ve tasfiyeye uğratarak devrimi engellediler. Diğer bir görüşe göre ise, Gürler ve Batur ikili oynadı. Devrimci çabanın yetersizliği ve zayıflığını değerlendirerek Amerika'ya 'yattılar' (Kara, 2008: 43).

Muzaffer Aydın Kara'dan hareketle 9-12 Mart sürecini "darbe içinde darbe" olarak nitelemek mümkündür. Bilbilik de aynı kanaati taşımaktadır, Bilbilik'e göre *"12 Mart 9 Mart'ın üstüne gelmiş ve yenmiştir."* (Cumhuriyet, 10 Mart 1996).

2 Ocak 1971 günü yapılan MGK toplantısında Tağmaç, *"Sol, Silahlı Kuvvetleri ele geçirerek ihtilâl yapmak istemektedir. Resmen Rusya'da böyle olmuştur. Ortam bozulduktan sonra Silahlı Kuvvetleri disiplinde tutamayız. Orduyu tutan payandalar bir gün alttan ve üstten yıkılacaktır. Gidip kıtalarla konuşmamın da bir tesiri kalmamıştır"* demiştir (Kara, 2008: 44). Radikal bir darbeye kesinkes karşı olan Tağmaç için artık sahneye çıkma vakti gelmiştir.

Daha evvel izah edildiği gibi yeni senaryoda Batur-Gürler olmayacak, Sunay-Tağmaç ikilisi ülkenin yönetimine el koyacaklardır. Batur ve Gürler'in pasivize edilmesi sağlanacak ve Orgeneral rütbesi dışında 9 Martçı olan subay ve generallerin büyük bir kısmının tasfiye süreci başlayacaktır.

4.2.6. 9 Martçıların Tasfiyesi

9 Mart günü cuntanın radikal alt gruplarının durdurulmasının ardından, Tağmaç'ın daha evvel açıkladığı, 10 Mart günü yapılacak olan ve üç kuvvetten 26 generalin katılacağı Genişletilmiş Komuta Konseyi beklenmeye başlanmıştır. Batur, toplantı hakkında yaptığı açıklamalarında şöyle demektedir;

"Bir Orgeneral hariç, herkes bir müdahaleden bahsetti. 'Müdahale', 'ikaz', 'tam ihtilâl'... Ana fikirler bunlar. Ama genel hava %99'uyla 'Artık Türkiye bir bunalıma girmiştir. Çareyi sizler bulacaksınız. Ve laf da şu: 'Komutanlar iyisini bilir. Görev size düşüyor. Bu havayla çıktık." (Birand-Dündar-Çaplı, 1997:202).

Toplantı sonrası dört komutan (Tağmaç, Gürler, Batur, Eyiceoğlu) müdahalenin yöntemini tespit etmek adına toplantı yapmışlardır. Toplantıda Tağmaç hâlâ ikna olmamış gözükmektedir. Dün 'Ordu son çaredir, rejim devam etmeli diyen kendisi bir müdahaleyi nasıl gerçekleştirecektir? 11 Mart günü 17.30'da dört komutan toplantıda bir araya gelmişlerdir (Batur, 1985: 294-295). Batur toplantıyı şu şekilde nakletmektedir;

"Memduh Paşa konuşmaya başladı, çok sinirliydi. Bizlere hitaben… 'açık konuşalım, son 3 gündür acayip şeyler oluyor, bir ihtilâl havası ve hazırlığı içinde yaşıyoruz. Nedir

bunun aslı? Ne oluyoruz? Bunun ismini koyalım' dedi. İşte o zaman Faruk Paşa ile ben izah ettik. 'Harekât başlamak üzereydi. Ankara'da ve Türkiye'de birtakım hazırlıklar vardı. Bunları durdurduk. Artık bundan böyle sabit kalamayız birtakım eylemlere girmek lazım dedim. Konu tartışmaya açıldı, Memduh Paşa, Başbakanın düşürülmesi suretiyle konunu halledilebileceği tezini yine savundu. Ben bunun hatalı bir yol olduğunu, Meclis'i karşımıza alarak, Meclis'ten birtakım isteklerde bulunmak suretiyle bir yarı-müdahale şeklinin daha uygun olduğunu söyledim" (Batur, 1985: 295; Birand-Dündar-Çaplı, 1997: 202-203).

Üç saat süren bu tartışmaların sonunda Batur'un görüşü ağır basmış, Tağmaç daha fazla direnirse alttan gelen hareketin kendisini de devirebileceğini hissetmiştir (Birand-Dündar-Çaplı, 1997: 203).

Meclis'e gönderilecek mektubun[80] içeriği üzerinde tartışılmış, Genelkurmay Harekât Dairesi Başkanı Korgeneral Kemal Taran'a bir müsvedde hazırlaması görevi verilmiştir. Batur, Tağmaç'ın o gün Cumhurbaşkanı ile görüştüğünü söylemektedir. Muhtemelen Tağmaç, hamisi Sunay'a durumu izah etmiştir. Batur, Tağmaç'ın tavrı ile ilgili olarak şunları söylemektedir;

"Memduh Paşa içine kapanık kişiliğe sahip idi. Mesela o gece çeşitli ihtimaller tartışılırken, kendisi Cumhurbaşkanı ile ne görüştüğünü bize söylemekten kaçındı. Her zaman da böyle hareket ederdi, yaptığı temaslardan bizleri haberdar etmez, haberimiz olsa da konuyu bize açıklamaz ama hep bizim düşüncelerimizi öğrenmek isteyen bir yol izlerdi. Evet, o geceki tartışmalarda da kendi sık sık fikir değiştirdi. Sonunda hazırlanacak olan bildiriyi yarın imzalayacağını söyledi." (Batur, 1985: 296).

Batur muhtıranın verileceği 12 Mart gününü ise şöyle aktarmaktadır;

"12 Mart sabahı 9.30'da dördümüz Genelkurmayda toplandık. Korgeneral Kemal Taran hazırladığı metni okudu, aramızda müzakere ettik, metni çok uzun bulduk, içeriği de bizim isteklerimizi pek karşılamıyordu. Ben yeni bir müsvedde yazarken, Faruk Paşa ve Eyiceoğlu yanıma gelerek yardımcı oldular. Metin ortaya çıktı, daktilo edildi, imzaya hazırdı. Memduh Paşa gene derin bir düşünceye daldı, uzun uzun süre imzalamak istemedi, Gözleri yaşardı. Haklıydı da. Sonunun nereye varacağı belli olmayan önemli bir adım atılacaktı. Saat 12.05'te metin imzalandı ve Tuğgeneral Musa Öğün başkanlığında bir

[80] 12 Mart 1971 Muhtıra metni kastedilmektedir.

heyetle okunmak üzere TRT'ye gönderildi. Böylece 12 Mart muhtırası 13.00 haberlerinin başında Türkiye'ye ve dünyaya duyuruldu" (Batur, 1985: 296).

Muhtıra metni şöyledir; (Batur, 1985: 297-298)

1. Parlamento ve Hükûmet süregelen tutum, görüş ve icraatı ile yurdumuzu anarşi, kardeş kavgası, sosyal ve ekonomik huzursuzluklar içine sokmuş, Atatürk'ün bize hedef verdiği çağdaş uygarlık seviyesine ulaşmak ümidini kamuoyunda yitirmiş ve Anayasa'nın öngördüğü reformları tahakkuk ettirememiş olup Türkiye Cumhuriyeti'nin geleceği ağır bir tehlike içine düşürülmüştür.

2. Türk milletinin ve sinesinden çıkan Silahlı Kuvvetlerinin bu vahim ortam hakkında duyduğu üzüntü ve ümitsizliği giderecek çarelerin, partiler üstü bir anlayışla Meclislerimizce değerlendirilerek mevcut anarşik durumu giderecek ve Anayasa'nın öngördüğü reformları Atatürkçü bir görüşle ele alacak ve inkılâp kanunlarını uygulayacak kuvvetli ve inandırıcı bir Hükûmetin demokratik kurallar içinde teşkili zarurî görülmektedir.

3. Bu husus süratle tahakkuk ettirilemediği takdirde, Türk Silahlı Kuvvetleri kanunların kendisine vermiş olduğu Türkiye Cumhuriyeti'ni korumak ve kollamak görevini yerine getirerek idareyi doğrudan doğruya üzerine almağa kararlıdır.

Bilgilerinize.

9 Mart'ta güçleri kırılmış, pasivize edilmiş olan radikal subayların tasfiyesi ise işte şimdi başlayacaktır. Batur, tasfiye operasyonu ile ilgili olarak şöyle demektedir;

"15 Mart günü, Memduh Paşa'nın daveti üzerine 4 komutan Genelkurmayda toplandık. Memduh Paşa, bizlere hazırlanmış bir yazıyı dağıttı ve okuduktan sonra imzalamamızı istedi. Yazıda özetle; komuta konseyinin 15 Mart 1971 ve daha önceki tarihlerde yaptığı toplantılarda çeşitli gizli istihbarat kaynaklarından elde edilen bilgilerin değerlendirmesi sonunda bazı general ve subayların; 211 Sayılı İç Hizmet Kanunu'nun men etmesine rağmen hiyerarşik mekanizmanın dışına çıktıkları, Silahlı Kuvvetlerin disiplin kuralları ile asla bağdaşmayacak siyasi eylemlerde bulundukları gerekçesiyle re'sen emekliye sevk edildikleri yazıyordu" (Batur, 1985: 299). Liste Batur tarafından açıklanmıştır. (Batur, 1985: 300)

EMEKLİYE SEVKEDİLEN GENERAL VE AMİRALLER

KARA KUVVETLERİ

1- Tümgeneral Şükrü KÖSEOĞLU: Genelkurmay Merkez Daire Başkanı
2- Tümgeneral Celil GÜRKAN: Kara K. K. lığı Plan ve Prensipler Başkanı
3- Tuğgeneral Ali AKAR: Millî Savunma Bakanlığı Teftiş D. Başkanı

KARA KUVVETLERİNE MENSUP SUBAYLAR

1- Kur. Alb. Bahattin TANER
2- Kur. Alb. Nedim ARAT
3- P. Alb. Ömer ŞANLI
4- P. Alb. Kadri TANDOĞAN
5- Tnk. Alb. Cavit BAYAR
6- Tnk. Alb. Kadir OK
7- Top. Pilot Alb. Hidayet ILGAR
8- Mu. Alb. Muammer NAMNIL

Erol Bilbilik de emekli edilenlerin bir listesini açıklamıştır ve liste şu şekildedir; (Bilbilik, 2013: 152)

GENERALLER VE AMİRALLER

Tümgeneral Celil Gürkan
Tümgeneral Şükrü Köseoğlu
Hava Tuğgeneral Mehmet Ali Akar
Tuğamiral Vedii Bilget
Tuğgeneral Lütfü Erol
Hava Tuğgeneral Necdet Gürkan
Tuğgeneral Mehmet Tuğcu
ALBAYLAR
Kurmay Albay Emin Arat
Kurmay Albay Bahattin Taner
Kurmay Albay Kadir Tandoğan
Albay Ömer Şamlı
Kara Hava Pilot Albay Hidayet Ilgar

Albay Mehmet Namlı
Albay Kadir Ok
Albay Cavit Bayer
Hava Kurmay Albay Kemal Tunusluoğlu

Batur, ertesi gün Tağmaç ile tekrar görüştüklerini ifade etmekte ve kitabında tasfiye operasyonu hakkında çok önemli ve teferruatlı bilgi vermektedir. Batur;

"Ertesi gün tekrar toplandığımızda Memduh Paşa, kendi Genel Sekreteri Tuğgeneral Tuğcu'yu emekli edeceğini söyledi ve bana dönerek beş hava subayının ismini verip, bunların emekli edilmesini istedi. Niçin? diye sordum. Bunlar ihtilal dosyası hazırlamışlar dedi. Ben bu hazırlıkları biliyordum, Faruk Paşa da biliyordu, sizin de Korgeneral Erçıkan vasıtasıyla bilmeniz gerekir dedim. Faruk Paşa, 'ben bilmiyorum' diye cevap verdi. 'Aman Faruk Paşa nasıl bilmezsiniz?' demem üzerine tekrar 'bilmiyorum haberim yok' cevabını verdi. Ben Memduh Paşa'ya bu albayları emekli edemem, hem çok yetenekli subaylardır hem de henüz emeklilik hakları yok dedim. Konuyu bu albayları Ankara dışına atamayla kapattık. Sonradan öğrendiğime göre olayın ortaya çıkış şekli şöyle olmuş. Muhtırada üçüncü madde var, tabii bu maddenin işletilmesi ihtimali de var. Fakat Genelkurmay'da buna ait hiçbir hazırlık yok Kuvvetlerden temsilci isteyelim komisyonlar kurulsun, hazırlıklar yapılsın emrini verilmiş. Komisyonların başına Korgeneral Atıf Erçıkan ve Anayasa Komisyonu Başkanı Tümgeneral Rüştü Naipoğlu getirilmiş. Hava kuvvetlerinden toplantıya gidecek albayların kıdemlisine 'toplantıda düşüncelerinizi söyleyin fakat ortaya dosya çıkartmayın' talimatını vermiştim. Anayasa komisyonu toplanıp çalışmaya başlamış, saatler geçmiş, Anayasanın 1. maddesinin yazılması hariç hiçbir ilerleme kaydedilememiş. Bunun üzerine bizim havacıların sabrı taşmış... Anayasa taslağı dosyasını çıkarıp ortaya koymuşlar, herkes pek memnun kalmış. Yalnız çok önemli (!) bir değişiklik yapmışlar taslakta ne kadar DEVRİM sözü varsa değiştirip İNKILAP yapmışlar. Fakat sonradan ya Naipoğlu veya Erçıkan Memduh Paşa'ya gidip havacıların toplantıya sol görüşlü bir Anayasa ile geldiklerini söylemiş ve olay patlak vermiş" (Batur, 1985: 300-301).

Bu olaydan anlaşılmaktadır ki cunta faaliyetleri yürüten askerlerin en azından bir kısmında ciddiyet ve gizlilik esasına uymak konusunda problemler vardır. Batur'un emeklilikten kurtardığı subaylar olduğunu gördüğümüz bu kişiler komutanlarının emirlerine uymamışlar ve belki de 12 Mart sürecinde Batur'un Tağmaç-Sunay tarafından daha da pasif hale getirilmesine yardımcı olmuşlardır.

"Celil Gürkan anılarında emekliye sevk edilmesine dair önemli açıklamalar yapmıştır. Gürkan;

"15 Mart günü Emin Değer telefon ederek, Genelkurmay Personel Başkanlığında bazı anlamlı faaliyetler ve hazırlıklar olduğunu söylemiş, fazla bir açıklamada bulunmamıştı. Ben bu bilgiden şahsıma yönelik bir çıkarımda bulunmamıştım. Emekliye sevk edileceğim aklımın köşesinden bile geçmiyordu. Eğer öyle bir radikal işlem söz konusu olacak idiyse bu işlem, doğal olarak başımızdaki Orgeneral Gürler'i de kapsamına alırdı. Oysa ki Gürler de ben de karargâhtaki karşılıklı odalarımızda 15 Mart akşamına kadar kuzu kuzu çalışmıştık" (Gürkan, 1986: 282).

Gürkan, emeklilik evrakını teslim aldığı anı şöyle anlatmaktadır;

"İçeriye bir binbaşı girdi. Samimi olarak üzgünlüğünü belirten bir ses tonu ile 'komutanım, bu zarfı size tebliğ etmek görevi bana verildi. Lütfen zarfı imzalayarak bana iade edin, içindeki emir size ait. Zarfı açtım, baktım. Genelkurmay Başkanlığı antetli bir emir. İçinde 5 genel ve amiralin, 8 albayın, 15 Mart'tan geçerli olmak üzere emekliye ayrıldıklarını bildiren bir Personel Başkanlığı duyurusu" (Birand-Dündar-Çaplı, 1997: 217). Daha bir hafta evvel, olası müdahalenin Başbakan Yardımcısı olacak Celil Gürkan, hareketin akamete uğramasıyla birlikte emekliye sevk edilmiştir.

Başbakan Süleyman Demirel 12 Mart Muhtırasının ardından istifa etmek zorunda kalmıştır. Henüz yeni hükûmet kurulamadığından, kâğıt üzerinde Demirel hâlâ Başbakandır. Demirel'e imzalatılması için, 9 Martçı subay ve generallerin emeklilik evrakı getirilmiş ve belki de Demirel, kendisini devirmek üzere çok geniş hazırlıklar yapan kişilerin kimler olduğunu burada öğrenmiştir. Kendini devirmek isteyenlerin emeklilik kararını Demirel imzalamıştır. Demirel, konu ile ilgili şöyle demektedir;

"Bir albay geldi. Dedi ki; "Efendim birtakım üniformalı kişiler var, emekli edilecek. İmzalar mısınız? Getir imzalayayım dedim. Ben hâlâ Başbakanım fakat artık Güniz Sokak'ta oturuyorum, yerimi değiştirdim. Getirdi adam. General Mehmet Tuğcu; Genelkurmay Başkanının Özel Kalem Müdürü, yok bilmem Kemal Tunusluoğlu; Hava Kuvvetleri Komutanı Özel Kalem Müdürü, Celil Gürkan; Plan ve Prensipler Dairesinin Komutanı. Çok parlak bir generaldir. Halen de sağdır. Meğer bunlar yapmışlar. Eğer devlete el konursa, ondan sonra neler yapılacağının planlarını onlara yaptırmışlar. E tabii "Bolivar iki kişiyi

çekemez". Binaenaleyh mesele oraya gelince, o plan uygulanamayınca bunlar tasfiye oldu iyi mi?" (Birand-Dündar-Çaplı, 1997: 217).

Gürler ve Batur'un bilgisi dahilinde, onların karargâhlarında Demirel'i devirme hesapları yapanlar, yine Gürler ve Batur'un bilgileri dahilinde hem de devrik Demirel'in imzasıyla tasfiye edildiler. İhtilal böylece evlatlarını yedi (Birand-Dündar-Çaplı, 1997: 217).

Olası müdahalede Başbakanlık verilecek olan Muhsin Batur ise arkadaşlarının tasfiyesini izlemiştir. Batur konuyla ilgili;

"Eee tabii. Ama bunlar en sivri olanlar tabii yani. Çok ufak bir tasfiye. Belki o hareketin içinde 100 kişi vardı. 200 kişi vardı. 300 kişi vardı" (Birand-Dündar-Çaplı, 1997: 218).

9 Mart toplantısının altı gün sonrasında 15 Mart günü gerçekleştirilen bu tasfiye operasyonu ile birlikte 9 Mart Dosyası da böylece kapanmıştır.

5. SONUÇ

Askerî-bürokratik bir grup elit tarafından kurulmuş olan Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nde Ordu her zaman siyaset mekanizması içerisinde etkin ve önemli bir noktada yer almıştır. Bu cümleden olarak Türkiye Cumhuriyeti Tarihi bir nevi askeri müdahaleler tarihi olarak karşımıza çıkar. İlki 27 Mayıs 1960 tarihinde DP'ye karşı gerçekleşen askeri müdahalenin ardından Türkiye'de geniş çaplı bir toplumsal değişim sürecinin yaşandığı görülmektedir. Fakat Ordu içinde hareketlenmelerin sona ermediği de görülmektedir. 27 Mayıs'ın başarıya ulaşmadığını düşünen Albay Talât Aydemir'in 1962-1963 yıllarındaki iki darbe girişimi İsmet İnönü tarafından engellenmiş, Türkiye'nin demokrasi serencamında bir kesinti daha yaşanmaması sağlanmıştır.

1960'ların dünyasında sol düşüncenin yaygınlaşmasından nasibini alan Türkiye'de, 1961 Anayasası ile beraber toplumun birçok kesiminde de bu eğilimler görülmeye başlamıştır. 1960'lı yıllar sol yayınların sayısı gitgide arttığı, işçi-emekçi kesimin sesini daha üst perdeden duyurmaya başladığı bir dönem olarak kendini göstermektedir. AP'nin zaferle çıktığı 1965 Genel Seçimlerinin öncesinde sosyalist bir parti olarak TİP'in kurulması ve Meclis'e girmesi bu bakımdan önem arz etmektedir. 1960'lı yılların ünlü Yön Dergisi çevresinde toplanan sol-Kemalist, sosyalist aydınlar Türk soluna yeni bir ivme kazandırmışlardır. Doğan Avcıoğlu'nun başını çektiği bu hareket Türkiye'deki parlamentarizmin işlemediğini, düzenin değişmesi gerektiğini ve sosyalist bir devrim yapılmasını savunmuşlar bu açıdan Türkiye'ye "yön" vermek adına yayınlar yapmışlardır. Türkiye'nin içinde bulunduğu tarihsel ve güncel sorunlar sebebiyle aşağıdan yukarıya bir gelişmenin yaşanamayacağını düşünen bu aydınlar, realist bir bakış açısıyla Ordu'nun öneminin farkında olarak amaca giden yolda bu kurumdan faydalanmayı planlamışlardır. 1960'lı yıllarda yükselen sol düşüncenin Ordu içinde de rağbet gördüğü düşünülecek olursa sivil-aydın-asker ittifakı iki taraf için de makul ve mantıklı görülmektedir. Bu çerçevede 27 Mayıs'ın başarıya ulaşmadığını düşünen birtakım subaylar ile sivil-aydınlar arasında 1968-1969 yıllarından itibaren görüşmeler gerçekleştirilmiş ve bir darbe hazırlığı süreci başlamıştır. Adına Madanoğlu Cuntası denen bu grup sosyalist bir devrim ile Türkiye'yi yönetmeyi planlanmışlardır. Elbette ki Ordu içinde ve dışında kurulan tek cunta bu değildir. Birbirleriyle temas halinde olan birçok cunta benzer amaçla faaliyet yürütmüşlerdir. Ordu komuta kademesinde bulunan Hava Kuvvetleri Komutanı Muhsin Batur ve Kara Kuvvetleri Komutanı Faruk Gürler'in başını çektiği Gürler-Batur cuntası ise kurulan cuntalar arsasında

en güçlüsü olarak görülmektedir. Demirel'den rahatsız olan ve Türkiye'deki gidişattan hiç memnun olmayan komuta kademesindeki bu generaller bir müdahale için faaliyet göstermişlerdir. Genelkurmay Başkanı Memduh Tağmaç'ın dışında gerçekleştirilen bu faaliyet ise Ordu içinde bulunan başka klikler tarafından bilinmekte ve yıpratılmaya çalışılmaktadır. Fikri hazırlığının 1967'ye kadar Yön Dergisi, 1969'dan sonra da Devrim Gazetesi'nde yapıldığı bu sol tandanslı darbe düşüncesi ciddi bir eğilime dönüşmüştür. Türkiye'de öğrenci olaylarının arttığı ve ekonomide sıkıntıların kendini net biçimde gösterdiği 1971 yılına gelindiğinde ise müdahale için artık adeta gün sayılmaktadır. Bu çerçevede 9 Mart 1971 tarihinde Hava Kuvvetleri Komutanlığı karargâhında, Muhsin Batur'un ev sahipliğinde bir toplantı gerçekleştirilmiştir. Bu toplantı bir darbe toplantısıdır. Alt kademedeki yüzlerce belki binlerce subay bu kararı beklemektedir fakat kıdem olarak en üst seviyede bulunan ve cuntanın lideri olan Faruk Gürler bu kararı vermemiş, âtıl davranmıştır. Beklentileri boşa çıkan subaylar büyük hayal kırıklığı yaşamışlardır. 9 Mart'taki toplantıdan karar çıkmamasının ardından bu sol hareketin akamete uğradığını gören statükocu grup ise 12 Mart'ta bir muhtıra vermiştir. 12 Mart Muhtırasını "darbeye darbe" olarak nitelendirmek mümkündür. Radikal grubu 9 Mart günü etkisiz hale getiren Gürler ve Batur -özellikle Gürler- 12 Mart'a gelinen o üç günlük süreçte bir anlamda 9 Mart'ın karşısına geçmişlerdir. Muhtıranın ardından 16 Mart 1971 günü sol cuntalara mensup birçok subay ve general emekli edilerek Ordu'dan tasfiye olmuşlardır.

9 Mart hadisesi Türk Siyasi Tarihi'nde önemli bir yere sahiptir. 9 Mart'ta başarıya ulaşamayan radikal sol gruplar, 12 Mart'tan sonra çeşitli tutuklamalara, sorgulamalara muhatap olmuşlardır. 12 Mart Muhtırasının verilmesinden sonra başlatılan Balyoz Operasyonu ile, sol örgütlerin üzerine gidilmiş, asker-sivil fark etmeksizin binlerce kişi tutuklanmış, sorgudan geçirilmiştir. 9 Mart'ın son tandanslı, 12 Mart'ın ise 9 Mart'a karşı bir hareket olduğu açıktır. Bu cümleden hareketle eğer 9 Mart başarıya ulaşsaydı Türkiye'deki sol örgütlere yönelik böyle bir tasfiye hareketinin yapılmayacağı söylenebilir.

Başta Batur olmak üzere, cunta faaliyetlerinin içinde bulunan dönemin birçok figürü, yaptıklarını suç olarak görmemekte, memleket için iyi niyetle çalıştıklarını ifade etmektedirler. Demokratik nizamın mevcut bulunduğu Türkiye'de, düzeni derinden sarsacak, neredeyse rejim değişikliği öngören bu hazırlık çalışmalarının yapılması

Anayasa'ya göre suçtur. Fakat o günlerin Türkiye'sindeki anlayışa göre bu hal tarzı ahval-i adiyeden[81] görülmektedir.

1960'lı yıllarda Türkiye'nin etrafındaki birçok ülkede radikal sol anlayışta darbeler gerçekleştirilmiştir. Bu furya Türkiye'yi de vurmuş, her ne kadar radikal sol olarak nitelenemese de 27 Mayıs 1960 Darbesi gerçekleştirilmiştir. 9 Mart'a sebep olan en temel düşünce 27 Mayıs'ın başarıya ulaşılmadığı düşüncesidir. Türkiye 9 Mart'a giden süreçte, özellikle Ortadoğu'da ortaya çıkan BAAS Rejimi, yani Arap Sosyalizmi akımından etkilenmiştir. 9 Martçıların yekpare bir oluşum içinde bulunmadıkları düşünülecek olursa, tüm cunta mensuplarını BAASÇI olarak nitelemek doğru olmayacaktır fakat, 9 Mart'ın temelinde yatan motivasyonun "Türkiye'ye sosyalizmi getirmek" olduğu açıkça ifade edilebilir.

Radikal alt grupların gerçekleşmesini hevesle beklediği bu durum ise 9 Mart toplantısında engellenmiştir. Gürler'in neden düğmeye basmadığı hep tartışma konusu olmuştur. Batur da Gürler de muhtemelen hareketin aşırı sola kayacağı düşüncesine sahip idiler. Uluç Gürkan ise bu konuya ilişkin Batur-Gürler ikilisinin özellikle ABD tarafından 12 Mart tarzında bir harekete ikna edildiklerini, bu sebeple 9 Mart'ın karşısına geçtiklerini söylemektedir. Bilbilik de aynı kanaattedir. Celil Gürkan, Batur'un ABD ziyaretini kitabında anlatmış, üstü kapalı olarak da olsa Batur'un ABD'den geldikten sonra hal tarzını değiştirdiğini ifade etmiştir.

Netice itibariyle, Türkiye'nin o günkü şartları içinde değerlendirildiğinde anlaşılabilir gözükse de, modern demokrasilerde Ordu'nun bırakın yönetimi devralmak için geniş hazırlıklar yapması, bu durumun dile getirilmesi dahi suç olarak görülmektedir ve görülmelidir. 9 Mart'tan bugüne bakıldığında Türkiye bu konuda ciddi mesafe katetmiştir. Hûlasa, demokrasi ve demokratik düzen korunmalı, geliştirilmelidir. Muasır medeniyetler seviyesinin üzerine çıkmanın yolu bizce buradan geçmektedir.

[81] Ahval-i adiye: Olağan, alışılmış haller. (Devellioğlu, 2013: 23)

6. KAYNAKÇA

1. Arşiv

Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi

TÜSTAV Arşivi

2. Resmi Yayın ve Tutanaklar

Resmî Gazete

Türkiye Büyük Millet Meclisi Zabıt Ceridesi

3. Araştırma Eserler

Kitaplar

Adalet Partisi, **Tüzük ve Program (27-28-29 Kasım 1966 Üçüncü Büyük Kongre)**, Ajans-Türk Matbaası, Ankara, 1966.

Afyoncu Erhan, Önal Ahmet, Demir Uğur, **Osmanlı İmparatorluğu'nda Askeri İsyan ve Darbeler**, 1. Baskı, Yeditepe Yayınları, İstanbul, 2010.

Akyaz Doğan, **Askerî Müdahalelerin Orduya Etkisi Hiyerarşi Dışı Örgütlenmeden Emir Komuta Zincirine**, 1. Baskı, İletişim Yayınları, İstanbul, 2002.

Alkan Nurettin, Kaynar Mete Kaan, Cumhuriyet **Dönemi Partiler, Seçimler, Beyannameler (1923-1980)**, TBMM Basımevi, Ankara, 2022.

Alatlı Ertuğrul, **Belgeleriyle 9 Mart 1971 "Antiparlamentarist-Baasçı" Darbe Girişimi**, 1. Baskı, Alfa Yayınları, 2002, İstanbul.

Atılgan Gökhan, **Yön-Devrim Hareketi Kemalizm ile Marksizm Arasında Geleneksel Aydınlar,** 2. Baskı, Yordam Kitap, İstanbul, 2008.

Avcıoğlu Doğan, **Türkiye'nin Düzeni Dün-Bugün-Yarın,** 5. Baskı, Bilgi Yayınevi, Ankara, 1969.

Aydemir Şevket Süreyya, **İkinci Adam**, C. III, 9. Baskı, Remzi Kitabevi, İstanbul 2011.

Aydemir Talât, **Hatıratım**, 3. Baskı, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2020.

Batur Muhsin, **Anılar ve Görüşler**, 3. Baskı, Milliyet Yayınları, İstanbul, 1985.

Belen Nezahat Keleş, **Türkiye'ye Damgasını Vuran Bir Dönem, Bir Olay, Bir Yaşam Dr. Baha Akşit (Demokrat Parti Dönemi Yassıada Mahkemeleri ve Yassıada Sonrası)**, Turgut Yayıncılık, İstanbul, 1995.

Bilbilik Erol, **Öncesi ve Sonrasıyla 9 Mart-12 Mart Süreci,** 1. Baskı, Profil Yayıncılık, İstanbul, 2013.

Bilget Vedii, **Girdap**, 1. Baskı, Kastaş Yayınevi, İstanbul, 2002.

Birand Mehmet Ali, Dündar Can, Çaplı Dündar, **12 Mart İhtilalin Pençesinde Demokrasi**, 4. Baskı, Ankara, 1997.

Bozbeyli Ferruh, **Alaca Siyaset (Siyasî Hikayeler)**, Babıali Kültür Yayıncılığı, İstanbul, 2000.

Cemal Hasan, **Kimse Kızmasın Kendimi Yazdım**, 2. Baskı, Everest Yayınları, İstanbul, 2012.

Cizre Ümit, **AP-Ordu İlişkileri Bir İkilemin Anatomisi**, 3. Baskı, İletişim Yayınları, İstanbul, 2014

Çakmak Haydar (ed.), **Cumhurbaşkanları ve Dış Politika**, Kripto Yayınları, Ankara, 2016.

Ertan Temuçin Faik, **Türk Parlamento Tarihi TBMM- XX. Dönem (1995-1999) C. I,** TBMM Kültür, Sanat ve Yayın Kurulu Yayınları,

Gürkan Celil, **12 Mart'a 5 Kala**, 1. Baskı, Tekin Yayınevi, Ankara, 1986.

Hale William, **1789'dan Günümüze Türkiye'de Ordu ve Siyaset**, 1. Baskı, Alfa Yayınları, İstanbul, 2014.

Ilıcak Nazlı, **12 Mart Cuntaları**, 3. Baskı, Ufuk Yayınları, İstanbul, 2013.

İnönü İsmet, **Defterler 1919-1973**, 2. Baskı, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2017.

Kansu Aykut, **1908 Devrimi**, 2. Baskı, İletişim Yayınları, İstanbul, 2001.

Kara Muzaffer Ayhan, **Yön'ün Devrimi Devrimin Yönü: Avcıoğlu-Madanoğlu Grubu'nun Ulusal Kurtuluş Devrimi Stratejisi 1969-1971**, 1. Baskı, Cumhuriyet Yayınları, İstanbul, 2008.

Karadeniz Harun, **Olaylı Yıllar ve Gençlik**, 1. Baskı, Belge Yayınları, İstanbul, 1995.

Karpat Kemal, **Türk Demokrasi Tarihi**, 9. Baskı, Timaş Yayınları, İstanbul, 2017.

Kayalı Kurtuluş, **Ordu ve Siyaset 27 Mayıs-12 Mart,** 7. Baskı, İletişim Yayınları, İstanbul, 2018.

Kaynak Mahir, **Darbeli Demokrasi Olaylar ve Çözümlemeler**, 1. Baskı, Timaş Yayınları, İstanbul, 2006.

Kuray Sarp, **İsyan ve Tevekkül**, 1. Baskı, Birharf Yayınları, İstanbul, 2008.

Landau Jacob M., **Türkiye'de Sağ ve Sol Akımlar**, 2. Baskı, Çeviri: Erdinç Baykal, Turhan Kitabevi, Ankara, 1979.

Özdağ Ümit, **Menderes Döneminde Ordu-Siyaset İlişkileri ve 27 Mayıs İhtilali**, 2. Baskı, Boyut Kitapları, İstanbul, 2004.

Sanlı Ferit Salim, **Cumhuriyetçi Köylü Millet Partisi'nden Milliyetçi Hareket Partisi'ne Tarihi Süreç, İdeoloji ve Politika – (1960-1969),** Ötüken Yayınları, İstanbul, 2019**.**

Seyhan Dündar, **Gölgedeki Adam**, Hür Dağıtım Yayınları, İstanbul, 1966.

TBMM, **Darbeleri Araştırma Komisyonu Raporu C. I**, Ankara, 2012.

Yerasimos Stefanos, **Az Gelişmişlik Sürecinde Türkiye Dünya Savaşından 1971'e,** C. III, Çeviri: Babür Kuzucu, Belge Yayınları, İstanbul, 1989.

Yetkin Çetin, **Türkiye'de Soldaki Bölünmeler 1960-1970 Tartışmalar, Nedenler, Çözüm Önerileri,** Toplum Yayınevi, İstanbul, 1970.

Zürcher Eric Jan, **Modernleşen Türkiye'nin Tarihi**, 34. Baskı, İletişim Yayınları, İstanbul, 2017.

Makaleler

Acuner Ahmet Münir, "Türkiye Cumhuriyeti'nde Okur-Yazarlık" **Uludağ Üniversitesi Eğitim Fakülteleri Dergisi** 5(2), (1990), s. 161-167.

Akandere Osman, "1946 Genel Seçimleri ve Sonuçları Üzerinde İktidar ve Muhalefet Partileri Arasında Yapılan Tartışmalar I" **Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi** 26(76) (2010) s.437-463.

Akandere Osman, "1946 Genel Seçimleri ve Sonuçları Üzerinde İktidar ve Muhalefet Partileri Arasında Yapılan Tartışmalar II" **Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi** 26(76) (2010), s. 1-26.

Arıkan Mustafa**,** "27 Mayıs'a Damgasını Vuran Söz ve Beyanlar", **Türkiyat Araştırmaları Dergisi,** 4 (1997), s. 299-310.

Avşar Zakir, Emre Kaya Ayşe Elif, "Arapça Ezan Yasağının Kaldırılması" **Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi,** 95 (2017) s. 123-160.

Avşar Zakir, Emre Kaya Ayşe Elif, "Çok Partili Hayata Geçiş Sonrasında Muhalefet Partisi: Milli Kalkınma Partisi" **Cumhuriyet Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi,** 13(2) (2012) s. 113-132.

Aydemir Sefa Salih, "27 Mayıs 1960 Askeri Darbesine Giden Süreçte Üniversite'nin Etkisi, **International Journal Of Eurasian Education And Culture,** 1 (2016), s. 9-22

Bakan Selahaddin, Özdemir Hakan, "Türkiye'de 1946-1960 Dönemi İktidar-Muhalefet İlişkileri: Cumhuriyet Halk Partisi (CHP) Demokrat Parti (DP)'ye Karşı" **Cumhuriyet Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültfesi Dergisi,** 14(1) (2013) s. 373-397.

Börklüoğlu Levent, "27 Mayıs Askeri Darbesi Sonrasında Ordu İçinde İktidar Mücadelesi: Milli Birlik Komitesi ve Silahlı Kuvvetler Birliği" **Osmaniye Korkut Ata Üniversitesi Osmaniye İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi,** 2(1) (2017), s. 13-28.

Bulut Sedef, "Üçüncü Dönem Demokrat Parti İktidarı (1957-1960): Siyasi Baskılar ve Tahkikat Komisyonu", **Gazi Üniversitesi Akademik Bakış Dergisi, 2(4) (2009), s. 125-145.**

Çakan Işıl, Türk Siyasal Hayatında Bir Aydın Profili: Doğan Avcıoğlu, **Akdeniz Üniversitesi İ.İ.B.F. Dergisi**, 7, (2004), s. 31-47.

Demir Yeşim, "Albay Talat Aydemir'in Darbe Girişimleri", **Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi,** 5(12) (2006) s. 155-171.

Diren Çakmak, "Türkiye'de Asker-Hükümet İlişkisi: Albay Talat Aydemir Örneği" **Gazi Üniversitesi Akademik Bakış Dergisi**, 1(2), (2008), s. 35-68.

Erdem Şerafettin Can**, "**Türk Siyasetinde Etkin Bir Genelkurmay Başkanı: Cevdet Sunay" **Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı Dergisi**, 123(242) (2019) s. 157-182.

Eryaman Ayşe, "Darbe Girişimleri Esnasında Lider Tutumlarının Basına Yansımasına Bir Örnek: Akis'e Göre 22 Şubat 1962-21 Mayıs 1963 Harekâtları ve Başbakan İsmet İnönü" **Atatürk Üniversitesi, Atatürk Dergisi**, 9(1) (2020), s. 49-72.

Fedayi Cemal, "Adalet Partisinin Birinci Dönemi: 1961-1971", **Muhafazakâr Düşünce Dergisi**, 57 (2019) s. 123- 150.

Gülen Ahmet, "Demokrat Parti Döneminde Adıyaman Vilayetinin Kuruluşuna Dair Bir Tartışma", **Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi,** 104 (2021), s. 357-382.

İlhan Metin, "Türk Silahlı Kuvvetleri'nde Tarihi Tasfiye: Eminsu Olayı" **Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı Dergisi**, 217 (2015) s. 167-183.

Köprülü Gülşah, "Cemal Gürsel Dönemi Türk Dış Politikasının Dinamikleri" **Bitlis Eren Üniversitesi Akademik İzdüşüm Dergisi,** 3(3) (2018), s. 34-56.

Limoncuoğlu Alihan, "Türkiye'de Üçüncü Yolun Başı; Millet Partisi (1948)" **Akademik Hassasiyetler Dergisi**, 5(10) (2018), s. 145-155.

Önal Tekin, "27 Mayıs İhtilali'nin Geride Bıraktıkları ve İnönü Hükümetleri Döneminin Önemli İç Siyasi Gelişmeleri (1961-1965)" **Uluslararası Sosyal ve Beşerî Bilimler Dergisi** 1(1) **(**2017), s. 10-25.

Önal Tekin, "Askeri Vesayet Sisteminin İlk Halkası: 27 Mayıs Süreci ve Sonrası" **Turkish Studies International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic,** 10(1) (2015), s. 511-534.

Özçelik M. Hakan, Güneş Mustafa, "Bir 27 Mayıs Tahlili: Silahlı Kuvvetler Birliği", **Uluslararası Tarih ve Sosyal Araştırmalar Dergisi,** 20 (2018), s. 269-303.

Tatlısu Kübra. "27 Mayıs 1960 Darbesi'ne Giden Süreçte Tümgeneral: Cemal Madanoğlu". **Ulak Bilge Sosyal Bilimler Dergisi**, 58 (2021), s. 436–445. s. 9-22.

Temel Mehmet, "Menderes'in Beyanlarına Göre 27 Mayıs İhtilaline Giden Süreçte CHP'nin Sorumluluğu" **Sosyal ve Beşerî Bilimler Araştırmaları Dergisi**, 20(45) (2019), s. 195-203.

Temizgüney Firdes, "27 Mayıs Darbesi Sonrasında Eski Demokrat Partililerin Demokrasi Arayışlarına Bir Örnek: Bizim Ev Kulübü" **Cumhuriyet Tarihi Araştırmaları Dergisi,** 33 (2021) s. 289-315.

Yılmaz Erdal, "Türk Siyasî Tarihinde Askerî Müdahalelere Bir Örnek: Demokrat Partililere Siyasî Haklarının İadesi Meselesi" **Yakın Dönem Türkiye Araştırmaları Dergisi,** 16(32), (2017) s. 21-64.

Tezler

Açıkkaya Savaş, **Türkiye'de Sol Akımların Türk Devrimi Algılamaları 27 Mayıs 1960-12 Mart 1971**, Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi, Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü, İstanbul, 2009.

Aydoğmuş Ezgi, **Türkiye'de Adalet Partisi Hükümetleri Döneminde Uygulanan Tarım Politikaları ve Sosyo-Ekonomik Yansımaları (1961-1980),** Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Balıkesir, 2021.

Eroğlu Mehmet Akif, **Demokrat Parti'nin Genel Seçim Vaatleri 1946-1957,** Iğdır Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Iğdır, 2021.

Gencer Tülay, **Bir Eylem ve Düşünce Adamı: Doğan Avcıoğlu**, Ankara Üniversitesi, Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara, 2020.

Macar Elçin, **Doğan Avcıoğlu ve 12 Mart**, İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 1992.

Nalbant Tamer, **Demokrat Parti Döneminde Ordu-İktidar İlişkileri**, Ankara Üniversitesi, Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara, 2019.

Selcik Rabia, **1966 Yılı Cumhurbaşkanlığı Seçim Süreci ve Cevdet Sunay'ın Cumhurbaşkanlığı Döneminde Türkiye'nin İç ve Dış Politik Gelişmeleri (1966-1973),** Karadeniz Teknik Üniversitesi, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Trabzon, 2003.

Şen Erkan, **Tarihi, Siyasi ve Fikri Arka Planıyla 9 Mart 1971 Darbe Girişimi,** Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Ticaret Üniversitesi, 2014.

Yıldırım Ebru, **1960'lı Yıllarda Türkiye Ekonomisinin Durumu**, Dicle Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Diyarbakır, 2021.

Gazeteler

Akşam

Cumhuriyet

Devrim

Milliyet

7. EKLER

Ek-1: Kara Kuvvetleri Komutanı Orgeneral Cemal Tural'ın Genelkurmay Başkanlığına Tayini

T. C.
BAŞBAKANLIK
KANUNLAR VE KARARLAR TETKİK DAİRESİ

Sayı: 6/ 6095

KARARNAME

Ekl

Kara Kuvvetleri Komutanı Orgeneral Cemal Tural (P.341-12)'ın, Genelkurmay Baskanlığına atanması; Türkiye Cumhuriyeti Anayasası'nın 110 uncu maddesine göre, Bakanlar Kurulunca 15/3 /1966 tarihinde kararlaştırılmıştır.

CUMHURBAŞKANI V.

050 18 01 02 193 14 11

Dosya No:

465

Ek-2: Genelkurmay Başkanlığına Memduh Tağmaç'ın Atanmasının Cumhurbaşkanlığı'na Teklif Edilmesi

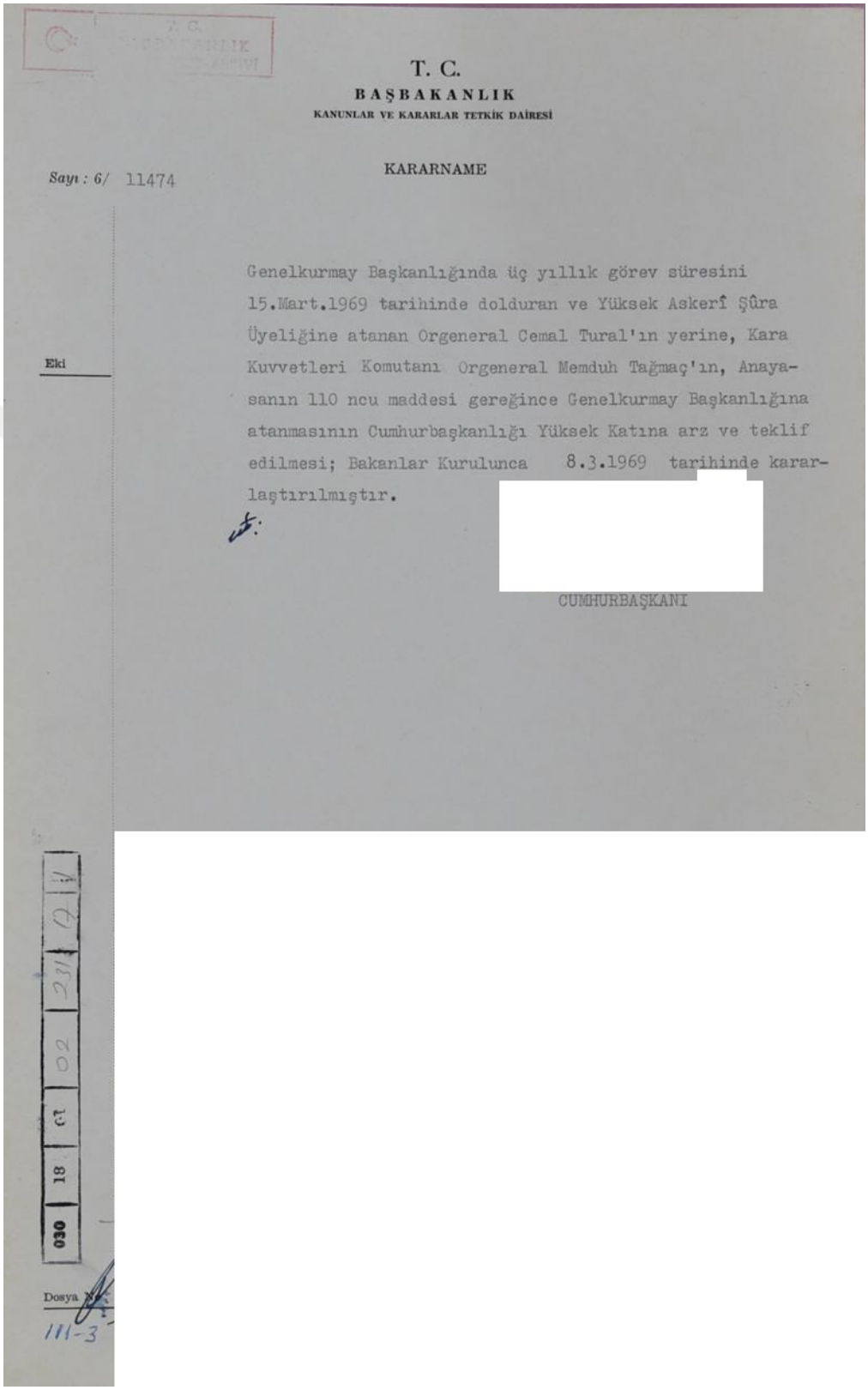

T. C.
BAŞBAKANLIK
KANUNLAR VE KARARLAR TETKİK DAİRESİ

Sayı : 6/ 11474

KARARNAME

Genelkurmay Başkanlığında üç yıllık görev süresini 15.Mart.1969 tarihinde dolduran ve Yüksek Askerî Şûra Üyeliğine atanan Orgeneral Cemal Tural'ın yerine, Kara Kuvvetleri Komutanı Orgeneral Memduh Tağmaç'ın, Anayasanın 110 ncu maddesi gereğince Genelkurmay Başkanlığına atanmasının Cumhurbaşkanlığı Yüksek Katına arz ve teklif edilmesi; Bakanlar Kurulunca 8.3.1969 tarihinde kararlaştırılmıştır.

CUMHURBAŞKANI

Eki

030 | 18 | 01 | 02 | 231 | 17 | 1

Dosya No.
111-3

Ek-3: Genelkurmay Başkanlığına Getirilen Orgeneral Memduh Tağmaç Yerine Orgeneral Fikret Esen'in Kara Kuvvetleri Komutanlığına, Millî Savunma Bakanlığı Müsteşarı Orgeneral Faruk Gürler'in Genelkurmay II. Başkanlığı'na Tayini

T. C.
GENELKURMAY BAŞKANLIĞI
A N K A R A

PER : 4031.1-7-69 (D.1) Gen.Amiral/1 17 Mart 1969

KONU : General atanmaları.

B A Ş B A K A N L I Ğ A

Kara Kuvvetlerine mensup (3) Orgeneralin atanmalarına dair karar yazısı ilişikte sunulmuştur.

Tensiplerine arz ederim.

AHMET TOPALOĞLU
Milli Savunma Bakanı

EKLER :
EK-1 İki adet karar yazısı.

K: 7039

030	11	1		342	11	15

BAŞBAKANLIK EVRAKI

Tarihi	Umumi kayıt No.	Sayı No.	Eki
17 Mart 1969	4/5383	3503	2

GÖREVİ	Sınıf ve rütbesi	ADI VE SOYADI
Genelkurmay 2 nci Başkanı	Org.	Fikret ESEN
Yüksek Askerî Şûra üyesi	Org.	Zeki İLTER
M.S.B.Müsteşarı	Org.	Ö.Faruk GÜRLER

030	11	1		342	11	15

Sicil No.	Nasbı	DÜŞÜNCELER	
Top.928-14	1966/1964	Kara Kuvvetleri Komutanlığına	ANKARA
P. 930-12	1968	M.S.B.Müsteşarlığına	ANKARA
Top.931-13	1968	Genelkurmay 2 nci Başkanlığına	ANKARA

030 | 11 | 1 | | 342 | 11 | 15

Ek-4: Genelkurmay Başkanlığına Orgeneral Faruk Gürler'in Tayini

T. C.
BAŞBAKANLIK
CUMHURİYET ARŞİVİ

T. C.
BAŞBAKANLIK
KANUNLAR VE KARARLAR TETKİK DAİRESİ BAŞKANLIĞI

KARARNAME

Sayı : 7/ 4866

Eki

Genelkurmay Başkanlığına, 29 Ağustos 1972 tarihinden geçerli olmak üzere, Kara Kuvvetleri Komutanı Orgeneral Faruk Gürler (Top.931-13)in atanmasının, 31/7/1970 tarih ve 1324 sayılı Kanunun 8 inci maddesine göre teklifi; Bakanlar Kurulunun 19/8/1972 tarihli toplantısında kararlaştırılmıştır.

CUMHURBAŞKANI

Dosya No:
111-3
1483

030 | 13 | 01 | 02 | 286 | 62 | 6

Ek-5: Türkiye Cumhuriyeti Devrim Anayasası

TÜRKİYE CUMHURİYETİ DEVRİM ANAYASASI[82]

BİRİNCİ KISIM

GENEL İLKELER

DEVLETİN ŞEKLİ:

Madde 1 – Türkiye Devleti bir Cumhuriyettir.

CUMHURİYETİN NİTELİKLERİ

Madde 2 – Türkiye Cumhuriyeti, Devrim ilkelerine dayanan halkçı, devletçi, laik, milli ve sosyal devrimci bir devlettir.

DEVLETİN BÜTÜNLÜĞÜ, RESMİ DİL VE BAŞKENT:

Madde 3 – Türkiye Devleti, ülkesi ve ulusu ile bölünmez bir bütündür.

Resmi dili Türkçedir.

Başkent Ankara'dır.

EGEMENLİK:

Madde 4 – Egemenlik kayıtsız şartsız Türk Ulusunundur.

Ulus, egemenliğini, Anayasanın koyduğu esaslara göre, yetkili organlar eliyle kullanır.

Egemenliğin kullanılması hiçbir kişiye, zümreye ya da sınıfa bırakılamayacağı gibi; devrim ilkelerine de aykırı olamaz.

YASAMA YETKİSİ:

Madde 5 – Yasama yetkisi, Devrim Konseyi ve Devrim Meclisi tarafından kullanılır.

YÜRÜTMENİN GÖREVİ:

Madde 6 – Yürütme görevi, Cumhurbaşkanı, Başbakan ve Bakanlar Kurulu tarafından yerine getirilir.

YARGI YETKİSİ:

Madde 7 – Yargı yetkisi, Ulus adına bağımsız mahkemelerce kullanılır.

DEVLET ŞEKLİNİN DEĞİŞMEZLİĞİ:

Madde 8 – Devlet şeklinin Cumhuriyet olduğu hakkındaki Anayasa hükmü değiştirilemez ve değiştirilmesi teklif edilemez.

---

[82] 9 Martçılar tarafından hazırlanan, "Türkiye Cumhuriyeti Devrim Anayasası" başlıklı bu metin, Ertuğrul Alatlı'dan orijinal haliyle alınmıştır (Alatlı, 2002: 396-414).

İKİNCİ KISIM

CUMHURİYET TEMEL KURULUŞLARI

Birinci Bölüm

YASAMA ORGANI, KURULUŞ VE GÖREVLERİ

YASAMA ORGANI:

Madde 9 – Yasama Organı, Devrim Konseyi ve Devrim meclisidir.

Devrim Konseyi, Devletin en yüksek karar organıdır.

DEVRİM KONSEYİNİN GÖREV VE SORUMLULUĞU:

Madde 10 – Devrim Konseyi, çağdaş uygarlık düzeyine ulaşmış bir Türkiye yaratılması ile görevli ve sorumludur. Konsey bu sorumluluğu, Türk halkı ve devrim kuruluşları ile paylaşır.

DEVRİM KONSEYİNİN YETKİLERİ:

Madde 11 – Devrim Meclisince kabul edilen kanun, tasarı ve tekliflerinin müzakeresi, kabulü, reddi ya da değiştirilerek kabulü,

Türkiye Cumhuriyeti adına yabancı devletlerle ve uluslararası kurullarla yapılacak andlaşma ve anlaşmaların bir kanunla onaylanması; genel seferberlik ve savaş ilanı, yurt dışına birlik gönderilmesi,

Para basılması, Devrim Konseyi'nin yetkileri arasındadır.

Başkomutanlık Devrim Konseyi'nin manevi kişiliğinden ayrılmaz ve Cumhurbaşkanı tarafından temsil olunur.

Genelkurmay Başkanı, Silahlı Kuvvetler'in Komutanıdır ve Devrim Konseyi'ne bağlıdır.

Devrim Konseyi, Devlet'in bütün kuruluşlarını gözetimi ve denetimi altında bulundurur.

DİĞER YETKİLER:

Madde 12 - Bütçe ve kesin hesap kanunları ile, kanunların yorumlanması teklifleri, genel ve özel af ilanı, mahkemelerce verilen ölüm cezalarının yerine getirilmesine karar verilmesi de; diğer kanun tasarı ve tekliflerin incelenmesi usullerine tabidir.

DEVRİM KONSEYİNİN KURULUŞU:

Madde 13 – Devrim Konseyi, …. 1971 devrimiyle Türk halkı, Türk gençliği ve Türk Silahlı Kuvvetleri adına yönetimi devralmış bulunanlar arasından gelen ….. üyeden kurulmuştur.

Devrim kurulunun doğal üyesi bulunmayan Genelkurmay Başkanı, Kara-Deniz-Hava Kuvvetleri Komutanları ile Jandarma Genel Komutanı bu görevleri süresince, Devrim Konseyine geçici üye olarak katılırlar.

DEVRİM KONSEYİ BAŞKANLIĞI:

DEVRİM DİVANI:

Madde 14 – Devrim eylemini yürüten en kıdemli komutan, Devrim Konseyinin Başkanıdır.

Devrim Konseyi ikinci başkanı, Konsey üyelerinin üçte iki çoğunluğunun oyları ile, Konsey üyeleri arasından seçilir.

Başkanlık divanı, Devrim Konseyi içtüzüğü hükümlerine göre kurulur.

DEVRİM KONSEYİ GENEL SEKRETERLİĞİ:

Madde 15 – Devrim Konseyi, devrim ilkelerinin gözetim ve denetiminde ve yasama görevlerinin yürütülmesinde kolaylık sağlama amacı ile, Devrim Konseyi Genel Sekreterliğini kurar.

Genel Sekreter ve Yardımcıları, Devrim Konseyi üyeleri arasından, üye tam sayısının salt çoğunluğu ile seçilir ve gerektiğinde değiştirilir.

Devrim Partisi Genel Sekreterliği ile Sayıştay, Devrim Konseyi Genel Sekreterliği vasıtasıyla; Devrim Konseyine bağlıdırlar.

ÜYELİK HUKUK VE SORUMLULUĞU:

Madde 16 – Anayasadaki belirli haller dışında, Devrim Konseyi üyelik sıfatı ve dokunulmazlığı kaldırılamaz. Üyeler, Konsey çalışmalarındaki oy ve sözlerinden ve ileri sürdükleri düşüncelerinden dolayı sorumlu tutulamazlar. Üyelik statüleri eşitlik esasına dayanır.

Devrim Konseyi üyelerinin yasama dokunulmazlıkları, Devrim Konseyi üye tam sayısının salt çoğunluğunun kararı ile şu hallerde kaldırılır: Vatana ihanetle suçlanmak, Devrim ilkelerine karşı çıkmak, yüz kızartıcı suçlardan biri ile sanık bulunduğu, Devrim

Konseyince saptanmış olmak ve üyelikle bağdaşmayan bir hizmeti kabul etmek.

Devrim Konseyi üyelik sıfatının sona ereceği durumlar: Ölüm, çekilme, yargılanmasına karar verilip; yapılan yargılama sonunda mahkum edilmiş olma, kocamışlık ve görev yapamayacak derecede sürekli hastalık.

İÇ TÜZÜK:

Madde 17 – Devrim Konseyi, çalışmalarını kendi yapacağı iç tüzük hükümlerine göre düzenler.

DEVRİM MECLİSİNİN KURULUŞU:

Madde 18 – Devrim Meclisi, devrimin oluşumuna fikir ve eylemleri ile katkıda bulunmuş, devrim bilincine sahip olduğu Devrim Konseyince saptanan, yetenekleri ile devrime ve ülkenin kalkınmasına yararlı oldukları anlaşılan sivil ve asker, en çok yüzelli kişiden kurulur.

DEVRİM MECLİSİ GENEL SEKRETERLİĞİ:

Madde 19 – Yasama görevlerinin yürütülmesinde çabukluk sağlamak, Devrim Konseyi ve Bakanlar Kurulu ile ilişkileri düzenlemek amacıyla Devrim Meclisi Genel Sekreterliği kurulur.

Genel Sekreter ve yardımcıları, Devrim Meclisi üyeleri arasından ve üyelerin salt çoğunluğunun oyları ile seçilirler.

ÜYELİK HUKUK VE SORUMLULUĞU:

Madde 20 – Devrim Meclisi üyeleri, Meclis çalışmalarındaki oy ve sözlerinden ve ileri sürdükleri düşüncelerden dolayı, sorumlu tutulamazlar.

Devrime aykırı tutumları ya da suçlu görülme halleri dışında herhangi bir nedenle görevleri sona eren Bakanlar Kurulu üyeleri de; istemeleri halinde Devrim Meclisi üyeleri olarak görevlendirilebilirler.

Devrim Meclisi Üyeliği sıfatı; Devrim Konseyi üye tam sayısının salt çoğunluğunun kararı ile şu hallerde kaldırılır: Vatana ihanetle suçlanmak, Devrim ilkelerine aykırı tutum ve davranışları olduğu saptanmak, yüz kızartıcı suçlardan biri ile koğuşturulmasına karar verilmek, sürekli hastalık ve kocamışlık ve üyelikle bağdaşmayacak bir hizmet kabul etmiş olmak.

Devrim Meclisi üyeleri istedikleri zaman çekilebilirler. Çekilenlerin yerine yeni üye seçilir.

GÖREV SÜRESİ:

Madde 21 – Devrim Meclisinin göre süresi, Devrim Partisi genel kongresini izleyen altıncı aydan sonra; Devrim Konseyince saptanacak tarihte yapılacak genel seçimlere kadar devam eder.

İÇ TÜZÜK:

Madde 22 – Devrim Meclisi, çalışmalarını kendi çıkaracağı iç tüzük hükümlerine göre düzenler.

BAŞKANLIK DİVANI:

Madde 23 – Devrim Meclisinin Başkanlık Divanı, kendi iç tüzük hükümlerine göre kurulur.

TOPLANTI VE KARAR YETER SAYISI:

Madde 24 – Devrim Konseyi ve Devrim Meclisi, seçilmiş üye tam sayısının salt çoğunluğuyla toplanır ve karar verirler.

KANUN TEKLİF YETKİSİ:

Madde 25 – Kanun teklif etmeye; Bakanlar Kurulu ve Devrim Konseyi üyeleri ile, Devrim Meclisi üyelerinin teklifine Devrim Konseyi üyelerinden en az birinin katılması halinde, Devrim Meclisi üyeleri yetkilidirler.

Üyeler, kendi tekliflerini komisyonlarda savunabilirler.

KANUNLARIN CUMHURBAŞKANINCA YAYINLANMASI:

Madde 26 – Cumhurbaşkanı, Devrim Konseyince kabul edilen kanunları, en geç on gün içinde yayınlar.

İkinci Bölüm

YÜRÜTME

A. CUMHURBAŞKANI SEÇİMİ VE GÖREVLERİ

Madde 27 - … 1971 Devrim eylemini yürüten en kıdemli Komutan Türk Devletinin Başkanıdır.

Cumhurbaşkanı Türk Devletinin başıdır. Yabancı Devletlere Türk Devletinin temsilcilerini gönderir ve Türk Devletine gönderilen yabancı devlet temsilcilerini kabul eder.

Gerekli gördüğü zaman Devrim Konseyine ve Bakanlar Kuruluna başkanlık eder.

Tüzük, Kararname ve diğer hükümet tasarruflarını onaylar.

16'ncı maddenin ikinci ve üçüncü bendlerinde sayılan durumlarda Cumhurbaşkanlığı makamının boşalması halinde; Devrim Konseyi, asli üyeleri içinden, üye tam sayısının üçte iki çoğunluğu ile Devlet Başkanını yeniden seçer.

HUKUK VE SORUMLULUĞU:

Madde 28 – Cumhurbaşkanı, görevleri ile ilgili işlemlerden, Devrim Konseyine karşı sorumludur. 16'ncı maddenin ikinci ve üçüncü bendlerinde sayılan hâllerde, Devrim Konseyi üyeleri gibi işlem görür.

CUMHURBAŞKANINA VEKALET:

Madde 29 – Cumhurbaşkanı, herhangi bir sebeple görevinden uzak kaldığı veya Cumhurbaşkanlığı boşaldığı zaman; Cumhurbaşkanı görevine dönünceye veya yenisi seçilinceye kadar, Konsey İkinci Başkanı Cumhurbaşkanına vekalet eder.

B. BAKANLAR KURULU

KURULUŞ:

Madde 30 – Bakanlar Kurulu, Başbakan, Başbakan Yardımcısı ve Bakanlardan kuruludur.

Başbakan, Devrim Konseyi üyeleri arasından, üye tam sayısının salt çoğunluğu ile seçilir ve Cumhurbaşkanınca atanır.

Başbakan Yardımcısı ve Bakanlar, Devrim Kurulunun tesbit edeceği adaylar arasından, Başbakan tarafından seçilir ve Cumhurbaşkanınca atanırlar.

İŞE BAŞLAMA, PROGRAM VE GÜVENOYU:

Madde 31 – Bakanlar Kurulu atanmayı izleyen bir hafta içinde Hükümet programını hazırlar.

Program, her Bakanlığın hizmetlerinin yürütülmesinde; genel kalkınma planı çerçevesi içinde, Türk Ulusunun çağdaş uygarlık düzeyine ulaşma ülküsünü gerçekleştirecek; Devrimi ve kamu hizmetlerini halka götürecek, halkın insanca yaşama olanağına

kavuşturulmasını sağlayacak bir kalkınmayı hedef alacak nitelikte olacaktır.

Program Devrim Meclisinde okunur. Program üzerindeki müzakere ve güven oylaması Devrim Konseyinde yapılır.

Devrim Konseyi, Devrim ilkelerine uygun olarak; Hükümete her zaman yol gösterebilir.

GÖREV VE SİYASİ SORUMLULUK:

Madde 32 – Başbakan, Bakanlar Kurulunun başkanı olarak, Bakanlar arasında işbirliği ve koordinasyonu sağlar ve Devrim Konseyi adına genel siyasetin yürütülmesini düzenler. Bakanlar Kurulu, genel siyasetin yürütülmesinden Devrim Konseyine karşı, birlikte sorumludurlar. Her Bakan, kendi yetkisi içindeki işlerden ve emri altındakilerin eylem ve işlemlerinden dolayı ayrıca sorumludurlar.

GÖREV SIRASINDA GÜVEN OYLAMASI:

Madde 33 – Başbakan ve Devrim Konseyi üyeleri, Bakanlar Kurulu için her zaman güven oylaması isteminde bulunabilirler.

TÜZÜKLER VE HÜKÜMET TASARRUFLARI:

Madde 34 – Bakanlar Kurulu, kanunların uygulanmasını göstermek ya da kanunların emrettiği işleri belirtmek üzere, tüzükler çıkarır. Tüzükler, danıştayın incelenmesinden sonra, Cumhurbaşkanınca onaylanır ve resmi gazete ile yayınlanarak yürürlüğe girer. Devrimi amacına ulaştırmak ve güvenliği sağlamak, yürütme görevini çabuklaştırmak amacıyla hazırlanan Hükümet tasarrufları, idari yargının denetimi dışındadır.

KARARNAMELER:

Madde 35 – Her türlü Hükümet tasarrufları ve kararnameler, Cumhurbaşkanı, Başbakan ve ilgili bakan ya da bakanlarca imzalanır.

C. İDARE

İDARENİN ESASLARI

Madde 36 – İdarenin kuruluş ve görevleri, kamu hizmetinde çabukluğu sağlayacak ve kırtasiyeciliği kaldıracak esaslara göre, merkezde yönetim ve yerinden yönetim kurallarına dayanır.

İdare kuruluş ve görevleriyle bir bütündür ve kanunla düzenlenir.

Kamu tüzel kişiliği, ancak kanunla ya da kanunun açıkça verdiği yetkiye dayanılarak kurulur.

Türkiye, merkezi idare kuruluşu bakımından coğrafik duruma, ekonomik koşullara, kalkınma planı ve kamu hizmetlerinin gereklerine göre; İllere, iller de kademeli bölümlere ayrılır. Bu ayrımda kamu hizmetinden kalkınmanın sonuçlarından halkın her kesimini yararlandırmak esastır.

Yerel idareler, üniversiteler, radyo-televizyon, haber kaynakları, basın ve öteki kamu kuruluşları; Devrimi halka yaymak, halkla elele vererek yeni Türkiye'nin yaratılmasında görevlerini yerine getirmek üzere, Devlet yapısındaki yerlerini alırlar. Durumları, kanunla ya da hükümet tasarrufları ile düzenlenir.

YÖNETMELİKLER:

Madde 37 – Kanun ve Tüzüklerin uygulanmasını sağlamak üzere, Bakanlıklar ve kamu tüzel kişileri tarafından, yönetmelikler çıkarılabilir. Yönetmelikler de resmi gazete ile yayınlanır.

MEMURLAR:

Madde 38 – Devletin ve diğer kamu tüzel kişilerinin genel idare esaslarına göre, yürütmekle yükümlü oldukları kamu hizmetlerinin gerektirdiği görevler, memurlar eliyle yürütülür.

Memurların nitelikleri, atanmaları, ödev ve yetkileri, hakları ve yükümleri, aylık ve diğer özlük işleri kanunla düzenlenir.

Kanun hizmetinde, Devrim ilkelerini benimsemeyen ve devrime aykırı tutum ve davranışta bulunan memur çalıştırılamaz.

D. OLAĞANÜSTÜ HALLER VE YÖNETİM

OLAĞANÜSTÜ HAL:

Madde 39 – Olağanüstü hal, kanunların gösterdiği durumlarda Hükümetçe ilan edilir. Olağanüstü hallerde, yurttaşlar için konulacak mal, çalışma ve para yükümleri ile, bu hallerin yürütülmesi ve kaldırılması ile ilgili usuller kanunla düzenlenir.

SIKIYÖNETİM:

Madde 40 – Sıkıyönetim ilanı, kanunun öngördüğü hallerde Bakanlar Kurulunun yetkisindedir. Ancak, bir aydan fazla devam ettirilmesi, uzatılması ve kaldırılması hakkında

Devrim Konseyi karar verir. Sıkıyönetim, ya da savaş halinde hangi hükümlerin uygulanacağı, hizmet ve işlemlerin nasıl yürütüleceği, hürriyetlerin nasıl kayıtlanacağı veya durdurulacağı kanunla gösterilir.

Üçüncü Bölüm

YARGI

KURULUŞ, YETKİ VE GÖREVLER:

Madde 41 – Mahkemelerin kuruluşu, yetki ve görevleri, bağımsızlığının kapsam ve niteliği, hakimlerin nitelikleri, sorumluluk ve teminatları kanunla gösterilir.

Hakimler, yargı yetkisinin kullanılmasında bağımsızdırlar.

Duruşmalar gizliliği hakkında karar alınmadıkça herkese açıktır. Bütün mahkemelerin her türlü kararları gerekçeli olarak yazılır.

SAVCILIK:

Madde 42 – Savcıların görev, nitelik ve sorumlulukları, mesleğe alınışları ve özlük işleri kanunla düzenlenir.

İDARİ YARGI:

Madde 43 – Danıştay, idari uyuşmazlıkları ve davaları görmek ve çözümlemek, Bakanlar Kurulunca gönderilen Tüzün tasarılarını incelemek ve kanunla gösterilen diğer işleri yapmak üzere; Devrim ilkelerine göre kanunla kurulur.

Danıştay, idari işlem ve tasarrufları maksat yönünden denetleyemez.

Danıştay üyelerinin seçimi, nitelikleri, sorumlulukları ve özlük işleri Danıştayın Devrim ilkelerine göre kuruluşu kanunla düzenlenir.

YÜCE DİVAN:

Madde 44 – Devrim Konseyi, Devrim Meclisi, Bakanlar Kurulu, Danıştay, Yargıtay, Askeri Yargıtay ve Sayıştay üyelerini; hizmetleri ile ilgili suçlarından dolayı yargılamak üzere, Yüce Divan kurulur.

Yüce Divanın kuruluşu, yargılama usulü, üyelerinin seçimi ve özlük hakları kanunla düzenlenir.

DİĞER YARGI ORGANLARI:

Madde 45 – Yargıtay ve Askeri Yargıtay, kanunla belirlenen hallerde ilk derece ve genel olarak kendi aralarında üst derece mahkeme olarak Devrim ilkeleri ve bağımsızlık esasına göre kurulur.

Üyelerinin seçimi, özlük işleri diğer hakimler gibidir.

MAHKEME KARARLARI:

Madde 46 – Cumhuriyetin tüm kuruluşları, mahkeme kararlarına uyar. Hiçbir makam, kişi ya da organ, mahkeme kararlarını değiştiremez ve yerine getirilmesini geciktiremez.

ÜÇÜNCÜ KISIM
TEMEL ÖDEVLER VE HAKLAR

İLKELER:

Madde 47 – Herkese imkân ve fırsat eşitliği sağlanarak; ekonominin toplumsal bütünlük, dengelilik ve eşitlik çerçevesi içinde geliştirilmesi, Devletin görevi olup; kişi bu amaca ulaşmada ödevlidir.

Kişinin ekonomik hakları, bu ödev sonucu ulusal gelire katkıda bulunduğu yerde başlar ve o oranda gelişir.

Sömürünün her çeşidi yasaktır.

Sosyal güvenlik asıl olup, Devletin koyacağı esaslara göre, çalışanlar için çalışma koşullarına; hastalık, küçüklük ve kocamışlık nedeni ile çalışamayanlar için de, kanun hükümlerine göre düzenlenir.

Devlet herkesin beden ve ruh sağlığı içinde yaşayabilmesini ve tıbbi bakım görmesini gerçekleştirmekle görevlidir.

Sermaye, ulusal ekonominin hizmetinde olup; kullanılması, kamu yararı ve halkın ekonomik haklarına aykırı olamaz.

Devlet, ülke çapında bir yerleşme ve sosyal mesken politikası uygulamak ve bunun için gerekli tedbirleri almakla yükümlüdür.

Birinci Bölüm

SOSYAL VE EKONOMİK HAKLAR VE ÖDEVLER

AİLE VE ÇOCUĞUN KORUNMASI:

Madde 48 – Aile, Türk toplumunun temelidir. Ailenin ve çocuğun korunması ve devrimci ilkelerle geliştirilmesi Devletin başlıca görevidir. Yöntemi kanunla düzenlenir.

MÜLKİYET VE MİRAS:

Madde 49 – Herkes, mülkiyet ve miras haklarına sahiptir.

Mülkiyet ve miras haklarının kullanılması, toplum yararının gerektirdiği durumlarda; devletçe ve kanunla düzenlenir.

TOPRAK VE TARIM DEVRİMİ:

Madde 50 – Devlet toprak ve tarım devrimini bir bütün halinde ele alır ve gerçekleştirir. Toprağın verimli olarak işletilmesini sağlamak ve topraksız ya da yeter toprağı olmayan çiftçiye toprak tahsis etmek amacıyla gereken tedbirleri alır.

Devlet, üretimi artırmak için, her alanda kooperatifçiliği geliştirir ve gözetir.

EKONOMİNİN DÜZENLENMESİ:

Madde 51 – Tüm ekonomik olanaklar, toplumsal yapıyı güçlendirecek, halkı harcadığı emek ve ulusal ekonomiye katkısı oranında yararlandıracak şekilde düzenlenir.

Temel sanayi, ulaştırma, enerji ve doğal kaynaklar ve ormanlar Devletin mülkiyetindedir. Bunlar, ancak Devletin eliyle işletilebilir. Devlet, bunların toplum yararına ve etkin olarak işletilmesi için gereken tedbirleri alır.

Diğer ekonomik kuruluşların da sahipleriyle, fikir ve beden işçilerinin yönetiminde toplumsal yapıyı güçlendirecek ve adil bir gelir dağılımını gerçekleştirecek biçimde çalışması esastır. Yöntemi kanunla düzenlenir.

Dış ticaret, bankacılık ve sigortacılık Devletleştirilir. Devlet, iç ticaret alanında da, toplum yararının gerektirdiği tedbirleri alır.

KALKINMANIN PLANLANMASI, PLAN:

Madde 52 – Ekonominin tümünü kapsayan ve bağlayan plan esastır. Ancak, her ekonomik kuruluş, ana kalkınma planı çerçevesi içinde, kuruluşun ihtiyaç ve verimlilik dengesini gözeterek, planını kendisi yapar.

Devlet Planlama Teşkilatı, ana planın Devrim ilkelerine göre yapılması ve ekonomik

kuruluşların planlarının, ana plana uygunluğunun kontrolü, uygulanmasının denetim ve gözetimi ile görevlidir.

ÇALIŞMA HAYATI:

Madde 53 – Çalışma, sağlık durumu uygun bütün vatandaşlar için bir hak, bir ödev ve bir şereftir.

Çalışma koşulları ve olanakları ile, çalışanların sendika ve sosyal güvenlik hakları kanunla düzenlenir.

İş hayatının düzenlenmesinde, genel plan hedefleri içinde, kalkınmayı çabuklaştırıcı ve kalkınmaya katkıda bulunucu tedbirler alınır.

Emeğin ulusal gelire katkı oranında ve ekonominin oluşumuna etkisi ölçüsünde değeri vardır. Emek israf edilemez.

İkinci Bölüm
MİLLİ EĞİTİM
İLKELER:

Madde 54 – Herkes, öğrenim ve eğitim hakkına sahiptir.

İlk öğretim, bütün Türk vatandaşları için zorunludur.

Eğitim ve öğretim her kademede parasızdır. Devlet, eğitim ve öğretimde halkın her kesimini devrim ilkelerini ve insanca yaşamanın önemini anlayacak bir düzeye getirmeyi ve yurt kalkınmasına yararlı kişiler yetiştirmeyi hedef alır.

Öğretim, milli ekonominin eleman ihtiyacına ve çeşitli kesimlerin istihdam kapasitesine göre Devletçe planlanır.

DİN İŞLERİ:

Madde 55 – Özel din eğitimi yapılamaz. Din eğitiminin nitelik ve kapsamı, Devletçe düzenlenir.

Din eğitiminin nitelik ve kapsamı, Devrimin ilke ve amaçlarına ve laiklik ilkesi ile kişinin vicdan özgürlüğüne aykırı olamaz**.**

Üçüncü Bölüm

MALİYE VE PLANLAMA

MALİYE:

Madde 56 – Devletin ve kamu ekonomik kuruluşları dışındaki kamu tüzel kişilerinin harcamaları yıllık bütçelerle yapılır.

Genel ve katma bütçelerin ansıl yapılacağı, kanunla gösterilir. Bütçe kanunlarına, bütçe ile ilgili hükümler dışında hiçbir hüküm konulamaz.

Bütçeler, yatırımları gerçekleştirecek ve plan hedeflerine ulaşmayı sağlayacak nitelikte düzenlenir.

DENETİM:

Madde 57 – Devletin ve kamu tüzel kişilerinin harcamalarını ve mallarını Devrm Konseyi adına Sayıştay denetler.

Sayıştayın kuruluş ve işleyişi, denetim usulleri ve mensuplarının nitelikleri ile özlük işleri kanunla düzenlenir.

KESİN HESAP:

Madde 58 – Kesin hesap kanunu tasarıları, kanunda daha kısa bir süre gösterilmemiş ise; ilgili oldukları bütçe yılı sonundan başlayarak en geç bir yıl sonra, Bakanlar Kurulunca Devrim Meclisine sunulur. Sayıştayın uygunluk bildirimi, tasarının sunuluşundan başlayarak, en geç altı ay içinde çıkarılır.

PLANLAMA TEŞKİLATI:

Madde 59 – Devlet planlama teşkilatı, bu Anayasa ile getirilen sosyal, ekonomik ve kültürel kalkınma ilkelerinin nasıl gerçekleştirileceğini planlama ile görevlidir.

Planın nasıl yapılacağı, yürürlüğe konulması, uygulanması ve değiştirilmesinde gözetilecek esaslarla; planın bütünlüğünü ve devrimci niteliğini bozacak tesirleri önleyecek tedbirlerin nasıl alınacağı; Planlama Teşkilatının kuruluş ve çalışması, kanunla düzenlenir.

DÖRDÜNCÜ KISIM

KİŞİNİN HAK VE ÖDEVLERİ

KİŞİNİN HAKLARI:

Madde 60 – Uygulama biçimi, kapsam ve nitelikleri kanunla düzenlenmek kaydı ile, doğal hakları aşağıda gösterilmiştir:

Aksi saptanıncaya kadar herkes suçsuzdur. Kimse, kanunun suç saymadığı bir eylemden dolayı cezalandırılamaz.

Konut dokunulmazlığı tanınır. Özel hayatın gizliliği korunur. Konuta hangi hallerde girileceği kanunla düzenlenir.

Herkes, dil, ırk, cinsiyet, siyasal düşünce, felsefi inanç, din ve mezhep ayrımı gözetilmeksizin; kanun önünde eşittir.

Mal, can, ırz güvenliği ve şerefler, Devletçe korunur.

Herkes, vicdan ve dini inanç özgürlüğüne sahiptir. Bu özgürlük, kamu düzenine ve laiklik ilkesine aykırı olarak kullanılamaz.

YURTTAŞLIK:

Madde 61 – Türk Devletine Yurttaşlık bağı ile bağlı herkes Türktür. Yurttaşlık, kanunun gösterdiği koşullarla kazanılır ve kaybedilir.

Yabancılar için, Türk kanunları ve uluslararası kurallar gereğince işlem yapılır.

KİŞİNİN ÖDEVLERİ:

Madde 62 – Yurt savunma ve kalkınmasına katılma eş anlamdadır ve her Türk'ün ödevidir. Bu ödevin nitelik ve kapsamı, kanunla düzenlenir.

Herkes, kamu giderlerini karşılamak üzere, ekonomik gücüne göre vergi ödemekle yükümlüdür.

BEŞİNCİ KISIM
SİYASAL ÖRGÜTLENME
DEVRİM PARTİSİ:

Madde 63 – Yönetimi, Türk toplumunu çağdaş uygarlık düzeyine ulaştırmak amacıyla; Devrimci bir kadro yaratarak, bu kadroya devretmek üzere ele alan Devrim İradesi; Devrimi hedefinden saptırmayacak ve Atatürk ilkelerini çağdaş düşünce ve bilim ışığında yorumlayarak uygulamayı ülkü edinen bir Devrim Partisi kurulmasını sağlar.
Devrim Partisi, yukarıda belirtilen ilkelere göre yetişmiş bir kadro ile ve halk içinde örgütlenerek en kısa zamanda kurulur.

ALTINCI KISIM
GEÇİCİ HÜKÜMLER

DEVRİM ÖRGÜTÜ:

Geçici madde 1 – Devrim Partisi kuruluncaya kadar, Devrimi amacından saptırmamak, Devlet hizmetlerini yerinde devrimci gözüyle izlemek, Devrimi halka indirmek ve halkla el ele vererek korumak amacı ile; Devrim Partisi Genel Sekreterliğine bağlı ve idari hiyerarşiye paralel olarak bir siyasi Devrim Örgütü kurulur, Örgütün görev ve yetkileri, kanunla düzenlenir.

ESKİ KURULUŞLAR:

Geçici madde 2 – Bu Anayasa hükümlerine göre, statüleri yeniden düzenlenecek kuruluşlarla; diğer kuruluşlar, bu Anayasa hükümlerine aykırı olmamak kaydı ile, yeni hükümler konuluncaya kadar görevlerine devam ederler.
Bu Anayasada yer almayan Devlet kuruluşları kaldırılmıştır.
Yürürlükteki kanunların bu Anayasaya aykırı hükümleri üç ay içinde değiştirilecektir.

DEVRİM MAHKEMELERİ:

Geçici madde 3 – Devrim gününe kadar, ulusal çıkarlara aykırı tutum ve davranışlarda bulundukları saptananlarla; Devrim güvenliğine ve Devrime karşı her ne şekilde olursa olsun, söz, yazı ve basının diğer araçları ile veya başka şekilde karşı gelenleri yargılamak amacıyla, Devrim Konseyi Genel Sekreterliğine bağlı özel Devrim mahkemeleri kurulur.

Devrim mahkemelerinin kuruluşu, işleyişi ve üyelerinin özlük hakları kanunla düzenlenir.

Geçici madde 4 – Devrim Kurulu üyesi bulunup da; Devrim Anayasasının 13'üncü maddesindeki sayılan komutanlıklara atanmış bulunanlar, bu görevlerinin sona ermesinden sonra da, Devrim Kurulu üyeliklerine devam ederler.

YEDİNCİ KISIM
SON HÜKÜMLER
DEVRİM ANAYASASININ DEĞİŞTİRİLMESİ:

Madde 64 – Devrim Anayasasında, Devrim ilkelerine aykırı değişiklik teklif edilemez. Ancak, Devrim amaçlarına uygun ve toplumun gelişmesini sağlayacak atılımlar için, kalkınma ve ekonominin koşullarını düzenlemek ve kuruluşları yenilemek amacıyla, değişiklik teklifi yapılabilir.

Değişiklik teklifi, Devrim Konseyi üyelerinin üçte biri tarafından yapılır ve üçte ikisinin çoğunluğuyla kabul edilir.

YÜRÜRLÜK:

Madde 65 – Bu Anayasa, Devrim Konseyince kabul edilerek yayınlanır ve yayınlanması ile birlikte yürürlüğe girer.